

enes

JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS

Inca, 24 i 25 de
novembre 2006

Ajuntament d'Inca
Àrea de Cultura i Educació

Inca, la ciutat que tu vols

VII JORNADES
D'ESTUDIS LOCALS

JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS

Ajuntament d'Inca
Àrea de Cultura i Educació

Comissió científica: Guillem Rosselló Bordoy
Santiago Cortès Forteza
Gabriel Pieras Salom
Joan Ensenyat Quintana
Pere Fullana Puigserver
Bartomeu Martínez Oliver

Ajuntament d'Inca

Àrea de Cultura i Educació

**Universitat de les
Illes Balears**

Fundació
"SA NOSTRA"

Servei de Formació Permanent del Professorat
Centre de Professorat de Palma
Illes Balears

Edició: Ajuntament d'Inca

Assessorament lingüístic: Servei Municipal de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Inca

Disseny i maquetació: dcp3.es

Realització i impressió: Gràfiques Mallorca

Dipòsit Legal: PM-0000-2007

L'Ajuntament d'Inca no es responsabilitza dels continguts de les comunicacions, els quals corresponen als autors respectius.

VII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

INCA, 24 I 25 DE NOVEMBRE DE 2006

ÍNDEX

Presentació	9
-------------------	---

PONÈNCIA INAUGURAL

CARLES MANERA ERBINA La força industrial a les Illes Balears: anàlisi del passat i projecció cap al futur	11
ARNAU AMER SASTRE I LLORENÇ MASSUTÍ NICOLAU L'obra d'Eduard de Plandolit com a impulsor de l'ús de l'electricitat	37
GABRIEL FIOL I MATEU La Propagadora Balear de Alumbrado SA	47
SIMÓN GUAL TRUYOL La Fábrica de Gas y Electricidad de Inca	65
FRANCESC LLADÓ ROTGER L'electricitat d'Inca i els poetes	71
MARIA MAGDALENA MARTORELL PALOU La Unió Industrial a <i>La Veu d'Inca</i> (1915)	77
PERE ELIES RIERA FEMENIES I JOSEP ANTONITROYA LÓPEZ El molí de s'Alzinar o de sa Torrentera	83
El sistema hidràulic tradicional a Son Vivot	95
PERE FIOL ITORNILA Les biografies de sor Clara Andreu	107
SANTIAGO CORTÈS FORTEZA Les visites pastorals a Inca	129
BARTOMEU MARTÍNEZ OLIVER I SANTIAGO CORTÈS FORTEZA Convent de les monges Franciscanes filles de la Misericòrdia d'Inca. Documents cabdals de l'arxiu diocesà de Mallorca (1879-1954)	133
MARIA DEL MAR BADIA PICÓ L'Arxiu Municipal d'Inca	143
ANTÒNIATORELLÓ TORRENS Pere Terrencs i les taules del convent de Sant Bartomeu d'Inca	153
Estudi iconogràfic de les taules atribuïdes a Pere Terrencs del convent de Sant Bartomeu d'Inca ..	165

MAGDALENA RIERA FRAU, FRANCESCA TUGO RESTRUYOL, CARME COLOM ARENAS I MIQUEL ÀNGEL CAPELLÀ GALMÉS El pou de sor Clara Andreu del monestir de Sant Bartomeu (Inca). Tècnica decorativa i iconografia	175
ANTONI AULÍ GINARD, BARTOMEU GARAU MORANTA, TERESA MIQUEL SELLÉS I JOAN PARETS SERRA Jaume Albertí Ferrer (1889-1979)	181
GABRIEL PIERAS SALOM Heretat del Sr. Gabriel Vallespir, s. XVIII	185
MARIA MAGDALENA MARTORELL PALOU Arquitectura industrial a Inca: Josep Oleza Frates	193
FRANCESC LLADÓ ROTGER Cartes de Miquel Ferrà a Miquel Duran (1907-1914)	195

Deia a l'antiguitat Sòcrates que el passat té els seus codis i costums. Els fets ocorren, les persones passen i en la nostra memòria col·lectiva queden les històries que tots anam deixant. Durant segles moltes d'aquestes petites i quotidianes vides s'han succeït sense saber poc o res d'elles. Ens hem vist abocats a interpretar el que s'anomena la història oficial; és a dir, aquella conformada pels grans noms i pels grans fets.

Més enllà d'aquest univers històric batega encara amb força tot un món que té ganes de ser descobert i del qual, a poc a poc, en començam a desvetllar les claus. Es tracta de les històries més petites que es dibuixen a cada poble, a cada carrer, fins i tot a cada cas. Són aquell passat que ens pot ajudar a fer comprendre com eren, com actuaven i com pensaven els nostres antecessors.

Desxifrar aquest laberint de petits fets quotidians és una aventura en la qual s'han embarcat molts historiadors els darrers anys, conscients de la vàlua que ha cobrat la immediatesa física, de poder conèixer millor el que tenim més a prop. L'interès per les coses properes creix a mesura que avançam cap a la uniformització que ens imposa moltes vegades el fenomen modern de la globalització.

Molts d'aquests investigadors ho són per convicció i treballen més arrossegats per la seva vocació i passió pel passat que no per una professionalització, que desafortunadament no atorga gaires oportunitats per oferir un suport exclusiu per dedicar-s'hi.

És per aquest motiu que, des de les institucions públiques, estam obligats a fer tot el que estigui en les nostres mans per incentivar aquestes persones que duen a terme una tasca digna de lloança i que poques vegades es valora de forma suficient.

Les Jornades d'Estudis Locals que celebrem a Inca volen ser un fòrum, un espai de debat i de reflexió envers el nostre passat, però també un aparador on els més diversos treballs puguin lluir i trobar la tan necessària difusió.

Aquest exemplar, corresponent a la setena edició d'aquestes jornades, és un exponent extraordinari de la qualitat que poden arribar a assolir els treballs d'investigació fets amb unes perspectives d'espai més locals, però amb una gran imaginació i feina al darrere.

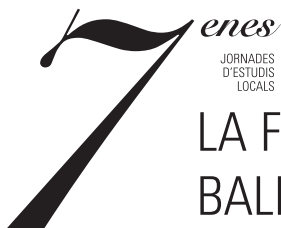
Dins d'aquest volum podreu trobar estudis referents a les temàtiques més diverses i insospitades de la nostra història.

Esment especial he de fer, emperò, en aquesta ocasió als treballs que han tingut com a gran protagonista un fet tan singular i únic en la nostra història com és el de l'arribada de l'electricitat. Les aportacions fetes en aquest llibre ens ajudaran a aportar molta més llum a un moment farcit de canvis socials i econòmics.

Des d'aquestes pàgines vull agrair la implicació de tots els autors participants en les darreres jornades i, a la vegada, animar-los que continuïn participant en futures edicions. D'altra banda també vull fer arribar una especial menció a totes les entitats públiques i privades que han donat suport a una iniciativa que ha aconseguit una maduresa i consolidació plenes.

Pere Rotger i Llabrés. Batle d'Inca

LA FORÇA INDUSTRIAL A LES ILLES BALEARS: ANÀLISI DEL PASSAT I PROJECCIÓ CAP AL FUTUR

Carles Manera

Catedràtic d'Història Econòmica
Universitat de les Illes Balears

Introducció: entorn al model de creixement de les Illes Balears

L'observació del creixement econòmic vist en el llarg termini constitueix un dels objectes d'estudi més apassionants per a un economista. De fet, els grans pensadors de l'economia, des d'Adam Smith, seguint per John Stuart Mill i Karl Marx, per enllaçar amb Alfred Marshall i seguir amb John Maynard Keynes i Joseph Alois Schumpeter, concediren una gran rellevància a la prospecció de l'economia, tot incorporant el vector temporal com un eix decisiu que facilitava l'enteniment dels processos econòmics, i que contribuïa a aplanar la presa de decisions. Les lectures que es desprenien d'aquests posicionaments podien estar marcades per una pretensió política; però és innegable que l'anàlisi econòmica bevia amb fruïció del context, de les regles del joc que dibuixaven institucions de tota mena, mercats i agents economicosocials. Aquesta és, doncs, la perspectiva que es vol donar per a entendre millor els avatars que han sacsejat el model de creixement de Balears, entenent com a tal les illes de Mallorca i Menorca. Val a dir que parlar de "model" no suposa cap intent de "modelitzar" el present -en el sentit de crear construccions rígides i indiscutibles- en funció dels ensenyaments del passat. Els economistes tendeixen sempre a formalitzar els nostres estudis amb expressions abstractes que sintetitzen la realitat, que és molt complexa, màxim en el camp d'una ciència social com l'economia, travessada, endemés, de components d'altres disciplines. Però aquí es parla de "model" per copsar sintèticament

---

1. Aquest treball fa part del projecte d'investigació Història econòmica del turisme de masas en España, 1940-2000: las Islas Baleares y los contrastes mediterráneos (referència SEJ2004-06649/ECON), finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència. S'agraeix l'ajuda proporcionada pel Centre de Recerca Econòmica (CRE-Universitat de les Illes Balears-Caixa de Balears "Sa Nostra"). Una primera versió d'aquest text -que s'ha replantejat força en l'entrega que ara es lliura- es presentà a les Jornades de Patrimoni Industrial, organitzades per GESA-ENDESA i el Museu de Mallorca.

una evolució econòmica que es pot caracteritzar amb uns elements concrets i que, endemés, pot ser identificada per altres casos d'economia regional, de manera que les possibilitats de contrast esdevenen rellevants.

Un dels reptes més importants per a l'historiador econòmic és explicar, amb una seqüència comprensible, com s'ha generat la riquesa d'un país. Mentre l'economista analitza la conjuntura, per tal d'esbrinar la mobilitat o permanència dels indicadors que examina amb un objectiu clar de predicció, l'historiador de l'economia cerca les causes anteriors, immediates o més llunyanes, que faciliten una millor comprensió del present. Lliçons del passat per a entendre amb major correcció els processos actuals: heus ací un plantejament estratègic rellevant d'una disciplina, la història econòmica, que ha estat identificada, per la major part dels col·legues economistes, com una mena de gran laboratori estàtic en el qual donar validesa a les teories econòmiques. Robert Solow ja alertà quant a aquest argument fal·laç: la història econòmica, ens diu, ofereix moltes més eines a l'economista que la simple contrastació de teories. L'experiència, doncs, serveix de molt. I és aquesta detinguda observació de les pràctiques ja conegudes -amb l'ànim d'aprendre-les que determinen actuacions que, de vegades, sorprenen molts analistes de l'economia i menys els historiadors econòmics.

Sovint, les anàlisis que s'ofereixen sobre les causes del creixement es fan a partir de pautes convencionals, ben conegudes en els manuals a l'ús. La major capacitat i competitivitat d'una economia s'han enteses:

- a) Com a fruit d'una millor dotació de factors en relació a d'altres societats;
- b) Per la localització, interna o molt propera, de primeres matèries;
- c) Per la existència de marcs institucionals estables;
- d) Per la forta presència exterior;
- e) I, en fi, per l'actitud de la classe empresarial.

Aquesta nòmina es podria escrutar fins a la minuciositat, tot establint discussions precises en els diferents àmbits detallats. Però, i per tornar a les Balears, tots aquests promotors del creixement no semblen haver servit per explicar, de forma convincent, l'esclat del turisme de masses; tot al contrari, l'exposició que s'ha ofert és desoladora: unes Illes buides d'iniciatives i de teixits productius dinàmics, endarrerides i pobres, il·luminen, entorn de les acaballes dels anys 1950, un procés de creixement de nova planta a partir d'experiències isolades que signifiquen una ruptura radical amb el passat. Aquest es qualifica, sense gaire distincions, com de penúria i de calamitats seculars -amb l'absència d'activitats industrials-, amb una estructura socioeconòmica immòbil i aïllada, insensible a cap mena de canvi per petit que fos. Endemés, hom palesa un vèrtex social clau, gairebé definitiu per arrodonir tot el discurs: els corrents migratoris dels balears vers l'exterior. Però no resulta fàcil comprendre com tot aquest procés, que enceta el període dels canvis més profunds a la societat i a la economia illenques, s'ha pogut gairebé improvisar en relativament poc temps: des de la perspectiva de la història econòmica, estam parlant, en definitiva, d'unes coordenades que abasten els anys 1959-1973. Uns marges, doncs, força reduïts per tal de copsar en la seva totalitat aquesta entremaliada evolució. L'economia, com la història, són disciplines complicades, perquè afecten el comportament de les persones, observades en radis temporals molt amples. Dic això perquè s'entengui que amb explicacions mecàniques i tòpiques no encertam a conèixer, de debò, els gèrmens de l'important creixement econòmic que s'obre amb la irrupció turística.

Des de fa gairebé vint anys, la història econòmica insular intenta esbrinar les raons d'aquest èxit econòmic balear: les causes que l'induiren, les bases sobre les quals s'edificà, els protagonistes que prepararen el terreny, les motivacions que impulsaren els empresaris i els treballadors a canviar d'oficis i de pràctiques quotidianes per a inserir-se en nous reptes i experiències. Un canvi cultural, doncs, de gran profunditat. La hipòtesi dels historiadors econòmics era que, atenent altres casos coneguts de la història econòmica europea i a partir de la pròpia investigació en curs, el creixement de l'economia balear no podia ser només fruit de l'espontaneïtat, tot i que l'atzar, el particularisme empresarial i el context ajudaven a identificar –igualment a tall hipotètic– explicacions més o menys plausibles. Les recerques fetes en els darrers anys han resultat reveladores per tal d'entendre millor el tema. Per la meua part, he intentat compilar les línies de força argumentals, des de les meves investigacions i amb la incorporació de les d'altres col·legues, per tal de donar una noció raonada –i documentada– sobre els fonaments econòmics de l'embranchida turística, bases en què les experiències industrials són decisives. Les dades assenyalen que els processos previs, que suposaren canvis decisius a l'orientació de l'economia, poden ser considerats responsables de les capacitacions, de les destreses, dels aprenentatges i de les adaptacions dels agents socials i econòmics illencs. Elements, tots ells, intangibles que, no obstant la seva suposada volatilitat, es concreten a l'estructura de l'economia.

Durant força temps -amb seguretat, fins als anys 1930-, l'economia ha considerat que els recursos naturals constituïen la principal espurna que possibilitava el desenvolupament d'un país. En aquest sentit, el determinisme geogràfic guiava molt sovint les anàlisis que es feien sobre els processos econòmics contemporanis: l'abundància de carbó, d'aigua, de petroli o d'altres inputs peremptoris per a la indústria, podien inferir processos d'industrialització que capgiraven per complet les pautes de comportament de la societat. Els casos britànic, alemany o belga testimonien aquesta imatge. El canvi del model energètic s'esdevenia, així, el principal exponent d'allò que Karl Polanyi anomenava "gran transformació" i que Lewis Mumford titllava de transició d'una era "eotècnica" a una altra definida com a "paleotècnica". Poc més tard, hom pensava que era el capital quantificable i fet per l'home, l'agent primordial de l'avenç econòmic. Sobre aquest punt, hom segueix afirmant que les economies més endarrerides podrien assolir un desenvolupament si obtinguessin suficients capitals a través dels seus propis esforços o amb ajudes externes. No obstant això, aquestes conviccions s'han qüestionat des del moment en què, cada cop amb major intensitat, hom indica que entre les causes fonamentals del creixement econòmic cal situar, al costat a les explicitades, aquelles que es poden adjectivar com a no convencionals, desvinculades dels béns físics de capital: la força humana com a dinamitzadora, capaç d'introduir tècniques que milloren l'eficiència de l'activitat econòmica. La idea no és del tot nova: Max Weber ja identificava creences, actituds, sistemes de valors i propensions que exercien una influència favorable sobre la generació de l'esperit d'empresa i esperonaven iniciatives de desenvolupament. Cal dir que aquest no depèn només de saber identificar combinacions escaients de recursos i factors de producció, com d'assolir aquelles capacitats que es troben ocultes, disseminades o, simplement, mal utilitzades. El contrast amb els vectors tradicionals del creixement és clar. Com ha indicat Albert O. Hirschman, l'ús de diferents recursos econòmics té repercussions o efectes de retroalimentació sobre les existències de dits recursos. Però en el cas d'alguns d'ells, com ara els dipòsits minerals, desapareixen aquests efectes retroalimentadors: el seu major ús implicarà, en un termini mitjà o llarg, l'esgotament dels inputs que es considerin. La crisi

energètica, doncs, estaria servida. En exemples d'altres capitals -com ara el dinerari-, s'opera també un fenomen de retroalimentació: per regla general, el capital que s'ha esmerçat en el procés de producció es recupera amb escreix, atès que genera ingressos i, després, estalvi. En síntesi, la inversió de capital en una empresa determinada es pot recanalitzar a formar capital a una altra empresa, no necessàriament del mateix sector econòmic. Però, i vet ací la rellevància per al cas de l'economia balear, a l'exercici de la capacitat emprenedora i de direcció -en absència dels factors ortodoxes de creixement-, l'efecte de retroalimentació és difícil de reconèixer: es tracta de recursos que s'incrementen amb la seva pràctica quotidiana, que es relacionen de manera directa amb l'ensinistrament en el mercat en el qual es treballa i que, forçosament, són de difícil quantificació. Només l'impacte general que provoquen sobre el teixit productiu permet copsar la magnitud dels processos que dinamitzen aquests intangibles que, cada cop més, preocupen els economistes actuals. Perquè aquests recursos, que solen ser els més escassos en els inicis del desenvolupament, són els que mostren un augment més ràpid, depenent de la força de la retroalimentació i que la seva expansió es troba limitada tan sols per la capacitat d'aprenentatge. La multiplicitat de relacions exteriors amb llengües estrangeres, la eficiència en la negociació amb monedes de tota mena, la visió constant -per necessitats imperioses d'aliments i d'altres queviures i gèneres- en els mercats externs, fan que les fases del creixement econòmic balear s'arrelin sobre fluides connexions extraregionals, formació de xarxes, missions comercials, coneixements acurats de les diverses demandes i, en suma, de l'assoliment d'un actiu determinant: la informació, afavorida per la magnífica renda de situació illenca.

Aquesta capacitat per fer àgils les transaccions és secular en el cas illenc. Davant la inexistència de recursos importants en el mateix entorn, els agents econòmics orientaren llurs esforços a obtenir fora de l'illa allò que no era possible aconseguir directament del seu medi ecològic; i, alhora, s'esforçaren a col·locar als indrets exteriors els gèneres que la pròpia estructura era capaç de generar: llanes, teixits de llana, oli d'oliva, vins, aiguardents, teixits de cotó, conserves vegetals, ametlles, tàperes, etc., gèneres, doncs, que eren reclamats a diferents espais del mercat mundial i que, nascuts de "destruccions creatives", competien amb d'altres consemblants. La influència de Joseph Alois Schumpeter és, doncs, ben present. Per fer front als avatars de tots aquests processos complexos que suposava entrar en mercats en principi desconeguts i amb molta concurrència, la creació de xarxes i l'escrupolositat de la informació es convertiren en els principals eixos estratègics d'actuació. S'identifica així la mà ben visible d'Adam Smith. La formació d'empreses modestes, articulades entorn del nucli familiar, la utilització d'instruments canviaris, la plasmació concreta dels negocis en els llibres de comptabilitat i, sobretot -i com a conseqüència del que s'acaba de dir-, la coneixença de les demandes provocaren canvis substancials a l'estructura social mallorquina: l'ascens d'una potencial burgesia, amb demostrada capacitat econòmica, fragmentada temporalment en diferents generacions. El lector perspicax tindrà ara recordances clares de Max Weber, Karl Marx i Werner Sombart. El que succeïa a casa nostra disposava, doncs, de pràctiques semblants a les observades a d'altres contrades de la perifèria europea, caracteritzades per un cert dinamisme comercial i econòmic. Una relectura del nostre procés històric hauria d'arraconar per sempre més la llosa de complexos i d'ignoràncies, sovint autoimposades, que han caracteritzat les seves interpretacions més divulgades, amb orígens espuris en la literatura decimonònica que han resultat, malgrat tot, políticament útils per a encunyar la figura del mallorquí preventiu,

conservador però entreguista, front al menorquí més bolcat als canvis, però força endogen. És a dir, l'economia indueix majors capacitats, destreses i actituds per a un millor desenvolupament posterior en proporcions a les seves experiències tangibles que les dites actituds ja estan inoculant als agents econòmics. És difícil que aparegui innovació de qualsevol naturalesa des del no res. I resulta sensat pensar que una economia que disposa d'un nombre significatiu d'empreses -i de diferents nivells d'experiències organitzatives i mercantils- gaudirà, al seu torn, d'una xifra més alta de persones amb ensinistraments ja demostrats, i contrastats en el mercat, que una economia que articuli un menor nombre d'iniciatives. Aquesta és, al meu entendre, la base per tal de donar salts qualitius i quantitius envers l'obertura de noves activitats emprenedores. La capacitat ja existent és, en aquest punt, l'actiu més rellevant amb el qual comptem, de manera molt especial, aquelles estructures econòmiques minses en recursos naturals, però que han manifestat a les dècades més properes un nivell robust en la seva pauta de creixement. Les Balears es troben en perfecta sintonia amb aquests arguments. En efecte, en el cas insular, el factor humà exerceix el protagonisme central, on la cultura del mercat assimilada es barreja amb el sentit innovador de l'empresari pioner i la permanència de pràctiques que fan servir, de manera preferent, l'ingredient més abundant i barat a Balears: la força de treball, on el paper de les dones i dels infants esdevé decisiu per a entendre la dinàmica del mercat laboral de la regió. Tot plegat és, probablement, l'estació d'arribada de bona part dels capitals industrial i agrari, i la càrrega tàcita del ferrocarril de sortida de l'empresari turístic.

Sobre aquest base teòrica, una conclusió general es dedueix de les recerques més recents en història econòmica balear: entre 1860 i 1960, les Illes no respongueren a la tipologia d'economia endarrerida, amb relació a la resta d'economies regionals espanyoles. No obstant això, el dit marc temporal és força ample com per trobar diferents etapes de reflux i d'expansió econòmics, tot incloent fases de crisi greus que palesaren comportaments socials -crystal·litzats en la formació d'una classe obrera amb conductes consemblants a les d'altres contrades- i demogràfics -les emigracions, molt sovint explicades com un fenomen extensiu a bona part de la història econòmica dels segles XIX i XX, sense gaire matisacions.

Per tal d'enriquir les perspectives ja conegudes, he calculat, a partir de les dades recollides a una nova i cabdal aportació en història econòmica regional d'Espanya, la renda per càpita de les comunitats autònomes actuals en un període de llarg termini: 1860-1998. La sèrie palesa dificultats metodològiques importants -les variables corresponents al segle XIX no són gaire fiables, tot i que són les úniques disponibles a hores d'ara, desagregades per regions-, però faciliten un exercici que, si més no, serveix com a important contrast de la multiplicitat de situacions a l'Espanya contemporània. La significació, per altra banda, és llampant: es tracta d'obtenir unes xifres que esmicolen el PIB "nacional", val a dir, espanyol, i que marquen una clara tendència evolutiva que resulta molt profitosa per albirar comparacions interregionals. La lectura és clara: l'evolució de la renda per càpita balear, la magnitud totèmica que es fa servir sempre per testimoniar el grau de desenvolupament econòmic d'un país, ofereix un perfil que, en absolut, hom pot qualificar com a catastròfic. Les dades identifiquen un retard relatiu entre 1860 i els anys 1920, per passar a unes dècades en què la capacitat de renda monetària dels illencs és superior al conjunt de les economies regionals. Endemés, un altre factor defineix aquest desenvolupament: l'Índex Físic de Qualitat de Vida (IFQV) a Balears és més alt que la mitjana estatal i situa les Illes

entre les cinc comunitats amb millor nivell de vida qualitatiu entre 1860 i 1930, tal com ha demostrat la recent recerca de Rafael Domínguez. És a dir, aquests dos indicadors, que engloben tant la generació de riquesa crematística com la seva translació a l'àmbit més estrictament social, revelen que, abans de la irrupció turística, Balears sabia créixer –i desenvolupar-se– sobre una estructura econòmica diversificada, connectada amb el mercat i generadora d'una gran munió de grups empresarials de tota mena que esperonaren activitats ja conegudes i n'incitaren de noves. La indústria no fou un sector aliè a tot aquest complex i intens procés de producció.

La relegació de la cultura industrial a Balears

No resulta senzill per a l'investigador esbrinar els motius de l'oblit que ha anat quallant sobre el seu passat industrial, màxim si atenem el patrimoni que encara es conserva. En aquest respecte, no deixa de sorprendre que, per exemple, l'únic compendi d'arqueologia industrial de Mallorca s'hagi publicat a Suïssa i s'editi en alemany, mentre dirigents polítics i culturals de l'illa reiteren, un cop i un altre, que el passat industrial mallorquí fou reduït i poc significatiu econòmicament. Però la pràctica de l'arqueologia industrial no és un fenomen aliè a l'illa. En efecte, val la pena recordar que la recuperació d'arxius de fàbriques i l'estudi de la industrialització illenca, tant a partir d'aquells materials microeconòmics com amb els existents de caire macroeconòmic, han constituït un dels eixos referencials del Grup d'Estudis d'Història Econòmica de la Universitat de les Illes Balears. Així, s'ha encetat el treball de l'arqueologia industrial contemporània a Mallorca, amb un plantejament estratègic que abasta la localització de fonts privades, la identificació de l'emplaçament de fàbriques i tallers, i l'inici de l'estudi de algunes de les empreses de les quals ja hom gaudeix de llurs empremtes documentals. La feina enllestida és, a hores d'ara, prou important. El material preservat és ingent i significa prop dels cent cinquanta metres lineals de documentació, tot i que resulta ineludible una tasca prèvia de catalogació per a entendre, de la millor manera possible, les informacions reunides. Aquest entrebanc dificulta el buidatge de dades, encara que capítols concrets –com ara el tecnològic o l'anàlisi més estrictament microeconòmica– són ja explorats per part dels investigadors. Hom disposa dels papers –llibres comptables, factures, copiadors de cartes i d'altres fons– de nou fàbriques tèxtils, en alguns casos amb sèries completes (com ara correspondències i facturacions).

Ara bé, les dades ja publicades són concloents sobre la vitalitat d'aquest passat industrial que, cal assenyalar-ho un cop més, no fou esquifit ni mancat d'experiències decisives i ha deixat un rastre reduït però ben il·lustratiu que delata, acusadorament, els edificis fabrils, màquines, arxius, habitatges i enginys que s'han perdut de forma irremeiable en moltes d'ocasions per la pròpia negligència dels poders públics. En aquest respecte, els registres arxivístics i la percepció precisa de l'arqueologia industrial porta a sengles conclusions: també Mallorca comptà amb els seus capitans industrials, amb obres i projectes concrets, tot i que el silenci encara cobreixi, feixuc i impertorbable, la seva memòria; igualment, l'illa no fou aliena a mobilitzacions i protestes d'un moviment obrer més o menys organitzat, que prenien força a fàbriques, tallers, domicilis i caus d'esbarjo. No hi ha, doncs, res d'estrany en el procés socioeconòmic mallorquí dels darrers cent cinquanta anys. La visió idíl·lica que seduï els viatgers vuitcentistes no és més que un fràgil mirall que es trenca quan es confronta amb indicadors objectius com ara el nivell d'industrialització de Mallorca, la composició de la seva indústria, el nombre de treballadors que depenien del sector

secundari o les xifres de sortides de productes industrials pel port de Palma. L'Arxiduc, perspicaç i rigorós, que provenia d'un Imperi on el creixement industrial s'assolia fonamentalment a partir de la molturació de cereals i no de l'avenç de la indústria pesant, fou sensible a aquestes qüestions. Perquè el que hom pot comprovar que s'esdevenia a certes comarques de Gran Bretanya, Holanda, França o Itàlia, i que les aportacions més recents i innovadores estan desvetllant de manera convincent, també es produïa a Mallorca amb totes les matisacions que es vulguin.

El patrimoni industrial a l'illa es pot dividir en tres grans blocs: els arxius empresarials; els edificis i emplaçaments de centres fabrils; i les màquines, eines i enginys que la manufactura i la indústria empraven. La pèrdua de fons privats industrials ha resultat particularment important en el cas mallorquí, precisament per la visió superficial que s'ha tingut de l'evolució socioeconòmica de l'illa, de manera que materials sencers que recollien el naixement i l'avenç de firmes clau en el món manufacturer s'han perdut per sempre. En termes genèrics, la historiografia illenca i les interpretacions dels economistes no han manifestat un interès excessiu sobre temes manufacturers i/o industrials, ja que, en el seu conjunt, s'han orientat a generar un "producte" historicoeconòmic que descansa en l'obstinada presentació d'una comunitat permanentment rural, amb escassos canvis a la seva estructura. En definitiva, una societat que girava sempre amb els cicles del camp, sense protagonismes d'altres sectors. La frontera que marca la gran transformació és el turisme de masses, la qual cosa és certa i absolutament compartida. Però el que cal analitzar és com s'articulava de debò l'economia mallorquina abans d'aquell fenomen cabdal, car és evident que, segons investigacions recents, l'agricultura no era l'única protagonista dels quefers quotidians dels mallorquins. Dit amb d'altres paraules, es tracta de saber en què i com treballaven els homes i les dones de la més recent època preturística, de quina forma s'organitzava el seu mode de producció i quines característiques el definien. Avui sabem, gràcies a les investigacions fetes en el camp de la història econòmica, que a l'estructura comercial del port de Palma el component manufacturer no era menyspreable. El pes de les activitats industrials fou decisiu per al període que abasta des de la segona meitat del segle XIX fins a les primeres dècades del XX, de manera que de cada cent pessetes de mercaderies que s'embarcaven en el moll de Ciutat, entre quaranta i seixanta s'adscriuen a productes com ara manufactures de llana, teles de cotó, conserves vegetals i calçat. Les dades són contundents i alhora demostren que la industrialització mallorquina fou un fenomen clarament identificat que, de manera inexplicable, s'ha esvaït com a referent cultural important, la qual cosa permet entendre el silenci que sol acompanyar la destrucció sistemàtica del patrimoni industrial, fet que escassament comporta actuacions decidides per part d'individus i col·lectius.

Tot i així, les excepcions també s'han produït. El cas de la fàbrica d'electricitat d'Alaró en constitueix una mostra al respecte, ja que el seu parcial esbucament, el juny del 1993, provocà una dura resposta per part de l'Ajuntament de la vila i dels veïns de la zona on s'emplaça l'edifici. Tot plegat permeté la paràlisi de l'acció depredadora dels constructors. La necessitat de conservar l'esmentada indústria es pot incloure en aquells consells, gairebé de manual, que es recullen a la bibliografia més elemental sobre arqueologia industrial. Perquè la fàbrica d'Alaró representà el primer punt d'arribada de l'electricitat a Mallorca, de manera que s'introduïa a l'illa el vector energètic més important de la segona revolució industrial. La dada no és pas negligible. I és important conèixer que el complex fabril

comptava amb una màquina de vapor de 250 cavalls de força (malauradament perduda), construïda per la firma barcelonina La Maquinista Terrestre y Marítima, la més important d'Espanya aleshores; i que el volant d'aquest enginy feia set metres de diàmetre i donava 44 revolucions per minut, fent funcionar dues dinamos acoblades a corrent continu que imprimien una força de 750 revolucions per minut. Aquestes eren les necessàries per a gaudir de fluid elèctric. Però totes les dades que s'han exposat no comptaren per res, i una decisió final adoptà el camí de la destrucció d'aquest vestigi crucial per a la història industrial mallorquina. En aquest respecte, cal recordar que les principals ciutats del continent contemplen, en llurs eixos d'actuació urbanística, l'avinentsa de preservar els muts testimonis històrics, per molt elementals que siguin. I és important que es conegui que, a poblacions amb un passat manufacturer o industrial significatiu, totes les forces –ja polítiques, ja econòmiques, ja culturals– han consensuat que s'han de conservar i reutilitzar, en la mesura de les possibilitats, els edificis que, en èpoques precedents, representaren un signe clar del seu protagonisme en totes les perspectives. És així com es fomenta un diguem-ne reciclatge d'una infraestructura urbana que gaudeix d'un actiu crucial: aquests edificis són símbols evidents d'una evolució econòmica precisa, i al mateix temps emmarcaren lluites esperançades i desfetes paleses de moltes persones.

La utilització d'una forma o una altra d'energia esdevé, així mateix, un indicador clau per tal de copsar el patrimoni industrial que s'ha destruït en el decurs del temps. En aquest sentit, són importants alguns elements visibles –que l'arqueologia industrial permet determinar– emmarcats i, alhora, condicionats per unes bases de funcionament energètic les característiques de les quals l'historiador britànic Anthony Wrigley ha qualificat com d'economia orgànica. En aquest sentit, interessa tot just esbrinar alguns dels elements –atesa la seva importància teòrica explicativa– evocats per Wrigley. Segons aquest autor, l'economia orgànica es caracteritza perquè el gruix de l'energia emprat en la major part dels processos productius procedeix de fonts orgàniques: les forces humana i animal, ajudades per vent i aigua, constitueixen els motors primordials a l'agricultura, el transport i el comerç, la qual cosa provoca nivells de productivitat modestos. Així doncs, dependre de productes orgànics significa que pràcticament tota l'activitat econòmica es vincula a l'energia solar. La quantitat anual de creixement vegetal posa límits tant a la producció material com al pressupost energètic de qualsevol societat preindustrial. Per tant, aquestes formacions socials depenien, en definitiva de l'estat de les collites i, per extensió, la sort de tota l'economia orgànica. Aquesta es troba sotmesa a una realimentació negativa des del moment en què el seu procés de creixement implica transformacions que entrebanquen un desenvolupament posterior, per causa dels rendiments decreixents a la producció agrícola. No obstant això, l'especialització significa un factor crucial per tal de capgirar la situació: aleshores, la realimentació esdevé positiva, tot i que la pressió sobre la terra –des del moment en què augmenta la demanda d'inputs i de queviures– tendeix a desencadenar, inevitablement, realimentacions negatives.

Algunes de les recerques més recents en història industrial mallorquina –em referesc sobretot a les ja concluses sobre Esporles i Sóller, obra d'Aina Serrano i Joana Maria Escartín, respectivament– han il·lustrat exemples que, si més no parcialment, poden encaixar en les argumentacions presentades per Wrigley. A Esporles, la presència de l'aigua condiciona l'establiment d'una determinada maquinària: els molins representen un exponent clar en aquest respecte i patentitzen la rellevància de l'aigua com a input energètic. Aquesta tendència

es perllongarà amb el naixement de les fàbriques del vuit-cents, amb l'adquisició de motors hidràulics que s'aplicaran a la indústria tèxtil, tot i que el carbó reforçarà pas a pas el seu paper predominant. El cas de Sóller sembla diferent: tot i l'abundància de corrents aquífers, l'aigua es constitueix ací com a matèria primera i no pas com a propulsor energètic. Els fabricants tèxtils utilitzen, essencialment, el carbó i l'electricitat com a primordials fluxos mobilitzadors d'estris i màquines. Encara no existeixen aportacions del tot convincents que ajudin a explicar l'esmentada situació; tanmateix, no es coneixen a Sóller aplicacions directes de les turbines als processos industrials, tot i les excepcions de les instal·lades a sa Costera amb la finalitat llampant de contribuir a la producció d'electricitat. Ara bé, a tall d'hipòtesi cal apuntar que la presència d'un port propi, molt proper i ben comunicat amb els diferents centres fabrils, permetria constatar l'orientació més evident envers recursos minerals, provinents de mercats exteriors. De fet, les entrades de carbons per la duana de Sóller són ja clarament perceptibles a partir de les acaballes del segle XIX, en una conjuntura que coincideix amb els fenòmens de concentració del capital industrial local i la consegüent formació de les principals fàbriques, de manera que es conforma un dels focus determinants de la indústria cotonera mallorquina. Així doncs, hom identifica una zona recolzada energèticament sobre components minerals, és a dir, amb característiques pròpies de les economies inorgàniques, encara que resulti paradoxal que es tracti a ensembles d'una comarca força rica en aigua. El patrimoni perdut en ambdós casos és enorme; però el que encara es pot conservar és també capital.

Un punt de vista similar es pot adoptar per al cas del Pla de Mallorca, zona cerealícola per excel·lència, on les transformacions econòmiques s'han vist esperonades pels canvis lògics en els vectors energètics aplicats, de manera que la comarca ha passat també de dependre d'una economia estrictament orgànica a una altra on el component inorgànic ha estat cada cop més poderós. En el Pla, la presència de molins de vent fou un fenomen important des de les acaballes del set-cents, quan Algaida, Montuïri, Petra, Porreres, Sant Joan, Sencelles i Sineu sumaven 111 molins, el 33% del total de Mallorca. Aquest vessant energètic sembla prou clar en la zona que descrivim. Fins i tot als anys trenta del segle XX, les poblacions de la comarca comptaven amb poques centrals elèctriques o de gas: ni Sineu ni Sencelles en tenien cap, tot i que la major part de la resta de municipis en gaudien d'una. El cas de Sineu pot resultar curiós si atenem que a final dels anys 1950 disposava de dues mines de lignit, malauradament perdudes (anomenades Dos Hermanos i Virgen del Carmen), que produïen 1.138 i 783 tones de carbó.

Recorregut telegràfic per la indústria balear

• **Mallorca, amb indústria.** Convé, a partir d'ara, donar una visió, tot i que epidèrmica, sobre l'evolució industrial de Mallorca, ja prou coneguda arran de les investigacions del Grup d'Estudis d'Història Econòmica:

- *L'era de la manufactura, amb les característiques següents:*

- a) Les explicacions més agraristes sobre l'economia mallorquina destacaven la inexistència o la irrellevància de les activitats secundàries;
- b) No obstant això, les recerques dutes a terme en els darrers anys han palesat que les feines transformadores foren més presents del que hom suposava;
- c) A final del segle XVIII, els sectors tèxtil, el de les destil·lacions i el metal·lúrgic articulaven el gruix d'unes activitats caracteritzades per les seves relacions amb el món agrícola;
- d) La vertebració menestral obeeix a l'estratègia gremial, però també -i de manera prou

- significativa- a la del capital mercantil més modest, protagonitzada per marxandos i xuetes que es dediquen a organitzar en xarxes productives la feina d'homes, dones nins;
- e) Estam davant processos productius que recorden algunes de les característiques dels sistemes protoindustrials;
  - f) Aquestes activitats abasten gèneres que es vinculen al propi mercat, com ara filatures, eines de ferro, envasaments per als licors, teixits, graneres; i d'altres més orientades a demandes externes, en particular teles de baixa qualitat -anascots, estamenyes, teixits de lli i cànem, flassades, barrets de llana- i d'altres adreçades a franges de mercat de major poder adquisitiu, amb barreges de lli i cotó;
  - g) Les produccions pròpies de lli i les creixents importacions de lli i cotó en el decurs del segle XVIII avalen aquesta trajectòria. Per altra banda, les investigacions que s'han apropiat a realitats sectorials d'abast nacional i han aconseguit desagregar per regions les variables sistematitzades han il·luminat la rellevància mallorquina en àrees concretes de la manufactura.

- *La fase industrial.* Des d'una perspectiva general, els sectors industrials de Mallorca distingeixen dos nivells d'aproximació ineludibles:

1) El tradicional, majoritari fins als anys 1910-1920, enquadrat més aviat en la nomenclatura d'Arts i Oficis, que agrupa el gruix dels operaris de la manufactura, en el qual l'empresari comptava amb la versatilitat del treballador insular: el mateix jornalero que es troba immers estacionalment en tasques agrícoles es pot trobar poques setmanes o mesos després tancat entre les parets d'una fàbrica —o també en el seu domicili— treballant amb un teler o amb les eines pròpies del sabater. Per consegüent, els treballadors industrials de "jornada completa" són l'excepció en aquest panorama. S'ha de dir que això provoca un enorme desconeixement sobre la situació real dels sectors afectats per aquest tipus d'organització laboral, des del moment en què l'ocultació esdevindrà la principal estratègia impulsada pels industrials. A això, s'hi ha d'afegir un altre aspecte: el paper fonamental de les dones en determinades activitats en les quals domina de forma clara el sistema domèstic, treball femení generalment silenciats en les estadístiques oficials. Casos eloqüents al respecte, referents a començaments del segle XX (al voltant del 1900-1910), són els brodats (amb demandes estables a Europa i Amèrica del Sud), les bosses de plata (sol·licitades a Alemanya, Bèlgica, França, Anglaterra i el continent americà) o el calçat (els mercats prioritaris del qual eren Alemanya, Cuba, Espanya, França i el Marroc). Aquest important segment manufacturer constata un condicionant energètic extensible al conjunt de l'estructura econòmica insular: la seva escassa mecanització i "vaporització" fa que no s'utilitzin, o que es faci poc, els vectors clàssics de la revolució industrial.

2) Un altre nivell més modern, que inclou processos mecànics i més concentrats. Aquesta part es refereix igualment als mateixos sectors que, paral·lelament, utilitzen amb intensitat la mà d'obra en lloc de mecanitzar la producció. És factible pensar que, si bé la màquina de vapor no era desconeguda a Mallorca durant la segona meitat del segle XIX, alhora que tampoc no ho són els motors de combustió a començaments del XX, el pes d'aquesta organització productiva —que suposava apostes distintes en el camp energètic— no fou rellevant fins a les primeres dècades del nou-cents, sense que se'n puguin fixar coordenades cronològiques estrictes. Les xifres referents a producció de lignit a les Balears i les corresponents a entrades de carbó mineral pel port de Palma auguren que els elements

propis d'una economia inorgànica, amb bases clarament minerals, podien dibuixar-se amb certa transparència al voltant dels anys 1920 i no abans, coincidint a més amb l'existència de fàbriques de dimensions respectables.

Des d'una òptica més precisa, cal afegir:

- a) La ferma connexió entre el món rural i l'emergència de la indústria;
- b) El taller constitueix la base industrial balear: la vertebració manufacturera s'articula al voltant d'unitats productives que van d'entre 5 a 30 treballadors;
- c) La visió constant dels mercats per part dels empresaris industrials. Hom palesa una àgil articulació de xarxes econòmiques que connecten Balears amb els principals circuits de les demandes externes;
- d) La capacitat adaptativa i la flexibilitat de la força de treball, element crucial de l'entramat manufacturer illenc;
- e) La importància del treball femení, particularment detectable en aquells sectors que hom poden considerar com a líders de la industrialització balear, de manera que la participació femenina en el procés de creixement és singularment elevada en el cas de les Illes;
- f) Ens trobam davant una estructura de petites i mitjanes empreses, de forma que la gran fàbrica, també ben present al panorama industrial insular, no en constitueix, emperò, la seva icona referencial;
- g) Intensificació del factor treball, afavorit per una evolució dels preus força estable i uns corol·laris salarials igualment regulars. Hom suggereix que ens trobam davant una pauta de creixement que recorda de manera important els plantejaments ricardians;
- h) Els sectors protagonistes són el tèxtil, l'agroalimentari i el calçat.
- i) Rellevància cabdal de les conjuntures (1897-1900; 1914-1918; 1936-1939), aprofitades de manera desigual per les diferents illes.

- *La indústria en la fase de la economia terciària.* Entre el 1940 i el 1960, la indústria mallorquina distingeix tres grups de subsectors, amb obertures de nous establiments industrials relacionats de manera particular amb l'inici del turisme. Un primer elenc que creix de manera important és el que formen les empreses que abasten directament l'activitat constructora, amb béns semielaborats. És el cas de fusteries, reparacions mecàniques, ferreries, fabricació de teules i maons i serradores. El segon grup es vincula sobretot amb la demanda de béns finals i serveis, com ara les indústries relacionades amb l'alimentació, els tallers de reparacions elèctriques, els de reparacions òptiques o les sales de cinematografia. Finalment, un tercer bloc, que només augmenta lleugerament, inclou les obertures en l'activitat més tradicional, com les que es registren en les indústries del cuir, de la química o del tèxtil. Les ampliacions de capital es produeixen a les branques industrials en alça (reparacions mecàniques i ferreries), però també a les històriques, com les de bijuteria, teixits, fabricació de gel i de cambres conservadores o escloveladores d'ametlles. Ara bé, molts dels nous establiments que floreixen aquests anys acabaran manifestant la seva debilitat quan, una vegada enriquits en l'etapa del boom turístic, es comencin a manifestar els símptomes de la crisi, generada per les oportunitats més grans que ofereix el sector dels serveis emergent. No obstant això, hom no pot pensar que el tancament d'indústries constituirà un fet exclusiu de la recessió dels anys 1970 i que només impactarà sobre les activitats més tradicionals. Quan s'aixeca la base turística, es concreten baixes d'empreses tant a les indústries clàssiques (de calçat i tèxtils, sobretot) com en les aparegudes arran de la nova demanda (construcció, alimentació, ferreries, reparacions).

Això demostra que el procés de consolidació de l'estructura productiva en portava implícit un altre de selecció d'empreses a diferents branques de la producció, que afectava tant les activitats tradicionals, que s'han d'adaptar al nou mercat, com les que tot just havien sorgit, estimulades per aquest.

Consegüentment, en el moment de la irrupció del turisme de masses, l'economia balear no s'enfrontava a una situació crítica a nivell intern. Les Illes es trobaven, ja a mitjan dècada dels cinquanta, per sobre de la mitjana espanyola en renda per càpita (poc més d'un 20%) i el 1959 s'ubicaven, en pessetes corrents, al 76% del PIB per habitant de l'Europa dels quinze. Amb relació a aquesta darrera magnitud, mesurada en valors constants de 1998, les Balears disposaven l'any 1959 d'unes 881.000 pessetes per persona, mentre que la mitjana nacional gaudia de poc més de 678.000 i la comunitària se situava en 1.162.000 pessetes. La comparació de les Balears amb les economies regionals més desenvolupades assevera l'avantatge illenc sobre el llevant valencià i el lògic retard amb els contrastos català, madrileny i basc, encara que les distàncies no són abismals. Espanya assolirà la renda per càpita de les Balears corresponent a 1955 l'any 1961, fet que proporciona una noció que l'estructura econòmica illenca no presentava, en els albors turístics, retards insalvables que induïssin la clara orientació terciària que s'inaugura la dècada de 1960. Així doncs, no és prudent argumentar la pobresa prèvia com a únic element que aguditzà l'aposta pel turisme a les Illes, atès que les Balears ocupaven, a mitjan dècada de 1950, el primer furgó de les regions espanyoles, al costat de Madrid, Catalunya i el País Basc. Són uns altres els factors que s'han de posar en consideració. En aquest sentit, pren més força la gènesi d'un model econòmic en el qual la polivalència dels agents socials -una característica que és històrica- es converteix en el principal actiu.

El creixement econòmic de les Balears des de 1955 fins a final de segle XX és constant, com testimonien les xifres del VAB. Entre el 1955 i el 1996, la taxa del VAB s'ha incrementat un 5,09, més d'un punt per sobre de la mitjana espanyola, xifrada en el 3,97. Aquest és l'índex regional més alt de totes les comunitats en quaranta anys i manté una relació directa amb la conjuntura de l'economia internacional, els avatars de la qual sacsejaren l'estructura econòmica insular en dos moments particularment durs: la crisi energètica dels setanta i el bienni 1991-1993. Però això ha afectat de manera parcial el tràfec de visitants a l'arxipèlag, que s'ha mantingut en una projecció creixent clara. En aquest aspecte, les xifres són espectaculars: de devers 98.000 turistes arribats a les Balears el 1950, s'accedeix al turista un milió el 1965, dos milions el 1969, tres milions el 1971, cinc milions el 1982 i deu milions el 1998. Els períodes crítics se superen, doncs, amb certa prestesa. L'impacte que aquest volum de visitants provoca sobre l'estructura socioeconòmica insular és radicalment transformador. Som davant el vertader gir copernicà de l'economia de les Balears des del segle XVI, que es tradueix en un lideratge empresarial en el sector turístic que, a més, produeix know how exportable a altres zones similars menys madures (illes Canàries, Cuba, República Dominicana i la Xina, especialment). El colofó és imponent: els ingressos que representa l'activitat turística a les Balears han passat de gairebé 439.000 milions de pessetes el 1990 a poc més d'un bilí el 1998, amb una taxa de creixement del 14,73% en relació amb 1997. És en aquest potent context de terciarització on perd força i entitat el món industrial balear. No obstant això, el sector del calçat es revela com el que palesa, de manera més nítida, una conducta de permanència econòmica més intensa. Un factor que es veurà en l'apartat 4 i que, endemés, afecta de manera consemblant l'illa de Menorca, una via de creixement d'equilibri intersectorial que es recorda tot seguit.

Menorca, illa industrial de la Mediterrània

Des de fa més de vint anys, un grup divers de científics socials, que analitzen l'evolució menorquina en els seus diferents vessants, s'obstinen a cercar en el segle XVIII les causes i els motius essencials de l'arrencada industrial illenca del vuit-cents. No obstant això, altres historiadors de la balear menor han manifestat, tant de forma explícita com per deducció del que presenten a les seves investigacions, les seves clares reserves pel que fa a aquesta perspectiva excessivament benèvola sobre l'impacte econòmic dels anglesos. Andreu Murillo ha subratllat que foren les guerres napoleòniques la principal conjuntura d'acumulació de capital a Menorca, de manera que descarta la influència britànica com a eix referencial. Pel seu cantó, José Luis Terrón ha indicat que les persones amb cabals de Maó invertiren en el comerç, però ho feren conjunturalment i amb la finalitat d'adquirir terres amb els beneficis obtinguts i refermar així un poder social, de forma que –i aquesta seria la meua deducció– no es poden detectar canvis substancials imbuïts per la presència anglesa. Segons Terrón, els trets econòmics de Menorca, entre 1740 i 1781, se sintetitzarien en un món agrícola incapaç de produir els queviures necessaris per a la població, atesa la baixa productivitat agrària fruit de la manca d'avenç tècnic i de la deficient qualitat de la terra, mentre la manufactura es limitava a la producció de béns de consum –sobretot tèxtil– i el sector exterior es caracteritzaria per un desequilibri estructural de la balança comercial com a conseqüència de la poca producció industrial i del dèficit agrícola, la qual cosa obligaria a incrementar les importacions. Els economistes Guillem López Casasnovas i Joan Rosselló Villalonga, en un excel·lent estat de la qüestió sobre l'economia menorquina del segle XX, han emfasitzat un factor de continuïtat en el procés de creixement econòmic illenc, relacionat amb una capacitat dels agents econòmics per “aprendre a fer” –com diuen els autors–, circumstància que és acumulativa, que s'adapta a les condicions dels mercats i que no sempre té a veure amb les tradicionals i reconegudes formacions de capitals físics. Es tracta d'un coneixement intangible que permeabilitza les activitats intersectorials i que produeix encadenaments de tota mena entre processos presents i passats. Una argumentació que compartesc i que recorda les tesis de l'economista Albert O. Hirschmann –un autor encara poc conegut a les facultats d'Economia–, que s'han vist avalades arran de l'anàlisi mallorquí i amb la recent publicació de la tesi doctoral de Miquel Àngel Casasnovas.

Hirschmann, en la seva obra cabdal (*The strategy of economic development*, un vell llibre publicat els anys 1960, però d'una vigència absoluta, que ja he invocat a planes precedents), argumenta que el desenvolupament tenia més a veure amb mobilitzar i saber aprofitar bé els recursos que ja tenia un país, que a “generar-los” de bell nou. Cal dir que la mitologia del creixement ha posat un èmfasi molt rellevant en la dotació de recursos i en els vectors tecnològics com un gran feix configurador de l'envol econòmic modern. La riquesa d'altres situacions, d'altres processos en què l'absència dels condicionants “clàssics” –inputs energètics, tecnologia nova, governs emprenedors– era ben palesa, s'ha vist arraconada per la visió industrialista i unívoca del creixement econòmic. Però, segons Hirschmann, el desenvolupament –heus ací una diferència conceptual important– està relacionat amb condicions socials, institucionals i culturals de “context”, que agiliten aquest procés de treure partit a les pròpies capacitats. Sovint es tracta de factors afavoridors força difusos i “immaterials”. I, alhora, tot desenvolupament autèntic és intrínsecament desequilibrat i desequilibrador d'una situació donada i, per tant, en certa mesura, únic, irrepetible i difícil de predir: una gran ombra explicativa, doncs, sobre l'optimisme que impregna els grans models matemàtics de creixement. I, alhora, Hirschmann dedica arguments clau a analitzar

aquests factors desequilibradors que poden arribar a truncar o “estrangular” un procés incipient (com ara un excessiu creixement de la població), però que, en altres circumstàncies, podien servir com a desafiament que genera noves respostes. En el cas de Balears, les lliçons d’aquest vell i savi professor són molt profitoses, i albiren un nou paradigma: molt sovint, ens hem embolicat en una polèmica sobre la industrialització o no industrialització abans del turisme quan, atenent els materials ja disponibles d’història econòmica per a Mallorca i Menorca, tot convida a reflexions més rodones i incontrovertibles amb una conclusió, al meu parer, ferma i convincent: a Balears ens trobam amb la gènesi històrica d’un model de desenvolupament propi i original, dins el qual hi hagué una resposta manufacturera o, si es vol, una “revolució industriosa”, segons el concepte renovador i polèmic apuntat per Jan de Vries. La rúbrica d’una pauta de desenvolupament com aquesta no és la composició intersectorial de la resposta, sinó la capacitat de treure partit als nexes comercials amb l’exterior per generar oportunitats. Aquest i no altre és el bessó del model de creixement balear que, si es mesura en termes convencionals de renda per càpita, col·loca les nostres illes sempre entre les cinc primeres de les comunitats autònomes d’Espanya, entre 1910 i 2004. Gairebé un segle de lideratge, només copsat quan sembla emergir, volcànicament, el turisme de masses. Però amb fonaments sòlids, decisius i fins ara poc coneguts, que justifiquen tal erupció. I potser la seva originalitat fou saber convertir la insularitat en una sèrie de processos creatius i innovadors, inèdits a d’altres economies insulars de la Mediterrània Occidental, sorgits des de baix molt més que des de dalt, que s’acaraven a les conjuntures positives i negatives de cada moment (que també hi van ser, i no sempre serien fàcils: les privacions i estretors i les diàspores migratòries en són bona mostra).

Però tornem a Menorca. La visió dels autors que identifiquen el XVIII com a punt de partida del desenvolupament econòmic contemporani, persegueix un objectiu ben lloable: escorcollar en el passat i detectar aquells elements que possibilitin explicar les raons de la industrialització de l’illa. Estam davant d’un espai geogràfic reduït i divers, amb concentració d’una important ramaderia amb producció canalitzada cap el mercat que, alhora, ha significat històricament una de les bases rurals de la indústria agroalimentària. Al seu torn, sectors industrials articulats al voltant de la gran fàbrica, com el tèxtil i el metal·lúrgic, coexistien amb d’altres d’un palès dinamisme, com el calçat i el bijuter, estructurats entorn a tallers de dimensions més modestes. Tot plegat configurava un solvent engranatge manufacturer al costat d’una agricultura connectada amb el sector secundari. Aquest equilibri menorquí, que reconeixem sobretot amb dades econòmiques que impliquen èpoques relativament recents, és el que s’ha qualificat com a model de desenvolupament. Endemés, la via menorquina definia un procés menys lesiu per a l’entorn mediambiental que el que s’estava forjant a Mallorca, on el sector terciari actuava com un nou Prometeu i donava entrada a la “balearització”, qualificatiu que no és, precisament, gaire afalagador. És a dir, coneixem els resultats finals, fins al moment; del que es tractava era de trobar els orígens i fer-los encaixar amb l’evolució posterior.

En aquest respecte, i amb un enfocament centrat en les activitats industrials, el comerç i la producció mantenen influències recíproques força positives, sobretot en el capítol manufacturer i, en concret, en el tèxtil modern de cotó i en el calçat fins a les acaballes del segle XIX, per iniciar-se un procés de major diversificació econòmica a partir dels primers anys del segle XX. Les xifres són clares si, com deia, hom adopta el tràfic comercial com un

indicador precís del que està succeint a l'àmbit de la producció. Així, Mallorca i Menorca ostenten percentatges rellevants en productes manufacturats exportats (85% per a Maó, 78% per a Ciutadella i 55% per a tots els ports de Mallorca, segons dades que abasten el llarg període 1860-1936), de manera que ens trobaríem davant sengles espais caracteritzats per un tret comú: la indústria té un protagonisme cabdal en l'estructura econòmica, tot i que es tracti d'activitats poc intensives en tecnologia, que utilitzen una gran quantitat de força de treball –atenent els baixos salaris– i que tenen els mercats externs com a grans referents estratègics. Altres conclusions es poden extreure:

- La importància de les entrades de matèries primeres a Menorca, amb relació a Mallorca;
- El menor pes relatiu de les compres d'aliments a la balear menor;
- L'escassa exportació d'aliments de Menorca en contrast amb Mallorca;
- El domini aclaparador de la producció industrial menorquina, adreçada als mercats externs, tot i no ser menyspreable la dada assolida per Mallorca, com s'ha dit.

La conclusió és clara, i valdria la pena que s'adoptàs en ferm per part dels que es dediquen a escriure i a opinar –que de tot hi ha– sobre el passat econòmic balear, amb la demanda severa que llegeixin més el que s'està investigant en història econòmica de Balears i es moguin menys amb determinats i preventius estereotips: les magnituds del comerç assenyalen que a l'univers mediterrani podem parlar de realitats industrials insulars, que es localitzen a les Illes Balears. I si, com deia l'enyorat mestre Ernest Lluch, hom pot qualificar una illa amb un caràcter d'industrial per excel·lència, el nom concret no admet rèpliques: és Menorca.

En efecte, un sector agropecuari amb perfils netament mercantils, la permanència del calçat com a mascaró de proa de la indústria menorquina i l'avenç de la bijuteria representarien tres mostres prou sòlides a partir de les quals cal escorcollar amb profunditat en l'esfera més microeconòmica. En suma, s'estan produint gèneres industrials per tal de col·locar-los a l'exterior, de manera que la tendència de dècades anteriors s'inverteix: si abans, durant l'època dels anglesos, les manufactures es drenaven vers el propi mercat (amb poc despatx extraregional), ara són les demandes externes els reclams essencials del secundari menorquí. Les diferents actuacions empresarials foren cabdals en tota aquesta evolució. La virtualitat de la via menorquina no residiria, doncs, en les inspiracions d'una potència forana, capçalera de la revolució industrial, que esquitxaria els seus súbdits illencs de les benaventurances del capitalisme. Ben al contrari, després d'anys de decadència (possiblement, el període 1830-1840/50), foren els plantejaments, les decisions i el treball quotidià de persones concretes, amb noms i cognoms, els qui contribuïren a l'enlairament de l'economia menorquina, fins al punt de dotar-la de comportaments diferenciats amb relació a d'altres indrets de l'Estat. Com deia, estudis sobre les empreses i els empresaris que encetaren aquesta dinàmica revelarien l'abast de tot el procés. Sens dubte, aquest és un dels reptes més suggestius per a la història econòmica no només de Menorca, sinó de Balears. Així doncs, l'observació única dels fluxos comercials, sense considerar quines són i com s'estaven produint les mercaderies que s'estibaven als vaixells solcats als ports insulars, proporcionarà una visió sempre útil, però també esbiaixada. Només enllaçant producció i distribució és possible copsar, en tota la seva magnitud, l'abast d'un canvi econòmic important com el que suposa la via menorquina de creixement. Això és el que es tracta de fer amb el sector industrial balear resistencial per excel·lència: el calçat.

De la Història Econòmica a l'Economia Aplicada: el calçat, resistencial, exponent d'una indústria que és històrica

El calçat a Balears es caracteritza per uns factors determinants que conformen i delimiten una estructura industrial flexible. En primer lloc, la seva vinculació a mercats exteriors, on la nova divisió internacional del treball incrementa la competitivitat des de zones amb més baixos nivells de desenvolupament. En segon terme, la producció és canviant i estacional i es vincula a factors de moda i de diversificació en el producte. I, en tercer lloc, es certifica la dimensió mitjana de les unitats productives i la seva concentració espacial a localitats amb un alt nivell d'especialització. El calçat ha hagut de fer front a diferents crisis en què es barregen distints aspectes, de manera que es destaca l'augment en els costos de producció, la competència exterior, la reducció de mercats, una xarxa comercial deficient o l'economia submergida, per esmentar tal vegada els més significatius. La conjunció d'aquests elements, juntament als ràpids beneficis generats pel turisme, ha provocat un gradual procés de desindustrialització que ha estat particularment important entre 1981 i 1995, tot i que neix al començament dels anys 1960.

Ara bé, la crisi industrial s'ha d'emmarcar en el debat, molt més ample, sobre el model de desenvolupament econòmic futur de Balears. En aquest punt, hom pensa que el mercat ofereix encara possibilitats a aquells sectors industrials històrics, com ara el calçat, sempre que la política econòmica aplicada sigui suficientment flexible en la seva tàctica diària (atesa la pròpia naturalesa del sector) i alhora sòlida i rigorosa en la seva estratègia a mitjà i llarg termini. En aquest sentit, mantenir i fomentar el calçat és fonamental. I ho és per tres raons bàsiques. Primera: per un passat històric que converteix el sector en una important parcel·la d'especialització laboral i de formació de capital humà, un *know how* que integra la pròpia força laboral i l'especialitza. Segona: perquè existeix una demanda tangible que sol·licita el producte final, de manera que la viabilitat sembla clara sempre que les mesures que s'adoptin facilitin el funcionament del sector i la distribució de les mercaderies. I tercera: perquè el calçat balear constitueix un subsector industrial amb nivell experiencial important, capacitat de readaptació en períodes de crisis i uns mercats als quals concórrer, de manera que s'erigeix en un important factor de diversificació en el marc d'una economia fortament terciaritzada. Tot i partint que les solucions màgiques al problema no les pot proporcionar de forma mecànica l'economia aplicada, crec que és interessant, si més no, plantejar algunes possibles vies de discussió i/o d'actuació. Aquests punts de reflexió s'ordenen en tres eixos fonamentals: la descentralització de la producció, la col·laboració entre els agents econòmics i socials, i la dimensió comercial. El gran teló de fons és la important presència exterior, que és històrica, del calçat balear.

- *La crisi industrial i descentralització de la producció.* La descentralització productiva suposa un procés que sol figurar com una clara estratègia organitzativa per part de les empreses des del moment en què els costos de mà d'obra representen un percentatge elevat del conjunt del valor-producte generat. Això apunta vers una major tendència a assolir formes d'organització del treball i de la producció que signifiquin, justament, una reducció important dels costos salarials. Aquesta descentralització és menys complexa en aquelles produccions en les quals la concentració no genera necessàriament economies d'escala i, per tant, la disminució dels costos mitjans unitaris. El sector del calçat manifesta un cicle productiu fluctuant, discontinu i poc integrat, la qual cosa significa la possibilitat de fragmentar fases d'un procés de producció definit per una estructura molt conjuntural.

La descentralització hauria de preveure la formació d'unitats competitives, especialitzades i amb alt nivell de qualitat, unificades per un nexa comú amb consorcis matrius i amb una fluida circulació de la informació interempresarial. Les firmes matrius s'haurien d'encarregar d'incentivar processos de muntatge desagregats, fortament especialitzats, a l'hora de canalitzar inversions en tecnologies que facilitin les estructures productives. En aquesta evolució esdevé essencial la integració de les indústries auxiliars, amb l'objectiu clar d'evitar importacions d'inputs (com ara tacons i soles), que s'haurien d'enllestir a les comarques manufactureres. La innovació tecnològica, que sempre s'adscriu a fenòmens de concentració empresarial, no es troba en contradicció amb estratègies descentralitzadores, tal com ho manifesten exemples concrets a d'altres indrets europeus. De fet, els canvis assolits en el procés de producció, derivats d'aquesta innovació, poden possibilitar el pas d'un sistema fabril integrat a formes de treball domiciliari i d'altres igualment descentrades, sempre que això no impliqui precarització en els llocs de treball.

El cas de la ciutat italiana de Prato, prop de Florència –històricament important en la producció de teixits–, serveix, al meu entendre, com un model que es podria pensar per al cas de les comarques sabateres balears. Entre 1966 i 1976, el treball tèxtil disminuï a l'Europa Occidental, en concret un 25% a França i Alemanya Occidental i més d'un 35% a Gran Bretanya. Però en el districte tèxtil de Prato es mantingué estable, amb increments significatius de les exportacions (al voltant del 75% de la producció al començament de la dècada de 1980). Aquest èxit se sustenta en dos elements clau: la substitució dels teixits ordinaris per teixits elegants i la reorganització de la producció, consistent en el relleu de les grans fàbriques per tallers basats en una tecnologia complexa i especialitzats en diverses fases de producció. A final del segle XIX, Prato era un important centre de producció de teles de llana. Les fàbriques agrupaven sota el mateix edifici la filatura, el teixit i l'acabat. La indústria competia perfectament amb els econòmics teixits de llana britànics en el mercat internacional i amb els estams de Piemonte en el mercat nacional. Aquesta manufactura s'expandia a partir d'aquest model al llarg de la dècada de 1930 gràcies, sobretot, als baixos salaris. El paral·lelisme amb el calçat mallorquí és evident. La seva reorientació s'inicià els anys 1950, quan els tèxtils de Prato són vulnerables a la competència dels productors de teixits de llana de menor cost de Japó i de l'est d'Europa. La resposta dels industrials fou contundent: els teixits de fantasia –tessuti fantasia–, teles amb fils reconstituïts de diferents colors, combinats amb la imaginació del dissenyador i els capricis de la moda. L'addició de fibres artificials permeté la fabricació d'aquest producte en telers més ràpids i complexos, la qual cosa augmentà la seva resistència i permeté a la indústria explotar una nova i barata matèria primera.

En síntesi, la innovació tecnològica, la constant reordenació de les subcontractacions i la recerca de nous productes es convertiren en els elements vertebradors d'una economia regional molt elàstica. La vitalitat d'aquesta indústria flexible és inqüestionable. I, de fet, els bancs locals, els sindicats i les associacions d'artistes i industrials col·laboren en aquest projecte. Es començaren a dissenyar tecnologies informàtiques per tal d'incrementar la flexibilitat dels vincles entre les empreses, així com l'eficiència a la unitat de producció. El plantejament no pot ser més lúcida i imaginatiu: adaptar la tecnologia a la vocació de la regió com a especialista col·lectiu, en lloc d'acoblar les estructures regionals a la tecnologia utilitzada per les empreses avançades que produïen en sèrie. Aquest model contempla, doncs, un plantejament seriós i eficaç pel que fa a temes clau com el foment del disseny a

la producció industrial, la col·laboració de les institucions econòmiques locals i el suport constant de les administracions públiques. No obstant això, l'àmbit privat és el que regeix, de manera essencial, l'estratègia manufacturera.

- *La implicació institucional.* Per al calçat balear, la creació de línies clares de cooperació entre els diferents agents econòmics esdevé cabdal en tot el procés. Per una banda, als empresaris els suposa un cost enorme el pagament dels salaris durant els períodes de suspensió temporal de les activitats productives, així com el lliurament de les quotes a la Seguretat Social en dites etapes. Davant d'això, la solució que es presenta és de difícil aplicació i se centra, com a alternativa ideal, en la introducció de reformes bàsiques en codis jurídics ja existents (com ara la Llei de prestacions per a atur i la Llei general de la Seguretat Social), que garanteixin l'exoneració a les empreses del pagament d'aquelles quotes en èpoques d'inactivitat. Per un altre cantó, la constitució d'una indústria descentralitzada de qualitat ha de comportar una estabilitat laboral i la formació constant de les empreses. És ben conegut que la producció de calçat s'efectua de manera discontinua, en base a encàrrecs que regulen les dues temporades del sector durant l'any (primavera-estiu; tardor-hivern), i les comandes es lliuren en terminis prèviament fixats. Aquest sistema provoca paralitzacions a les fàbriques durant algunes setmanes i, com a conseqüència, elevats costos socials. Són, en definitiva, temps morts a la producció, que apareixen registrats com "atur tecnològic" als comptes d'explotació de les empreses. Una solució al respecte és l'ampliació de mercats en un sentit: diversificar l'oferta amb productes de "segona marca", més econòmics, que permetin superar les fases actuals de buit productiu. Tal estratègia compta amb experiències positives i, de fet, s'ha seguit per part d'algunes firmes emblemàtiques, si bé no és extensible a la major part del sector. Per tant, la flexibilització en l'organització dels processos productius no hauria de comportar una major precarització del mercat de treball del calçat. De fet, la inseguretat laboral, amb contractes eventuals, contribueix a impedir una formació adient dels treballadors, quan comproven les escasses perspectives de futur en la seva relació amb l'empresa. Aquest és un dels aspectes més importants de la qüestió, atès que suposa consensuar, entre els diferents agents econòmics, les formes contractuals que cal incentivar en el marc d'un sector que ja s'ha plantejat aquesta flexibilitat coordinada: descentralització que, alhora, suposi una articulació i control majors entre les parts disgregades. Les dificultats s'incrementen quan sabem que la indústria submergida és determinant en la producció de calçat. Qualsevol política impulsada per l'Administració pública difícilment pot plantejar-se l'eliminació o regulació del treball domiciliari sense reformular i articular les condicions de funcionament d'aquests sectors en la seva globalitat. En aquest sentit, els factors abans subratllats (estabilitat i formació) són de gran utilitat –sobretot en certes fases de capacitació manual i/o tècnica–, com a garantia de la gènesi de capital humà. I cal recordar que, històricament, en èpoques de crisi només pogueren finançar les seves posicions aquelles firmes que reaccionaren a temps, amb la incorporació de tecnologia, reorganització del procés productiu, millora a les vies de comercialització i creació de mercaderies de qualitat a partir de nivells experiencials bàsics, en absolut improvisats.

L'exemple italià també pot servir com a mirall. Una de les característiques del districte industrial italià és l'equilibri entre conflicte i participació al procés productiu. En aquest respecte, la col·laboració entre empresaris i treballadors és clara, en el sentit que el treballador està disponible en funció de l'actitud de l'empresari. Dit amb altres paraules: la

participació obrera es troba subordinada a la sobrietat empresarial. Aquests equilibris tenen poc a veure amb el mercat: es tracta, essencialment, d'equilibris molt fràgils. En efecte, tard o prest les condicions internes o externes del districte industrial vénen a marcar transformacions més radicals. En aquesta transició, el districte pot sucumbir. I, en dit context, els elements a tenir en compte són, especialment, dos. En primer lloc, la prevalença d'una indústria principal i la existència d'una "atmosfera industrial" –en paraules d'Alfred Marshall– amb un caràcter monocultural, la qual cosa es transmuta en un factor de forta sinergia. En segon terme, la centralització empresarial en unes direccions concretes, com ara la creació d'un centre de serveis o el paper de lideratge d'una firma d'avantguarda. En ambdós casos, s'arrossegueuen les potencialitats de la resta dels consorcis que operen en la zona. La idea recorda poderosament la tesi de l'squadra de Giacomo Beccatini: la formació de petites empreses molt especialitzades en un procés productiu desagregat en diferents fases i subfases, a partir d'una microorganització molt acurada. La coordinació seria executada per una empresa puntera que acabaria connectant els mercats locals –als quals es troben vinculades les petites unitats de producció– amb les demandes externes. En tot aquest procés, la col·laboració entre els agents econòmics esdevé decisiva. Així doncs, tampoc no hem de perdre de vista aquests aspectes.

- *L'expansió comercial del sector.* L'avenç del calçat a Balears s'explica per un element fonamental: es tracta d'un sector exportador. Aquestes són les seves arrels més pregones i la seva evolució productiva ve determinada pel perfil de les vendes exteriors (vegeu el gràfic que acompanya els apèndixs). Si hom reprèn el que es comentava als apartats anteriors i es relaciona amb l'esfera de la circulació, cal asseverar sense embuts que la desindustrialització hauria estat una realitat força més dramàtica sense el desplegament de sengles actuacions: una auscultació empresarial més precisa de les demandes externes i una major col·laboració dels fabricants amb les institucions econòmiques per a obrir i consolidar altres mercats. La internacionalització del sector és ferma, amb dos factors importants a assenyalar: la major diversificació comercial i la intensa obertura envers Àsia i Àfrica. El creixement de la demanda a Hong Kong, Japó, Taiwan i Marroc explica la nova direcció comercial per al producte insular, així com els declivis europeu i americà amb relació a períodes precedents. Les dades són més eloqüents si s'ordenen en termes de valor. Al respecte, la rellevància asiàtica és encara més atraient: el 15,64% de les exportacions corresponen a vendes executades a Hong Kong, Corea del Sud, Taiwan i Japó, ensems que França, Alemanya i Portugal agrupen el 25,3% dels enviaments. Aquests són, doncs, els dos blocs més importants del comerç del calçat balear a l'inici del segle XXI.

En aquesta nova etapa, els empresaris semblen haver assimilat les conjuntures en què la dependència d'un únic segment de la demanda –l'antillana, l'europea o l'americana, en funció de les coordenades històriques– resultà letal per al sector, fràgil i comercialment poc dúctil per a incrementar en poc temps la seva presència a d'altres zones quan apareixien crisis en aquells mercats. Ara bé, l'element característic d'aquest interval és, com s'ha dit, les remeses del calçat balear vers les nacions asiàtiques. El fet té un mèrit especial, atès que és prou conegut el proteccionisme nipó cap a la seva indústria, la qual cosa genera dificultats als exportadors de calçat de la Unió Europea. Però, a partir de la segona meitat de la dècada de 1990, el govern japonès es comprometé a incrementar les seves quotes importadores o a reduir els seus aranzels. En certa mesura, aquest fou un senyal clau per a la penetració del calçat illenc en aquell mercat oriental, amb creixements que protagonitzen

sobretot firmes reconegudes, com la mallorquina Camper o les menorquines Pons Quintana i Jaime Mascaró. L'entrada al Japó ha aplanat alhora una millor connexió amb Hong Kong. Aquesta ciutat-regió constitueix la principal porta d'entrada al crucial mercat xinès, que és sens dubte un dels objectius que les empreses balears pensen desenvolupar en un futur immediat.

Però, com s'ha afirmat, és també destacada la continuïtat europea a la demanda del calçat insular. Si en el cas asiàtic –amb totes les diferències internes que allà es manifesten i els problemes econòmics que afecten les nacions que componen dit espai– s'està en un escenari nou per al sector empresarial illenc –enfrontat al repte del desconeixement de gustos, de modes i de pautes culturals, a banda de les qüestions estrictament econòmiques i financeres–, en el territori de la Unió Europea es treballa en una esfera coneguda i adobada, gràcies a la gestió testimoniada per una curiosa gestió a les transaccions. Ací, endemés, els consums per habitant sempre foren un referent clar per als industrials, els quals ja tenien aquests indicadors mig segle abans: en els anys 1990, els francesos, amb 5,85 parells de sabates per persona i any, els alemanys amb 4,09 parells i els portuguesos amb 4,66 parells (enfront als 2,29 d'Espanya) conformen les capçaleres importadores del calçat balear. Des d'aquest punt de vista, la major resolució a adquirir sabates, fet que obeeix a factors de caire cultural i a nivells de renda acceptables –Portugal resulta una excepció a aquesta regla–, és el factor que estimula la presència del gènere balear en estats en què hom gaudeix de valors afegits inqüestionables, com ara el costum de decennis de relacions comercials, la perícia sobre els mercats que es visiten i l'establiment de xarxes d'informació amb el concurs d'entitats privades i d'institucions públiques.

Finalment, hom ha d'indicar que l'estructura industrial i poblacional del calçat de Balears durant el quinquenni 1997-2001 i el seu contrast amb les comunitats autònomes productores redunda en la pèrdua gradual de la indústria balear en el conjunt espanyol. En efecte, se subratlla l'alta valoració del gènere balear amb relació a la mitjana nacional i a la resta de les regions productores. La xifra remet a la millor qualitat del calçat fabricat a les Illes, en què el segell artesanal –és a dir, la intervenció humana directa en bona part del procés productiu– pot ser responsable parcial; no obstant això, no es poden menystenir els majors costos de les matèries primeres, atès el fet insular. Així doncs, l'estratègia conjunta de diversificació mercantil i de manteniment d'un producte de qualitat i d'alt preu explica aquesta estabilitat comercial i productiva del calçat a les Illes. Ens trobam, per tant, davant d'un dels pocs sectors industrials resistents de l'economia insular en el pòrtic del nou segle.

En definitiva, i en funció de les dades que hom ha exposat, Balears podria convertir-se en una petita però important experiència de desenvolupament econòmic regional a Europa, en àrees deprimides en el camp industrial i en el context d'una economia que té la seva part del lleó en l'oferta de serveis. Però alhora crec que altres exemples d'evolució industrial a zones amb característiques consemblants a les de Balears, com les que s'han anat comentant referides a la Itàlia del centre i del nord-est, poden servir com a referències decisives per tal d'aprendre i, alhora, contribuir a dissenyar un nou model d'industrialització en les coordenades de la Unió Europea. La segona ruptura industrial és ja un fet per a la història econòmica. I el sector industrial balear podria formar part d'ella.

A tall de conclusió

Molt sovint els economistes defineixen els fenòmens que analitzen com a relativament nous quan, en rigor, es poden detectar a la història econòmica. Així, l'economia s'ha astorat davant la pretesa "novetat" de processos d'enorme actualitat, com ara la preocupació per la reducció dels costos de transacció, la creació de xarxes econòmiques per assolir millors quotes de competitivitat, l'anàlisi dels nous escenaris de ruptures industrials, els problemes inherents a les caigudes de la productivitat o, amb dimensions més extenses, les reflexions entorn de la globalització o de l'anomenada "nova economia", temes que l'historiador econòmic explica amb naturalitat a les seves classes o pot aportar en el marc de les seves investigacions. En el cas del model balear de creixement succeeix quelcom similar. La visió rupturista de l'evolució econòmica de l'arxipèlag, sustentada sobre el fort desenvolupament turístic arran dels anys 1960, ha silenciada la gran riquesa de tot tipus —econòmica, però també experimental i cultural— que es generà en èpoques precedents i que, al meu parer, explica de forma més acurada l'envol econòmic mallorquí, en un primer moment, i menorquí, amb posterioritat, amb l'adscripció activa a l'economia terciària. Aquesta deliberada ignorància del passat econòmic, entès com un conjunt de signes folklòrics d'escassa entitat, en què just es reivindiquen continguts de caire antropològic o ètnic, ha arraconat el coneixement de situacions que ara es poden entendre com a insòlites, però que ja es produïren en etapes anteriors, segons revela la història econòmica. En aquest sentit, cal partir d'un punt seminal: el creixement econòmic no s'improvisa, no prové del no-res, no descansa només sobre pionerismes més o menys lluents. Ben al contrari, l'avenç d'una economia es fonamenta sobre iniciatives de tota mena que s'acumulen en el temps, que gaudeixen del concurs de diferents agents econòmics i que es retroalimenten amb una coneixença cultural compartida.

L'ensenyança, si és que modestament es pot parlar així, del creixement econòmic balear és aquesta: en unes amples coordenades cronològiques en què les revolucions industrials dirigien el món, fou possible créixer i establir unes bases sòlides per a un desenvolupament futur i més intens —el derivat del turisme de masses— a partir d'activitats manufactureres no determinants de pautes i d'una agricultura que, de manera gradual, experimentà transformacions significatives tant pel que fa a l'estructura de la propietat com quant a la dels conreus. En ambdós casos, el nexa comú deriva de la connexió efectiva amb el mercat, de l'auscultació constant de la demanda, fet que possibilita una major integració de la força de treball i la seva utilització intensiva en llargs períodes de temps. Quan avui en dia s'adverteix dels problemes que té el model de creixement terciari a les Illes, s'apunta que un punt feble —i una amenaça— pot ser seguir creixent en extensió i no pas en intensitat; es tracta de la diguem-ne perversió del que entenem sempre per creixement com un concepte només expansiu, en què el desenvolupament desapareix. El fenomen —una vegada més— no és desconegut per a la història econòmica. I, en aquest sentit, el coneixement del passat ha permès albirar com resolgueren els distints agents econòmics els entrebancs i les resistències en les diferents etapes del model històric de creixement. La circulació intersectorial i, finalment, la vinculació al sector més rendible i productiu —el turístic, amb totes les seves derivacions— foren la resposta donada. A hores d'ara, el repte rau a treballar sobre aquest mateix espectre ampli dels serveis, que cal diversificar i ubicar de bell nou. Probablement aquest és el gran envit per a totes aquelles persones que ens dediquem al món de l'economia a les Illes Balears, per un motiu clar: no és raonable seguir intensificant, ateses les contradiccions socials, els problemes pressupostaris i les

externalitats ambientals, la mateixa pauta de creixement, que deriva cap a més consum territorial i de recursos naturals, més immigració, més demanda energètica i, en definitiva, el gran corol·lari que nodreix tensions: l'increment de la població. Les dificultats afegides a aquest model no es poden superar amb les receptes del passat. Però des de la revisió acurada d'aquest passat més proper, els historiadors econòmics podem parlar amb rigor i fer una diagnosi preventiva amb pregons arguments, reflexions assossegades i dades tangibles: l'alternativa més clara, la que palesa els costos d'oportunitat més baixos, se centra en la qualificació del creixement i en la competitivitat sobre un plantejament que parla més de qualitat que de quantitat. Els preus —com sí que succeí en altres fases del creixement— no seran ara el vector clau, per la posició no perifèrica de les Balears en el món del turisme. Abans treballàvem, com s'ha dit, en agricultures mediterrànies que s'anaven transformant lentament i en indústries no determinants de pautes, de baixa intensitat tecnològica. Però ara els illencs podem ser uns dels pocs que marquen el signe del turisme de futur, atesa la nostra experiència. S'entra, així, en un nou escenari en què el coneixement del passat, de la història econòmica entesa ara com un instrument de reflexió política i econòmica, ha de servir si més no per saber el que no s'ha de fer.

BIBLIOGRAFIA

- ALCAIDE, J. Renta Nacional de España y su distribución provincial. Serie homogénea. Bilbao: Fundación BBV, 1999.
- ÁLVAREZ LLANO, R. "Evolución de la estructura económica regional de España en la historia: una aproximación", Situación, núm. 1, 1986.
- BARBERÀ, R.; DONCEL, L. M. La moderna economía del crecimiento. Madrid: Síntesis, 2003.
- BAUMOL, W. J. "Productivity Growth, Convergence and Welfare: What the Long-Run Data Show", American Economic Review, núm. 76, 1986.
- BECATTINI, G. "El distrito industrial marshalliano como concepto socioeconómico". A: PYKE, F.; BECATTINI, G.; SENGENBERGER W. (comps.). Los distritos industriales y las pequeñas empresas. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, vol. I, 1992.
- BERNABÉ, J. M. "La economía oculta", Cuadernos de Geografía, núm. 29, 1981.
- BISSON, J. La terre et l'homme aux îles Baléars. Aix-en-Provence: Edisud, 1977.
- BRUSCO, S. "The Emilian model: productive decentralisation and social integration", Cambridge Journal of Economics, núm. 6, 1982.
- CAPECCHI, V. "Un caso de especialización flexible: los distritos industriales de Emilia-Romagna". A: PYKE, F.; BECATTINI, G.; SENGENBERGER, W. (comps.). Los distritos industriales y las pequeñas empresas. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, vol. I, 1992.
- CASASNOVAS, M. A. La transformació d'una economia insular. El cas de Menorca (1600-1960). Tesis doctoral, Universitat de les Illes Balears, inèdita, 2001.
- CATALÁN, J. La economía española y la segunda guerra mundial. Barcelona: Ariel, 1996.
- DEYÀ, M. J. Gremios rurales e industria pre-capitalista en Mallorca durante el siglo XVIII: la manufactura textil. Tesis de Llicenciatura, Universitat de les Illes Balears, inèdita, 1987.
- DEYÀ, M. J. La manufactura de la llana a la Mallorca moderna (segles XVI-XVII). Palma: EITall, 1998.
- CHANDLER, A. D. Jr. "La lógica permanente del éxito industrial", Harvard-Deusto Business Review, primer trimestre, 1991.
- EASTERLY, W. En busca del crecimiento. Barcelona: Antoni Bosch Editor, 2003.
- EATWELL, J.; MILGATE, M.; NEWMAN, P. (eds.). The New Palgrave. A Dictionary of Economics. Londres: McMillan Reference Ltd., 1998.
- ESCARTÍN, J. M. La ciutat amuntegada. Indústria del calçat, desenvolupament urbà i condicions de vida a la Palma contemporània. Palma: Documenta Balear, 2001a.
- ESCARTÍN, J. M. El quefer ocult. El mercat de treball de la dona en la Mallorca contemporània (1870-1940). Palma: Documenta Balear, 2001b.
- GARCÍA RUÍZ, J. L.; HERNÁNDEZ ANDREU, J.; MANERA, C. (coords.). Investigaciones recientes en historia financiera, monogràfic d'Estudis d'Història Econòmica, núms. 17-18, 2003.
- GERMÁN, L.; LLOPIS, E.; MALUQUER, J.; ZAPATA, S. (eds.). Historia económica regional de España siglos XIX y XX. Barcelona: Crítica, 2000.
- GRSCHENKRON, A. El atraso económico en su perspectiva histórica. Barcelona: Ariel, 1968.
- HIRSCHMAN, A. O. La estrategia del desarrollo económico. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1961.
- HOUSSEL, J. P. De la indústria rural a la economía sumergida. València: Alfons el Magnànim, 1985.
- HUDSON, P. Regions and Industries. A perspective on the Industrial Revolution in Britain, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- JIMÉNEZ, J. C. Economía y territorio: una nueva relación. Madrid: Civitas, 2002.
- JONES, H. Introducción a las teorías modernas del crecimiento económico. Barcelona: Antoni Bosch Editor, 1979.

- JOVER, G. Societat rural i desenvolupament econòmic a Mallorca. Feudalisme, latifundi i pagesia, 1500-1800, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, inèdita, 1997.
- KRUGMAN, P. Geografía y comercio. Barcelona: Antoni Bosch Editor, 1992.
- LANDES, D. Progreso tecnológico y revolución industrial. Madrid: Tecnos, 1979.
- LIVI BACCI, M. Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa. Barcelona: Ariel, 1987.
- LAZONICK, W. Business Organization and the Myth of the Market Economy. Nova York: Cambridge University Press, 1991.
- LÓPEZ CASASNOVAS, G.; ROSSELLÓ, J. L'economia menorquina en el segle XX (1914-2001). Palma: Documenta Balear, 2002.
- LÓPEZ CASASNOVAS, G. (coord.). Situación. Islas Baleares. Madrid: BBVA, 2003.
- LLOPIS, E.; FERNÁNDEZ, R. "Las industrias manufactureras regionales en la época del desarrollismo. Un nuevo análisis de localización y convergencia", Revista de Historia Industrial, núm. 13, 1998.
- LLUCH, E. "Presentació". A: MANERA C. (coord.). Exploracions en història econòmica contemporània, monogràfic de Randa, núm. 42, 1999.
- MADDISON, A. Historia del desarrollo capitalista. Sus fuerzas dinámicas. Barcelona: Ariel, 1991.
- MANERA, C. Història del creixement econòmic a Mallorca, 1700-2000. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2001a.
- MANERA, C. "Renta de situación y desarrollo mercantil: el crecimiento económico de Baleares". A: GERMAN, L.; LLOPIS, E.; MALUQUER, J.; ZAPATA, S. (eds.). Historia económica regional de España siglos XIX y XX. Barcelona: Crítica, 2001b.
- MANERA, C. "El factor humà, palanca de creixement a les Balears. Tres notes des de la història econòmica". A: ALENYÀ, M. (ed.). Informe econòmic i social de les Illes Balears. Palma: 2001c.
- MANERA, C. (dir.). Las islas del calzado. Historia económica del sector en Baleares, 1200-2000. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2002.
- MARSHALL, A. Industry and trade, Londres: 1919.
- MOLINA, R. Treball intensiu, treballadors polivalents. Treball, salaris i cost de la vida, Mallorca 1860-1936. Palma: Conselleria d'Economia, Comerç i Indústria, 2003.
- MOLL, I.; SUAU, J. "Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/1870)", Estudis d'Història Agrària, núm. 2, 1979.
- MOREY, A. Noblesa i desvinculació a Mallorca als segles XVIII i XIX. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Monserrat, 1999.
- NADAL, J. (dir.). Atlas de la industrialización de España, 1750-2000. Barcelona: Crítica, 2003.
- NADAL, J.; CATALÁN, J. La cara oculta de la industrialización. Madrid: Alianza Universidad, 1994.
- NELL, E. Historia y teoría económica. Barcelona: Crítica, 1984.
- POLLARD, S. La conquista pacífica. La industrialización de Europa, 1760-1970. Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza, 1991.
- PONS, D. Entre l'afirmació individualista i la desfeta col.lectiva (escriptors i idees a la Mallorca del primer terç del segle XX). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Monserrat, 2002.
- PORTER, M. The Competitive Advantage of Nations. Londres: Macmillan, 1990.
- REIG, E.; PICAZO, A. J. Capitalización y crecimiento de la economía balear, 1955-1996, Bilbao: Fundación BBV, 1998.
- ROMER, P. "The Origins of Endogenous Growth", Journal of Economic Perspectives, núm. 8, 1994.
- ROSSELLÓ, J. A. Situación actual y perspectivas de la industria en Mallorca. Bases para una contribución a la reflexión sobre su futuro. Palma: Cercle d'Economia de Mallorca-Cambra de Comerç, 2002.

ROSSELLÓ VERGER, V. M. Mallorca, el Sur y el Sureste, Palma: Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación, 1964.

SABEL, C.; ZEITLIN, J. World of possibilities. Flexibility and mass production in Western industrialization. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

SALA-I-MARTIN, X. Apuntes de crecimiento económico. Barcelona: Antoni Bosch Editor, 2000.

SEGURA, A.; SUAU, J. "Estudi de demografia mallorquina: l'evolució de la població", Randa, núm. 16, 1984.

SUAU, J. El món rural mallorquí, segles XVIII-XIX. Barcelona: Curial, 1991.

VALDALISO, J. M.; LÓPEZ, S. Historia económica de la empresa. Barcelona: Crítica, 2000.

L'OBRA D'EDUARD DE PLANDOLIT COM A IMPULSOR DE L'ÚS DE L'ELECTRICITAT (1917-1970)

Arnau Amer Sastre
Llorenç Massutí Nicolau

Introducció

Inca, a principi del segle XX, tenia una població de 7.579 habitants que aniria incrementant-se per la transformació econòmica que la indústria de la sabata va anar experimentant, especialment durant els anys de la Primera Guerra Mundial (1914-18). A mesura que creixien les fàbriques, Inca es convertia en centre d'atracció de la mà d'obra dels pobles veïnats, Mancor, Llubí, Selva, Caimari, Moscarí, i d'altres de la comarca, sobretot a la dècada dels anys 1920 a 1930.

Indústries del calçat

Les principals empreses dedicades a la fabricació de sabates que trobam a Inca al voltant de l'any 1920 són Cas Català, Can Fluxà, Can Melis, Can Payeras, Can Piquero, Can Piquero Gros, Can Pujol...

Fàbriques d'electricitat a Inca i comarca

La primera central elèctrica s'instal·là a Alaró l'any 1901 i pocs anys després començaren les obres de construcció de la central hidràulica del Gorg Blau, que funcionaria a partir de 1905. L'electrificació s'estengué per la comarca d'Inca amb la instal·lació de petites centrals independents: Pollença (1907), sa Pobla (1912), Alcúdia (1913)...

Les indústries començaren a obtenir l'energia necessària per tal de conseguir la transformació dels productes en elements útils per a l'home. El començament de l'anomenada era industrial va fer valer molts de procediments més simples o més complicats que feien de la utilització de l'energia elèctrica un element bàsic per obtenir bons resultats.

Quan la tècnica elèctrica va avançar en l'aplicació d'obtenció d'una forma de transformació energètica, arribà a un punt en què el transport energètic es va fer simple i

pràctic, perquè mitjançant uns conductors que unien el generador amb el motor es permetia pràcticament la possibilitat de tenir l'energia necessària a qualsevol lloc on l'aplicació resultàs més apropiada i còmoda. Amb el temps es va esdevenir que els motors de menor potència tengueren una rebaixa en el seu cost, fet que va propiciar que s'anàs imposant l'adaptació del motor adequat a cada màquina, i es guanyà en autonomia i simplicitat en la part mecànica. La maniobra de posada en marxa i aturada foren ja més senzilles mitjançant els mecanismes anomenats interruptors. El més important era l'efectivitat dels mecanismes emprats. Per això es va fer necessari tenir persones que, preparades adequadament, fossin capaces de manejar els ingenis mecànics i elèctrics i procurar-ne bon ús.

En el principi, a Mallorca la introducció de l'energia elèctrica fou per escalons successius. Primer crear la central, després col·locar la xarxa de distribució i a la vegada crear els utensilis que transformassin el fluid elèctric en una altra energia, ja fos lumínica, tèrmica, mecànica, etc.

A la zona d'Alcúdia, el primer lloc on es va instal·lar una central generadora fou a un solar pròxim a la població en direcció al port. Aquest muntatge es va fer mitjançant una empresa constituïda per una societat de Mallorca i una fàbrica de material elèctric de Catalunya anomenada LESA, "La electricidad de Sabadell". Per fer el muntatge de la maquinària i la instal·lació de la xarxa vengué personal de l'esmentada indústria de Sabadell.

Fons documentals

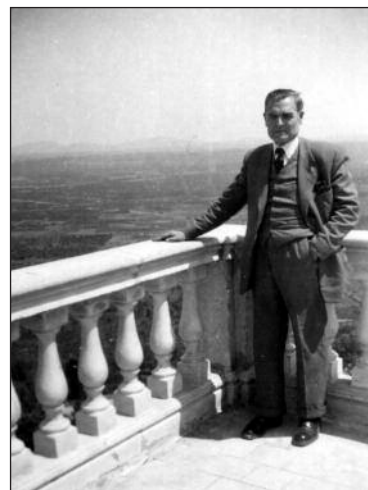
Aquest treball de recerca per conèixer la persona i l'obra d'Eduard de Plandolit ha estat possible perquè els hereus de la família han conservat una col·lecció de petites agendes, on dia a dia ens va deixar escrita part de la seva vida. A més, una sèrie de carpetes i llibres de comptabilitat ens ha donat la possibilitat de fer un seguiment al llarg dels dies i dels anys en què va desenvolupar el seu enginy en favor de les tasques que va anar fent en les diferents intervencions en moltes direccions.

Biografia d'Eduard de Plandolit Montsech

Va néixer el dia 12 d'abril de 1888 a Mataró, fill d'Antoni i Josepa. El seu primer lloc de feina, a l'edat de 16 anys, seria a una petita fàbrica de motors elèctrics - llavors es fabricaven exclusivament de corrent continu, el corrent altern es trobava encara als inicis del seu ús-. Després entrà a l'empresa de Sabadell "La electricidad de Sabadell"(LESA); en aquesta empresa, prest s'incorporà a la secció de preparació de les grans instal·lacions que feia per diferents llocs d'Espanya. Estudiava projectes de salts d'aigua per tal d'instal·lar-hi turbines que suministrassin energia als pobles de diferents comarques catalanes.

Primera estada a Mallorca l'any 1917 a Alcúdia

Una aliança econòmica entre uns senyors d'Alcúdia, sa Pobra i la indústria elèctrica LESA de Sabadell varen

emprendre la tasca de muntar a Alcúdia una central elèctrica amb la finalitat de donar servei a les poblacions d'Alcúdia, sa Pobra i principalment l'electrificació de les finques de sa Marjal, per tal de poder instal·lar grups elèctrics per extreure aigua del subsòl per regar.

El dia 3 de febrer de 1917 s'incorpora, enviat per l'empresa de Sabadell, a les tasques de muntar la central d'Alcúdia i la xarxa de distribució als llocs abans esmentats.

El 25 de febrer de 1918 el trobam instal·lant un transformador a la central de la possessió de Son Vivot, propietat del marquès de Perelada.

Els dies 10, 11 i 12 de maig viatja a la central hidràulica del Gorg Blau (Escorca) per instal·lar-hi un parallamps per a la protecció de la maquinària i la línia aèria.

El 15 de maig, amb la seva esposa, lloga una casa del Barcarès (Alcúdia).

El dia 18 de gener de 1919 viatja a Inca per feines d'acoblament entre la central La Propagadora, la de Son Vivot, la de sa Pobra i la del Gorg Blau.

El 2 de març es va realitzar l'acoblament de l'alternador de la central d'Inca amb el de sa Pobra, va funcionar bé.

A final de l'any 1919 retorna a Catalunya i deixa de treballar per l'empresa elèctrica de Sabadell (LESA). S'associa amb els senyors Brujas i Prat, i seguidament creen, al carrer Marina número 239, de Barcelona, un taller d'instal·lacions i reparacions elèctriques. Aquesta societat no va funcionar molts d'anys, ja que al senyor Plandolit, en no trobar-se bé de salut, els metges li aconsellaren un canvi d'aires. Això el determinà que, havent conegut Mallorca, decidís venir a crear la seva pròpia empresa a aquesta illa, en concret a Inca.

Casat amb Maria Altimira Bellsolà, tingueren dos fills: na Josepa, nascuda l'any 1911; en Narcís, nascut el 1913, que treballà a l'empresa del pare i que va morir de tifus l'any 1938.

L'any 1961 es va crear a Inca l'Escola d'Aprenentatge Industrial, una de les especialitats professionals que s'hi implantaren fou la branca d'electricitat, en aquells anys per impartir la part pràctica es va cercar una persona de prestigi; Eduard de Plandolit fou el primer mestre de taller.

Eduard de Plandolit va morir a Inca, als 94 anys, el mes de gener de 1983.

Dins aquesta història de vida, hi ha fets que, sens dubte, el consagren com una persona d'uns grans coneixements i d'una voluntat de ferro per forjar idees i solucions en el complicat món on es desenvoluparen les seves obres. No va escatimar l'estudi més estricte per tal de trobar solucions a treballs molt complicats. Les persones que el varen tractar sempre destaquen el seu sentit de la perfecció i la meticulositat que exigia en els treballs.

En el vestit que usava normalment, sempre, dins les butxaques portava: el metre, el peu de rei, la regla de càlcul i un petit nivell, per si es trobava en la necessitat de comprovar algun treball poder emprar alguns d'aquests estris per així revisar si es complien els paràmetres de l'exactitud requerida.

En el banc de treball tampoc no faltava la lupa, que li permetia afinar més la visió dels detalls, quan les ulleres no li bastaven per poder apreciar bé les particularitats necessàries per realitzar l'obra de què es tractava.

L'electricitat, la hidràulica, l'aplicació tèrmica, la mecànica en general i l'anàlisi dels problemes d'aplicació tècnica sempre foren motiu d'un estudi ben fet, a la recerca de la solució més apropiada a aplicar.

Des d'Inca va irradiar els seus coneixements i foren moltes les persones d'arreu de Mallorca que feren camí cap al taller elèctric Plandolit per resoldre problemes que ell sabia tractar adequadament i que altres no havien sabut resoldre.

El taller elèctric 1925-1970

Dia 24 de gener de l'any 1925 arriba a Inca i instal·la el primer taller al carrer de Sant Domingo. El segon taller estava situat a l'actual carrer de Sant Sebastià (abans carrer del Cep).

Els anys 1939-40 construeix un taller nou, de grans dimensions, al carrer de l'Escorial (avuiavinguda del Raiguer), dotat dels estris apropiats per fer reparacions de motors, transformadors i bobinatges d'alta i baixa tensió. El taller tenia un muntatge de ternals que permetien el trasllat de motors o màquines que pel seu pes requerien un suport mòbil per tal de portar-los en el lloc més adient, com podia ésser el quadre de proves, el banc de bobinatges o la cambra d'assecatge.

Electrificació de la indústria

Fàbriques de sabates. La majoria de les fàbriques importants d'Inca foren electrificades pel taller Plandolit, així com les de pobles veïns com Lloseta, Binissalem, Alaró...

Fàbrica de galletes de Can Guixe. A partir de 1959 va crear, dissenyar i dirigir la construcció dels forns elèctrics continus per a la cocció de les galletes Maria i les típiques d'oli.

Cafè Mercantil (1935). Aquest cafè, construït a un lloc cèntric d'Inca, just a la plaça de l'Ajuntament, tengué com a promotor Antoni Martorell Genestra, l'arquitecte fou Francesc Casas Llompart i el mestre d'obres, Francesc Serra de Can Pelat; la instal·lació elèctrica fou encarregada a Eduard de Plandolit, qui la dissenyà; cal dir que aquesta il·luminació fou durant molts d'anys l'admiració dels qui la contemplaven pels avanços tècnics que suposava.

Fàbrica de paper de S'Albufera, propietat de Jaume Enseñat; projecte i instal·lació.

Il·luminació de les coves de Gènova

La primera il·luminació, molt elemental, de les coves es féu entre 1932 i 1936. L'any 1945 Eduard de Plandolit Montsech realitzà el projecte definitiu d'il·luminació de les coves, que suposà una gran innovació atès que representava la incorporació del color a la llum artificial, la qual cosa destacava la gran bellesa de les estalactites i estalagmites.

Cinemes d'Inca

El Teatre Principal d'Inca s'havia construït l'any 1913 seguint un projecte de l'arquitecte Guillem Reynès i Font. Però l'any 1945 fou reformat quasi en la seva totalitat d'acord amb un projecte de l'arquitecte Francesc Casas Llompарт. El projecte elèctric de la nova il·luminació fou encarregat a Eduard de Plandolit.

El teatre fou dotat d'una il·luminació molt espectacular, ja que a més de les lluminàries fixes necessàries per a la normal visió va tenir el luxe d'una boca d'escenari amb diversitat de llums de colors que a voluntat prenien diferents tonalitats que feien efectes molt agradosos en contemplar-los des de la sala. Tot era controlat o dirigit des de la cabina de projecció o des del quadre elèctric de l'escenari.

També realitzà les instal·lacions elèctriques dels cinemes Mercantil, Novedades i Moderno.

Electrificació de santuaris i ermites de Mallorca

L'any 1955 es començà la construcció de la central d'Alcúdia, el primer grup entrà en funcionament l'any 1958. Seria a partir de l'any 1961 quan s'estendria el servei elèctric a diverses zones de l'illa i començaria un gran esforç d'electrificació rural, que permetria que l'electricitat arribàs a santuaris i ermites.

L'electrificació del santuari de Lluc l'any 1959 es va fer a partir de la instal·lació d'un transformador de 15 kV; la línia general arriba al quadre de distribució situat al soterrani vora el pati de jocs de l'escolania, on hi havia les bateries que havien fet servir fins a aquells dies, les quals s'alimentaven del salt d'aigua o turbines vora el torrent del camí del clot d'Aubarca, o de la dinamo que acoblaven a un motor de gasoil per suplir la falta d'aigua de la turbina. Des del quadre general sortien les línies de distribució alimentadores de diferents sectors: església, hostatgeria, cel·les de la comunitat religiosa, fonda, exteriors i passadissos.

Ermites:

L'electricitat arribà a l'ermita de Santa Magdalena d'Inca l'any 1963, feren la instal·lació elèctrica de tota l'ermita, l'església i les diferents dependències.

Ermita de Betlem d'Artà, instal·lant una línia a partir de les cases de la possessió de Betlem, a base de pals col·locats seguint la vora del torrent, any 1966.

L'electrificació total de l'ermita de Sant Salvador de Felanitx es féu l'any 1960. La instal·lació arranca del transformador de 15 kV fins al quadre general situat a l'arribada de l'edifici principal. Des d'aquí amb quadres secundaris es va electrificar tota l'ermita: fonda, cel·les dels hostes, cuines, església, les cel·les dels ermitans i la part nova de l'hostatgeria. Es va fer una annexió d'instal·lació del parallamps existent, amb unes noves puntes i una nova presa de terra.

Els passos de Setmana Santa de les confraries del Sant Crist de Santa Maria la Major d'Inca i la Dolorosa (obra de l'escultor Federic Marés) de la Confraria de Sant Tomàs d'Aquino foren il·luminats per Eduard de Plandolit.

Mines

La principal feina que es realitzà a les mines fou la instal·lació de bombes per poder extreure l'aigua del fons de les galeries subterrànies i fer possible l'extracció del carbó en condicions acceptables.

També s'instal·laren motors per als muntacàrregues o elevadors i els compressors d'aire per al funcionament dels martells per arrancar el material i fer els forats apropiats per col·locar la dinamita que permet produir l'explosió que facilita l'extracció del mineral.

Les principals mines on feren instal·lacions elèctriques són les de Son Fe (Alcúdia), sa Truiola (Lloseta), Santo Tomás (Lloseta) i San Cayetano (Selva).

Instal·lació elèctrica a l'Escola Graduada de Felanitx

L'any 1932 l'Ajuntament de Felanitx aprovà el pressupost presentat pel taller d'Eduard de Plandolit per dur a terme l'electrificació de la nova Escola Graduada, amb les condicions que s'expressen a l'esmentat pressupost. L'enllumenat de les diferents aules i espais administratius i auxiliars es va completar amb la instal·lació d'una xarxa telefònica que permetia la comunicació entre totes les aules i dependències de la direcció (la qual cosa representava una gran innovació).

A MANERA DE CONCLUSIÓ

D'entre els treballs fets per a diverses empreses, des de l'arribada d'Eduard de Plandolit a Mallorca fins a l'any 1966, hem elaborat una llista dels més significats, indicant els distints camps, els noms i els llocs on es féu la feina (els noms de les persones o de les empreses estan en llengua castellana perquè així consta a la documentació).

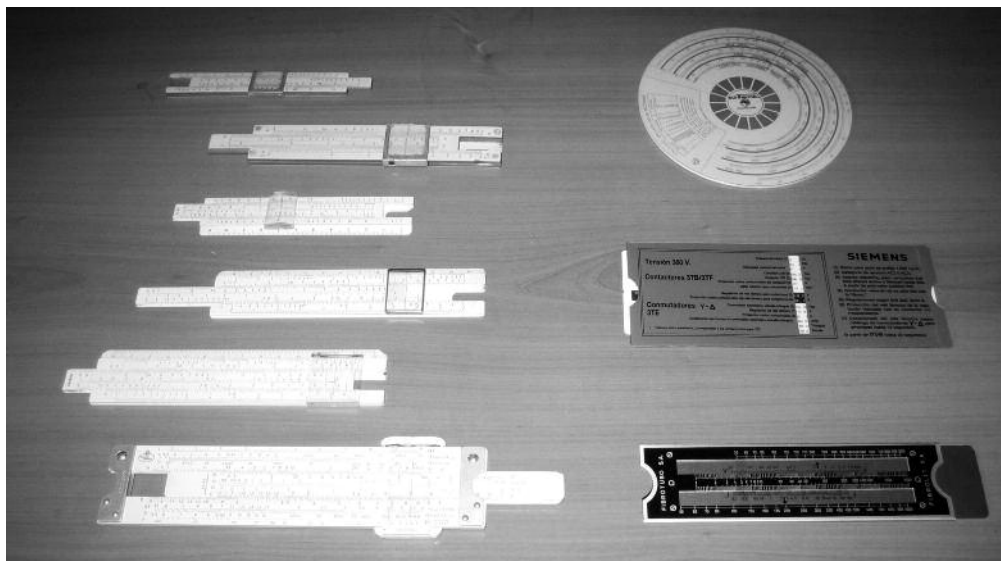
AIGUA	Aguas de Pollensa Aguas Potables. Inca Compañía Aguas de Pollensa Compañía Aguas Potables de Lloseta Explotaciones Hidráulicas. Palma Riegos de Mallorca. Palma
BOTERS	Juan Martorell Inca

CALÇATS	<p>Antonio Beltran Domingo Casals Antonio Corró Ferragut Antonio Fluxá Lorenzo Fluxá Juan Gelabert Gelabert i Beltran Antoni Martorell Genestra Antonio Melis Melis-Marqués y Cía. José Morro Bartolomé Payeras José Pujol Miguel Truyol</p>
CENTRALS	<p>J. Villigien de Cala Rajada La Electroagrícola de Campos La Propagadora Balear d'Inca Central eléctrica del Banco de Felanitx Industrias Tejedor de Felanitx Central eléctrica de Maria de la Salut Gabriel Gual de Maria de la Salut Gas y Electricidad de Palma Eléctrica Pollensina de Pollença Central la Torre de Santa Margalida El Gas SA de Sóller Guillermo Alcover de Son Bordils Conde de Perelada de Son Vivot Antonio Oliver de Vilafranca.</p>
CIMENTERES	<p>José Sánchez d'Alcúdia Juan Mulet d'Inca Gaspar Sastre d'Inca Pedro Bestard de Lloseta Miguel Arrom de Pollensa Miguel Salas de Porreres</p>
ADOBAMENTS	<p>Bartolomé Pujol Juan Noguera Marcos Ferragut Fluxà</p>
ESCOLES	<p>Escola Graduada de Felanitx Colegio de la Pureza d'Inca Hermanas de la Caridad d'Inca Hermanos Escuelas cristianas de Santa Margalida</p>

FÀBRICA DE GEL	Tomás Capellá d'Inca <i>Aquesta fàbrica estava situada al carrer de Sant Bartomeu</i>
FARINERES	Melchor Bibiloni de Binissalem Juan Pallicer d'Inca Jaume Cardell de Llubí Gabriel Gual de Maria de la Salut Antonio Aguiló de sa Pobla Pedro A. Aguiló de sa Pobla Andrés Mesquida de Santa Margalida Miguel Carbonell de Sineu
IMPRESSA	Gràfiques Colon d'Inca Duran d'Inca Vich d'Inca
MINES	Andrés Isern d'Alaró Son Fe d'Alcúdia Dos hermanos de Lloseta Santo Tomás de Lloseta Hijos de A. Ramis de Mancor Marquès del Verger de Selva
PATRONATGES	Antonio Ramis d'Inca Juventus
TEIXITS	Jaime Enseñat d'Inca Vicente Enseñat, d'Inca. Més tard passaria a ser Muñoz SA

NOTES:

- 1) Arxiu documental Massutí Ramis.
- 2) Rayó i Bennàssar, Pere. Itineraris urbans per la ciutat d'Inca. Inca: Ajuntament d'Inca, 1993.
- 3) Gran Enciclopèdia de Mallorca - Tom 6.
- 4) Fiol i Tornila, Pere. Puig de Santa Magdalena. Vida i història.
Inca: Col·lecció "Ximbellí", 10, 1991.
- 5) DDAA. Un segle de llum a Inca (1905-2005). Edicions Documenta Balear, 2006.

Aparells de medició

Aparells de medició

Aparells de medicació

LA PROPAGADORA BALEAR DE ALUMBRADO, SA UNA IMPORTANT SOCIETAT INQUERA

Gabriel Fiol i Mateu

Aquest treball té com a objectiu oferir algunes dades d'aquesta important societat, extretes del fons documental de GESA que es troba dipositat a l'Arxiu del Regne de Mallorca.

Encara que fundada a Palma l'any 1898 on estaven les oficines, l'any 1902 s'aprovà que la Comissió Permanent estàs radicada a Inca amb la facultat de poder fer operacions bancàries. L'any 1913 es traslladà a Inca la comptabilitat i a l'any 1914 la documentació i l'arxiu, i es tancaren definitivament les oficines de Palma.

Les fites més importants de la companyia foren:

1898: constitució.

1911: compra de la central hidroelèctrica del Gorg Blau.

1918: se suprímí el servei de gas.

1926: compra de la central d'electricitat de Selva.

1930: la societat és absorbida per Gas y Electricidad, SA.

PRIMERES PASSES

Encara que la societat no es constituí fins dia 11 de juliol 1898, per acord de l'Ajuntament d'Inca de dia 21 de gener del mateix any, es concedí permís per construir una central per al subministrament de gas i s'aprovà també que les obres estarien lliures d'arbitris vist que es tractava d'una iniciativa important per al progrés d'Inca. Es posà la condició que, si en un futur l'Ajuntament volgués emprar el gas per il·luminar les vies públiques, es beneficiaria d'un 10% de descompte sobre la tarifa pública.

El terreny que compraren era conegut com s'Hort d'en Duran (a un altre document es deia s'Hort de sa Mostra o de na Joana) i era propietat de Joaquim Gelabert. En ell hi havia

construït un velòdrom amb un camí per accedir-hi, que també comprarien quan l'esmentat velòdrom acabàs el contracte. S'havia d'amidar exactament la capacitat del terreny i es pagaria al preu de 7.000 PTA la quarterada, en aquesta forma: 6.000 PTA en accions de la companyia que s'havia de constituir i la resta en metàl·lic.

Abans de constituir-se la societat, dia 9 de juliol de 1898, el governador civil informà Florentino García Bergua que tenia permís per instal·lar canonades de ferro a les carreteres de Palma a Alcúdia i de Lluç a Santanyí en el seu pas per la zona urbana d'Inca, destinades a subministrar gas. Havien d'estar a una fondària mínima de 75 cm i s'havien de reparar els desperfectes que ocasionarien.

La societat es formalitzà a Palma dia 11 de juliol de 1898 en escriptura pública davant el notari Josep Alcover i Maspons. El mateix dia es constituí el Consell d'Administració amb el nomenament de president a favor de Joaquim Gelabert Massip i de Josep Estela Tomàs com a secretari.

Dia 18 de juliol del mateix 1898 s'aprovà que les instal·lacions interiors les faria Gabriel Guasp i Alzamora. També atorgaren poder al vocal Gaspar Calvet per poder signar les escriptures de compra dels terrenys dits s'Hort de sa Mostra o de na Joana, on s'edificaria la fàbrica de gas. Igualment que el material contractat per la societat La Maquinista Naval fos acceptat per La Propagadora de Alumbrado, SA. Quatre dies després anomenaren com a cap industrial de la fàbrica Casimiro Calvet, que cobraria un sou de 100 PTA amb l'obligació de viure al propi edifici de la fàbrica.

Dia 27 d'agost següent s'aprovà deixar gratuïtament el comptador a les monges de la Caritat de St. Francesc i que l'import dels ramals del carrer a les cases fos a càrrec de la companyia. Per a la propera festa d'inauguració, s'aprovà pagar el refresc i que es convidàs el governador, autoritats locals i diputats provincials del partit d'Inca, que la benedicció fos a les 17.30 de l'horabaixa, seguida de refresc i encesa del gas.

Dia 12 de setembre de 1898 s'acordà donar dos mesos de termini al fogoner Joan Cànaves perquè prengués possessió del càrrec i que el carbó de coc resultant de la destil·lació del gas es vengués a 2,50 PTA cada 40 quilograms, a peu de fàbrica.

Dia 3 d'octubre de 1898 s'acordà fer els metres necessaris de canonades per a l'enllumenat públic d'Inca. També acordaren rebaixar el preu del lloguer dels comptadors, que quedà així: de tres metxers, 40 cèntims; de cinc metxers, 65 cèntims; i de deu metxers 85 cèntims.

Dia primer de desembre de 1898 s'aprovà pujar el preu del gas a 95 cèntims el metre cúbic del qual el 10% seria per a l'Estat. També que la companyia instal·laria pel seu compte, però retenint-ne la propietat, la canonada de l'església parroquial des de la sagristia al cor. Dia 2 de gener de 1899 s'aprovà instar la Maquinaria Naval que activàs la nova canalització a Inca. També nomenar director industrial Conrad Planas en lloc de Gaspar Calvet.

Dia 23 d'agost de 1899 el president Joaquim Gelabert presentà el primer informe als accionistes. Segons aquest els resultats del primer any havien estat escassos a causa, sobretot, de les circumstàncies anormals que vivia Espanya derivades de la desastrosa

guerra que havia mantingut amb els Estats Units. Això va obligar, a fi de poder inaugurar la fàbrica, a comprar el carbó al preu el doble del vigent feia un any. Destacava que els veïns d'Inca no havien respost als esforços que havia fet la companyia per tan útil millora, però que esperava que per al pròxim exercici augmentaria el consum. En tancar el primer any tenien 162 abonats i 100 fanals per a l'enllumenat públic d'Inca. Així i tot es pogué pagar un dividend d'una pesseta per acció a canvi del cupó número 1. Del setembre de 1898 al juny de 1899 es produí un total de 29.704 de metres cúbics de gas, essent el mes amb més demanda el desembre de 1898 amb 3.876 metres cúbics, dels quals 2.626 per a particulars i 1.250 per l'enllumenat públic.

LA PRODUCCIÓ DE GAS

Com s'ha dit en el capítol anterior, la finalitat de La Propagadora Balear de Alumbrado era el subministrament de gas per a l'enllumenat d'habitatges i vies públiques. El sistema d'obtenció del gas era la coquitació o destil·lació seca de l'hulla que consistia a exposar aquest carbó tancat dins recipients especials anomenats retortes, a temperatures en augment i fora del contacte amb l'aire. Com a producte principal donava el gas i com a subproductes, el carbó de coc i quitrà.

El dia 2 de novembre de 1899 aprovaren allargar la xarxa inicial amb la canalització del carrer de Lloseta fins al col·legi i a la carretera a Palma fins a la nova fàbrica de teixits.

Dia 1 d'octubre de 1900 aprovaren el conveni amb l'Ajuntament d'Inca de canviar l'enllumenat públic pel més modern d'incandescència. Les despeses serien satisfetes per la companyia i l'Ajuntament les reintegraria en un període de 5 anys.

Els primers usuaris d'Inca trobaven el sistema bo i pràctic, però un poc car. Per això, en data 10 d'octubre de 1900, dirigiren una carta a la societat, amb signatures que ocupen set folis, exposant que el preu a què era facturat el gas, 35 cèntims el metre cúbic, era car comparat amb l'enllumenat per petroli i amb el preu d'altres companyies de gas. Si a aquest preu se sumava el que havien pagat per les instal·lacions, resultava un servei molt oneros. Per tant, amenaçaven que si no es rebaixava el preu a 25 cèntims es donarien de baixa.

La junta que governava La Propagadora Balear de Alumbrado contestà que no era possible abaixar el preu del gas fins que no es duplicàs el consum i que la comparació amb el petroli era incorrecta, considerant les millors condicions del gas. A més, la companyia en tres anys sols havia repartit un dividend del 3%, cosa que demostrava que no era bon negoci.

Dia 4 de novembre de 1901 s'aprovà el contracte amb Gabriel Guasp per cuidar-se de l'encesa i apagament dels fanals públics i de la seva reparació.

Per incrementar el consum de gas, la Junta Directiva autoritzà la Comissió d'Inca a col·locar gratuïtament les canonades de plom a cases particulars, així com els fogons del núm. 3 i núm. 4.

Davant la competència de l'electricitat que començava a instal·lar-se a Inca, dia 13 de juny de 1905, s'autoritzà la Comissió d'Inca per fer un abonament del 10% als clients que sols usaven gas i no tenguessin instal·lació elèctrica.

Dia 1 de febrer de 1902 s'aprovà la reforma de la fàbrica de gas a càrrec de la Maquinista Naval.

L'augment del consum requeria noves instal·lacions. Així dia 13 d'abril de 1908 s'aprovà el contracte per fer un forn nou sota la direcció d'Antonio Pasiego. I dia 18 de setembre de 1912, l'adquisició d'un nou gasòmetre. Dia 22 de juny de 1913 es reafirmaren de fer el forn nou aprovat l'any 1908 i que dit senyor Pasiego indicaria el nombre de retortes que necessitaria.

Dia 22 de novembre de 1915 aprovaren els plànols per reformar la fàbrica de gas a fi d'augmentar la producció.

Un important entrebanc per a la fabricació de gas fou la Primera Guerra Mundial, que deixà sense subministrament de carbó la societat. Per resoldre el problema es feren proves per fer gas a partir de llenya, cosa que resulta catastròfica.

Dia 22 de novembre de 1917, a conseqüència del dit fracàs, s'aprovà fer gestions amb l'Ajuntament d'Inca per substituir els fanals de gas per altres d'elèctrics.

A pesar d'aquestes dificultats, dia 28 de febrer de 1918 s'aprovà fer un nou gasòmetre de pedra i morter, obra que finalment no es realitzà.

Dia 26 de març de 1925 s'aprovà suprimir el càrrec de tècnic de la secció de gas, ja que es tenia el propòsit de no reprendre el servei suprimit des de 1917.

Encara es produïa una petita quantitat de gas destinada als motors que generaven electricitat. Però dia 27 d'agost de 1925 s'aprovà vendre els aparells per a la fabricació de gas, atès que es tenia el propòsit d'usar motors de gasoil per moure les dinamos.

Per compensar comptablement la pèrdua de valor que suposava el desballestament de la fàbrica de gas que s'estava efectuant, dia 31 de desembre de 1925, s'aprovà valorar, a afectes comptables, la presa del Gorg Blau en 100.000 PTA.

COMPRA DE LA CENTRAL ELECTRICA DEL GORG BLAU

Les primeres proves per introduir l'electricitat a Inca, les realitzà la companyia Antonio Bibiloni y Cía. SL Antoni Bibiloni Pericàs, natural de Santa Eugènia, era l'amo de la possessió de Massanella. A un viatge que féu a València portà una dinamo que aplicà a un molí fariner d'aigua, de roda vertical, que funcionava a aquella possessió. En vista dels bons resultats decidí aprofitar l'aigua del Gorg Blau per produir electricitat i explotar-la comercialment. Dia 5 de març de 1905 s'inaugurà el servei a Mancor.

Dia 2 de gener de 1906 es constituí la societat Antonio Bibiloni y Compañía, SL davant el notari Josep Socias Gradolí tenint com a socis fundadors Antoni Bibiloni Pericàs, arrendador; Jaume Capó i Mateu, empleat d'Inca; Miquel Beltran i Prats, boter d'Inca; Bernat Oliver Morro, picapedrer d'Escorca; i Rafael Coll Homar, propietari d'Inca. La finalitat de la societat era produir electricitat i distribuir-la a Mancor, Caimari, Selva i Inca.

La falta de cabal del Gorg Blau posà en serioses dificultats el subministrament d'energia. Tant fou així que dia 5 d'agost de 1906 s'aprovà donar-se de baixa de la contribució industrial

ja que no hi havia aigua per funcionar la turbina ni una hora al dia. Dia 19 de desembre del mateix 1906 s'acordà tornar-se a donar d'alta a primer de gener de l'any vinent.

Continuaven els problemes de falta d'aigua al Gorg Blau, per això dia 13 de setembre de 1908 s'acordà un conveni amb Gaspar Perelló, propietari de la central elèctrica d'Alaró, segons el qual aquest subministraria a Antonio Bibiloni y Cía., SL durant sis mesos, incloent-hi l'estiu, electricitat per la xarxa d'Inca, Selva, Mancor i Caimari, des de la posta del sol a les 12 de la nit i des de les 4.30 de la matinada a la sortida del sol. Durant la resta de l'any ho faria quan fos requerit. Gaspar Perelló rebria la meitat de la facturació als clients, assegurant un mínim de 600 PTA mensuals. Durant l'hivern es pagaria a proporció dels dies en què s'utilitzaria la seva electricitat. Quan sobràs aigua al Gorg Blau se subministraria l'energia sobrant a Gaspar Perelló de forma gratuïta. El conveni seria per 12 anys.

La Propagadora Balear de Alumbrado, vista l'acceptació que tenia l'electricitat entre els inquers, decidí incorporar aquesta energia a la seva oferta de gas. Dia 12 de desembre de 1910 el Sr. Vidal informà de les negociacions que havia fet per incorporar la companyia del Gorg Blau a la societat i va ésser autoritzat a continuar-les. Dia 6 de març de 1911 dit senyor Vidal va rebre el poder de la societat perquè signàs l'escriptura de compra de les instal·lacions elèctriques de A. Bibiloni y Cía, SL.

Dia 14 de març de 1911 es redactà el contracte privat per la compra del Gorg Blau. Es pagaria amb 1.126 accions de La Propagadora Balear de Alumbrado. Tres dels propietaris d'A. Bibiloni y Cía. SL formarien part del Consell d'Administració de la compradora. Els béns de la societat absorbida eren:

- La fàbrica d'electricitat a la possessió del Cals Reis del terme d'Escorca.
- Servitud d'aigua del Gorg Blau.
- Concessió d'Obres Públiques per instal·lar els servei elèctric a Inca, Selva, Mancor i Caimari.
- Una turbina de 133 cavalls de força moguda pel salt d'aigua.
- La línia del Gorg Blau a Mancor i Inca amb 6 transformadors.
- La línia telefònica.
- Les xarxes de baixa tensió d'Inca i Mancor.

Dia 8 d'abril de 1911 s'autoritza el president Joaquim Gelabert perquè rebés en nom de La Propagadora Balear de Alumbrado els béns que foren de la societat A. Bibiloni y Cía, SL.

Dia 30 de juny de 1911 es va fer l'escriptura pública de compra davant el notari Jaume Vidal i Jaume.

Aviat sorgiren problemes de falta de cabal d'aigua. Dia 13 de maig de 1911 es decidí deixar de subministrar electricitat per falta d'aigua. Es pensà arribar a un acord amb Gaspar Perelló d'Alaró per rebre energia, però es decidí esperar el resultat de la nova maquinària que s'esperava instal·lar en el Gorg Blau.

Per millorar el rendiment del Gorg Blau, dia 7 d'agost de 1911 s'aprovaren les obres per alçar el mur de contenció de la presa per retenir més aigua. També s'aprovà sol·licitar al capità d'artilleria Alonso Esteben que donàs la seva opinió sobre la nova maquinària que s'hi volia instal·lar.

Dia 13 de març de 1912 s'aprovà desmuntar els aparells de la fàbrica del Gorg Blau, vist que en poc temps es rebrien els nous.

Dia 18 de novembre de 1917, La Propagadora Balear de Alumbrado i la Sociedad de Energía Eléctrica Balear signaren un conveni segons el qual la primera passaria electricitat del Gorg Blau a la segona quan en sobràs, i la segona faria el mateix quan fos necessari. A final d'any es liquidaria la diferència al preu de 30 cèntims per kilowatt/hora.

Dia 20 d'octubre de 1921 s'aprovà la compra de les fonts de la possessió de Turixant d'Amunt, a més de la servitud d'un aqüeducte, per augmentar el cabal d'aigua destinada a produir electricitat.

Aquesta central hidroelèctrica produí energia fins a l'any 1969, essent llavors propietat de GESA.

LA FÀBRICA D'ELECTRICITAT D'INCA

La creixent demanda d'electricitat i la dificultat de la central del Gorg Blau per cobrir-la mogué la societat a fabricar-la dins el recinte de la fàbrica de gas d'Inca. Dia 15 d'abril de 1912 s'aprovà l'adquisició i instal·lació d'una dinamo moguda per un motor de gas ric, el que produïa la companyia, a fi de complementar l'energia elèctrica del Gorg Blau.

Dia 20 de maig de 1912, des de l'oficina de Palma, s'autoritza la Comissió d'Inca a anunciar i subhastar la nova central d'Inca.

Dia 19 de maig de 1913, vist que la prova que s'havia fet amb el motor que havia de moure la dinamo de la central d'Inca havia estat satisfactòria, encara que no havia pogut desenvolupar la màxima potència, i comptant amb l'informe favorable de l'enginyer, s'aprovà la seva compra.

Dia 21 de febrer de 1916 s'aprovà l'adquisició d'un altre motor i alternador o dinamo segons l'oferta feta per AEG per augmentar la producció d'electricitat.

Dia 24 d'agost de 1916, vist que ja es tenia muntat el nou motor, però que encara no s'havia rebut l'alternador, s'aprovà instar AEG al prompte subministrament, ja que la demora causava greus perjudicis a La Propagadora Balear de Alumbrado.

Prova de la bona acceptació de l'electricitat és que dia 23 d'octubre de 1918 s'aprovà que el subministrament elèctric es fes durant les vint-i-quatre hores del dia. A més, per incentivar el consum, s'aprovà reduir les tarifes per la força motriu.

Dia 30 de novembre de 1922 s'aprovà que el cable d'alta tensió que unia la central amb el transformador del carrer de les Garroves fos subterrani, ja que l'existent aeri era molt perillós.

A causa que augmentava, de cada vegada més, la demanda d'energia elèctrica, dia 31 de maig de 1923 s'aprovà fer un estudi per augmentar la potència de les centrals elèctriques.

Dia 28 de juny de 1923 s'aprovà que el tècnic de la societat, l'enginyer Josep Zaforteza Musoles, anàs a Barcelona per observar l'estat d'un motor de 175 HP que els havia estat ofert, a fi de comprovar si era convenient comprar-lo.

Dia 30 d'agost de 1923 el Consell d'Administració quedà assabentat que l'enginyer havia desaconsellat la compra de l'esmentat motor.

Dia 25 d'octubre de 1923 s'aprovà la compra d'un motor dièsel de 300 cavalls de força de la marca Deutz per 103.000 PTA per augmentar la potència de la central elèctrica d'Inca.

Dia 20 de novembre de 1923 s'aprovà la compra d'un alternador de la casa Siemens, per la mateixa central, pel preu de 43.100 PTA.

Dia 23 de juliol de 1926 aprovaren la compra d'un altre motor per a la central d'Inca, de la marca Otto Legítimo, de 300 a 360 HP, i també un alternador pel mateix.

Els motors de la central d'Inca subministraren electricitat a la xarxa fins a l'any 1956, en què comença a funcionar la primera central d'Alcúdia construïda per GESA, propietària de l'INI.

LA CENTRAL ELÈCTRICA DE SELVA

La societat Energía Eléctrica Zaforteza, SL es constituí a Selva l'any 1925 i començà a subministrar electricitat l'any següent, aprofitant el lignit de les mines de dita localitat.

Des d'un principi establí un conveni de cooperació amb La Propagadora Balear de Alumbrado que anà augmentant fins que finalment la segona absorbí la primera.

Dia 28 de desembre de 1925 els apoderats d'ambdues companyies signaren un acord segons el qual Energía Eléctrica Zaforteza subministraria tota l'electricitat que produís la central de Selva de manera exclusiva a La Propagadora Balear de Alumbrado sense poder-ho fer a altres entitats. El preu seria de 17 cèntims kilowatt/hora pagadors mensualment. L'energia generada per la turbina del Gorg Blau tendria preferència per esser propietat de La Propagadora Balear de Alumbrado. El funcionament d'ambdues centrals en paral·lel seria des de les 6 del matí a les 24 hores. Si la demanda d'energia superàs la proporcionada per les centrals de Selva i el Gorg Blau i fos insuficient, es podrien connectar a la xarxa produïda pels motors de la central d'Inca. Si es necessitàs més potència, ambdues companyies es posarien d'acord per solucionar el problema.

Davant la demora a subministrar energia per part de la central de Selva, dia 15 de juliol de 1926, s'aprovà instar el marquès del Verger, president d'Energía Eléctrica Zaforteza, que concretàs quan començaria La Propagadora Balear de Alumbrado a rebre electricitat, ja que segons el contracte signat havia d'haver començat dia primer del passat mes de maig.

Dia 22 de juliol de 1926, el Consell d'Administració quedà assabentat que, segons el gerent d'Energía Eléctrica Zaforteza, la central de Selva començaria a funcionar al final del proper mes d'agost.

L'adquisició de la companyia selvatgina es féu per fases. Primerament La Propagadora Balear de Alumbrado adquirí les xarxes de distribució. Així dia 12 d'abril de 1926 davant el

notari d'Inca Luís Cerdó i Pujol, el representant d'Energía Eléctrica Zaforteza, que era Lluís Zaforteza Villalonga, i el de la companyia inquera Pere Balle Garau acordaren que aquesta darrera companyia aportaria a la societat inquera la línia d'alta tensió entre Selva, Inca, Llubí, Muro i Santa Margalida, com també les xarxes de distribució dels pobles de Selva, Llubí, Muro, Inca i Santa Margalida, la xarxa telefònica i concessions administratives i altres drets de dites xarxes. Tot això a canvi de 500 accions de La Propagadora Balear de Alumbrado d'un valor nominal de 500 PTA, que totalitzava la quantitat de 25.000 PTA.

El mateix dia 12 d'abril de 1926, davant el mateix notari, La Propagadora Balear de Alumbrado adquirí d'Energía Eléctrica Zaforteza els aparells de protecció i instal·lacions a les casetes d'Inca, Selva, Llubí, Muro i Santa Margalida, més dos transformadors amb els seus trasts a Inca, dos més a Llubí, un a Muro, un a Santa Margalida i un a Son Catiu d'Inca. Més 199 comptadors, cables, postes i altres instal·lacions, tot a canvi de 342 accions de 500 PTA cada una, totalitzant 171.000 PTA.

Dia 26 d'agost de 1927, el Consell d'Administració de La Propagadora Balear de Alumbrado aprovà el conveni provisional signat pel president i el marquès del Verger, president d'Energía Eléctrica Zaforteza, per la compra, per la primera, de la fàbrica i terrenys de la central de Selva, a canvi d'accions. Anteriorment el marquès del Verger s'havia compromès a subministrar el carbó que necessitaria la central de Selva, de les seves mines ubicades a aquesta localitat, al preu de 15,50 PTA la tona.

Dia 29 de setembre de 1927 el president de La Propagadora Balear de Alumbrado informà el Consell d'Administració que s'havia personat a la central de Selva per fer-se'n càrrec.

Dia 6 de desembre de 1927, davant el notari Manuel Cerdó i Pujol, Energía Eléctrica Zaforteza traspasà a La Propagadora Balear de Alumbrado els béns que tenia a la central de Selva i que eren: una caldera de vapor Balcok & Wilcok, un grup turboalternador, un transformador de 400 kilowatts, un transformador de 50 kilowatts, una bomba d'alimentació, un purificador d'aigua, una motobomba per a l'aigua, tres rotors elèctrics, un quadre distribuïdor, una xemeneia de 40 metres d'altura, a més d'altres aparells complementaris, a canvi de 890 accions de 500 PTA cada una de la societat compradora, amb un total 445.000 PTA.

El mateix dia i davant del mateix notari es féu el traspàs de la finca on estava la central de Selva, dita s'Ametlerar, amb una casa antiga, l'edifici de la fàbrica i un safareig, d'una superfície de 58 àrees i 9 centiàrees. Això a canvi de 100 accions de 500 PTA cada una, amb un total 50.000 PTA dels valor dels immobles.

Dia 29 de desembre de 1927 s'aprovà augmentar la potència a base de vapor de la central de Selva.

Dia 20 de febrer de 1928 s'aprovà adquirir una turbina de vapor a la casa B. Boverí destinada a la central de Selva.

Aquesta central es desmuntà després de l'absorció de La Propagadora Balear de Alumbrado per Gas y Electricidad, SA.

XARXES DE SUBMINISTRAMENT

En aquest capítol s'estudiarà la política d'expansió de la companyia i de les xarxes elèctriques que la feren possible.

Dia 15 d'abril de 1912, poc temps després de comprar la central del Gorg Blau, s'aprovà sol·licitar al Sr. Esteben que miràs d'aconseguir la concessió governativa per subministrar electricitat als pobles de Campanet i Búger.

Dia 18 de desembre de 1912 s'aprovà la compra del material necessari per la nova línia elèctrica a Selva i Caimari.

Dia 22 de juny de 1913 s'aprovà fer una caseta de distribució a Mancor.

Dia 25 de setembre de 1914 s'aprovà portar l'electricitat fins a la possessió de Son Vivot a compte de la marquesa del mateix nom. La Propagadora Balear de Alumbrado pagaria la línia i un operari que faria la instal·lació necessària per a la il·luminació de la possessió.

Dia 23 de maig de 1917, la companyia i D. Manuel Fuster, propietari de Son Fuster i Son Gual, signaren un acord segons el qual aquest deixaria passar per les seves propietats la línia que havia de portar l'electricitat als pobles de Campanet i Búger, i la companyia a càrrec seu faria una línia fins a Son Fuster on instal·laria un transformador de baixa tensió. La instal·lació des d'aquest transformador fins a les cases seria a càrrec del Sr. Fuster, que es comprometé a pagar l'energia consumida.

Dia 27 de juliol de 1922, vist l'augment del consum d'electricitat i no podent adquirir un nou motor de gran potència, s'acordà deixar de servir els pobles de Búger i Campanet, i vendre les instal·lacions que la companyia tenia en aquells pobles.

Dia 31 d'agost de 1922 s'aprovà la venda a D. Pere Montaner, comte de Perelada, la línia d'alta tensió des de Son Vivot a Búger i Campanet, les línies de baixa tensió de dits pobles, els seus transformadors i altres accessoris, així com la línia telefònica que unia Son Vivot amb Búger i Campanet. A Son Vivot hi havia una centraleta d'electricitat amb un motor de gas pobre i un alternador de 60 kW marca Siemens a 4.800 volts.

Vistes les noves circumstàncies que vivia la companyia, es decidí ampliar l'àrea de servei elèctric. Dia 28 de maig de 1925, considerant el resultat de les converses mantingudes amb Eléctrica Mallorquina, SA d'Alcúdia, que a més servia sa Pobla i Pollença, s'acordà que aquesta entregaria a La Propagadora Balear de Alumbrado les seves línies d'alta i baixa tensió a canvi d'accions.

A fi d'augmentar la producció d'electricitat i construir noves línies, dia 30 de juny de 1925 s'aprovà augmentar el capital social amb 1.200 accions de 500 PTA cada una.

Dia 21 de gener de 1926 s'aprovà el subministrament d'electricitat per a l'enllumenat públic de Mancor de la Vall a base de 25 PTA per 9 làmpades que estarien enceses des de la posta de sol fins a mitjanit, amb l'encesa i apagada a càrrec de l'Ajuntament. Dia 18 de febrer es donà compte que l'Ajuntament de Mancor de la Vall havia acceptat els requisits per

a l'enllumenat públic, amb la condició que la companyia instal·làs un fil que permetés encendre i apagar els llums d'una sola vegada. S'aprovà estudiar aquesta possibilitat. Dia 11 de març s'aprovà pagar un terç d'aquest fil i la resta que fos a càrrec de l'Ajuntament.

Dia 30 de gener de 1926 s'aprovà que la societat es faria càrrec de l'enllumenat públic de Selva, amb la condició que l'Ajuntament d'aquest poble pagaria les primeres làmpades de 25 bugies i també cuidaria l'encesa i apagada de la il·luminació.

Dia 18 de febrer de 1926 s'aprovà fer un estudi per subministrar electricitat a Sencelles i Costitx.

Dia 4 de març de 1926 s'acordà iniciar converses amb l'Ajuntament de Selva a fi de subministrar electricitat als nuclis de Biniamar i Moscarí.

Dia 23 de juliol de 1926 el Consell d'Administració quedà assabentat de l'acord a què s'havia arribat amb Eléctrica Mallorquina, SA d'Alcúdia per adquirir les xarxes d'alta i baixa tensió, transformadors amb els edificis on estaven allotjats i els quadres elèctrics pertinents, pel preu de 454.000 PTA, que serien satisfetes amb accions de La Propagadora Balear de Alumbrado. Fins que aquesta societat no compràs els motors per servir la xarxa comprada, la companyia venedora continuaria aportant electricitat. També s'aprovà que els membres de la Junta Directiva de la societat absorbida formarien part del Consell d'Administració de la compradora.

Dia 27 de novembre de 1926 es formalitzà la venda davant el notari Manuel Cerdó i Pujol, actuant Pere Balle i Grau com a representant de la compradora i Josep Zaforteza Musoles de la venedora. La venda comprenia un tros de terra a Alcúdia, vora la porta del Moll, una casa i corral a sa Pobla, concessió administrativa per fer una fàbrica d'electricitat a sa Pobla i diverses línies, tot valorat en 50.000 PTA. El mateix dia i davant el mateix notari es féu l'escriptura d'altres béns comprats, incloent aparells de protecció, 14 transformadors, 553 comptadors, mobles i línies de baixa tensió, pel valor de 404.000 PTA.

Dia 14 de maig de 1926 D. Antoni d'Espanya i Serra acordà amb La Propagadora Balear de Alumbrado la venda de la xarxa de distribució elèctrica de Sineu amb tots els béns i drets pertinents, per 35.000 PTA, fent-se notar que els comptadors eren dels usuaris. El venedor, que era el comte d'Espanya, tenia la concessió per Reial Ordre de 10 de juny de 1912. La venda no incloïa la central productora.

Dia 23 de febrer de 1928 s'aprovà estudiar si seria possible subministrar electricitat a Montuïri, ja que feia més d'un mes que la central d'aquest poble estava parada. Per això tenia el suport del seu ajuntament. No fou possible per falta de força a les centrals de La Propagadora Balear de Alumbrado.

Dia 1 de març de 1928 es rebutjà semblant petició de l'Ajuntament de Sant Joan.

Dia 24 de maig de 1928 s'informà el Consell d'Administració que ja estava acabat el servei d'enllumenat públic del Port de Pollença a càrrec de la companyia. També dia 27 del mateix mes i any es comunicà que des del dia anterior estava en funcionament l'enllumenat públic de Sineu.

L'any 1930, en què La Propagadora Balear de Alumbrado fou absorbida per Gas y Electricidad, SA, la primera donava servei a Inca i als pobles de Selva i els seus llogarets, Mancor de la Vall, sa Pobla, Alcúdia, Pollença, Llubí, Muro, Santa Margalida i Sineu.

ABSORCIÓ PER GAS Y ELECTRICIDAD, SA

La companyia Gas y Electricidad, SA, fou fundada a Palma l'any 1927 a partir de la fusió de dues companyies. Inicialment molt vinculada al financer Joan March Ordinas, amb la col·laboració del qual fou adquirida per la companyia americana de Filadèlfia Unitet Utilities and Service Corporation. Aquesta societat adquirí accions de La Propagadora Balear de Alumbrado. Segons certificació de la Banca March, datada de 22 de desembre de 1928, la societat americana hi tenia dipositades 4.187 accions de 100 PTA, 1.113 accions de 900 PTA i el resguard provisional de 990 accions de 500 PTA de la societat inquera.

En el Consell d'Administració de dia 13 de desembre de 1928, vist que hi havia notícies que una societat estrangera havia adquirit la majoria d'accions de La Propagadora Balear de Alumbrado, aprovà convocar una Junta General per si els nous propietaris volien canviar l'orientació de la societat.

Dia 30 de març de 1930 es reuní per darrera vegada el Consell d'Administració de La Propagadora Balear de Alumbrado, a la qual s'acordà repartir 2.700 PTA a raó de 337,50 PTA a cada conseller i que eren Gregori Balaguer, Jaume Vidal, Lucio Riera, Rafael de Lacy, marquès del Verger, Joan Massanet, Pere Dezcallar i Tación i H. H. Patterson.

A la Junta General extraordinària celebrada dia 6 d'abril de 1930 a Palma, en el domicili de GESA, presidida per Joan Massanet i en presència dels següents accionistes: Jaume Vidal amb 200 accions, Rafael de Lacy amb 2.000 accions, Gregori Balaguer amb 200 accions, Noble L. Clay amb 2.767 accions i John Jaeger amb 2.000 accions, les quals representaven gairebé la totalitat del capital, aprovaren la fusió amb GESA a partir de dia 1 de març pròxim, canviant les accions de la societat absorbida per altres del mateix valor nominal de l'absorbent.

Les propietats de La Propagadora Balear de Alumbrado en el moment de la seva incorporació a GESA eren:

- A Inca, edificis i terrenys que comprenien una porció de finca de 260 destres que tenia servitud de pas des de la carretera d'Alcúdia, on hi havia edificades les oficines, el passadís per a les brigades, les centrals dels motors dièsel, l'edifici on havien estat els motors de gas, sala de forns de l'antiga fàbrica de gas després habilitada per a laboratori, magatzems, edifici taller, caseta per a bombes d'aigua, dipòsit d'aigua de 700 metres cúbics, un altre dipòsit de 300 metres cúbics, porxo per a vehicles i la bàscula per a carros.
- A Selva, terreny de 58 àrees on hi havia la sala de màquines, la caldera i sala d'alta tensió, un dipòsit d'aigua de 300 metres cúbics i altres tres dipòsits accessoris.
- En el Gorg Blau, tres safareigs, sèquies, canonades i diverses fonts.
- Casetes a diversos pobles per a transformadors.
- Alguns edificis i terrenys a Alcúdia, sa Pobla i Pollença.
- Enllumenat públic d'Inca.
- Maquinàries de les centrals del Gorg Blau, Inca i Selva.
- Xarxes elèctriques a Alcúdia, sa Pobla, Pollença, Llubí, Mancor de la Vall, Muro, Santa Margalida, Inca, Selva i Caimari.

- Línies d'alta tensió que unien tots els pobles servits per la companyia.
- Transformadors i comptadors.
- Línies telefòniques que unien el Gorg Blau, Mancor, Selva, sa Pobla, Alcúdia i la central de Selva.
- Laboratoris.
- Materials diversos.
- Estació meteorològica del Gorg Blau.

Tot valorat en 4.340.947,86 PTA.

ALTRES NOTÍCIES

Descrites les línies generals del que va esser la companyia La Propagadora Balear de Alumbrado, en aquest capítol es donaran notícies disperses, algunes poc importants, però que donen constància del batec de l'entitat, alhora que pinzellades humanes dels directius, tècnics, obrers i clients. Les dades han estat extretes de les actes del Consell d'Administració, de la Comissió Permanent i de les juntes generals.

A la primera Junta General celebrada dia 23 d'agost de 1899, ja esmentada anteriorment, també es proposà estudiar si seria possible muntar una fàbrica de gel, cosa que no es va fer, així com crear una secció de banca i crèdit, que sí va funcionar durant alguns anys.

Dia 1 de gener de 1900, el Consell d'Administració quedà assabentat d'una comunicació de l'Ajuntament d'Inca agraïnt el servei gratuït de gas per la il·luminació extraordinària feta amb motiu de les festes per la concessió pel govern de SM del títol de Ciutat a la fins llavors vila d'Inca.

Dia 2 de gener de 1900 s'aprovà cobrar el mateix preu pel lloguer de comptadors a pesar que s'havien pujat un 10%. També autoritzar el director perquè instal·làs llum de gas a les oficines de la companyia quan es posàs en funcionament la nova fàbrica.

Dia 1 de febrer de 1900 s'aprovà dotar d'impermeables els farolers que encenien i apagaven els fanals d'Inca.

Dia 1 de febrer de 1902 s'aprovà l'emissió de 50.000 PTA en obligacions al portador de 25 PTA cada una, amortitzables a raó de 5.000 PTA anuals a partir de dia 1 de juliol de 1910. També es nomenà fogoner Josep Payeras amb un sou de 10 PTA mensuals.

Dia 1 d'agost de 1902 s'aprovà que la Comissió Permanent tengués la seu a la fàbrica d'Inca i que pogués fer operacions bancàries.

Dia 9 de desembre de 1902 s'aprovà reclamar a l'Ajuntament d'Inca el pagament de les quantitats que devia.

Dia 21 de febrer de 1903 s'aprovà facultar el director perquè nomenàs tenedor de llibres de la sucursal d'Inca Antoni Juan i Grau amb un sou de 5 PTA mensuals.

Dia 14 de novembre de 1904 s'autoritza la Comissió d'Inca que tractàs amb el Sr. Guasp l'augment de la subvenció que rebia per cuidar-se dels fanals d'Inca, ja que aquests havien augmentat.

Dia 12 de novembre de 1906 s'autoritza la Comissió d'Inca per fer les 20 instal·lacions que hi havia pendents, pressupostades en 500 PTA, a compte dels beneficis del darrer exercici.

Dia 29 de juliol de 1906 s'apròva pagar un dividend de 3 PTA per acció.

Dia 14 d'octubre de 1907 s'apròva que el gerent estudiàs el trasllat a Inca de la comptabilitat que llavors es duia a Palma i que ho fes abans del final d'any.

Dia 16 de desembre de 1907 es facultà la Comissió d'Inca perquè estudiàs l'emissió d'obligacions.

Dia 26 d'agost de 1908 constà en acta el sentiment de la junta pel suïcidi del director de la companyia D. Casimiri Calvet, que s'havia disparat un tir el dia en què havia de ser substituït.

Dia 14 de març de 1910 el consell quedà assabentat de l'explosió registrada a la fàbrica d'Inca que va ocasionar desperfectes i cremades a alguns obrers. Es delegà el Sr. Antoni Saniego perquè es traslladàs a Inca per informar-se si els desperfectes eren importants.

Dia 14 de juliol de 1911 s'apròva liquidar els incobrables de la societat, que pujaven 12.106,76 PTA a càrrec del fons de reserva i amortització.

Dia 15 d'agost de 1912 fou elegit com a president del Consell d'Administració D. Joaquim Gelabert i com a secretari, D. Esteve Ribas.

Dia 22 de juny de 1913 s'apròva passar la comptabilitat a Inca per estar més en contacte amb el desenvolupament del negoci.

Dia 21 de juliol de 1913 s'informà que els beneficis del darrer exercici foren 12.682,69 PTA.

Dia 28 d'agost de 1913 s'apròva acudir als tribunals per cobrar el que devia l'Ajuntament d'Inca.

Dia 24 d'agost de 1914 s'apròva el trasllat des de Palma a Inca de l'arxiu i documentació de la societat i suprimir definitivament les oficines de Palma.

Dia 19 d'octubre de 1914 s'apròva que l'energia elèctrica se subministraria des de les 15 hores fins a les 8 hores del dia següent.

Dia 25 de gener de 1915 s'apròva que els empleats dels pobles tenguessin llum elèctrica de franc a canvi de les petites reparacions a les xarxes dels seus pobles. També es nomenà com a director D. Joan Alzina i Llobera per dimissió de D. Joan Suau.

Dia 22 de febrer de 1915 s'apròva abonar la societat al servei telefònic que es tractava d'instal·lar.

Dia 22 de març de 1915 s'apròva l'acord a què s'havia arribat amb l'Ajuntament d'Inca per saldar el deute existent i que pujava a 23.461,97 PTA. Es pagaria en deu terminis anuals sense interessos.

Dia 25 de maig de 1915 s'aprovà gratificar amb 250 PTA els familiars de l'obrer Joan Alzina Mateu, que havia mort a causa d'una descàrrega elèctrica.

Dia 25 d'octubre de 1915 s'aprovà concedir una bonificació del 10% sobre l'import de l'electricitat que consumiria el Teatre d'Inca per il·luminació. També que la societat pagàs la presa d'electricitat de la caserna General Luque.

Dia 9 de novembre de 1915, el secretari de la societat D. Esteve Ribas Borràs entregà a Joana Aina Llompart Campomar de Pollença la quantitat de 2.500 PTA com a indemnització de la mort del seu espòs Joan Serra, com a conseqüència de la descàrrega elèctrica que va rebre dins el terme d'Escorca, a la possessió de sa Mola, per haver topat amb un cable elèctric de la línia Gorg Blau-Inca.

Dia 23 de març de 1916 s'aprovà augmentar el preu del gas a partir del primer de maig pròxim; quedà així: il·luminació i calefacció 50 cèntims metre cúbic, motors 40 cèntims metre cúbic.

Dia 20 de setembre de 1917, per dimissió del director gerent D. Joan Alzina Llobera, quedà nomenat per al càrrec D. Pere Balle Grau.

Dia 22 de març de 1919 acordaren remunerar el director gerent amb 1.500 PTA i destinar 1.917 PTA per als vocals en proporció a la seva assistència a les reunions del Consell d'Administració.

Dia 24 d'abril de 1919 s'aprovà fer gestions per modificar o rescindir el contracte que es tenia amb Energia Elèctrica Balear d'Alcúdia.

Dia 26 d'abril de 1923, per dimissió del secretari D. Esteve Ribas Borràs, fou designat per al mateix càrrec D. Pere Amer Sastre.

Dia 27 de setembre de 1923 s'aprovà entregar la quantitat de 250 PTA a l'empleat de la societat Llorenç Vallori per la implantació d'un braç artificial, ja que havia perdut el seu en un accident laboral.

Dia 27 de febrer de 1924, per mort del president de la societat D. Joaquim Gelabert, aquest fou substituït per D. Jaume Vidal Jaume. S'aprovà adquirir un quadre de distribució per combinar l'energia de la central del Gorg Blau amb la tèrmica de les altres centrals.

Dia 31 de gener de 1924, vist que per equivocació a la darrera reforma dels estatuts aprovada el novembre passat no s'havia especificat el nombre d'accions que donaven dret a votar a les assemblees generals, s'acordà que fos com estava redactat a l'escriptura de constitució de la societat, que donava dret a un vot per cada 20 accions dipositades 24 hores abans de la celebració de la junta.

Dia 25 de juny de 1925 s'aprovà subministrar electricitat de forma gratuïta a la possessió de Massanella de Mancor de la Vall, propietat de D. Bernat Coll, a canvi de permetre passar una línia d'alta tensió per dita finca.

Dia 27 d'agost de 1925, el consell quedà informat que, d'acord amb les normes imperants, s'havien inscrit tots el obrers en el Régimen de Retiro Obrero.

Dia 24 de setembre de 1925 s'aprovà construir una nau dins els terrenys d'Inca, vora la ja existent, pel preu de 7.695,16 PTA a càrrec del mestre d'obres Joan Bisellach.

Dia 29 d'octubre de 1925 s'acordà un agraïment a la companyia d'assegurances Zurich per haver entregat 1.004 PTA als familiars de l'obrer Bartomeu Vallori Cànaves, mort en accident laboral.

Dia 7 de gener de 1926 s'aprovà fer una ferreria dins la fàbrica d'Inca, així com ampliar les oficines i construir una habitació per al maquinista i família.

Dia 30 de març de 1926 es protocol·litzaren els nous estatuts aprovats dia 30 de juny de 1926, davant el notari Manuel Cerdó i Pujol. Els dos primers articles deien: "Artículo primero: continua la SA La Propagadora Balear de Alumbrado. Artículo segundo: tendrá su domicilio en la ciudad de Inca."

Dia 31 de març de 1926 el consell quedà assabentat que la Junta de Govern del Banco de Crédito Balear havia nomenat representant seu al Consell d'Administració de La Propagadora Balear de Alumbrado D. Joan Massanet i Verd.

Dia 29 d'abril de 1926 aprovaren aportar 200 PTA per al monument que es feia a Palma al polític mallorquí D. Antoni Maura i Muntaner. També quedaren informats que ja tenien en servei la camioneta Ford que havien adquirit. Dia 20 de maig acordaren assegurar la furgoneta a la Caja de Previsión y Socorro pels mals que pogués ocasionar.

Dia 17 de juny de 1926 s'aprovà advertir les societats Club Central i Centro Instructivo que, si no pagaven el que devien, els seria tallat el subministrament d'electricitat.

Dia 12 d'agost de 1926, reunió extraordinària de la Junta Directiva. Vist que la Sociedad de Alumbrado por Gas de Palma volia donar servei d'electricitat a alguns pobles que ja en tenien de La Propagadora Balear de Alumbrado, es proposà intentar arribar a un acord ja que el financer D. Joan March Ordinas estava predisposat a això. S'aprovà nomenar una comissió que estudiàs algunes de les formes proposades per arribar a un acord: o que la companyia inquera compràs electricitat a la palmesana o fusionar-se ambdues societats.

Dia 30 de setembre de 1926 es va presentar una proposta financera a fi d'augmentar la producció d'electricitat. Considerant que per a això es necessitaven 400.000 PTA i que per cancel·lar el préstec existent feien falta 600.000 PTA més, es proposà posar en circulació 2.000 obligacions de 500 PTA cada una, al 6% anual d'interès, amortitzables en 30 anys. També es proposà augmentar el capital social amb 800 accions de 500 PTA. Tot s'aprovà per unanimitat.

Dia 18 de novembre de 1926 s'acordà que la caserna General Luque pagàs l'electricitat segons la tarifa general, ja que els motius que s'al·legaren pel fet d'ésser més baixa ja havien desaparegut i perquè hi havia molts d'abonats amb consum semblant, cosa que també obligaria a aplicar-los tarifa reduïda.

Dia 2 de gener de 1927 s'aprovà aportar la quantitat de 25 cèntims per cada obrer i una pesseta per cada membre del Consell d'Administració a la subscripció oberta a favor dels damnificats a les inundacions d'Àfrica i a la construcció de la Ciutat Universitària i Hospital Clínic de Madrid.

Dia 10 de febrer de 1927 es rebutjà la proposta de l'Ajuntament de Muro que ofería una casa a la companyia a canvi de rebre electricitat gratuïta a l'ajuntament, al jutjat i al convent de monges.

Dia 24 de març de 1927 alguns accionistes enviaren un escrit on feien constar que els sotasignats, assabentats del projecte que tenia La Propagadora Balear de Alumbrado d'emetre obligacions hipotecàries, i exposat a la darrera assemblea general, l'aprovaven i el feren seu, expressant que si no podien assistir a la propera assemblea general que constàs la seva aprovació.

Dia 28 d'abril de 1927 es reelegí president D. Joan Massanet i Verd i vicepresident D. Gabriel Siquier Verd. Per dimissió, per motius de salut, del gerent, quedà nomenat per a aquest càrrec D. Josep Zaforteza i Musoles.

Dia 5 de maig de 1927 s'aprovà que els cobradors d'Inca, sa Pobla, Selva, Caimari i Mancor també havien de fer la lectura dels comptadors, per això rebrien un suplement de 125 PTA.

Vist el deute que tenia amb la companyia el fuster Matgí Prats i considerant que seria difícil de cobrar, dia 1 de setembre de 1927 s'acordà encarregar-li 18 seients per a la sala de juntes i així quedarien saldats els seus endarreriments.

Dia 15 de febrer de 1928 s'aprovà comprar un passatge al Sr. Bartomeu Fiol per accedir a la central d'Inca des de la carretera d'Alcúdia pel preu de 2.000 PTA.

Dia 29 de març es reelegiren el president D. Joan Massenet i Verd i el vicepresident D. Gabriel Siquier i Verd.

Dia 1 de març de 1928 s'aprovà comprar un automòbil de tres places per als directius, cosa que resultaria més econòmica per als viatges que es feien a les instal·lacions de la societat. També s'aprovà negar-se a pagar un xot que morí en caure a l'estany del Gorg Blau i que reclamava l'amo de Turixant de Baix.

Dia 19 de juliol de 1928 s'aprovà la petició de la Guàrdia Civil que a les casernes dels pobles que servia La Propagadora Balear de Alumbrado es pagàs a tant alçat en lloc de per comptadors.

Dia 31 de juliol de 1928, el marquès del Verger, com a posseïdor de més de la meitat de les accions de la companyia, comunicà al director gerent que considerava que no s'havien de posar en circulació les accions que es tenien en cartera, vista la seva situació econòmica. Si en la seva absència es decidís posar-les en circulació, ell tenia interès a comprar-ne la meitat.

A un telegrama, datat de dia 1 d'agost de 1928, enviat des de Barcelona i adreçat al president D. Joan Massanet i Verd, es deia: "En representación tenedores actual mayoría

acciones esa sociedad y enterado propósito lanzar acciones actualmente en cartera permitome apelar a honorabilidad usted para que evite prospere semejante acuerdo a no ser mediante porrateo entre accionistas o subasta. Anticipole gracias. Riera Soler.”

Dia 2 d’agost de 1928 D. Lluís Zaforteza i Villalonga, marquès del Verger, intimà un escrit a través del notari Manuel Cerdó i Pujol sol·licitant la celebració d’una junta general sobre les accions en cartera. Considerava que s’havien de vendre al més donant, ja que la societat estava en bona situació econòmica i sabia que hi havia ofertes de 102 duros per cada una, i ell mateix en donaria més. D’acord amb la llei vivent, exigia que els actuals accionistes tenguessin preferència en comprar-ne i també a exigir el dret de retracte.

Dia 4 d’agost de 1928, el mateix marquès amb dit notari es presentà a la seu de La Propagadora Balear de Alumbrado al carrer d’Artà d’Inca per deixar constància notarial de la junta que allà s’havia de celebrar. Havent demanat permís al vicepresident D. Gabriel Siquier i Verd, que actuava com a president, se’l va informar que: “Dicho Concejo de Administración por mayoría no ha considerado prudente la intervención de notario en la sesión que se estaba celebrando por considerarlo deprimente y vejatorio para las personas que integran dicho Concejo.”

Aquest dia pel mateix notari, a requeriment de D. Lluís Zaforteza Villalonga, marquès del Verger, es notificà a D. Josep Zaforteza i Musoles, gerent de la societat, i a D. Gabriel Siquier i Verd, president que havia estat de la junta celebrada segons la qual s’havia aprovat entregar a dit gerent les accions que estaven en cartera al tipus de 105 enters, que l’acord era il·legal i nul. Els requerits manifestaren que “D. José Zaforteza no está dispuesto a recibir órdenes del sr. requiriente y D. Gabriel Siquier que entiende que el acuerdo a que se refiere el requerimiento es legal y por tanto tiene que cumplirse.”

Dia 8 d’agost de 1928 D. Pere Montaner i Gual, comte de Perelada, per no estar conforme amb l’orientació que es donava a la societat, presentà la dimissió del càrrec de conseller.

Dia 11 d’agost de 1928 D. Gabriel Siquier, per haver decidit vendre les accions de la societat, presentà la dimissió com a vocal del Consell d’Administració.

Per dimissió de tots els vocals se celebrà una Junta General extraordinària, on es reelegí president D. Joan Massanet i Verd, cosa que li fou comunicada per escrit dia 22 de desembre de 1928.

Dia 22 de novembre de 1928 tengué lloc la darrera sessió de la Comissió Permanent.

Dia 21 de juny de 1929, a una junta celebrada al local de GESA a Palma, es nomenà director enginyer el Sr. Roberto Grinnell, per dimissió de D. Josep Zaforteza i Musoles, que tenia idèntic càrrec. El nou director sols durà fins al 12 de novembre del mateix 1929, en què fou elegit el Sr. Horace Hill-Patterson.

Dia 23 de novembre de 1929 D. Jacint Soberats Arrom, com a apoderat de La Propagadora Balear de Alumbrado, entregà un taló de la Banca March a Rafael Crespí Crespí de sa Pobla d’un import de 1.500 PTA, com a indemnització d’un mul que morí per accident en tocar una línia elèctrica.

PUNT FINAL

Com un final de tragèdia grega, foren els actes que tengueren lloc els dies 29 de maig i 26 de juny de 1936, a requeriment de D. Rafael de Lacy, vicepresident de Gas y Electricidad, SA per absència del president, en presència del notari D. Manuel Cerdó i Pujol, que donà fe del que s'estava fent, a un forn de la fàbrica de GESA situada a Can Pere Antoni de Palma, en què el primer dia dels citats es cremaren 4.995 accions de les sèries A, B,C i D i l'altre dia, 1.200 accions de la sèrie F de l'extingida societat La Propagadora Balear de Alumbrado.

LA FÁBRICA DE GAS Y ELECTRICIDAD DE INCA

Simón Gual Truyol

Ser vecinos de la fábrica de Gas y Electricidad desde sus principios y personalmente durante más de treinta años, parece dar pie al conocimiento de muchas de muchas de sus actividades o vivencias. Me temo, no obstante, sean más bien pocas.

Esta fábrica se situó, al inicio del pasado siglo, en “los arrabales de la ciudad”, en la que años después sería la calle de Artá. Emparedada entre dos altos edificios: el Club Velocipedista y el de “l’amo Simó”. El primero, dejó sus menesteres ciclistas a los pocos años. Pero sigue en pie. El segundo, proyectado para gran café -que nunca llegó a ser-, también se mantienen incólume.¹ Entre ambos se acomodó la citada fábrica.

La inmediata vecindad, siempre percibida y patente, alguna secuela tenía que dejar. Y algo hubo, aunque en el aspecto más modesto, en el de andar por casa. Nada de turbinas, alternadores ni como se aderezaba el gas o la electricidad. Mejores plumas, más informadas, podrán adentrarnos en su complejidad.

Un breve repaso histórico

La luz de gas o electricidad fue, a principios del pasado siglo, el gran deseo de todos los pueblos de Mallorca. En él, apoyaban su futuro. El antiguo y anterior alumbrado público, como es sabido, era a base de petróleo: de un recipiente conteniéndolo, salía una mecha que una vez encendida daba luz a través de un tubo de cristal. Tenemos alguna noticia sobre esta iluminación en Inca en el último trimestre del siglo XIX. Noticia que nos daba M. Puigserver en el libro *Recors de nostre terre*. En él nos cuenta que: “A Inca, el vespre estava

---

1 - Actuales propietarios el matrimonio Miguel Benejam y Margarita Gual. Hija, ésta, de Arnaldo Gual y Maria Beltran, y nieta de “l’amo Simo Gual y Margarita Truyol”.

el poble fosc; sols a la Plaza hi havia un formal de petroli encens... (sic)."

Las viviendas, únicamente contaban con candelabros de este tipo, quinqués, más o menos ostentosos y con su siempre mortecina luz. Y con ella se despidió el siglo XIX.

Pero a finales del mismo, había iniciado su andadura en nuestra, aún villa, una sociedad llamada La Propagadora Balear de Gas; para la fabricación y venta de gas canalizado. Unos años tardaría en ponerse en la labor. Ya entrado el siglo XX, tímidamente, empezaría a canalizarse y producirse el gas, para, a continuación, iluminar las calles principales de la entonces ya ciudad. No muchas: Rectoría o Mayor, plaza Mayor, San Bartolomé, Estrella, Comerç... y pocas más.

Antigua fotografía del interior de Gas y Electricidad en la que en primer término y a la derecha, se aprecia parte del lateral de uno de los grandes estanques.

La Propagadora seguía en el empeño... pero se le acumulaban dificultades. La Sociedad Es Gorg-Blau, en la que tantas esperanzas se habían depositado, pronto tuvo serios quebrantos.

El fluido eléctrico avanzaba lentamente. Tampoco le faltaban problemas. Pero en Inca, como en el resto de la isla, se luchaba y ponía empeño para que tuviera continuidad este nuevo invento. En el puente entre ambos siglos, los periódicos provinciales La Almudaina y La Última Hora ya daban noticias sobre el establecimiento en Inca de la Fábrica de Gas... y de Electricidad.

En 1904, en un alarde propagandístico, se montó en lo alto de la Torre de la Iglesia "... un foco de 100 bujías"; tratando de iluminar toda Inca. Sólo sería una prueba, un ensayo, o un gran "farol" que se echó La Propagadora queriendo demostrar sus grandes posibilidades. ¡Pero a qué inquense no le ilusionaría aquella bola de luz en lo alto de la torre-campanario iluminando su calle y su portal!

Y llegó nuestro día:

El 2 de enero de 1906, se constituyó en Inca la Sociedad A. Bibiloni y Cía., sociedad realmente la impulsora de la energía eléctrica en nuestra ciudad y comarca. Sus miembros fundadores fueron: D. Antonio Bibiloni Pericas, D. Miquel Beltran Prats, D. Rafael Coll y D. Bernardo Oliver Morro. Su objeto: explotar el salto de agua del Gorg-Blau para transformar su fuerza en eléctrica. Eran tiempos de avidez de luz nocturna y cualquier proyecto en este sentido era bien recibido. Proliferaron en Mallorca las Sociedades de alumbrado, llegaron a sumar unas ochenta. La mayoría de ellas con serios problemas en sus principios que se solventaban con fusiones de dos o más del mismo fin.

En marzo de este mismo año, se hizo una prueba de iluminación eléctrica en Inca "... 'sa blanca llum' iluminó nuestra calle Mayor (...) daba gozo pasear por ella a plenas luz siendo ya noche cerrada..."

A partir de entonces, los pasos pro-iluminación ya serían más firmes. Toda fiesta que se preciara, debía contar con acto y apoyo referenciado a evitar tinieblas nocturnas.

En mayo (1906), con motivo de la boda real en Madrid, de S. M. el Rey D. Alfonso XIII con la princesa inglesa Dª Victoria Eugenia de Battemberg, se celebraron en nuestra ciudad tres días de fiesta conmemorándolo. Las crónicas sobre Inca aparecidas en La Almudaina nos dan interesantes noticias. El primer día, el programa oficial rezaba así:

“A las 11 horas, momento de la Boda Real y una vez sellada la misma por los Augustos novios, primer repique de campanas, a partir del cual el Regimiento² se encargará de disparar 21 morteretes desde lo alto del campanario (...) Por la noche iluminación general y gran retreta militar floreada y una sección de soldados con hachas encendidas desfilarán con la Banda Municipal...”

La iluminación callejera seguía siendo, por si misma, un acto festivo por excelencia. Y no se olvidaba el toque romántico de las hachas encendidas en el desfile final con la música municipal al frente.

Aquellos festivos de alto nivel, estimulaban a las Sociedades de todo tipo, para un más esforzado y animoso servicio. Así, al siguiente año, nuevo y extraordinario festivo oficial: S. M. la Reina había dado luz a su hijo primogénito. Y La Almudaina nos contaba:

“... el Club Ciclista,³ iluminó con luces de Gas un gran letrero en el que podía leerse “Viva SS.MM.” adornado todo con Banderas de España e Inglaterra. La Droguería de Don Gabriel Guasp también a Gas. La casa-cuartel de Carabineros⁴ y la de “El Centro”⁵ con bombillas eléctricas que daban luz vivísima...”

Según estos datos, en aquel 1907 teníamos iluminación a gas y también eléctrica. También se echaba mano en casos de excepción a las hachas encendidas tan elogiadas y de tanta prestancia.

Durante varios años -hasta 1918 según mis datos-, La Propagadora Balear de Gas siguió proporcionando aquel fluido. Con él aparecieron los aparatos domésticos, de mucho auge en poco tiempo. El negocio de mi padre, no podía soslayar la adquisición de éstos si quería seguir en auge. Pero un buen día... La Propagadora dejó de “propagar”. A mi padre, como a otros vecinos, le quedaron colgados un montón de aparatos a gas. Los recuerdo perfectamente en un estante de las habitaciones trasteros del segundo piso: una cocina de dos fuegos, una estufa, una tostadora de café, una hermosa lámpara de techo... posiblemente alguno más. Allí, se quedaron recogiendo polvo y olvido. Y, quién sabe, si, dada la proximidad con la fenecida fábrica, esperarían algún resquicio de gas aprovechable.

Ya en la década de los veinte y tras una serie de altibajos, se afianzó la luz eléctrica. En principio cubría su servicio las horas nocturnas o consideradas de más necesidad. Paulatinamente se irían ampliando hasta prestarlo durante las 24 horas.

---

2 - El Regimiento de Inf. “Inca 62”, solo llevaba año y pico guarneciendo nuestra ciudad.

3 - En la calle Mayor, antes fue Ca s’Hereu. Dos casas más en la misma calle, la Droguería Guasp.

4 - Primeros números de la calle Gloria (Paraires).

5 - En la plaza Mayor, hoy Café Mercantil.

La Compañía de Inca, entre 1926-27, integró en su seno las similares de Alcudia, Sineu y Selva, así como las redes de ambas, dando origen su fusión a Gas y Electricidad S.A.

Ya en 1929-30 se formalizó la unión con el nombre de GESA, a partir de la cual ya son más conocidas sus andaduras y positiva evolución.

Nuestra vecindad... y una singular "conexión"

Pasaron algunos años. A finales de la década de los veinte empecé a tener contactos con la fábrica. Escasos, sólo pasar una y otra vez por delante de la "amurallada" puerta. Alguna vez, mirada hacia su interior a través de la barrera, intentando descubrir algo de su maquinaria que imaginaba extraordinaria.

Recuerdo muy bien aquella fábrica vecina nuestra mientras duró. Entonces, mal llamada "de Gas" cuando ya sólo era eléctrica.

Su entrada me parecía de grandioso porte. Unas altas columnas con historiados remates, dan soporte a unas grandes barreras de hierro, entonces siempre cerradas. Todo esto, a pesar de los 100 años transcurridos, sigue tal cual. Imponía aquel acceso. Era un atrevimiento sobrepasar el límite, en especial si se trataba de un chaval de nueve a diez años.

Mi hermano Arnaldo, sí podría contarnos largamente sobre aquella compleja fábrica. Durante unos años estuvo integrado en sus oficinas principales.

En aquellas fechas, creo recordar que era el Sr. Bosch, como director y encargado del recinto, con su familia los que habitan el piso integrado en la fábrica -entrando a la derecha-. Recuerdo haber subido varias veces a este piso con mi hermana Magdalena. Desde él, por una escalerilla hacia un trastero, se veía -justo al lado- nuestro jardín.

Con mis padres y hermanos, pasamos a ocupar esta casa de la calle Artà, en el año 1931, cuando se instauró la II República Española. Con sentimiento dejamos la calle Mayor. Mis amiguetes -los agoreros, que siempre los hay- me aseguraban que no podríamos dormir dado el ruido de las máquinas. Yo no me enteré de ellas. Otros, los mal pensantes, que dada la vecindad tendríamos gratis el consumo de energía eléctrica. Tampoco acertaban, cada mes siguieron llegando los recibos y sin rebaja por vecindad.

Tendría yo 12 años, cuando cierto día, impelido de curiosidad y arropado de cierto valor, traspasé aquella vecina barrera. Me adentré en el espacio abierto intentando ver aquellas enormes máquinas que yo imaginaba. Tras el espacio inicial y a la derecha, me encontré con dos grandes e impresionantes depósitos circulares para agua. De 8 a 10 metros de diámetro tendrían, descubiertas y con una valla metálica que rodeaba cada uno. Me acerqué al primero, el más grande, y en sus tranquilas y transparentes aguas vi multitud peces de colores. Juguetaban, se deslizaban, iban y venían con asombrosa rapidez. Los había rojos, pardos. Blancos, rojiblancos... un festival multicolor en movimiento. Absorto estaba observándolos, cuando, de repente una voz poco amable a mis espaldas vociferó: "Al-lot, què fas per aquí..." Claro que me asustó y sobresaltó... No sabía qué decir, me excusé diciendo que buscaba a mi hermano... que era de la casa contigua... Me disuadió diciendo que entre los peces no encontraría a mi hermano... que lo buscara en las oficinas, a mano derecha, junto a la salida.

Me escabullí rápido, pero hacia casa. Aquel personaje me hizo pasar un mal rato. No deseaba encontrarlo de nuevo.

Algún tiempo después, más de un año, otras familias sustituyeron a los Bosch, una de ellas la familia de los Aebi (y posiblemente otra intermedia) como directores de la empresa. Al tiempo, yo iba perdiendo mis quimeras exploratorias en la vecina fábrica.

Pero los grandes estanques con sus pececillos de colores seguían vivos en el pensamiento, como si coletearan avivando el recuerdo. Desde nuestro jardín, subido a una escalera “de figueral” arrimada a la pared medianera, podía verlos perfectamente y a la par, estimulando mis deseos de poseer algunos. En mi cavilar, consideraba una sin razón, el que en aquellos estanques hubiera tantos y en el nuestro -aunque más chiquito- no hubiera ninguno.

Permitidme os cuente una vivencia muy particular, sólo mía, pero también ligada, muy ligada con la fábrica:

Mis indagaciones sobre cómo hacernos con algunos peces de colores, no prosperaron. Nadie me brindaba solución ni me hacían excesivo caso. Un buen día, se me hizo la luz: ¿Por qué no pescarlo?... Y en marcha: me armé de caña -una vulgar caña-, una cuerda delgadita a modo de sedal y demás complementos al caso. Un pequeño anzuelo lo compré en la nueva droguería. El cebo, a base de bolitas de harina mojada, me lo sugirió mi amigo Ramón de Cas Beato.

Con aquella insegura escalera, con la emoción propia ante suceso que consideraba trascendental, inicié aquella aventura piscatoria. Caña en ristre subí los peldaños y ya en lo alto, tras asegurar todos los detalles, lancé el aparejo... Pronto, multitud de pececillos se agolparon junto al anzuelo... y de repente... el sedal se puso tenso, casi inconscientemente levanté la caña y... ¡¡milagro!! En el anzuelo aparecía colgado un pececillo rojo, rojo total. Se debatía con insistencia, estaría tan sorprendido como yo. Caña en alto, bajé como pude y hacia nuestro estanque. Lo más engorroso fue desenganchar el anzuelo, temía hacerle daño. Pero ya en su nueva agua le vi deslizarse con vivacidad... yo no cabía de gozo. ¡Y a pescar! El camino estaba abierto y había que buscarle compañía.

Pesqué varios, hasta uno blanco que parecía resistirse. Recuerdo que en ocasiones, durante mi febril pesca, pasaba junto a los estanques alguien de la fábrica. Nunca pensé si no me veían o hacían de no verme. Posiblemente, con anterioridad, hubo entre mi hermano Arnaldo y alguien de la fábrica intercambio de pareceres permisivos hacia mi inocente pesca.

El pequeño estanque del jardín de casa, de tantas vivencias y gratos recuerdos, sigue en pie. Tal cual. Con su decorativo pilar central, rematado con airosa copa provista de surtidores recambiables que supo hacernos “es llauner l’amo en Toni” al otro lado de la plaza Libertad, como entonces se le llamaba. Tengo en alta estima un cuadro al óleo que supo captar Miguel Benejam del jardín y circular estanque en su centro.

Hubo por tanto, entre fábrica y vecino a su derecha, más de una conexión: la eléctrica, propia entre fabricante y abonado. Y otra, muy singular y original: la que se estableció con: caña, sedal y puente aéreo entre estanques. No duradero, ciertamente, pero sí que este sencillo y juvenil episodio consiguiera dejar huella, huella que aún perdura. Los

descendientes o continuadores de aquellos pioneros peces perviven en el pequeño estanque. Una herencia, y herencia viva de la entrañable fábrica, una viva continuidad y un grato recuerdo de lo ya desaparecido.

Actual entrada al recinto de la antigua fábrica de Gas y Electricidad. Fachada blanca comprendida entre los dos altos edificios que la limitaban. Altos pilares y barreras, lo mismo de cuando su inauguración.

Patio inicial de la fábrica. Al fondo y a la derecha, aparcamientos cubiertos donde antes estaban los grandes estanques circulares.

L'ELECTRICITAT D'INCA I ELS POETES

Francesc Lladó i Rotger

Segurament us haurà estranyat aquest títol en el qual va associada l'electricitat a la poesia. Les altres comunicacions que parlin d'electricitat segurament que no tendran res a veure amb la poesia, però també hi pot haver aquesta connexió que va fer el poeta Miquel Ferrà referint-se a la fàbrica d'electricitat que proveïa Inca amb aquest fluid. Fa més de cent anys el poeta Ferrà, que en tenia només 18 i començava a estrenar-se com a poeta, no va fer una exaltació poètica de l'electricitat sinó que va criticar la destrucció del paisatge i el renou que suposava una de les primeres fàbriques d'electricitat instal·lades a la nostra serra de Tramuntana.

Com podem comprovar, si miram al nostre voltant, el progrés quasi sempre ve associat, a Mallorca, amb la destrucció del paisatge. Això no és una cosa totalment nova sinó que ja fa més de cent anys que es produïa i l'electricitat que va arribar a Inca n'és una mostra. La fàbrica que criticava Ferrà era una fàbrica hidroelèctrica que es va construir a principi del segle XX a Turixant enmig d'un bosc d'alzines a la vora d'un torrent.

Com ara, davant la devastació que es fa del paisatge de Mallorca, contra la qual tots hauríem de protestar, també hi hagué algú que s'hi va oposar i considerà que aquell bosc era patrimoni de tots els mallorquins i que no podia ser aprofitat per uns particulars per satisfer els seus interessos materials.

La primera protesta de Miquel Ferrà fou un poema "Profanació",¹ concebut l'any 1903 a Mallorca i publicat el 1904 a la revista *Catalunya* del Principat, que feia referència a aquesta destrucció. Vegem ara aquest poema:

---

1 - *Catalunya*, abril de 1904, pàg. XXIII-XXIV.

PROFANACIÓ Arrera!

Guarnint ab són brancatge
el penyalar altiu
aont l'ànguila fa niu,
l'esponerós boscatge
mescla sa veu salvatge
a la remor d'un riu.

S'aixeca un edifici
vorera la corrent,
aont màquina potent
omplintho de desfici,
atrona el precipici
d'estrèpit insolent.

El riu qui s'escorria
dins preses contengut
sobre el rodam caigut
el moviment envia...
Llavors torna fer via
cap a son jas perdut.

Y dins l'esquerpa riba,
fugint d'aquell casat,
se llança avalotat
per la baixada aspriva,
com una fera esquiva
posada en llibertat.

Quant la calor ja resta
les aigues a tal us,
el fum vola difús
pel cel vestit de festa,
qu'ab sa blavor protesta
d'aquell Progrés intrús.

L'elèctrica filada
qui baixa vers els camps,
domina els blaus rocams
de l'aspra serralada...
¡Natura profanada,
no esclataràs en llamps?...

Miquel R. Ferrà

Malgrat que en aquells moments la protesta de Ferrà no es ves corresposta per ningú ni en parlassin els periòdics d'aquell temps, uns anys més tard el seu amic d'Inca Miquel Duran a un article a Ca Nostra deia:

«Es un sentiment, m'atrevesc a dir, innat en l'amic Ferrà, l'amor i l'entusiasme per les belleses artístiques i naturals de nostra terra. Era molt jovenet i ja en estrofes valentes aixecava la veu contra la profanació del Gorch-Blau, fent notar més tard D. Mateu Obrador, al cel sia, que en Ferrà era l'únic que n'havia protestat.»²

En anys posteriors Ferrà mateix es queixava també d'haver estat tot sol en protestar i que les seves paraules no haguessin tengut cap eco als mitjans de comunicació.

Per poder alimentar aquesta fàbrica d'electricitat es va destruir també el Gorg Blau, un dels paisatges més preciosos de la Mallorca de principi del segle XX. Un gorg de la nostra serra que, en els seus orígens, era tan fondo que l'aigua es veia d'un color blau puríssim que feia imaginar els poetes que era un dels ulls de la serra de Tramuntana. Aquest gorg, per tal d'alimentar la fàbrica hidroelèctrica, va ser buidat i dessecat, fet que li llevà tot el seu encant i els seus colors vivíssims.

Des de molt jove Ferrà fou conscient de la destrucció del paisatge natural i urbà de Mallorca i, en múltiples ocasions, protestà contra aquests atemptats. L'empremta que li deixà l'assolament d'aquest paisatge singular de la nostra serra va durar molt de temps i, com que la devastació no va ser mai reparada, Ferrà en protestà durant molts anys, com veurem a continuació. Però aquest no fou l'únic atemptat contra el paisatge sinó que se'n produïren molts més, contra els quals Ferrà no va dubtar d'alçar la seva veu crítica.

Quan l'any 1907 començà a escriure articles als periòdics mallorquins un d'ells, "Por la poesia",³ fou dedicat a aquesta temàtica. En aquest article deia en castellà, perquè no ho podia escriure en la seva llengua:

«Antes que llegue, o que se prosiga, otra serie de devastaciones de género parecido que son de temer de la ineducación de nues-tras gentes y concretamente de nuestros propietarios (salvando excepcio-nes), justo será también que se oiga la voz de los que aman a Mallorca y a cada una de sus cosas como cosa propia». Després es lamenta: «Yo no sé qué torpe afan desenfrenado de utilidad material, qué estúpido desprecio de la Naturaleza en sus obras más admirables, ha llevado a una mezquina empresa -que se arruina en ello- a manchar con una innoble fábrica el más hermoso de los paisajes de Mallorca, devastándolo para ello bárbaramente, ultrajando su belleza y profanando sus altas soledades».

Seguidament es queixa, en termes poètics, de la destrucció del Gorg Blau, el sol nom del qual -diu- evoca la Mallorca ideal que tot mallorquí sent com a ànima de la seva ànima. També protesta que hagin tallat els arbres i assolat els voltants naturals que va cantar Costa i que va pintar Rusiñol. Continua comentant:

2 - "En defensa d'un amic", *La Veu d'Inca*, 28-VIII-15.

3 - *Gaceta de Mallorca*, 30-VIII-07.

«Los que queremos a Mallorca con amor de artistas, de poetas o de enamorados, los que en la comunión con su naturaleza hemos bebido lo más rico y esencial de nuestra vida íntima, hemos visto eso con la tristeza amarga del que presenciara en la impotencia el ultraje de una amada, esclava de un amo estúpido».

Després afirma que buidar el gorg és com si haguessin llevat els ulls contemplatius a Mallorca. Protesta per aquesta profanació sacrílega en nom d'interessos més alts que els d'una petita societat explotadora i de l'electricitat de tres pobles que la poden aconseguir d'altra manera, i reivindica el domini espiritual de tot Mallorca sobre els seus tresors artístics i naturals, malgrat que la llei no el reculli com un dret formulat. Ferrà intuïtivament defensa el parc natural de la serra de Tramuntana que, després de cent anys, encara no hem estat capaços d'aconseguir. Seguidament manifesta que un alt instint, un valor superior al vulgar sentit jurídic li diu que empreses particulars i empresaris, que no els estimen en allò que valen, no poden disposar moralment, sense prostituir-los a un fi vulgar qualsevol, d'aquests tresors que l'esperit patri fa de tots, i que constitueixen el més ric patrimoni de la nostra terra. Són paraules que podrien ser dites amb molta més raó avui en dia, quan no passa una setmana que un o més elements del nostre paisatge natural i urbà no siguin destruïts amb el sol criteri dels guanys materials que poden obtenir quatre privilegiats.

Per a Ferrà, aquesta incapacitat per comprendre i estimar les coses belles no podia seguir a Mallorca, l'obra de destrucció que s'havia iniciat amb aquell fet. Si això passàs -deia-, els malloroquins aviat haurien acabat amb la llegenda de les belleses naturals de l'Illa Daurada. A Sóller es va parlar de tapar el torrent, a Lluc han posat una aixeta a la Font Coberta... I segueix:

«Un algo triste, -el genius loci desterrado, el alma antigua de la fuente,- se siente flotar sobre todo eso y errar en el murmullo vago de los álamos extrañados de oirse solos, y hasta el alma del visitante que entra, bebe y se marcha, llega el dolor del paisaje sin lengua.»

Acaba dient que no podem veure sense protesta com s'agrana la poesia de Mallorca i s'expulsa dels seus llocs predilectes. Tan de bo l'haguéssim escoltat!

El títol d'aquest article que comentam, "Por la poesía", ens indica que, per a Ferrà, aquesta no és només una cosa etèria i espiritual sinó que els paisatges de què parla la poesia s'han de protegir perquè no es facin malbé. Uns anys més tard fins i tot es queixarà que aquest article tampoc no tingués cap ressò a la premsa mallorquina del moment.

Més endavant, dia 20 de gener de 1912, al saló d'actes del Col·legi de la Sapiència de Palma, Ferrà pronuncià la conferència "La ciutat qui s'en va"⁴ que ell mateix diu que va «dedicada als joves de la intel·lectualitat del regionalisme mallorquí».

Ferrà pensa que una manera de salvar els espais urbans i naturals és associar-los al naixent turisme i, per això, a la conferència parla en aquest sentit tant de Palma com de la

---

4 - Aquesta conferència és editada l'abril per l'Arqueològica a la impremta Guasp, amb una il·lustració de les murades feta per son pare. Ca Nostra en publica un fragment (Ca Nostra, núm. 183, 20-IV-12). També apareix al BSAL del mes de març, "La ciutat qui s'en va", tom XIV, núm. 384, març de 1912, pàg. 33-38.

resta de l'illa. Adverteix els dirigents del Foment del Turisme que no s'atreuen visitants renovant Palma de qualsevol manera i opina que està bé construir hotels confortables i que les comunicacions siguin bones, i convertir la capital de Mallorca en una ciutat urbanitzada, neta, elegant i atractiva com una capital suïssa o alemanya, però el que la ciutat té d'atractiu per als turistes és allò que sistemàticament es menysprea i que es vol destruir. Una altra vegada denuncia la destrucció de monuments i edificis característics i un altre cop estén la seva crítica a la resta de l'illa per la tala de boscs o la dessecació del Gorg Blau.

En els anys següents Ferrà seguirà defensant el paisatge natural i urbà en una campanya que fa al setmanari *Sóller*, que continua després a *La Última Hora* i a *La Almudaina* i que acabarà, com veurem, en els anys vint, a les planes d'*El Día*.

L'any 1920 i 1921, Ferrà dirigeix el *Correu de les Lletres*, un suplement del setmanari *Sóller*. En aquesta revista també es fan crítiques als atemptats contra el paisatge de l'illa, especialment la tala dels boscs de Lluc i de Miramar i, una altra vegada, la dessecació del Gorg Blau. Precisament a l'article "El gorg Blau espenyat i brut"⁵ escrit probablement per Ferrà, i publicat a l'apartat "Art" d'aquesta revista, explica que han aconseguit que membres influents del Foment del Turisme hagin acollit la idea de conservar l'indret amb simpatia i exposa que s'hauria d'intentar d'harmonitzar els interessos utilitaris de la fàbrica d'electricitat amb els de les persones que els tenen més espirituals, ja que l'indret constitueix una de les típiques excursions mallorquines.

També aprofita amb aquesta finalitat les pàgines d'*El Día* i el setembre de 1922 protestarà a *El indecente abandono*⁶ contra l'endarreriment de Mallorca en tot quant afecta el turisme. Afirma que, anant cap a Barcelona, se'n du, augmentada, la impressió pèssima de sempre: «incultura y tórridas polvaredas, la plebe por todas partes, miseria espiritual, materialismo y atraso con pretensiones». Seguidament explica que el turista que ve a l'illa per veure paisatges, després de passar mil penúries i incomoditats, insòlites a qualsevol país europeu, gaudeix també del pintoresc primitivisme dels mallorquins i és natural que ho perdoni tot i, educadament, els parli de la bellesa dels paisatges i de com li han agradat els pastissos, que fan parella amb la dolcesa del caràcter mallorquí. I continua:

«La bobería isleña, que hace consistir el patriotismo en coleccionar esos cumplimientos y en repetírselos a sí misma con vanidad pueblerina, se satisfará del elogio, viniendo de un ser tan superior como el forastero, tan útil para la propaganda del paisaje (a la cual nunca dejan de aludir nuestros alcaldes en sus saluciones), y tan bueno que se digna venir a vernos.

Pero a los que aspiramos a un modesto lugar para nuestra tierra en el concierto de los países civiles y organizados, nos está vedada la indulgencia. Nuestro patriotismo ha de ser duro si queremos salvar el humillante desnivel de que somos conscientes. Hay que proclamar y enmendar las mil vergüenzas en que vegetamos adormecidos desde el olvido de la dignidad ciudadana y de todo ideal común merecedor de este nombre, hasta el descuido en los detalles de la más elemental policía».

4 - *Correu de les Lletres*, núm. 2, 6-XI-20.

6 - *El Día*, 10-IX-22.

Seguidament posa exemples d'aquesta manca de dignitat i la descurança en què es troben llocs tan importants per al turisme com Sóller, Valldemossa, el Gorg Blau, etc. Explica que a Sóller han convertit el torrent en claveguera. A Valldemossa, han talat els boscs i han tallat els bellíssims pollancre que hi havia a l'Estret, com també tallaren els del Gorg Blau.

“Por tierras de civilidad III”⁷ és un dels articles que escriu amb motiu d’haver realitzat un viatge per Suïssa, en ell explica com és de civilitzat aquell país. Diu que dins cada departament del tren hi ha una guia del país en perfecte estat de conservació, que a cada part de la via del tren hi ha una gran netedat i que els pobles per on passa es caracteritzen per la netedat i el bon gust. També comenta que no es veuen tales per enlloc i es torna a queixar de la tala de les alzines de Gabellí a Campanet i de la dessecació del Gorg Blau.

L’any 1925 Ferrà, a la flor de la vida i en la seva maduresa humana, pronuncia la conferència “L’ideal mallorquí”⁸, en la qual expressa tot el seu pensament ideal sobre l’illa. Entre altres coses expressa el seu programa, en forma de desigs, «davant la gent mallorquina el nostre ideal complex». El primer punt és el respecte a «les belleses naturals de la nostra illa», que no pot ser deixat a la iniciativa particular sinó que ha de ser «imposat si cal per la llei» contra els abusos dels qui no les estimen. Exposa que en els boscs que contenen la tradició mallorquina «hi ha alguna cosa que no és del propietari», critica concretament la tala d’oliverars i l’aprofitament del Gorg Blau per quatre particulars i es queixa que «aquest sacrificar sempre i per sistema al guany material d’alguns l’altíssim interès de la bellesa, és aquí i a tot arreu signe d’incultura i de baix nivell espiritual».

El mèrit d’aquestes paraules es troba en haver-les dites en plena dictadura de Primo de Rivera. En els anys següents Ferrà seguirà clamant a favor del paisatge i la poesia fins que, el juliol de 1936, davant una dictadura pitjor que la de Primo de Rivera, i veient que no podia escriure allò que desitjava ni en la llengua que volia, optarà pel silenci i per l’exili interior lluitant en altres camps de la cultura més silenciosos, però no menys efectius fins a la seva mort l’any 1947.

El plantejament de Ferrà, tant en la fàbrica de Turitxant com en el Gorg Blau, com en tots els seus clams a favor del paisatge natural i urbà i del patrimoni, era que els guanys materials no podien ser el criteri a seguir per un país com el nostre. Fa cent anys Ferrà ja veia profèticament tot el que podia passar si els interessos espirituals i culturals no prevalien sobre els materials. Tant de bo l’haguessin escoltat els seus contemporanis i tant de bo la seva veu encara ens digués alguna cosa a nosaltres abans de deixar que s’acabi de destruir el poc nostre que ens queda. Si no és així, Mallorca, Palma, Inca mateix es convertiran en llocs i ciutats uniformades, semblants a moltes altres del món sense la personalitat pròpia que ens han donat fins ara el nostre paisatge, els nostres monuments i el nostre patrimoni paisatgístic i cultural.

---

7 - *El Día*, 19-X-22.

8 - *Revista de Catalunya*, gener-juny 1925. Vol II, pàg. 552-557, i Sóller 29-VIII, 5-IX i 12-IX de 1925.

LA UNIÓ INDUSTRIAL A LA VEU D'INCA. 1915-1917

Ma. Magdalena Martorell Palou

El treball consisteix en el buidatge de premsa per apropar-nos a l'estudi de la indústria del calçat i el seu entorn. El present article pretén ésser una passa més per al seu coneixement. El tret que presenta són un punt de partida per a altres recerques.

La Veu d'Inca. Setmanari popular. És una publicació que comença el dia 2 de gener de 1915 amb el número 1. Acaba el 23 de juny de 1917 amb el número 130. Neix com a periòdic inquer. És la continuació de l'anterior publicació *Ca Nostra*, que s'acomiada, el desembre de 1914, amb el número 340. El fons consultat es troba a l'hemeroteca de la Biblioteca Municipal d'Inca. Signatura D-3078.

La *Veu d'Inca* a l'escomesa fa esment que "la nostra indústria creix de cada dia més i més, el nostre comerç és de cada dia més important..."

La Unió Industrial d'Inca.¹ Apareix a la publicació *Ca Nostra* el setembre de 1914, és la primera notícia de la seva constitució:

"Se funda en Inca una sociedad de patronos industriales, con el nombre de Unión Industrial de Inca.² Claro està que tal sociedad es una consecuencia lògica y necesaria de la asociación obrera. Cuando los obreros se asocian, para defender sus intereses, los patronos tienen derecho a hacer otro tanto..."

---

1 - Consultat a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Govern civil. Associacions. No se n'ha localitzat l'acta de constitució ni els estatuts.

Trobam una referència que està integrada a la Federación Patronal de Mallorca.

2 - *Ca Nostra*, Inca, 5 de setembre de 1914, p. 3.

La Unió Industrial queda constituïda “a un pis del Carrer de Palmer que cau damunt la tenda de Sant Josep”.

La Direcció, la constitueix una junta directiva de la societat general, i una junta de cada una de les seccions: sabaters, fusters, ferrers i comerciants de teixits.

“Els presidents de les juntes de gremi són membres nats de la Junta Directiva. El President de la Junta Directiva: L'Amo'n Pere Cortés Miró. Vice president: Mestre Antoni Fluxà Figuerola.

Contador-Depositari: M. Miquel Beltran Llompart; Secretari: L'Amo'n Joseph Pujol Martorell; Vice-secretari: M. Miquel Pujades Martorell; Vocals: M. Miquel Ferragut Ramis, M. Antoni Pujades Ferrer, l'Amo'n Bartomeu Cabrer Figuerola, M. Jaume Ferrer Garí, M. Guillem Truyol Coll, l'Amo'n Jaume Cortés Valls.³

La secció de sabaters la formen: President Mestre Antoni Fluxà Figuerola.

Vice-president: Mestre Mateu Pujades Estrany.

Secretari: Mestre Miquel Pujades Martorell.

Vice-secretari: Mestre Bartomeu Payeras.

Vocals: M. Jaume Garau Estrany, M. Jordi Llobera Ramis, M. Juan Coll Socias, M. Antoni Llobera Payeras, M. Llorens Ramis Garriga.”

Un dels primers objectius de la societat era aconseguir que el servei del vagó correu del tren d'Inca a Palma tengués més cabuda i la producció diària dels sabaters no es quedàs a terra. S'aconsegueix un vagó tancat per al servei de paquets postals. La societat, reunida en:

“Junta General, presidint D. Antoni Fluxà, Vice-president. S'acordà fer constar en acte d'agraïment de la Societat envers envers del Senyor Governador per. Haver alcançat un ampla servici de paquets postals a d'Inca a Palma, fent extensió el seu encomiat a la Companyia del Ferro-carril de Mallorca i a la Comissió que va anà a gestionar l'assunto.”⁴

Aquest és un dels trets més importants per a la comercialització i l'exportació del calçat.

La Unió dóna impuls i participa en la gestió de subscripcions per tenir un ample servei telegràfic i aconseguir la implantació de xarxa telefònica (de les 80 cases abonades al telèfon que està en projecte, 40 de les subscripcions han estat presentades per la Unió Industrial inquera). S'estendrà a més el cable telefònic entre Mallorca i Menorca.

És un període de vagues. El setmanari publica una carta de la Unió amb relació a les coaccions fetes als obrers que vulguin treballar.

A *La Veu d'Inca* apareixen notícies relacionades amb la indústria en general o amb la Unió Industrial en particular, com són: “la nova xerxa de més potència, per donar corrent d'electricitat tot el dia per motors industrials, que realitza la Propagadora Balear de Alumbrado. Sols hi haurà aturades de 5 a 6 del matí, de 12 a 2, i els dies festius”; la

---

3 - *Ca Nostra*, Inca, 19 de setembre de 1914, p. 3.

4 - *Ca Nostra*, Inca, 7 de novembre de 1914, p. 3.

instal·lació de maquinàries de fer sabates a les fàbriques l'amo Antoni Fluxà, l'amo Bartomeu Payeras i l'amo Joan Gelabert; la construcció d'una nova sala a la fàbrica de teixits de l'amo Vicens Enseñat, de 1.200 m quadrats, on cabran 100 telers. Disposa de dues màquines de vapor de gran potència que necessiten grans corrents d'aigua, tot i que tinguin gran cabdal s'haurà d'obrir un nou pou artesià.

Aspectes de caire social

Visita del governador militar a la fàbrica de calçat de luxe de D. Joan Gelabert:

Conferència del cap de l'Estació Enològica de Felanitx, amb presència dels principals vinaters d'Inca. El president de la Unió D. Pere Cortés expressa que la societat també era fundada per un deure social i de cultura en benefici de la ciutat per perfeccionar "totes les nostres indústries fins arribar al grau més alt de adelantament per altra part convida als vinaters a agremiar-se".

Els empresaris, a la festa dels Reis al cine del capvespre, organitzen una rifa de juguetes i conviden la recent creada secció inquera dels al·lots, guaites o exploradors catòlics. Es crea la Creu Roja i D. Pere Cortés n'és un dels vicepresidents.

Notícies relacionades amb l'exterior:

Publicació d'una notícia en referència a la fàbrica de calçats d'Antonio Ferrer Estrany a Xile, que produeix 8.000 parells de sabates al dia. És visitada pel president de Xile.

Emigració d'obriers sabaters a França:

Algunes fàbriques tenen l'empresa de fer polseguins per a l'exèrcit francès a 10 reals, hi ha molta demanda, els fadrins de botigues de parroquià prefereixen fer polseguins.

Modernització en altres sectors:

La societat de propietaris "Teatre d'Inca" compra una màquina de la casa Gaumont per a la projecció de cine. És la més perfeccionada de Mallorca. L'editor de *La Veu d'Inca* (Miquel Duran) ha encarregat a la Casa Neufville de Barcelona una nova tipografia.

Modernització en comunicacions a Mallorca:

Palma. La societat de tramvies elèctrics adquireix a la casa A.E.G. 11.000 m de línia aèria i de via, a més de 13 cotxes automotors i sis de remolc. El tramvia elèctric serà una gran millora a Palma.

És aprovat el projecte de ferrocarril entre Manacor i Artà.

És presentat el projecte de carretera entre Sóller i Lluc.

Podríem dir que estem un procés de canvi i transformació cap a la modernització industrial.

APÈNDIX

“El Sopà de ‘La Unió Industrial’”

La Veu d’Inca. Any I Núm. 4

23 Janer 1915

Ecos de *Ca-nostra*, p. 3

“Amb l’objecte de celebrar d’una manera solemne la fundació de la societat ‘La Unió Industrial’, el dia de Sant Sebastià, s’uniren els seus socis, per fer un sopà de companyarisme. A dues llargues taulades pareleles prengueren lloc centenars de patrons, i a una taula testera s’assagué la presidència. Aquesta la constituïa l’Amon Pere Cortés, President de la societat. L’Amon Antoni Fluxà, President del Gremi de sabaters, Mestre Miquel Ferrgut P. de G. de Fusters; l’Amon Josep Balaguer P. de G. de Forners; l’Amon Bartomeu Cabrer P de G de tenders de robes; Mestre Antoni Pujades P. de G. Ferrers, Mestre Simó Reus P. de G de capallers i l’Amon Joseph Pujol P de G de curtadors.

El menú, servit per l’Amon del Hotel Domingo, va esser bò i abundant. An els postres regueren 10 botelles de conyac que regalava el President de la Societat, S’inicien els brindis.

L’Amon Joseph Pujol. Compara les indústries d’Inca a un camp abandonat que un homo intel·ligent pren pel seu compte i li fá produir grans rendiments. L’Amon Antoni Fluxà, diu, és haches homo que ha treballat tant en la constitució d’aquesta Societat que serà molt beneficiosa al comerç i a la indústria d’Inca.

L’Amon Antoni Fluxà. Contestant an En Pujol, diu, que va ser Mestre Miquel Pujades (Maieta) el promotor i a ne qui és degut que la Societat haja anat tant avant.

L’Amon Joan Gelabert. Comensa dient que si’ls socis pagaven el sopar els discursos anaven gratis i que no e-hi havia lloc a reclamacions si ho feiem malament.

Diu que la Ciutat d’Inca és una població fanera i treballadora, que per l’intel·ligència i caràcter econòmic dels seus fills té condicions de primera força pel desplaçament del progrés; però desgraciadament, li faltava lo principal, li manca instrucció.

Atribueix a falta d’instrucció l’expectacle trist que moltes vegades estàm presenciant.

Es un fadrí que haurà treballat 10, 12, 15 anys a una casa, desde la seva infància. Es estimat del mestre e éll estima la casa, i succeix que en un moment donat tot l’amor es converteix amb odi, sens més raó en que apropiar-se que eun *quidam* qualsevol li ha dit que’l principal los explota i que derruyen rebelar-se contra éll.

Si els obrers estassen medianament instruits no los bastaria tant poca cosa per deixar-se embaucar; pessarien les coses millor.

L’orador opina que’s necessitaràn 20 anys per lograr aquell grau de cultura que’l poble

deuria tenir.

Noltros, seguéis dient, que dúim la presentació del treball, que treballam, es més, que som la intel·lectualitat del treball, hauríem de veure com subsanam la ignorancia de nostros obrers. Per lograr-ho aconsella als patrons que no admetin en sos tallers a cap aprenent que no sabi llegir i escriure a fi de estirpar als analfabets.

Mestre Miquel Pujadas. Justa és la causa dels obrers; ells també han de menjar i tenen pret a la vida. Els patrons no estàn contra ells. Jo som estat obrer i era el primer defensor dels seus drets; però es precis fer-los comprendre que'ls patrons sols tenen un tant per cent damunt la feina i que estàn espostas a moltes pèrdues, com efectivemnet tenim.

Demostra gens entusiasmes per la Societat considera que les derreries de l'any 1914 serà una fetxa memorable pels grans bens que durà a la ciutat d'Inca lo novella Societat.

En Jaume Ensenyat. Digué que estava assistint a un dels actes més grans que ha presenciats en la seva vida, com es la inauguració solemne d'una sociedad patrona, sens diferencies de partits, pel millorament de les indústries. Els sacrificis que han fet els seus fundadors no tenen importancia quant se tracta de l'engrandiment d'un pobles, com està encaminada esser-ho la novella sociedad.

Manifesta, que no solament els obrers deven ser instruits, sino que'ls patrons també deven procurar alcansar tot el grau de cultura posible.

Que'ls qui entenen bé el seu ofici no es deven dormir damunt els llorers. Gastando, se ahorra, diu, procurant el millor perfeccionament dels seu ofici o fàbrica, fent les coses científicament i fugint dels rutinarismo.

Ofereix els seus coneixements mecànics als socis.

Senyala con un perill de la sociedad la política local, Aixà com la practiquen Inca. La política, afegeix, es un retràs dels pobles; és la infacció de les energies que ataca més terriblement la població, que'ls microbis de la tisis que tantes víctims causa cad'any a Inca. La política és el rodillo que arrassa i mata en flor totes les iniciatives de bellesa i d'engrandiment i es precis destruí tot haches estat de coses.

Compara la sociedad a una doncella hermosa que té molts de galans que li fan la cort. Si ella escolta tots els piropos d'uns i les falagadures dels altres està perduda ; però si ella sab guar-se esquivant les pretensions dels qui volen enganyar-la serà bona i honrada. La sociedad idò tindrà aquests galans polítics que la voldran enganyar. Noltros només devem treballar per la reforma dels gremis i l'engrandiment del poble.

Después estengué amb altres consideracions encaminades a sostenir els entusiasmes d'ara.

L'Amon Bartomeu Payeras. Diu que mai havia vist reunit el Comerç i la Indústria d'Inca, com avui, gràcies al President de son gremi; éll serà sempre nostro Mestre. Manifesta que vol la política dels comers, que ell és dels més joves i es llamentà que'ls veis esta sent tant adormits i no haguessen organitzat ja temps enrera aquesta sociedad, que tants bons

resultats ja ha donats con s'es vist en les gestions dels paquets postals.

Acaba aconsellant als patrons la lectura de la legislació dels comers i de les indústries i suplica a la Directiva que se proveesca dels còdic del comers i d'altres lleis que los puga interessar.

Mestre Ramón Reus. Va dir que la salvació d'Inca estava en la Societat. Deven estimà l'obrer que ell és nostre amic que ajuda a fer prosperar nostres indústries. L'obrer no té la culpa de lo que està passant, perquè ha Begut aigos verinosos i és precis mirar per éll procurant donar-li un contra-verí.

Ataca, durament, la política local per haver-nos fet passar per allà on ha volgut.

Afageic que, pel ressurgiment del bé social, posa a disposició de sos amics sos bens, sa persona i tot quant té, i que si fa flaca que'l primer tir sia per ell.?

D. Antoni Juan. (És el Director de la secció bancaria del Gas que s'aixeca obligat per les súpriques dels demés; el qual, en lo seu comportament ha ajudat bastant el comers d'Inca) Diu que és la primera vegada que ha pujat allà d'alt i que encara no estava dins ells; però que brindava perquè la Societat arribàs a la prosperitat que poria i devia per la bondad de la seva finalitat.

El President de la Societat l'Amon Pere Cortés. Havia procurat prolongar el banquet, diu, per no arribar en aqueix moment dels brindis. El Bon-Jesus no m'ha donat aqueix cantó. Però m'havia equivocat respecte de mos companys, puis resulta que tenim colosos oradors que mos han il.lustrat en aques moments solemnes.

Ja som una forsa poderosa i nostra voluntad serà escoltada per lograr la prosperitat del poble; i si no mos entenen indirectement, i arribarà dia que enlloc de noltros cercar, mos cercaràn a noltros per porer realisar qualsevol pla que's tenga en projecte.

Hem d'esser propagandistes de nostra societat i aquesta ha de representat dos organs: els interesaos de canostra i els del poble.

Acabà amb un visca a 'La Unió Industrial', i a la ciutat d'Inca.

Quasi tots els discursos acabaren en visques i foren aplaudits esplendidament, reinant el major entusiasme i animació."

EL MOLÍ DE S'ALZINAR O DE SA TORRENTERA

Pere Elies Riera Femenias
Josep Antoni Troya López

INTRODUCCIÓ

El molí de s'Alzinar o de sa Torrentera és un molí d'aigua fariner. És conegut pels dos noms indistintament i també és conegut per molí de Son Vivot, ja que pertanyia a aquesta possessió.

Tradicionalment s'ha considerat que és l'únic molí fariner d'aigua del terme d'Inca, i sembla que és així, atès que només hem trobat una notícia de l'existència d'un altre molí al Rasquell a principi del segle XV.¹ Altrament al terme d'Inca no hi ha fonts prou importants com per poder moure un molí hidràulic, i el torrent de Massanella és l'únic torrent del terme prou cabalós com per permetre la instal·lació de molins hidràulics. Són nombrosos els molins hidràulics al llarg del torrent de Massanella, però, pel fet que el torrent faci de partió dels termes, els molins que es troben a l'altre costat del torrent ja pertanyen a Selva o Búger; només aquest està dins terres inquieres.

L'origen d'aquest molí sembla que és molt antic, possiblement al segle XIII ja hi era, però no ho podem confirmar. És a partir del segle XVII quan ja trobam abundant documentació relativa al molí, entre d'altres motius perquè és adquirit pels propietaris de Son Vivot i se'n conserva molta documentació a l'arxiu de Can Vivot.

LA RESCLOSA

Aquest molí prenia l'aigua del torrent de Massanella, mitjançant dues rescloses. Les rescloses són petites preses al llit d'un riu o torrent que permeten desviar l'aigua. Aquest sistema és molt comú a molts de torrents mallorquins.

---

1 - *Història d'Inca 1350-1516*. Rosselló Vaquer. Pàg. 115.

Una resclosa estava situada un poc més amunt del pont de Fust i l'altra estava situada just a baix del molí de Can Cusseta (Búger). Aquesta segona resclosa prenia l'aigua del torrent un cop que n'havia estat desviada, passant pels molins de Can Pere Petit (Selva) i Can Cusseta (Búger), i retornada al torrent. És en aquest on es localitzava la segona resclosa. A més, també recollia l'aigua de la font Sotera (Selva) que neix dins la mateixa síquia entre els dos molins abans esmentats.

La segona resclosa estava construïda de pedres i morter, i acabava coronada per una tira de cantons de marès de pla.

LA SÍQUIA

Des de la segona resclosa partia la síquia que conduïa l'aigua fins al molí. En aquest punt s'ajuntava la síquia que venia de la primera resclosa. A l'inici de la síquia hi havia una comporta de ferro que permetia barrar el pas de l'aigua cap al molí.

La síquia del molí arrancava al costat sud del torrent, al seu fons, tenia un recorregut descrivint un arc i s'allunyava progressivament del torrent fins que en un determinat moment girava i es dirigia un altre cop cap a ell, ja que el molí hi està molt pròxim. Aquesta síquia té un recorregut aproximat d'uns 650 m entre la segona resclosa i el molí. La síquia havia de mantenir un pendent mínim perquè l'aigua circulàs, de manera que el terreny descendeix més que la síquia fins que en un punt el desnivell fou prou important com per a bastir-hi el molí. Per aquest motiu la síquia s'ha d'anar adaptant al terreny. Al principi està molt encaixada i és bastant estreta i fonda, però a mesura que va avançant va fent-se més ampla i menys profunda. D'aquesta manera el tram final, on la síquia és molt ampla, realitza la funció d'emmagatzemar l'aigua, atès que el molí no disposa de bassa.

En un primer tram, als primers 250 m aproximadament, la síquia sols està excavada al terra i transcorre adossada a un marge que delimita el fons de vall del torrent. Entre la síquia i el torrent hi ha una parcel·la allargada en forma de fus. Les mides de la síquia són variables. L'amplada varia de 0,70 a 1,20 m i la profunditat, entre 0,70 i 1,20 m. De totes formes aquestes mesures no són exactes atès el mal estat en què es troba la síquia, plena de pedres i terra que hi ha caigut o li han posada amb la neteja dels torrents i a la vegetació que hi creix a dins.

Entorn a la meitat d'aquest primer tram, a uns 130 m de la resclosa, hi ha una sínia adossada a la síquia.

El segon tram, que comprendria la resta, ja transcorre en una zona molt plana i surt del fons de vall més immediat al torrent. La síquia és més ampla, la seva amplada varia fins a un màxim de 2 m i la seva profunditat, entre 0,70 i 1 m.

Aquest tram presenta els marges de pedra en sec i tenia el fons empedrat amb còdols per a impermeabilitzar-la i facilitar l'escurat.

Com ja hem dit, la síquia transcorre en direcció nord-oest-sud-est i s'allunya del torrent, però uns 100 m abans del molí gira en direcció est, cap al torrent, ja que el molí es troba a escassos metres del torrent.

Uns 150 m abans que la síquia arribi al molí rep l'aportació d'una altra síquia pel costat sud. Aquest síquia ve ran del camí vell d'Inca a sa Pobla (o camí vell d'Alcúdia) i arranca del creuer de s'Hostalet, que és on es creuen el camí abans esmentat i el camí vell d'Artà a Lluç o de Son Vivot. Aquesta síquia drena les terres compreses entre el puig de Santa Magdalena i les terres de Son Fuster. A més, en el creuer de s'Hostalet, on comença aquesta síquia, també creua la síquia que va a les cases de Son Vivot, i des de la qual es podia donar aigua al molí.

Un cop que la síquia s'acosta al molí va lleugerament elevada sobre el terreny, i a tocar amb el casal arriba a uns 2 m per sobre del terreny circumdant. En aquest punt la síquia és ampla, entorn als 2 m, i 1m de fondària. La síquia arriba al casal per la part sud, i al costat de l'esquerra presenta una fibla o ventadora a través de la qual es desviava l'aigua quan no es volia moldre. Aquesta fibla té un buit de 60 x 60 cm. L'aigua desviada per aquesta fibla anava directament al torrent; aquesta síquia sols està excavada al terra.

En aquest punt, vora el casal del molí, la síquia es bifurca en dues síquies menors que es dirigien cada una a un cup, ja que el molí disposava de dos cups i de dos jocs de moles. Les dues síquies que es dirigien als cups també podien tancar-se individualment, perquè disposen de cantonades de marès amb una regata on es posaven les postetes per barrar el pas de l'aigua.

A la dreta de la síquia hi ha un aljub construït a la primera meitat del segle XX que s'omplia directament de la síquia i s'usava per abeurar els animals.

EL CASAL-MOLÍ

El molí es localitza a un desnivell; per aquest fet, juntament amb l'alçada que porta la síquia, s'aconsegueix el salt necessari per a ubicar-hi els cups. El casal era una construcció d'una planta, només tenia una cambra a sobre i una porxada al costat que dóna al camí. A la paret de ponent, que era per on arribava la síquia, hi havia els cups. Els cups tenen una amplada de 0,60 m i uns 6 m de profunditat.

El molí també té una clastra tancada a la part sud. La façana del casal està orientada a ponent, i és on trobam el portal d'entrada a l'obrador. Aquest portal és de llinda. L'obrador és la cambra on hi havia els mecanismes de mòlta. Just a baix del trespol de l'obrador, que es troba lleugerament inferior al terreny circumdant, hi havia els cacaus. Els cacaus són dues grans galeries on hi havia els rodets i les satjaties, per on sortia l'aigua dels cups. Els dos cacaus tenen volta de canó, i un dels dos la presenta lleugerament apuntada. Les voltes són de càrreu de marès. Actualment no queden gaires restes dels mecanismes de mòlta, ni dins l'obrador, ni dins els cacaus, i el que queda està molt malmès per la humitat. Just damunt els cacaus, a l'obrador hi ha una finestra molt gran, amb un arc apuntat, que ens indica l'antiguitat d'aquest molí.

A final del segle XX, el casal fou profundament modificat per a destinar-lo a habitatge. Hi fou afegida una planta a sobre de l'obrador i desmuntada la porxada. Aquesta nova planta és de dimensions majors que l'obrador antic, la qual cosa provoca que actualment els cups es trobin per davall d'aquesta planta. L'obrador fou buidat, i es tragueren les moles a fora. Actualment encara es veuen les moles front al molí. Aquestes moles tenen una amplada

d'uns 20 cm de gruix i un diàmetre d'1,30m, fet que les converteix en les més grans dels molins fariners mallorquins dels quals es té notícia avui dia.

LA SÍQUIA DE DESGUÀS

Un cop que l'aigua havia passat pels cups i cacaus, era recollida per la síquia de desguàs que la retornava al torrent. Aquesta síquia és molt profunda al costat del molí. La síquia transcorre paral·lela al torrent, entre aquest i el camí vell d'Inca a sa Pobla, i acabava desguassant al torrent uns 200 m més avall del molí, on era recollida per anar al molí de Can Barraca (Búger). Aquesta síquia sols està excavada a la terra.

LA SÍNIA

La sínia que hem esmentat abans, adossada a la síquia, està sobre la marjada a la qual transcorre. Es tracta d'una sínia sobre cintell, però el cintell no és del tot circular, sinó que pren una forma més plana pel costat nord atès el límit de la marjada. Té un diàmetre aproximat de 8 m. Tot està construït de pedra en sec, llevat de les arcades dels contraforts i el portal per entrar al pou, que estan fets amb carreus de marès. La sínia presenta un portal a la marjada que permet accedir al fons del pou travessant la síquia del molí. Cal destacar també que la marjada que suporta la sínia té tres contraforts, que en trobar-se damunt la síquia han d'obrir un pas per davall a manera de pontet. El primer dels contraforts es troba a un costat, és més baix que els altres i du integrat a sobre una escala que permet baixar del sementer de dalt (on hi ha la sínia) al de baix passant per damunt la síquia. El segon es troba gairebé centrat al mig del marge, al costat del portal que dóna al fons del pou de la sínia. El tercer es troba a l'altre extrem del marge i du integrada una canaleta de reg, que permetia regar amb l'aigua de la sínia la parcel·la de baix, que ve delimitada per la síquia i el torrent.

Aquesta canaleta de reg està feta de peces de marès buidades, igualment que les altres canaletes de reg que trobam al sementer de dalt, on hi ha la sínia.

Els contraforts tenen una amplada de 80 cm i a la part de baix tenen una arcada que permet salvar la síquia.

El tram de marjada on hi ha la sínia té 5,5 m d'alçada, per 7,80 m de llarg.

PROPIETARIS I ARRENDADORS

Com ja hem dit abans, el molí era una pertinença de Son Vivot. Els propietaris normalment el llogaven, juntament amb les terres on es troba, anomenades sa Torrentera.

A continuació mostram una llista dels diversos propietaris i arrendadors dels quals tenim notícia, dels segles XVII al XX:

Propietaris

1645 Francesc Desbrull

1662 Margalida Desbrull i Font de Roqueta

1669 Francina Thomàs i Sureda, comtessa de Formiguera

1681 Joan Miquel Sureda i de Santacília

(16..) Joan Sureda i de Villalonga, marquès de Vivot des de 1717

1782 Joan Sureda i de Verí, marquès de Vivot

1836 Joan Miquel Sureda i de Verí, marquès de Vivot

1949 Pere de Montaner i Gual, comte de Peralada

Arrendadors

Miquel Capó 1799-1810

Antoni Fiol 1814-1817 i 1820-1823

Antoni Capó 1829-1833

Miquel Capó 1836-1840

Amador Calafat 1854-1856

Pel que fa als propietaris, pertanyien a la noblesa ciutadana i coincideixen amb els titulars del marquesat de Vivot i els seus descendents. Quant als arrendadors hem de dir que eren principalment de Búger (els Capó).

Tot i que altres pertinences de Son Vivot també eren arrendades, allò més important de sa Torrentera era el molí, més que la terra. Entre altres qüestions, en els contractes d'arrendament del segle XIX s'especificava que l'arrendador del molí hauria de moldre de franc per a Son Vivot i que la fusta necessària per adobar el molí la posaria el senyor, però els jornals els pagaria l'arrendador.²

A l'Arxiu Municipal d'Inca, a la "Contribució industrial i del comerç del segle XIX", hi ha les següents referències del molí:

Anys 1854-1856.

"Amador Calafat por molino de agua de 3 meses."

Als anys econòmics 1865-1866 i 1875-1876

"Arrendatario de Son Vivot Molino de represa moliendo más de 3 meses y menos de 6."

EL MOLINER I LA SEVA FEINA

Respecte a moliners de segles anteriors no podem saber gaires coses respecte a la seva feina diària, però sí dels darrers arrendadors del molí. Tota aquesta informació ha estat proporcionada per l'amo en Guillem Palou Rebassa "de sa Torrentera" (Campanet, 1931), ja que els seus pares estigueren a sa Torrentera entre el 1924 i el 1958, i per tant ell hi passà la seva joventut.

Segons ens contà, regaven amb l'aigua de la síquia del molí les terres de sa Torrentera. S'hi conreaven faves, blat i tarongers principalment, però també mongetes, arròs i patates. De la síquia de Son Vivot, donaven aigua al molí dos dies a la setmana. La mòlta de gra i la producció agrícola es complementaven, de manera que, si no hi havia per moldre, treballaven la terra. Normalment molien sempre que hi hagués aigua i gra per moldre, aquest període comprenia la major part de l'any, exceptuant els mesos d'estiu que no hi havia aigua. Tot i així, molts d'anys molien blat novell, això ens demostra que a principi de juliol el torrent encara corria. I a partir de setembre o octubre tornava a venir aigua, però depenia de les pluges d'aquell any. Quan venia molta aigua pel torrent molien amb les dues moles simultàniament i quan en venia menys, sols amb una mola. Finalment, quan en venia

2 - "El funcionament d'una possessió mallorquina en el primer terç del segle XIX: Son Vivot del Puig d'Inca." ALBERTÍ, A. i MOREY, A. Pàg. 18, 32.

molt poca molien “a bassades”. És a dir, esperaven que la síquia s’omplís d’aigua i molien fins que n’hi havia; en acabar-la, esperaven que es tornàs a omplir i repetien el procés.

Tenien dues moles distintes, una de grossa i una de més petita, tot i que hi havia poca diferència. La més petita molia blat, perquè la farina quedava més fina, mentre que a l’altra es molia ordi, faves i ciurons per a fer farina per al bestiar. Normalment es molia una quartera de gra (50 kg aprox.) cada hora i, si calia, molien tota la nit sense aturar. Molent tota la nit guanyaven 1 duro. Cada mitja hora aproximadament movien el sac, el sacsaven, perquè la farina sempre quedava al mateix lloc i, de no fer-ho, hauria caigut a fora del sac en acaramullar-se.

Moldre ordi retia més que el blat, perquè la farina era més gruixada i es molia més de pressa.

A causa de la fricció de les moles, aquestes es desgastaven, i per aquest motiu calia repicar-les. Les picaven cada any, a l’estiu quan no hi havia aigua; per tant, no perdien temps de mòlta i el moliner també tenia més temps per fer-ho. Per assegurar-se que pertot quedaven igual, es posava mangra entre les moles i rodant es veia clarament on calia picar més i on no calia.

Els clients que anaven a moldre provenien dels pobles dels voltants, d’Inca, Muro, sa Pobla, Llubí, Búger... i generalment esperaven que tot el que hi duien estàs mòlt per a tornar-se’n. També hi baixaven els ermitans de Santa Magdalena amb un sac o dos. Els clients vigilaven el procés de mòlta, ja que si podia el moliner els prenia un poc de gra (un plat, en un moment de descuit). Si els clients es queixaven, l’excusa emprada era que el que mancava havia quedat entre les moles.

Normalment s’alternaven el moliner i la seva dona o algun altre familiar, per d’aquesta manera poder moldre ininterrompudament tota la nit quan era necessari. Tots els obradors dels molins solen tenir una foganya, que servia per donar llum i per encaletir i ajudar a passar les nits.

El període que hi estigueren els darrers arrendadors comprèn la Guerra Civil espanyola i els durs moments de postguerra. Durant la postguerra el gra escassejava i, a més, el Servicio Nacional del Trigo controlava els punts de mòlta, especialment els molins. Els moliners havien de demanar autorització per poder moldre i dur un control del que es molia, però era una pràctica profundament estesa el fet de moldre d’amagat a les nits, i s’escapava així al control governamental. Gairebé tots els moliners de l’època ho feren, ja que hi havia demanda i necessitat, per això s’amagaven els carros dels clients dins l’alzinar, el temps que es molia el gra. Per aquest motiu els de sa Torrentera foren denunciats, segons sembla, per un altre moliner de Búger. El resultat fou el precinte del molí per la Guàrdia Civil. Estigueren uns anys sense poder moldre, però les rates es menjaren el precinte, ja que era de paper, i tornaren a moldre altra vegada. Poc temps després, el senyor comte de Peralada (propietari de Son Vivot i del molí) va treure una llicència per moldre a la possessió i al molí. Com que les restriccions i el control governamental continuava, els digué que no es preocupassin, que si hi anava la Guàrdia Civil i veia que hi havia molts de sacs responguessin que eren del senyor comte, que ell tenia “les espatlles molt amples”, i així estigueren al molí de sa Torrentera fins a l’any 1959 aproximadament.

Pel que fa a les síquies, calia mantenir-les netes, ja que hi creixia molta vegetació i aquesta podia destorbar el pas de l'aigua. Per això, a l'estiu hi havia tres o quatre vaques pasturant-hi i s'eixerava la vegetació que hi creixia, a dins o a les ribes. Cada 4 o 5 anys, en haver collit les ametlles (agost o setembre), s'escurava la síquia i la molsa que en treien era usada com a adob per als tarongers. Les dites tasques s'havien de realitzar en aquesta època perquè era quan la síquia estava eixuta.

Com que a les vores del torrent i les síquies creixien polls i plataners, hi anava un fuster de Can Sopa (sa Pobla), els tallava i se'ls emportava, mentre que les soques del tarongers eren venudes a Búger per fer culleres.

CONCLUSIONS

El molí de sa Torrentera té una llarga història i molts de segles de funcionament, i mereix ser protegit per una sèrie de característiques que el fan singular, per no dir únic. Entre aquestes característiques cal destacar el fet de ser tan antic i de ser l'únic molí fariner hidràulic del terme d'Inca. La sínia amb els tres contraforts a manera de pontet sobre la síquia la diferencien de qualsevol altra sínia de Mallorca, la qual cosa fa que tot el conjunt de la síquia i la sínia siguin també dignes de protecció.

Pel que fa al casal-molí, que és l'únic de Mallorca que té clastra, i a més les mides de les moles fan que siguin les més grans fins ara estudiades dels molins fariners hidràulics mallorquins.

Molí de sa Torrentera

Vista d'un dels cacaus, al fons a la dreta la forat de la satjatia

Síquia; a l'esquerra, cantonades de la fibla que permet desviar l'aigua al torrent; al fons, bifurcació de la síquia que es dirigeix als cups

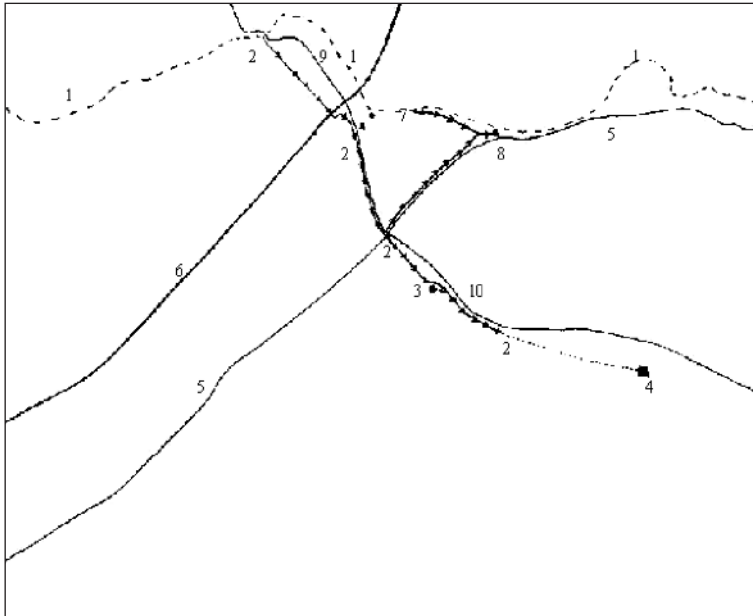
Síquia; a l'esquerra, cantonades de la fibla que permet desviar l'aigua al torrent; al fons, bifurcació de la síquia que es dirigeix als cups

Portal de l'obrador i finestra apuntada sobre els cacaus

Diferents vistes dels contraforts de la sínia sobre la síquia del molí

1. Torrent de Massanella	6. Carretera Palma-Alcúdia
2. Siquia de Son Vivot	7. Siquia de Sa Torrentera
3. Cases de Son Vivot i Sa Central	8. Molí de Sa Torrentera
4. Safareig Gran de s'Hort Nou	9. Camí vell d'Artà a Lluc
5. Camí vell d'Inca a Sa Pobla	10. Camí de Son Vivot

EL SISTEMA HIDRÀULIC DE SON VIVOT

Pere Elies Riera Femenias
Josep Antoni Troya López

INTRODUCCIÓ

Son Vivot és una gran possessió del terme d'Inca situada al peu del puig de Santa Magdalena, a la part de llevant del terme. Les seves terres s'estenien pels termes d'Inca, Selva i Búger, des del torrent de Massanella fins al puig de Santa Magdalena. Confrontava amb les possessions de Son Fuster, Binissetí, Talapi, Son Frontera, Son Sastre del puig d'Inca i Son Salat. N'eren pertinences el molí de s'Alzinar i els rafals de Son Català, Son Perelló, Son Terescó, el rafal Roig i Son Albertí; amb una extensió superior a les 500 quarterades.

És pertanyent a una família de la noblesa mallorquina des del segle XVII, de la qual prengué nom el Marquesat de Vivot.

La gran extensió de la possessió era en la seva major part terra de conreu, situada en una gran plana. Només tenia una petita part rocosa, que es correspon amb el peu del puig de Santa Magdalena, on estan situades les cases. Aquesta configuració gairebé plana, però a una menor cota que el torrent de Massanella, permeté l'aprofitament de les aigües des de ben antic. Dins les pertinences de Son Vivot, destaca entre d'altres el molí de s'Alzinar o de sa Torrentera, que tenia presa d'aigua del torrent pròpia i independent de la possessió.

Son Vivot tenia dret d'aigua del torrent des de temps antic, i està documentat que des de final del segle XVII li corresponien quatre dies a la setmana (de dijous a diumenge) per regar les seves terres i per a abastir les cases. Amb el pas del temps es modificà el sistema hidràulic, amb l'allargament de les síquies i la creació de noves terres de reguiu i fins i tot al segle XX s'usà l'aigua per abastir la central elèctrica instal·lada vora les cases de la possessió.

DESCRIPCIÓ DEL SISTEMA

L'aigua es captava del torrent de Massanella mitjançant una resclosa. Aquesta resclosa estava situada vora el pont de Son Perellonet, aigües avall de Son Fuster i Can Queto, dins Son Perelló, pertinença de Son Vivot. A partir de la resclosa partia la síquia en direcció sud, tallant perpendicularment l'eix del torrent, i gairebé en línia recta travessant la carretera Palma-Alcúdia, i a trams adossada al camí d'Artà a Lluc arribava a les cases de Son Vivot. Passava per davant la façana principal de les cases i continuava pel peu del puig de Santa Magdalena, voltant lleugerament cap a l'est fins arribar al safareig de l'hort. És notòria la longitud de la síquia, ja que talla la carretera de Palma-Alcúdia a 1 km de la resclosa, arriba a les cases a 2 km de la resclosa i acaba a l'hort a més de 3 km d'aquesta.

Durant tot el seu recorregut disposava de diverses fibres que permetien regar les terres per on passava, a cada costat del camí vell d'Artà-Lluc. Hem de dir que històricament la zona d'horta ha canviat de posició, com ho demostra el topònim s'Hort Vell. A les cases s'omplien 2 grans aljubs, per a les necessitats domèstiques i per al reg del jardí. El jardí també disposava d'una bassa decorativa. Algunes vegades a l'any l'aigua es feia arribar al rafal de Son Albertí, per regar i omplir l'aljub, situat a més de 4 km de la resclosa. Al segle XX, s'utilitzaren les aigües per omplir els grans safrejos de sa Central, al costat de les cases (central elèctrica que proporcionà corrent a Búger i Campanet).

Rafal de Son Albertí i l'aljub

LA RESCLOSA

La resclosa està situada dins el torrent, a una distància d'1,80-2 m a la part oest del pont de Son Perellonet, dins el terme de Selva. El pont de Son Perellonet permet que el camí vell d'Artà-Lluc salvi el torrent. La resclosa és molt baixa, no arriba als 20 cm d'alçada i té uns 7 m de llargada. Es tracta d'una petita paret gairebé perpendicular al curs de les aigües, dins el llit del torrent, que a la vegada és una canonada que transporta aigua subterrània del costat nord del torrent al costat sud, d'on arranca la síquia. La resclosa que es veu actualment sembla que es va construir ben entrat el segle XX, ja que es tracta d'una canonada prefabricada de ciment. La resclosa acabava pel seu costat sud a una fibla que era on arrancava la síquia. La fibla, situada a la paret sud del torrent immediata al pont, tenia una planxa de ferro¹ que permetia tancar el pas de l'aigua cap a la síquia.

---

1 - Segons ens contà Bernadí Amengual.

Imatges de la resclosa i de l'inici de la s'iquia al Pont de Son Perellonet

Aquest tram de paret sud del torrent entre el pont i la paret de la finca veïna té 60 cm d'amplada i més de 2 m de llargada, per 1,80 m d'alçada aproximadament. Pel costat sud de la paret ja comença la s'iquia, la qual comença a un espai triangular bastant ample delimitat pel pont, pel torrent i per la paret de la finca veïna. Aquest espai es va estrenyent durant 4,5 m, on a partir d'aquest punt la s'iquia ja té una amplada regular de 0,5 m. Dins aquest espai triangular hi ha, adossada al pont, una escala d'obra que permetia baixar a dins la s'iquia.

LA SÍQUIA

La s'iquia arranca del pont de Son Perellonet i parteix gairebé en línia recta cap a les cases de Son Vivot. En un primer tram va aferrada al camí d'Artà a Lluc, però després se n'allunya, ja que el camí fa un revolt. En aquest tram inicial la s'iquia va lleugerament elevada sobre el terreny dels voltants, té una amplada de 50 cm per una fondària variable (50-90 cm). La s'iquia està feta de pedra en verd i morter de calç, i també presenta un tram a l'inici de càrreu de marès de pla. Com ja s'ha dit va en línia recta cap a la carretera Palma-Alcúdia i, en la major part del seu recorregut, fins a tocar amb la carretera, només era una s'iquia excavada al terra. La s'iquia creua la dita carretera per un pas construït aposta, ja que la s'iquia és molt anterior a la carretera (la carretera fou construïda durant el període 1847-1851). En creuar la carretera també creua les voreres dels costats, les quals passen per davall. A partir del costat sud de la carretera, a causa del desnivell del terreny, la s'iquia anava damunt una paret, a manera de canal elevada, fent un revolt a l'esquerra fins arribar al camí d'Artà a Lluc. Uns 20 m abans que la s'iquia torni a trobar-se amb el camí d'Artà a Lluc hi havia una fibla, que permetia regar les terres dites s'Hort Vell, a l'altre costat de l'esmentat camí, el qual era creuat per davall.

La síquia, creuant la carretera Palma-Alcúdia i davant les cases de Son Vivot.

Després la síquia continuava aferrada al camí, fins a creuar el camí vell d'Inca a sa Pobla. Abans de creuar-lo hi havia una altra fibla que permetia regar les terres dites es Figueral, creuant també el camí d'Artà a Lluç, igualment que l'anterior.

A partir d'on es creuen el camí d'Artà a Lluç i el camí vell d'Inca a sa Pobla, el primer passa a dir-se de Son Vivot. La síquia se separa del camí de Son Vivot, per després girar i tornar-s'hi a apropar passat les cases. La síquia, un cop que ha creuat el camí vell d'Inca a sa Pobla, va elevada damunt una paret, ja que el terreny descendeix entre aquest punt i les cases. La canal elevada, com en els trams anteriors, torna a estar feta d'obra, de pedres i morter de calç, i arriba a tenir una alçada pròxima als 3 m (exactament 2,80 m vora el safareig de sa Central). També presenta dues fibres que permetien regar primer les terres dites Punta de s'Hostalet i després s'Hort, ja pròxim a les cases. Vora les cases hi ha unes quantes fibres que permetien: omplir els safareigs de sa Central, regar un hort de tarongers, omplir l'aljub gran, omplir l'aljub del jardí, regar el jardí, omplir l'estany del jardí i finalment regar altres terres ja fora del jardí, però al costat de les cases.

La síquia quan passa per la zona enjardinada entre l'aljub del jardí i sa Central presenta a uns dels seus costats unes rentadores formades per unes lloses de pedra inclinades, que servien per rentar directament dins la síquia.

Passat les cases la síquia torna a ajuntar-se al camí de Son Vivot, en un tram on el camí discorre al peu del puig de Santa Magdalena. En aquest punt es podien regar les terres dites s'Ametlerar de sa Tanca, creuant el camí per davall. Aquest darrer tram la síquia estava feta de pedres i morter, però només hi havia construït el mínim necessari per delimitar-la. A partir d'aquí la síquia anava al mateix nivell que el terra, i després de permetre el reg de sa Punta de Binissatí, subterràniament, mitjançant uns conductes de test, s'abocava l'aigua al safareig, d'on es regava s'Hort i s'Empeltada.

Des del safareig, i mitjançant síquies temporals de terra, es regava també el rafal de Son Albertí, així com també s'omplia l'aljub de les cases.

L'ALJUB

Realment a Son Vivot hi ha dos aljubs, com abans ja s'ha esmentat. Un aljub gran situat al nord-oest de les cases i un de més petit situat al nord-est d'aquestes, front a la façana principal, davant la torre, dins el jardí. L'aljub gran sembla que s'usava per cobrir les necessitats domèstiques de les cases, mentre que l'aljub del jardí seria més utilitzat per regar el jardí i l'hort de tarongers.

-L'aljub gran

Aquest aljub presenta planta rectangular de 27 per 6,5 m i coberta de terrat plana. El terrat està empedrat amb còdols de torrent. Té dos colls quadrats fets de càrreu de marès amb una petita teuladeta cada un, situats als extrems, centrats respecte a l'eix longitudinal. La coberta interior de l'aljub és de volta de canó, reforçada per 4 arcs faixons, feta amb càrreus de marès. Presenta una alçada màxima de 7,80 m. L'aljub podia omplir-se fins als 5,30 m aproximadament. Es calcula que té una capacitat aproximada de 930 tones.

Al seu extrem sud té un petit portal amb escala que permet l'accés a l'interior. També tenia un finestró lateral, però està tapiat.

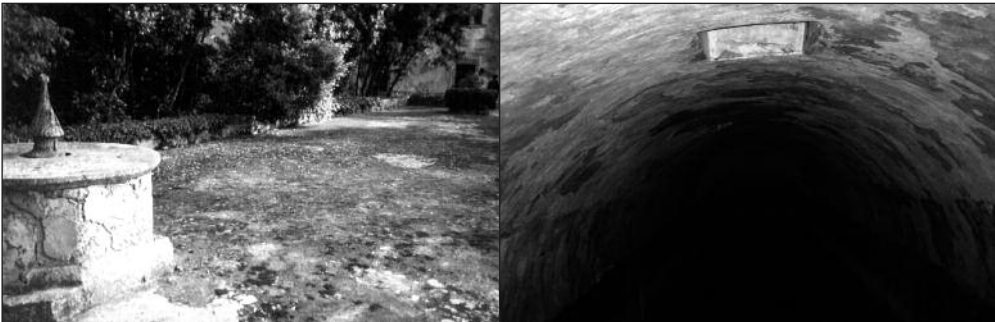
Al seu extrem nord s'adossà una porxada que arriba fins al coll de l'aljub.

Imatges de l'exterior i de l'interior de l'aljub gran

-L'aljub del jardí

L'aljub del jardí es troba davant la façana principal, front a la torre, entre el que era un hort de tarongers i el tram de jardí comprès entre els tarongers i el camí que dona accés a la casa. L'aljub és un poc més petit que l'altre, també presenta planta rectangular de 25,5 per 7m i coberta de terrat plana. També té 2 colls de càrreu de marès situats als extrems i centrats respecte a l'eix longitudinal. Els colls estan tapats per una gran llosa de pedra rodona amb un forat al centre, on hi ha una fusta tallada. La coberta de l'aljub s'integra dins el jardí, a manera de terrassa, ja que presenta bancs per seure. La coberta interior és de volta de canó de càrreu de marès i presenta una alçada màxima de 6 m. Es calcula que tendria una capacitat de 714 tones.

Imatges de l'exterior i de l'interior de l'aljub gran

-L'estany del jardí

Com ja s'ha dit abans la síquia passava per davant la façana principal de les cases i delimitava la part del jardí compresa entre les cases i el camí de Son Vivot per la seva part de ponent. El camí que dona accés a les cases talla el jardí en dues parts; una, on hi havia els tarongers, l'aljub i part del jardí situada al nord; i l'altra, que és la més gran, situada al sud. En aquesta part del jardí, propera a la síquia, és on hi havia un estany decoratiu integrat dins el jardí romàntic del segle XIX. L'estany té forma irregular, semblant a un vuit, és a dir, dues basses el·líptiques unides per un canal estret. Aquest estany tenia un metre de profunditat aproximadament i les seves parets, rectes, estaven coronades per una tira de pedres decoratives, amb molts de forats, que sobresortien per sobre la làmina d'aigua marcant-ne els límits.

Dues vistes de l'estany del jardí

SAFAREIGS

Per una part hi havia el safareig de sa Central, adossat a la síquia, al nord-oest de les cases, just al costat de la paret del jardí. Per l'altra hi havia el gran safareig de s'Hort, que era on acabava la síquia. Tots els safareigs estan construïts sobre el terreny, és a dir, no tenen cap part excavada al terra.

El safareig de sa Central està adossat a la síquia, i s'omplia directament d'ella mitjançant una fibla. Entre el safareig i la paret que tanca el jardí, separant el jardí de la tanca on hi ha l'edifici de sa Central, hi havia un altre safareig actualment desaparegut. El safareig de sa Central té la planta d'un quadrilàter irregular, i els seus costats fan 30, 38, 20 i 23,5 m respectivament. Les seves parets tenen una alçada de 2,5 m, i es podia omplir fins als 2,20 m, ja que és en aquesta altura on hi ha la base de l'entrada de l'aigua. Es calcula que té una capacitat aproximada de 1.627 tones.

Sembla que aquest safareig es degué construir a principi del segle XX, quan es construï sa Central.

Vista del safareig de s'Hort

El safareig de s'Hort en realitat són dos safareigs adossats, tots dos de planta quadrada. El gran fa 63 m de costat i el petit, situat al costat de llevant i centrat respecte al gran, té 30 m de costat. Es calcula que el safareig gran té una capacitat aproximada de 9.610 tones i el petit, de 2.103 tones; en total poden emmagatzemar 11.713 tones d'aigua. Les parets d'ambdós fan 2,70 m d'alt (es poden omplir fins als 2,50 m), són atalussades a l'exterior i aplomades a l'interior, amb una amplada d'un metre a la part superior i 1,20 m a la part inferior. La paret fa un escaló a la part interior del safareig de 50 cm d'amplada. Les parets són de tapiat, eixalrades exteriorment. Hi ha diverses escales adossades al safareig per facilitar-ne l'accés a la part superior. Encara romanen les entrades d'aigua, sobre la paret del cantó nord-oest del safareig gran. Es tracta de dues canonades de test de 20 cm de diàmetre.

El safareig petit és anterior al gran, el qual fou construït entorn al 1925, a canvi de dues quarterades de terra, per a poder sembrar més tarongers.²

---

2 - Segons ens contà l'amo en Guillem Palou de sa Torrentera.

USOS DE L'AIGUA. SA CENTRAL

Com ja hem dit l'aigua era usada principalment per a regar. L'aigua permeté la creació de l'Hort Vell, que estava situat a l'espai comprès entre el camí vell d'Artà a Lluc i el torrent de Massanella, al sud de la carretera de Palma-Alcúdia, vora el Pont de Fust. També es regaven altres parcel·les de terra entre aquest punt i les cases: es Figueral, sa Punta de s'Hostalet i s'Hort de tarongers. Vora les cases es regava el jardí, i passat les cases s'Ametlerar de sa Tanca i sa Punta de Binissatí. Després l'aigua arribava al safareig gran, que permetia regar s'Hort i s'Empeltada, i el rafal de Son Albertí algunes vegades l'any.

Cal pensar que també es donava part de l'aigua que corresponia a Son Vivot al molí de sa Torrentera, que n'era una pertinença, però que se solia arrendar.

A més d'usar les aigües per regar, també s'empraren per a altres usos com són l'abastiment dels aljubs, un per regar i l'altre per a les diverses necessitats de la possessió. Aquesta podia ser utilitzada per als usos domèstics i per a usos relacionats amb l'explotació agrària com poden ser: abeurar els animals o la tafona. Pel que fa als usos domèstics cal destacar les rentadores que hi ha dins la síquia vora les cases, que permetrien rentar directament dins la síquia.

Hem de destacar també la funció decorativa de l'aigua, pel que fa a l'estany decoratiu del jardí.

L'ús més modern que es donà a l'aigua fou abastir la central elèctrica instal·lada prop de les cases. Aquesta és coneguda com sa Central i abastia les poblacions de Búger i Campanet d'energia elèctrica.

Búger i Campanet des del 1914 disposaven d'energia elèctrica subministrada per la Propagadora Balear d'Enllumenat d'Inca, societat de la qual formava part Pere Montaner, comte de Peralada, senyor de Son Vivot; aquest comprà les instal·lacions corresponents als dos pobles.

Així el 1922, sa Central de Son Vivot començà el subministrament d'electricitat als dos pobles. Segons consta en un escrit de 23 de setembre (1922) de La Propagadora Balear de Alumbrado al batle de Campanet:

*"hemos vendido nuestra instalación eléctrica de ese pueblo a D. Pedro Montaner (Pere Montaner i Gual), Conde de Peralada, de la cual se hará cargo el día 1 de octubre próximo, para continuar sin interrupción desarrollando el negocio de suministro de fluido eléctrico"*³.

Aquesta data, 1922, no concorda amb l'entrevista a Llorenç Torrens Pascual Bover, que treballà a sa Central a partir de 1925, ja que aquest afirma que sa Central s'instal·là el 1918. Primer amb un motor de 50 cavalls i dos anys després n'hi posaren un altre de cent cavalls.⁴ Sembla que amb la potència dels dos motors el senyor de son Vivot juntament amb el del magatzem de Can Mir d'Inca es decidiren a muntar una fàbrica d'oxigen a Son Vivot. Cent

3 - Informació facilitada per Damià Ferrà-Ponç.

4 - Ferrà-Ponç, D., 2003, p. 98.

cavalls eren usats per a l'electricitat i 50 per a la fàbrica d'oxigen, la qual durà fins a l'any 1925, quan fou venuda i traslladada.⁵

Els motors de sa Central eren de gas pobre que funcionaven amb fusta i clovelles. Només hi treballaven 2 homes, un que serrava llenya i feia estelles, i l'altre que posava la llenya per fer funcionar els motors.⁶ Com a conseqüència d'aquest fet sa Central va consumir grans quantitats de llenya i, com diu l'amo en Guillem de *sa Torrentera*: "se menjà tot l'olivar de Son Vivot."

Com que l'electricitat era de franc per a Son Vivot, a més de la fàbrica d'oxigen, també l'aprofitaren per als motors de treure aigua, per muntar una serra sense fi per serrar la llenya de sa Central i per moure un molí fariner a les cases.⁷ Per això consta a l'Arxiu Municipal d'Inca que el comte de Peralada Pere Montaner pagava contribució industrial: l'any 1931 pel molí, tot i que consta com a molí de vapor; i l'any 1949 per una fàbrica d'electricitat.

Sa Central de Son Vivot finalment fou venuda l'any 1956 a GESA.⁸

LES DISPUTES PER L'AIGUA

En el context d'una economia rural, la possessió i ús de l'aigua era molt important per al desenvolupament i producció de la propietat agrícola. A Son Vivot, els diferents propietaris, des del segle XVII fins al segle XX, contínuament intentaren aconseguir, mantenir i augmentar la disponibilitat d'aigua.

En una àrea de clima mediterrani, com és el cas que ens ocupa, sempre coincideixen a una mateixa època de l'any les majors necessitats d'aigua amb el menor cabal dels cursos d'aigua (l'estiu). Per aquest motiu són freqüents les disputes per l'aigua quan aquesta és escassa. Aquesta situació es dona en tots els llocs on hi ha més d'un propietari d'un mateix curs d'aigua i, per tant, no queda altre remei que posar-se d'acord per repartir-se l'aigua. Aquest és el cas de l'aigua del torrent de Massanella o de Búger.

Aquest interès pel domini de l'aigua i el zel en la seva utilització es veu clarament reflectit en els contractes d'arrendament del rafal de Son Albertí del segle XIX, en els quals s'especifica que l'arrendador té dret a regar tres vegades l'any amb les aigües de Son Vivot i a omplir l'aljub només una vegada.⁹

Pel que fa als conflictes amb els altres propietaris de drets d'aigua del torrent podem citar alguns exemples.

En un primer moment, el 1664, quan la senyora Francesca Tomàs Sureda, comtessa de Formiguera, adquirí la possessió de Son Vivot. Dins la possessió hi havia les ruïnes d'una

5 - Ídem, p. 99

6 - Ídem, p. 100

7 - Segons ens constà l'amo en Guillem de *sa Torrentera*.

8 - "La electrificació de Mallorca", 1986, p. 51

9 - ALBERTÍ, A.; MOREY, A. in RANDA, n. 20, p. 19.

síquia que duia l'aigua del torrent del pont d'en Lleó a les cases de Son Vivot i també era emprada per regar l'hort de la possessió (l'Hort Vell). Aquesta senyora adobà la síquia i la netejà, i féu obres de conducció d'aigua dins el torrent. Posteriorment, el 1668, aconseguí el dret sobre l'aigua que havia canalitzat pagant un cens de 8 sous alodials.

A partir d'aquest moment comencen els litigis sobre l'ús de les aigües amb els altres usuaris. El senyor Agustí Gual de Talapi s'oposava a l'ús de l'aigua per part de Son Vivot. El litigi acabà en una avinença que donà a Son Vivot quatre dies d'aigua per setmana (de dijous a diumenge) i tres a Talapi (de dilluns a dimecres). Aquest acord sobre l'ús de l'aigua entre Son Vivot i Talapi perdura encara a l'actualitat.

Però no acabaren aquí els conflictes, ni tampoc els intents per part dels propietaris de Son Vivot per augmentar el cabal de l'aigua a la qual tenien dret.

En una escriptura de l'any 1896, compareixen Joan Miquel Sureda i Verí (marquès de Vivot i propietari de Son Vivot) i diversos propietaris de finques i molins, els quals tenien dret d'aigua del torrent de Massanella. En aquesta escriptura acorden establir definitivament els drets de cadascun d'ells a l'aigua del torrent. Entre d'altres acords afirmen estar conformes amb les obres que pretén dur a terme el marquès de Vivot al llit del torrent. Aquestes obres consisteixen a enfondir el llit del torrent per augmentar-ne el cabal, augment del qual es beneficiarien tots.

Aquestes obres es realitzaren, segons es desprèn d'una conferència impartida pel mateix marquès de Vivot a sa Pobla el 1908, on informa "de la troballa de tests d'una àmfora romana enfondint el torrent des Pont des Lleó abaix de Búger".¹⁰

Per altra banda, i en la mateixa escriptura, el mateix Joan Miquel Sureda, marquès de Vivot, demana que l'aigua del molí de Can Cusseta (Selva), que és el que està just abans de la seva resclosa aigües amunt, torni al torrent després de ser usada només com a força motriu i que no discorri mesclada amb altres aigües per una síquia cap a Son Fuster per al reg d'aquelles terres.

Per aquest motiu el dit Joan Miquel Sureda juntament amb Antoni Bisquerra i Melià, propietari del molí de Can Cusseta (Selva), accepten en escriptura de 28 de maig de 1903 per evitar un plet i, per tant, totes les despeses que això comporta, un arbitratge format per tres advocats que decideixin qui dels dos té raó. L'arbitratge es resolgué a favor d'Antoni Bisquerra.¹¹

Això demostra l'interès del propietari de Son Vivot per defensar i/o augmentar la seva part d'aigua, ja que la que emprada pels molins tornava al torrent, però l'emprada per regar es perdia definitivament.

Altrament, en escriptura de dia 16 de maig de 1903, Antoni Bisquerra (molí de Can Cusseta, Selva) ven el dret d'aprofitament d'aigües a Manuel Fuster i Fernández-Cortés, propietari de

---

10 - Sa marjal. Vol I. Tom I. Núm I, p. 15.

11 - Registre de la Propietat d'Inca 2. Finca 487 de Selva. Inscripció 12^a.

Son Fuster.¹² En aquesta compravenda s'estableix que si el Marquès de Vivot, mitjançant els tribunals, adquirís el dret d'aigua no reconegut en l'arbitratge, el senyor Antoni Bisquerra hauria de tornar els doblers que li ha pagat Manuel Fuster. Per tant, sembla ser que el propietari de Son Vivot, malgrat el veredict de dels advocats, seguia amb la idea d'aconseguir l'aigua. No sabem si aquest plet s'arribà a posar, però és evident la preocupació de Manuel Fuster, que amb aquesta clàusula evitaria perdre la seva inversió front a un hipotètic plet guanyat als tribunals pel marquès de Vivot.

Per acabar, cal dir que l'aprofitament d'aigües del torrent de Massanella per part de Son Vivot es troba descrit en una escriptura del 1962 i registrada al Registre de la Propietat d'Inca 1 amb un número de finca diferent al de la terra, fet gens habitual. Segons sembla, es realitzà aquesta escriptura per reafirmar el dret sobre l'aprofitament hidràulic del torrent de Massanella, alhora que es descrivia amb detall i repartia entre les diferents parcel·les en què s'havia dividit la possessió.¹³

BIBLIOGRAFIA

FONTS ORALS

Bernadí Amengual, de Campanet (1947). Propietari de la finca dita Son Bisbal.
Guillem Palou de sa Torrenera, de Campanet (1931). Fill dels darrers arrendadors del molí de sa Torrenera o s'Alzinar, hi estaren fins l'any 1958.

FONTS DOCUMENTALS

Esctura d'acord dels diversos propietaris amb dret d'aigua del torrent (26 de juny de 1896), en possessió de Carlo Merli, propietari del molí de Cas Pobil.

Registre de la Propietat d'Inca 1, finca 6876 d'Inca.

Registre de la Propietat d'Inca 2, finca 487 de Selva.

Arxiu Municipal d'Inca, "Contribució Industrial i del Comerç", referències de Son Vivot: Any 1931.

"Conde de Peralada Molino de vapor 1 piedra Son Vivot."

Any 1949.

"Pedro Montaner Gual, Fábrica de electricidad Son Vivot"

FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERTÍ, A.; MOREY, A. "El funcionament d'una possessió mallorquina en el primer terç del segle XIX: Son Vivot del Puig d'Inca", in RANDA, n. 20, p. 5-44.

FERRÀ-PONÇ, D. Gent de Campanet. Ajuntament de Campanet, 2003, col·l. "Pla de Tel", n. 7. AAVV. Gran Enciclopèdia de Mallorca. Volum 18, p. 223.

"La electrificación de Mallorca." Vol. 1 fins a 1927. Grup Endesa, 1986.

Sa marjal. 1909-1928. Ajuntament de sa Pobla, 1990, vol I, tom I, núm. I, p. 15.

---

12 - Sa marjal. Vol I. Tom I. Núm I, p. 15.

13 - Registre de la Propietat d'Inca 1. Finca 6876 d'Inca. Inscripció 1ª.

LES BIOGRAFIES DE SOR CLARA ANDREU

Mn. Pere Fiol i Tornila

ANTECEDENTS

Els monestirs de vida contemplativa, en l'antigor, tenien un grapat de persones, a l'exterior, que possibilitaven llur vida material i espiritual:

El donat: persona, que normalment ocupava una casa annexa al monestir, però sense cap connexió ni amb l'edifici conventual ni amb l'hort, qui cuitava d'anar a comprar una cosa o altra que mancàs a la casa, i qui era enviat a fer qualsevol comanda que les religioses haguessin menester.

El procurador: cuitava, junt amb la clavaria del monestir, de cobrar censals i d'administrar tots els béns exteriors que el monestir tenia i dels quals vivia.

El capellà: clergue ordenat in sacris, que gaudia del benefici que hi havia a la casa i tenia l'obligació de fer totes les celebracions litúrgiques que calien fer-se: misses, exposicions del Santíssim, exèquies...

El confés: capellà que havia d'administrar el sagrament de la penitència a les monges. Hi havia **el confés ordinari**, que hi anava normalment una vegada cada setmana, i sempre que alguna religiosa l'enviàs a demanar. **El confés extraordinari**, que en l'argot monacal era conegut com el **repassador**, normalment hi anava un grapat de vegades a l'any i en moments litúrgics precisos: Nadal, Pasqua, Sant Bartomeu, Tots Sants...

És evident que també hi ha hagut circumstàncies històriques que han fet, en un moment determinat, que les monges necessitassin altres persones per a diferents serveis, i com tota persona o institució, les ha nomenat i tingut quan feia falta: **metge, apotecari, amitgers**

i missatges, missers, notari. Ara, en aquest treball, posarem els ulls en la persona del **confés**, ja que sent una persona que entrava en la vida espiritual de cada religiosa, foren els qui començaren a veure l'excelsitud de la vida de sor Clara.

Confessors:

Quan sor Clara entrà al monestir, dia 11.04.1604, encara no havia complert els 8 anys, troba com confés de la casa al rector de sa Pobla, Mn. Miquel Alçamora, confés del monestir de 1604 a 1616. Ell és qui orientarà la devota nina cap a la vida religiosa, i la petja que hi marcà fou molt forta, de manera que, quan dia 17 de febrer de 1613 sor Clara fa la professió religiosa, el posa com testimoni i el presenta com a "Mestre en Sacra Teologia i sacerdot d'aquesta casa"¹

De l'any 1616 a 1621 fou confés del monestir Mn. Joan Coll, rector d'Alaró i posteriorment de Bunyola, qui deixarà la vida parroquial per anar, com a ermità, al castell d'Alaró. No sé quins criteris hi havia llavors per fer aquest nomenament, però és evident que el confessor arribava al monestir després d'un grapat d'hores de camí fet en bístia o en carruatge, havia de romandre a la casa, fer la feina i tornar a la seva parròquia, cosa que li ocupava dos o tres dies cada setmana, així com estaven els camins i les comunicacions en aquell moment. Crec que potser aquesta fou la causa que l'any 1621 fos anomenat confés del monestir un vicari de la parròquia d'Inca, Mn. Miquel Coch, per a ell era més bo de fer i les monges podien estar millor ateses.

Fou Mn. Coch qui començà a veure que la vida espiritual de sor Clara era excepcional. Sens dubte en parlaria amb el rector, el Dr. Jaume Torrents, però ja era vell i moriria l'any 1624, any que arribaria un nou rector, el Dr. Nadal Guasp, antic membre de la Col·legiata de la Mare de Déu de Lluc. Home de prestigi, l'any 1622, quan es posà la primera pedra de l'actual basílica de Lluc, en nom del Sr. Bisbe fra Simó Bauçà i Sales (1608-1623), farà tota la cerimònia litúrgica.

L'any 1625 la M. Priora, dia 23 de febrer, demana al Sr. Bisbe que el nou rector sigui també el confés ordinari del monestir. Mn. Coch hi ve a bé, i el vicari cuitarà de substituir el Sr. Rector quan ell no hi pugui anar. D'aquesta manera Mn. Nadal Guasp, rector d'Inca de 1624 fins a sa mort, dia 09.08.1632, serà el confés del monestir. Pròpiament ho serà fins dia 30.09.1627, dia que el Dr. Pere Antoni Baró, seguint les normes que li donava el P. Gaspar Garriga, confés del Sr. Bisbe, el destituirà del càrrec. En el mes de gener de 1628 és nomenat confés el rector de sa Pobla, el Dr. Gabriel Benet Mir i Bertran, qui confessarà sor Clara fins a la seva mort, dia 24.06.1628.

BIOGRAFIA O NOTES PRESES PEL DR. NADAL GUASP²

Qui era el Dr. Nadal Guasp?

Poques són les notícies que tenim d'aquest rector d'Inca. Suposadament va néixer a Palma i estudià amb el Dr. Mir i Bertran a la Universitat mallorquina, així ens ho diu aquest:

---

1 - Acte de professió de sor Clara. Arxiu del monestir. Publicada a la biografia de Fiol, l'any 1993, pàg. 19.

2 - Notes? Biografia? Bover en la Biblioteca de Escritores Balears, parlant de Nadal Guasp, diu que va escriure una biografia: "Siendo confesor de la V.M. Sor Clara Andreu, escribió un libro que trata de la vida, revelaciones y milagros de esta sierva de Dios, como lo asegura Barberí, que vio el manuscrito." No he trobat el lloc on Barberí fa aquesta afirmació, sí l'expressió que parla de "notes"; així

“digo que él y yo fuimos condiscípulos, estudiamos juntos y así había mucho que nos conociáramos y éramos amigos. Estudió bien y salió doto en la Theologia escolástica y expositiva. Hombre de buena vida, de quien nunca se supo cosa mala. Predicó algunas quaresmas y una en la Seo de Mallorca; y así tenía partes suficientes para confesar á sor Clara y poderla regir, encaminar y aconsejar en el camino por donde ella caminava de tanta dificultad.”³

Pel que he pogut saber la quaresma que va predicar a la Seu fou l'any 1621.

Dia 07.04.1618 prenia possessió, a la Seu, d'un benefici a l'altar de les Ànimes, que havia quedat vacant per la mort de Mn. Miquel Pasqual.⁴

L'any 1622 el trobam com a membre de la Col·legiata de la Mare de Déu de Lluc, ja que dia vuit de setembre, quan es posa la primera pedra de l'actual basilica, és ell qui fa la cerimònia, ja que ni el Sr. Bisbe ni cap capitular pujà al monestir.⁵

L'any 1624 guanya per oposicions la rectoria d'Inca, l'any 1625. Dia 23 de febrer, veim la sol·licitud de la mare priora del monestir al Sr. Vicari general perquè el nou rector sigui també el confés ordinari de la casa.⁶ De l'any 1626 he de dir que sembla que pujava al monestir cada dia, ja que dia cinc d'agost no hi va poder pujar i hi envià a Mn. Coch perquè el substituís. Aquest mateix any trobam que intervé en diferents assumptes econòmics del monestir per intentar fer créixer els rèdits de la casa. També durant aquest any, veient les coses extraordinàries que passaven en la vida de sor Clara, va fer que diferents capellans, que sens dubte ell consideraria ben preparats, anassin al monestir i coneguessin la vida espiritual de sor Clara: Mn. Ramon Villalonga -rector de Muro-, el P. Ripoll S. J., el Dr. Pere Antoni Baró i el P. Gaspar Garriga S. J., confés del Sr. Bisbe.

El Dr. Mir i Bertran ens diu que el Dr. Nadal Guasp va tirar un poc de son cap, en lloc de consultar a persones enteses, i ho atribueix a certa presumpció personal. Pens que diu això perquè qualche cosa havia de dir davant uns fets desagradables, però ell mateix ens diu que el Dr. Guasp va fer venir els personatges que he dit, cosa que ens parla que el bon rector va cercar altres opinions a més de la seva.⁷

Sabem també que fou persona de molta confiança de les diferents prioras que hi hagué al monestir, atès que li encomanaren moltes gestions econòmiques que donaren bons resultats, perquè augmentaren els censals que cobrava el monestir.

---

en el capítol VII del llibre III Barberí diu: *“quando se dedicó enteramente á dirigirla, escribió sus revelaciones, la alentó en sus temores, y fué el único...”* pàg. 194, i en el Pròleg diu: *“Éste, desde el año 1625 empezó á notar en unos quadernos los extasis de su hija espiritual Sor Clara Andreu, las freqüentes visitas que recibía del cielo, y las vexaciones con que la afligian los Demonios”* pàg. XVI. No diu res del fet que transformés aquestes notes en biografia.

3 - G. B. Mir “Relación”. Llibre III, capítol XXXIII.

4 - A. C. M. “Llibre de Possessions de Beneficis” 2719 bis, foli 309.

5 - Obrador Socias, José. M.SS.CC. Santa María de Lluch. Historia de su Colegiata (Mallorca) Imprenta Sagrados Corazones Año 1952, pàg. 197

6 - La sol·licitud de la M. priora es conserva a l'Arxiu Diocesà en el caixó de sor Clara.

7 - G. B. Mir, “Relación”. Llibre III, capítol XXXIII.

Ell va conèixer les cartes que sor Clara envià al Sr. Bisbe, cosa que va fer esclatar la persecució que, des de la Cúria, començaren contra ell i sor Clara. Per això els dies 20 i 21 d'agost de 1627 el Dr. Pere Antoni Baró es presentà a la rectoria d'Inca, li va fer una acurada inquisició, i se'n dugué tots els papers que Guasp tenia sobre la vida espiritual de sor Clara. A vegades he pensat, coneixent el món clerical, que l'arribada del nou bisbe, el Dr. Baltasar de Borja i Velasco (1626-1630), amb un equip de govern compost exclusivament per forasters (Mn. Dionís Montserrat, català, vicari general, i el P. Gaspar Garriga, valencià, jesuïta i confés del Sr. Bisbe i fac totum en tot i per tot), desagradà fora mida als nombrosos eclesiàstics que hi havia a Mallorca, per això trob que és normal que hi haguera tan mal viure entre el clergat. De Mallorca sortiren multitud de denúncies, sobretot contra el confés, denúncies dirigides a Roma, al P. superior general dels pares jesuïtes, a la família Borja; pensem que el germà Gaspar era cardenal, i aleshores era l'ambaixador ordinari del rei d'Espanya prop de la Santa Seu, denúncies que donaren com a resultat que s'encarregàs a dos framenors una investigació de la cosa. Arribats a Mallorca els bons homes s'instal·laren al convent de Sant Francesc i començaren la feina procurant no aixecar sospites, però el P. Garriga se'n temé i va remoure cel i terra, entrà al convent, prengué tots els papers als framenors i el rebombori que s'aixecà a Ciutat era gros, magnificat per anònims repartits pels carrers, pintades a les parets contra el jesuïta...⁸

Potser aquest fet ens mostri el caràcter dèbil i manejadís del Sr. Bisbe i el caràcter fort del P. Garriga, que havia anul·lat per complet l'autoritat del Sr. Bisbe:

“Y en este mismo tiempo sucedió una cosa semejante â este. Y es que el Rdo. Bartholomé Mas,⁹ sacerdote, y de vida inculpable y viejo, pidió al Sr. Obispo licencia para hablar â sor Clara, que yva a Inca y pues era la ocasión la pudiesse sentir porque era hermana de su cuñada, y el Sr. Obispo, considerada la bondad y edad del sacerdote, le dió licencia, y el sacerdote la quizo en escrito porque en el convento no se lo impidiessen,¹⁰ por lo que sor Clara tenía mandato de no poder hablar â nadie. Súpolo el padre Garriga y en continente embió â tomarle la licencia, restando ja él para subir a cavallo y yrse, mandándole que en ninguna manera la hablasse; y el buen sacerdote vino a desahogarse conmigo que en aquella ocasión me hallava en la Ciudad. Jo le dixé que tuviesse paciencia y que no tuviesse cuydado de sor Clara, que ella estava muy contenta y resignada, como era la verdad.”¹¹

La sentència que dóna Mn. Baró llevà de mare vicària del monestir sor Clara i Mn. Guasp del confessionari, però no li llevaren la rectoria. El reclogueren a Ciutat. De fet,

---

8 - Ibídem, capítol XIII.

9 - Era germà d'Agustí Mas, espòs de la germana major de sor Clara, Margalida.

10 - Aquest fet ens va veure que les actituds del P. confés eren conegudes pertot arreu i comentades pel clergat diocesà, de manera que el que deia i feia aquest jesuïta havia alçurat la vida del clergat mallorquí, en una diòcesi petita i que totes les coses eren conegudes i comentades per tots, de manera que era bo de fer crear dos grups: els qui estan a favor i els qui estan en contra. El pitjor de tot era que tant el P. Garriga, com el Vicari General no eren mallorquins i tots sabien que prest o tard se'n anirien de Mallorca i acabaria el seu descarat favoritisme.

11 - G. B. Mir, "Relación". Tercera part, capítol XXIX: "De lo que aconteció a Sor Clara el tiempo que la confesé." Aquestes paraules ens diuen que ja seria l'any 1628.

a les reunions del reverend comú d'Inca, a partir de dia 13.08.1627 ens diu que el Sr. Rector no hi és, és a Ciutat. La primera presència que hi he trobat és de dia 12.05.1628. Assisteix a les reunions que hi hagué en el mes de maig, juny, agost i octubre, que són les dades que ens interessin; és absent el mes de novembre, per tornar a ser-hi present l'any 1629, a les reunions que hi hagué els mesos de març, juny, juliol i agost. De l'any 1628 podem dir:

“buscaron varios pretextos para castigarle, mas no encontraron ninguno, le mortificaron con todos los desayres que podían hacerse a un hombre de su carácter. Refiere el citado Dr. Mir que en aquella ocasión le visitó varias veces, y quedó edificado de su constancia y resignación.”¹²

Dia 17.03.1628, en la reunió del reverend comú d'Inca, surt el problema de si podrien deixar 80 lliures a Miquel Truyol, però no poden fer-ho per absència del Sr. Rector, o han de demanar permís al Sr. Bisbe. Mn. Guasp escriu una carta al reverend comú i els diu que vagin a la rectoria, agafin les 80 lliures i les deixin.¹³

Morí a Ciutat dia 09.08.1632 i fou enterrat a la Seu. No he trobat, a cap parròquia de Ciutat, la nota de son òbit, si bé he de dir que de la parròquia de Sant Miquel s'han perdut els llibres de defunció anteriors a 1641. El llibre de sagristia de la Seu diu aquestes paraules: “A 9 de Agost fonch cos mig general del Dr. Mn. Nadal Guasp Pre y Rector de Inca. Rabí 6 achas y 12 ciris ço es 10 per los Reverends quil portan y los 2 per los canelobres.¹⁴ Els llibres parroquials d'Inca ens diuen aquestes altres paraules: “A 9 de agost 1632 fonch sepultat en la Seu de Mallorca lo molt Rnt. Sr. Doctor Nadal Guasp Pre. y Rector de la present isglesia les obres pies no costen en lo present archiu. Cantallops Archiv.”¹⁵ Diré també que tota la vida va seguir tenint el benefici de l'altar de les ànimes de la Seu, ja que també he pogut trobar aquesta nota: “A 2 de Desembre 1632 en el Rd. Sebastià Cap de bou prevere del Benefici Vacant per mort del Dr. Nadal Guasp Pre. yTheolech olim Rector de Incha fundat en la Capella de las Animas.”¹⁶

MN. GABRIEL BENER MIR I BERTRAN, NOU CONFÉS DEL MONESTIR

Qui era Mn. Gabriel Benet Mir i Bertran?

A les III Jornades d'Estudis Locals, celebrades a Inca els dies 24 i 25 de maig de l'any 1996, Mn. Antoni Gili i Ferrer ja presentà la comunicació: “Gabriel Benet Mir, aproximació biogràfica”. Per tant, aquell treball m'exonera d'haver de fer un estudi biogràfic; així, el resumesc i hi afegesc altres dades que completen l'estudi i que donen més llum als apartats que ens interessin: confés i escriptor de la biografia de sor Clara.

Neix a Palma l'any 1850, fill de Miquel i Maria Anna. El 05.05.1599 rebé la clerical tonsura. Estudià a la Universitat de Mallorca, era condeixeble, com hem vist, de Mn. Nadal Guasp, i

12 - Barberí, Josep. *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu*, pàg. 194.

13 - Arxiu parroquial de Santa Maria la Major. Llibre de capítols, llibre 47, folis 8g 9r.

14 - A. C. M. “Llibre de Sacrestia 1632-1633”; llibre 1314, foli 88.

15 - A. D. “Diffunts de la Parrochia de Inca 1628 ad 1676”, foli 25. He de dir que m'estranyà quan el P. Obrador, en el llibre de la col·legiata de Lluc, ens diu, pàgina 197, que Mn. Guasp va fer el sermó el dia que es beneïa la nova basílica de Lluc, dia 24.09.1632; sens dubte s'haurà de referir a alguna altra benedicció de les moltes que s'anaven fent a la basílica, a mesura que s'edificava el temple i s'anaven posant retaules.

16 - A. C. M. “Llibre de Possessió de Beneficis” 2719 bis, foli 309.

obtingué el grau de doctor en Teologia.

El 04.01.1606 és presentat, pels qui regentaven l'Hospital General, pel benefici de Sant Blai que hi havia a la parròquia de Sant Jaume, que en certa manera depenia de l'Hospital General, i en pren possessió dia 15.02.1606.

Els anys 1607-1608 és el prior de l'Hospital General, cosa que també li deixa temps per anar a predicar a diferents pobles de Mallorca, com ho fa el dia del Corpus de l'any 1607 a Artà, on té una germana casada amb el cirurgià d'aquella vila, el Dr. Antoni Riera.

Sabem que fou comissari de la Inquisició, però pens que per a ell no fou una cosa significativa, ja que no posa aquest títol al manuscrit de la vida de sor Clara. Posteriorment, una altra mà, després del títol de rector de sa Pobra, hi posa el signe +, que, al marge, és aclarit com a "Comissario de los Santos".

L'any 1615 fa son primer testament davant el notari Bartomeu Ferro, que també rebrà sa darrera voluntat dia 28.10.1650, 19 dies abans de sa mort.

L'any 1623 ja és rector de sa Pobra, parròquia que regentarà fins a sa mort, malgrat que dia 26.09.1635 la deixarà en mans de Mn. Francesc Amer,¹⁷ perquè l'administri en nom seu.

De l'estada en aquella parròquia sabem que dia 28.11.1627 el reverend comú tengué problemes sobre l'herència de la Sra. Joana Serra i Cantallops, que generaren un decret del Sr. Bisbe;¹⁸ sabem també de la gran activitat que hi desenvolupà donant a conèixer les virtuts de sor Clara i propagant la devoció entre els feligresos, com ell mateix ens conta en la nota del capítol XXXII de la tercera part de la biografia.

Mostra del seu amor a aquella parròquia és el sagrari que, l'any 1648, li regalà, portant aquesta inscripció: "Christo Anno Eucharistico, Sacrarium hoc sumptibus suis jubens devovit extruxit Dr. Gabriel Benedictus Mir, Populensis Parochus olim Rector, die XXI Mensis Junii anno MDCXLVIII."

Morí a Palma d'una arcabussada que li pegà Guillem Bauçà, dia 15 de novembre de 1650¹⁹ i la certificació l'hem trobada en els registres de la parròquia de Sant Nicolau, amb aquestes paraules:

"Als 16 de 9bre 1650 fonch enterrat en la iglesia parroquial de la pobla el molt R. Dr. Gabriel Benet Mir Pre. Olim Rector de la Pobra. Rebé los Sacraments de penitencia y de extrema unctio feu testament en poder del discret Barthomeu Ferro Notari sots als 28

---

18 - A. D. M. "Liber Decretorum", foli 49.

19 - Xamena Fiol, Pere: *Estampa de la Mallorca del segle XVII. Registres de la Cúria Reial de Felanitx*. "Biblioteca d'autors felanitxers", 1. Palma: 2006, pàg. 63. És curiós que es digui Guillem Benet, però he de dir que he trobat a l'arxiu del monestir, entre els documents ara guardats a l'Arxiu Diocesà, un rebut encapçalat amb aquestes paraules "Jo el doctor Guiem Benet Mir rector de la Pobra". Segons el registre aportat per Xamena Fiol, Mn. Mir hauria mort dia 15 d'octubre. És evident que hi ha una equivocació de la data en el Registre Reial, ja que és força normal una errada d'aquestes, en canvi la coincidència dels arxius eclesiàstics ens foragiten qualsevol tipus de dubte que pogués sorgir.

Octubre 1650 en que ordena obres pies y en elles assenyala a esta parroquia quinze misses baixes semel tantum, cuius anima etc."²⁰

El registre parroquial de sa Pobla ens ho dóna a conèixer amb aquestes paraules: "Als 16 Novembre de 1650 fonc enterrat lo Dr. Gabriel Benet Mir Fill de Miquel y Maria Anna Bertran olim Rector de dita yglesia y feu testament a Ciutat en poder..."²¹

Mn. Mir i Bertran és nomenat confés

Dia 30.09.1627 Mn. Pere Antoni Baró destitueix el confés del monestir i dóna vuit ordinacions a sor Clara, que ha de complir "sot pena de excomunió major". Una d'aquestes és que no pot parlar ni amb les monges de la casa ni amb cap persona que vengui de l'exterior. Evidentment tampoc podia tenir visions, ni èxtasis, no podia rebre ni enviar cartes. Si volia aclarir alguna cosa sobre fets que li passassin, no importava que hi perdés temps, tot és dolent, tot és obra del dimoni, que en fugi. Si té problemes de consciència, que en parli amb Mn. Coch, que des d'ara serà el confés de la casa, i si ho vol aclarir més, que ho demani al Sr. Bisbe (no ho diu, però es veu clar que d'aquesta manera el P. Gaspar Garriga ho podrà seguir controlant tot). Pos la darrera ordinació perquè mostra el tarannà que hi havia en l'equip de govern de l'Església de Mallorca en aquell moment:

*"Manda mon Señor Illmo. A las dichas Priora y Vicaria que no puedan manifestar el presente orden a persona ninguna de fuera casa, y porque a los de casa no puede estar escondido. La madre Priora, quando se lo pedirán, podrá dezir con palabras generales, diziendo cada una mira por sí y se encomienda deveras al Señor, que la tenga de su santa mano, que no sea engañada del enemigo, y rueguen a Dios por ella. Y si queran embiar el presente orden a mon Sr. Illmo. Que no puedan embiar una copia, y sino el mismo escrito y firmado de mi propia mano."*²²

La desolació de sor Clara fou grossa; a més, per mortificar-la, el vicari Coch la privava de poder combregar. Les germanes religioses li feien costat, mai elegiren una nova vicària en son lloc, però no li podien parlar, fins i tot n'hi havia d'haver dues -ella no podia saber qui eren- que, per orde de Mn. Baró, havien de notificar a la priora qualsevol cosa que fes o digués. Psicològicament, perllongar una situació com aquesta destrossa qualsevol persona. És en aquesta situació que sor Clara escriu la que coneixem com la tercera carta dirigida al Sr. Bisbe. No du data, però jo la situo al desembre de 1627 per dues raons. Una és que el Sr. Bisbe, pens que com a resposta, envià al monestir el P. Joan Figuerola, franciscà, "persona de edad, doto, devoto y muy espiritual";²³ el qual si bé en principi no veia amb bons ulls el que passava amb sor Clara i estava d'acord a fer una Comissió de Teòlegs, quan va veure el que feien i com ho feien, i va haver vist qui era Sor Clara, canvià de cap a peus, i aquesta nova actitud del diligent franciscà no va agradar gens ni mica al vicari general ni al P. Garriga, que es penediren d'haver-l'hi enviat; l'altra raó és el nomenament que fa, a final de desembre, de Mn. Gabriel com a confés del monestir.

20 - Arxiu Parroquial de Sant Nicolau, Defuncions, llibre 1633-1691 A. D. I /76; foli 84, 3ª escriptura.

21 - Arxiu Parroquial de sa Pobla. Defuncions, llibre II, foli 129 girat, 7ª escriptura.

22 - G. B. Mir "Relación de la vida", tercera part, capítol XXIII.

23 - Ibidem, cap. XXVII.

A la carta, sor Clara diu que no cal que sigui un confés extraordinari, perquè no hi ha res d'extraordinari en la seva vida, sols vol que sigui una persona d' "experiencia, de larga oración y recogimiento y letras y edad". Aquestes qualitats que demana al confés ens situen sor Clara, d'una forma inequívoca, en la línia espiritual dels franciscans observants, atès que el recolliment és una de llurs característiques. Sabem que sor Clara havia llegit el Tercer Abecedari del P. Francisco de Osuna. Sabem que a Mallorca, gràcies a la feinada feta pel frare inquer, el venerable Rafel Serra i Planes (1536-1620), s'havia estès i consolidat aquest corrent espiritual, durant les tres vegades que havia estat ministre provincial i els anys que havia estat comissari visitador, per això la primera resposta del Sr. Bisbe fou enviar-li el P. Joan Figuerola.

El Dr. Mir i Bertran ens conta, en el capítol 28 de la tercera part de la Relación, com el Sr. Bisbe li encarregà el confessor del monestir inquer, dient-li que guanyaria més mèrits davant Déu que si anàs a Jerusalem. Ho pensà un grapat de dies, residint a casa seva de Ciutat, i quan hagué de retornar a sa Pobla, el Sr. Bisbe li entregà una carta perquè la donàs a la mare priora.

La rebuda que feren a aquest bon home, fou del més descoratjadora que haguera pogut imaginar. He de dir que els dies 8 a 10 de desembre, quan el vicari general i el P. Gaspar Garriga havien restat al monestir, fent investigacions sobre la manera que sor Clara complia les ordenacions, donant les ordres que motivaren la "protesta" formal que sor Clara va fer, havien fet venir el rector de sa Pobla per parlar amb ell. Per això, davant tota la comunitat Mn. Mir representava un "alter ego" de l'equip de govern, i del qual no esperaven millors actuacions de les que havia fetes el Dr. Pere Antoni Baró.

Cosa passà al monestir que féu repensar l'actitud presa per les monges, ja que al cap de 4 o 5 dies envien el donat a sa Pobla disculpant-se davant el nou confés i demanant-li quin dia podria arribar a Inca. La resposta del Dr. Mir fou aquesta: "Bolví la respuesta que yria para la fiesta de la Epiphania que seria â cabo de sinco dias." Efectivament hi pujà dia 5 de gener de 1628.

El Dr. Mir va veure la situació de les monges i sobretot va quedar esglaiat quan va conèixer les ordinacions, que havia de complir sor Clara sota precepte formal d'obediència i d'excomunió major. Per tal motiu va a Palma per parlar amb el Sr. Bisbe. Les seves paraules són prou eloqüents:

"Con esto crecía terriblemente el tormento, de manera que me obligó [Sor Clara] avenir â la Ciudad y suplicar â mon Sr. Illmo., como en effecto lo hize, que se sirviesse quitar el precepto de obediencia y descomunió â sor Clara, que las ordinaciones ella las guardaría con puntualidad, que bastava ser gusto de su Illma, pero que por quitarla un continuo tormento que tenía de escrúpulos, convenía no tener ordinaciones debaxo de precepto de obediencia, y aún en cosa grave descomunió; que considerasse una pobre religiosa, despues de tantas tribulaciones, padecer este gran tormento de escrúpulos con que el Demonio la affligia; que se pusiesse la mano en el pecho y considerasse que es muy grande affliccion ésta. El Sr. Obispo, que padecía mucho de escrúpulos, me respondió que tenía grande razón, y que era muy contento; que bastava tener las

ordenaciones y no de baxo de precepto, que dicesse a Sor Clara de su parte que él la librava, que le encomendasse a Dios N. Sr. (Siempre tuvo el Sr. Obispo a sor Clara en concepto de Santa) Y yo a la postre no tuve nada, porque me detuve en el aposento del Dr. Pedro Gelabert, Maestro de pages, y entre tanto llegó el Padre Gaspar Garriga, y el Sr. Obispo le dixo lo que me havia prometido, y él vino a envestirme al aposento del Dr. Gelabert, y tuvimos palabras los dos, de modo que casi venimos a romper del todo, y le dixé jo que ellos me havian puesto a confessar las monjas, y como sabían, contra mi voluntad, y también sabían quan enrevessado era el camino por do caminava sor Clara, y que jo estava obligado a procurar su quietud y quietarla la consciencia, y que podía advertir que en estas cosas padece mucho un confessor, y que la vida de sor Clara havia menester un confessor doto, santo y espiritual y de mucha oración, y que le tuviesse siempre â latere, que no se moviesse del convento, y que a mi me faltavan todas estas cosas, y que no me podía hablar sino de quando en quando, y era quando jo yva a confessar a las religiosas, que no podía ser tan vyva porque jo era cura y havia de tener quenta en mi Retoria. Que ellos hablaban de lexos y no podían saber lo que convenía, que pues me havian puesto en aquello, havían de fiarse de mi; que jo pedía lo que me parecía que convenía. Y en esto me embió a llamar el Sr. Obispo, y con palabras muy blandas me dixo que bien considerado lo que jo pedía, no convenía, que aunque él me havia dado palabra; mas bien mirado no era conveniente, que tuviera paciencia, que él confiava mucho de mí, que hasta entonces me havia portado bien con aquellas religiosas, y que lo haría en adelante; que no me inquietasse. Jo le dixé: Ja sé, Señor porque no conviene lo que jo he pedido a V. Illma. El me preguntó el por qué; y jo le respondí porque el Padre Garriga no lo quiere. Y él hizo un sonriz y me dixo que jo era malicioso, que no era sino que convenía.”²⁴

He de dir que el Dr. Mir segueix el mateix mètode que havia fet servir el Dr. Nadal Guasp. Anota el que sor Clara li conta dia per dia. Així ens ho descriu fins a la festa del Corpus de l'any 1628, que aquell any va ser dia 22 de juny. Després d'haver celebrat la festa a sa Pobla, puja al monestir i es troba amb la malaltia i mort de sor Clara, que li arribà dia 24. Mn. Mir actua com un criadet de l'equip de govern: tot d'una ho fa saber a la Cúria i espera ordres. Veient que es torbaven les respostes curials, fa enterrar sor Clara sense tocar campanes, portes tancades, tot en la més estricta clausura perquè el poble no se'n temés.

Potser quan va veure l'actitud de les mateixes monges, l'actitud del poble senzill, el concepte que tenien de sor Clara els preveres de la parròquia, els pares franciscans, els pares dominicans, els diferents estaments de la vila, pens que tot això el va fer canviar i agafar una nova actitud: deixà desenterrar el cadàver, que la gent passàs rosaris i medalles per sobre son cos, que en volguessin tenir alguna relíquia, que li fessin la caixa de fusta, la mascareta de guix, que diguessin misses i cantassin els nocturns de difunts tant les monges, els preveres, com les dues comunitats de religiosos... Ell mateix voldrà un escapulari de sor Clara, que a sa Pobla el deixarà a un i a altre perquè ella faci vertaders miracles als ulls del poble.

Sor Clara havia dit al Sr. Bisbe que tenia el temps “breu, breu, breu” i efectivament tres anys després de la carta, dia 11.07.1630, el Sr. Bisbe va morir. Res ho feia pensar. Tenia 44

---

24 - Ibidem, cap. XXIX.

anys. El seu equip de govern, que tants maldecaps havia donat a sor Clara i a tot el clergat mallorquí, va desaparèixer amb ell. Mn. Mir i Bertran va seguir sent rector de sa Pobla i confés del monestir, i cercant i guardant documents per escriure la vida d'una monja que ell considerava del tot excepcional.

BIOGRAFIA CATALANA ESCRITA PEL DR. MIR I BERTRAN L'ANY 1637

Saben de l'existència d'aquest escrit perquè ell mateix ens ho fa saber en la carta a sa neboda, sor Susana Mir, que encapçala l'obra castellana: "Muchas y diversas vceçes me haveys rogado, que por vuestra consolación, os vertiesse en lengua Castellana la relación de la Vida de la Venerable Sor Clara Andreu, escrita por mi en lengua Mallorquina." I més endavant, en la mateixa carta, hi afegeix unes altres raons per enllestir aquesta nova obra castellana:

*"Con todo esso, por daros gusto, he emprendido y hecho lo que me pedistes, con que pretendo librarme de un empeño, que es una Apología que prometí haçer en defensa de la Venerable Sor Clara, contra ciertas calumnias, en lugar de la qual ban, en esta Relación, unas adnotaciones en las cosas de dificultad, y en que la calumniaron sus émulos y enemigos."*²⁵

Per tant, he de dir que el manuscrit català no tenia les notes explicatives que acompanyen el manuscrit castellà que ens ha arribat. Notes que per altra banda he de dir que han estat llevades a la còpia que en féu el P. Gaetà de Mallorca en el manuscrit que va posar a *Vidas de los mallorquines que murieron con fama de Santidad ó memorias para formar la historia eclesiástica de Mallorca*. Tampoc figuren al manuscrit del P. Reynés, ni a l'obra de Barberí. De totes formes això ja es tracta d'obres noves, si bé fonamentades sobre l'obra del Dr. Mir i Bertran.

Consider que aquest manuscrit català s'hauria d'haver guardat al monestir i no consta que hi hagi estat. Sens dubte les religioses pensaren que bastava tenir l'obra castellana, molt més completa, que la primera versió que féu el confés i biògraf.

Fonts emprades pel Dr. Mir i Bertran

La mateixa estructura cronològica que presenta Mir i les múltiples vegades que ho diu ens posen en contacte amb les notes preses pel Dr. Guasp, en les quals aquest bon rector anava apuntant, dia a dia, les coses que sor Clara li contava, per tant, és normal veure aquest títols: "De lo que aconteció a Sor Clara en lo restante del mes de Mayo" (capítol XIII de la 2ª part); "De cosas muy extraordinarias que le acontecieron a Sor Clara el primer día de Agosto, siendo ciega" (capítol XXI); "De lo que aconteció a Sor Clara en el mes de Setiembre" (capítol XXVII); "De lo que aconteció a Sor Clara en el mes de Octubre" (capítol XXVIII); "De lo que aconteció a Sor Clara en el mes de Noviembre" (capítol XXIX). Altres vegades la cita del mes no és tan explícita, però hi ha una festa litúrgica que ens situa les actuacions en dies ben concrets del calendari.

Ell mateix ens ho diu ben clar: "Jo escriviré lo que he hallado escrito, remitolo todo a la censura de personas dotas, pías y devotas."²⁶ "Certifico a Vuestras Mercedes que he

---

25 - Ibídem, carta de l'autor, que es troba a la primera part.

26 - Ibídem, primera part, capítol XIII.

procurado informarme de todo lo que he podido, y con todas las personas que entendí me podrían dar alguna noticia.”²⁷ Ens diu que ha conegut sos pares, parents, connovícies, menges, les deixebles dels anys que fou mestra de novícies. De les declaracions que tant les monges com sor Clara feren al Dr. Pere Antoni Baró, que va encarregar a una monja, el temps que ell era el confés, que posàs esment en el que feia i deia Sor Clara:

“tenia encomendado a cierta religiosa de quien yo me podía fiar que la procurasse ir notando todas sus imperfecciones; y en particular si hacia alguna cosa contra los mandatos del Dr. Baró. Pruebas no las pude hazer sino en cosas de poca cõsideración”. ²⁸

BIOGRAFIA CASTELLANA ESCRITA PEL DR. MIR I BERTRAN L'ANY 1650

Aquest és el text que coneixem perquè ens ha arribat fins a nosaltres. He de dir que fonamentalment és la traducció de la biografia catalana, si bé ell mateix ens diu que hi ha fet certes modificacions: “Esta aparición de Santa Clara de Montefalco refiere el confessor el Dr. Nadal Guasp Retor de muy diferente manera Jo la escribo de la manera que la refiere sor Clara en su deposicion.” ²⁹

A més d'aquests enriquiments aportats per la perspectiva que li dona l'experiència dels anys que han passat, també hi ha afegit tot un grapat de notes d'una banda per aclarir més i millor, amb exemples d'altres biografies i d'altres autors eclesiàstics, els fets extraordinaris de sor Clara, però també per altra banda per defensar sor Clara de totes les coses que havien escampat els enemics:

“he emprendido y hecho lo que me pedistes, con que pretendo librarme de un empeño, que es una Apología que prometí haçer en defensa de la Venerable Sor Clara, contra ciertas calumnias, en lugar de la qual ban, en esta Relación unas adnotaciones en las cosas de dificultad, y en que la calumniaron sus émulos y enemigos”. ³⁰

És dividida en tres parts:

- La primera va des del naixement fins al mes de desembre de 1625.
- La segona, des de l'experiència mística que representa la nit de Nadal de l'any 1625 fins al mes de novembre de 1626.
- La tercera, des de la fi de l'any 1626 fins a la mort. Hi ha les tres cartes que va enviar al Sr. Bisbe i certs fets meravellosos atribuïts a la intercessió de sor Clara fins a l'any 1649.

Data de composició

Sens dubte no va ser obra d'un dia, sinó que la va anar fent tira tira aprofitant les estones que la salut i els deures pastorals li ho permetien. Veim clarament que l'any 1646 hi treballava, ja que en la nota que segueix al capítol XXXII de la tercera part, quan parla de diferents miracles obrats per sor Clara, després de la seva mort, quan ens parla de l'obrat a

27 - *Ibidem*, foli 13, en la salutació introductòria que fa a les monges.

28 - *Ibidem*, tercera part, capítol XXXII.

29 - *Ibidem*, segona part, capítol XXV.

30 - *Ibidem*, primera part, carta de l'autor a sor Sussana Mir.

Pere Joan Llompart, àlies "Cruies", ho posa "en este año 1646".³¹

De totes maneres ell mateix, oficialment li posà la data de primer de gener de 1650: "De la Ciudad de Mallorca, al primero de Henero del Año Santo de 1650, Vuestro tío, El Dr. Gabriel Benito Mir, Pbro."³²

Còpies existents

Per ara podem consignar:

- L'original escrit per ell: Original que escribió de su propia mano el Dr. Gabriel Benito Mir Rector de la parroquial de la Puebla, y confesor de la V.M. Sor Clara Andreu.

El títol que li posà diu així:

"Relacion de la Vida y Virtudes de la venerable soror Clara Andreu religiosa professa del convento de S. Bartholome de la Villa de Incha de la orden de S. Hieronimo

Escrita por mi el Dr. Gabriel Benito Mi olim Retor de la Pobra, Comiss delos Santos y confessor de ditcho convento en lengua Mallorquina y agora traducida en Castellana anyadidas algunas anotaciones en las cosas de dificultad"

És un llibre en quart, relligat en pergami, bastant ben conservat, encara que en algunes pàgines la tinta no deixa de fer la seva obra corrosiva. Té 265 fulls numerats en la cara recta, si bé he de dir que, d'una manera difícil d'entendre, quan arriba a la plana 295 r, en lloc de seguir a la 295 g, passa a dir 160 i és d'aquí que segueix fins arribar a la 265, cosa que ens fa dir que té uns 400 fulls. És l'únic manuscrit complet, encara que he de comentar que sembla que li manca algun full, ja que no és normal la manera com acaba, dóna inici a una plana que en el manuscrit resta en blanc. Actualment, a l'Arxiu Diocesà, li han posat la signatura: 6.5.0.

- *"Relación de la Vida y Virtudes de la Venerable Sor Clara Andreu Religiosa professa del Conbento de S. Bartholome de la Villa de Inca de la Orden de San Geronimo*

Escrita por mi el Doctor Gabriel Benito Mir olim Retor dela Pobra Comissario del Santo Officio de la Inquisicion, y Confessor de dicho Conbento, en lengua Mallorquina, y agora traduçida en Castellana, añadidas algunas anotaciones en las cosas de difficultad."

Manuscrit en quart, incomplet, acaba en la pàgina 184 g amb la nota del capítol XIII de la segona part "De un singular favor que Sor Clara recibió de Christo". Actualment a l'Arxiu Diocesà li han posat la sigla 6.5.ñ.

- Còpia feta fer pels canonges Garau, a la primeria del s. XX, en paper de barba i que es conserva a l'Arxiu Diocesà amb la sigla 6.1. i 6.2. No estan guardades en el caixó de la Venerable, sinó en dues altres caixes, també ubicades a l'apartat de les Causes dels Sants. La sigla que ara té a l'Arxiu Diocesà són 6.1. i 6.2.

---

31 - Ibídem, tercera part, capítol XXXII, nota.

32 - Ibídem, primera part, carta de l'autor a sor Sussana Mir.

- Còpia que el P. Gaetà de Mallorca posà en la seva obra: *Vidas de los mallorquines que murieron con fama de santidad ó memorias para formar la historia eclesiástica de Mallorca*. Manuscrit conservat a la biblioteca del marquès de Vivot.

El P. Gaetà de Mallorca, Antoni Deià i Tortella, és fill de mercaders, nascut a Palma l'any 1707, on morí dia 08.01.1767. Dia 21.10.1725 prengué l'hàbit caputxí en el convent extramurs de Ciutat. Fou dues vegades pare guardià del convent palmesà. Una de les obres que emprengué, amb molt de coratge, fou la revisió crítica dels escrits que hi havia referents a la història eclesiàstica de Mallorca.

He de dir que el P. Gaetà no emprà l'original de Mn. Mir i Bertran, sols agafà la biografia incompleta que he presentat anteriorment (6.5.ñ.). No en fa una còpia, sinó que ell ho llegeix, ho escriu a la seva manera mirant d'abreujar l'escrit, si bé posa els títols que presenta Mir. És evident que suprimeix les notes explicatives que presenta el confés i biògraf. En el foli 123 diu aquestes paraules: "Se advierte, que solo copiamos sumariamente esta Historia de la que escribió el Dr. Gabriel Benito Mir; pero con el cuidado de que nada se omita delo substancial lo que prevenimos para caucion delos que se tuviessen de valer de este papel."

Després del capítol 19 "De las tribulaciones que padeció Sor Clara de sus enemigos los Demonios", torna a afegir aquesta altra "Adnotacion del Autor": "El Autor dice que tenia buena correspondencia con los émulos de Sor Clara porque como le honrava mucho el Sr. Obispo navegaban con el mismo ayre sus ministros." ³³

- La còpia informatitzada que jo mateix he transcrit per acompanyar la *Positio* que ha d'anar a Roma, de la qual hi ha una còpia a l'arxiu del monestir. Representa cada una de les tres parts relligades en anelles.

Cotejo o biografia escrita pel P. Llorenç Reynés l'any 1777

"Historia de la vida, y virtudes De la Venerable Sor Clara Andreu Religiosa del Convento de San Bartholome de la Villa de Inca del orden de San Geronimo

Escrita por Fr. Lorenzo Reynés, Coronista de su Provincia de Aragon del Orden de Calzados de la Ssma. Trinidad, é Hijo del Convento del Sto Espiritu de Mallorca

Es un Cotejo de dicha Vida, con la de la Venerable Madre Sor Catalina Thomas Religiosa, del Convento de Sta. Madalena del Orden de San Agustín de esta Ciudad de Palma"

Qui és el P. Llorenç Reynés?

Va néixer a Palma dia 10.08.1709 en el si d'una honesta i religiosa família composta per Sebastià i Apol·lònia. Dia 23.07.1725 pren l'hàbit de frare trinitari en el convent del Sant Esperit de Palma, per professar-hi dia 23.07.1726. Estudià a la Universitat de Mallorca, d'on sortí doctor i fent les classes de Filosofia. Tingué diferents càrrecs en el seu orde, un d'ells

33 - "Noticias Miscelaneas pertenecientes á Historia deste Reyno que yo fr. Cayetano de Mallca he recogido de varios instrumentos, y Autores, y consagro a mi Patria", foli 131. Manuscrit conservat a la biblioteca del marquès de Vivot.

el de cronista general de l'orde en el Regne d'Aragó. Més de dues vegades aquests càrrecs l'obligaren a viure fora de Mallorca i a haver de viure a Madrid i a París. Essent procurador general dels trinitaris va haver de visitar els hospitals de Tunísia i d'Algèria. Gaudia del dibuix artístic, sobretot en el gravat en coure; se'n conserven les làmines de *Sant Tomàs de Villanueva*, *la Vinguda de l'Esperit Sant*, *Els màrtirs jesuïtes del Japó*, *El beat Simó de Roxas*, *El Salvador*, *Sant Guillem d'Escòcia*, *Sant Robert*, *Sant Guillem Scot* i *Sant Martí Bo*. Morí al convent de Palma i fou enterrat al cementiri de la casa.

Té un grapat d'obres que foren portades a la impremta:

Biografia del beat Simó de Roxas. Palma: impremta d'Antoni Guasp, no du data d'impressió, però la llicència és de 1767. Un volum de 145 pàgines en octau i una làmina del beat gravada en fusta.

Biografia del beat Miquel Argemir. Mallorca: impremta d'Ignasi Sarrà i Frau, any 1780. Un volum de 234 pàgines.

Chronica de la Provincia de Aragon del órden de la SSma. Trinidad. Pamplona, 1791

Obres manuscrites:

"Biografia de la Venerable Sor Clara Andreu", 1777.

"De laudibus Sanctissimae Trinitatis" Un volum en quart.

"Biografia de Sant Joan de Mata", 1781.

"Bullarium ordinis Sanctissimae Trinitatis redemptionis captivorum collectum et scholiatum á R.P.M.F. Laurentio Reynes Chronographo provinciae Aragoniae ejusdem ordinis". Quatre volums *in folio*.

"Compendio sumario ò material de Nuestra Santa regla y constituciones del órden de Calzados de la Santíssima Trinidad, redención de cautivos, y principalmente de los preceptos contenidos en ellas que obligan á culpa venial o mortal", 1777. Un volum en quart.

Per què fou escrita aquesta obra?

He de dir que el pontificat del bisbe Llorenç Despuig i Cotoner, 1750-1763, va significar un fort avenç per a la causa de canonització de sor Catalina Tomàs. Encara no havia pres possessió de la mitra mallorquina; essent sols bisbe electe, a Roma estant, ja va encarregar aquesta causa al cardenal Francisco Javier de Zelada i nomenà postulant el P. Francisco Antonio Gutiérrez, assistent general de l'orde agustí a Roma, el qual l'any 1773 ja havia aconseguit que fossin resoltes les objeccions que posava el promotor de la fe. Dia 11.01.1774 es reuní, al Palau del Quirinal, la comissió preparatòria, i dia 24.11.1778, en el Palau del Vaticà, es reuní la congregació general, que aprovà les virtuts heroïques de sor Tomassa. Dia 17.01.1779 es donà el decret "Inter heroes", sols mancava examinar els miracles. La presència a Roma (1782) del canonge mallorquí Antoni Despuig i Dameto, nebot del bisbe de Mallorca i futur cardenal, qui l'any 1785 fou nomenat auditor de la rota per a la Corona d'Aragó, fou decisiva per a la sospirada beatificació (1792) de sor Catalina Tomàs. Tots aquests fets van dur com a conseqüència que a Mallorca es treballàs per també posar la

venerable del monestir d'Inca, en aquesta mateixa dinàmica, com demostra aquesta biografia.

El manuscrit

És un tom en quart, de 148 pàgines, conservat secularment a l'arxiu del monestir i ara guardat a l'Arxiu Diocesà. El P. Reynés no posà data a l'obra, però en el paràgraf número 363, foli 140 recte, ens diu "después de ciento, y cincuenta años, que se cumpliran el año siguiente de 1778"; ens diu de manera ben clara que l'obra fou acabada l'any 1777, i Mn. Josep Fàbregues, confessor del monestir, qui copià la part referida a sor Clara, com direm després, ens diu clarament que fou escrita l'any 1777.

El manuscrit conté:

- Pròleg al devot lector.
- Introducció.
- Primera part formada per cinc capítols que contenen la vida de sor Clara abans d'entrar al monestir.
- Segona part formada per disset capítols que contenen la vida en el monestir.
- Acta notarial de la translació del cadàver de dia 19.09.1702.
- L'obra és estructurada estudiant les Virtuts. La primera part tracta de les virtuts en general, per passar a l'estudi de les virtuts en particular: Fe, Esperança, Caritat envers Déu i Caritat envers el proïsme, Prudència, Justícia, Fortalesa, Templança, Pobresa, Obediència, Castedat, Humilitat, Dons preternaturals, Raptos, Èxtasi, Revelacions, Manifestació de coses ocultes, Coneixement de les interioritats dels cors, Mort feliç, Fama de santedat i miracles, per acabar dient-nos:

*"luego siendo tan semejante Nuestra Venerable Sor Clara à la Venerable Sor Thomasa en Vida, Virtudes, dones sobrenaturales, persecuciones de los enemigos infernales, favores del Cielo, y Milagros; razón es, que se le procuren los mismos honores."*³⁴

BIOGRAFIA ESCRITA PER MN. JOSEP FÈBREGUES L'ANY 1781

Qui és Mn. Josep Fàbregues i Barceló?

Mn. Josep és un capellà, nascut a Ciutat, qui obtingué un benefici en la parròquia inquera. A Inca consagrà tota la seva vida, i a Inca va morir dia 14.03.1804.

Ja el trobam a Inca com a beneficiat l'any 1747. Hi ha vegades que li donen el títol de llicenciat i són molts els anys que en la distribució del càrrecs, que cada any es feia a la parròquia dia 12 de març, festa del papa Sant Gregori el Gran, li donaven el de procurador d'adventícies, o sia, era qui cuitava de cobrar i repartir els diners que entraven a la sagristia per la celebració d'actes de culte no fundats.³⁵ Diferents anys tingué també l'administració de la Manda Pia del Dr. Ferragut, però el càrrec que mai li faltava era el de primatxer, sens dubte perquè tenia bona veu i sabia llegir bé la música que es cantava a l'església.

L'any 1761, a més de primatxer, també li confien el càrrec d'administrador de la Confraria

34 - Reynés, "Cotejo", paràgraf 376, pàg. 143.

35 - La major part d'actes del culte que se celebraven al temple eren pagats per les deixes fundades, però també n'hi havia altres que "advenien", d'aquí el nom d'adventícies.

de Santa Maria la Major, titular del temple parroquial de la vila. L'any 1762 sorgeix un conflicte en el si de la comunitat eclesiàstica. Mn. Fàbregues, que aleshores era el confés del monestir, pretenia anar a celebrar les funcions de Setmana Santa al monestir, al·legant que això era una tradició secular, però els clergues li diuen que tal tradició no existeix, que si hi ha hagut anys que s'ha fet és perquè el capellà que tenia el torn, graciosament, ho cedia al confés. Es veu que era bon primatxer i que els capellans el necessitaven al cor de la parròquia per a unes funcions excepcionals, que sempre han tingut la part complicada.

Un altre problema que tingué Mn. Fàbregues, amb la comunitat de preveres de la parròquia d'Inca, fou la discussió haguda sobre l'obligatorietat que tenien els capellans d'Inca d'anar, per torn, a dir la missa al monestir. Hi va haver vertaders enfrontaments entre les monges i el clergat. Enfrontaments que arribaren a la Cúria Diocesana (Palma), a la Cúria Arxidiocesana (València) i a la Cúria Romana (Roma). Sempre es donava la raó a les monges, i Mn. Fàbregues, que sempre les defensava, va haver d'aguantar fortíssimes discussions i no poques vegades el treien defora de la sala de reunions, per poder parlar amb més llibertat, cosa que sens dubte feria la sensibilitat sacerdotal d'aquest bon capellà, tant per la vilesa que manifestaven com per l'amor que tenia al monestir inquer.

La darrera vegada que l'he trobat present a la reunió del reverend comú és de dia 03.12.1793, en la qual firmà la reunió i afegeix a son nom el títol de beneficiat degà. Sens dubte els darrers anys de la seva vida ja no participava en les reunions clericals i pot ser també que ja no sortís de casa. Dia 06.05.1797 féu testament davant el notari Antoni Darder, per modificar-lo dia 06.12.1803 davant el mateix notari. Nomena marmessors a quatre preveres, un és son nebot Mn. Antoni Mas. Mana que es canti una salve davant les imatges de Santa Maria la Major i el Sant Crist, les dues grans devocions de qualsevol inquer. Mostra son amor al monestir manant que s'hi diguin quaranta misses, com també deixa tres lliures a la causa de sor Clara Andreu, quan sols deixa deu sous a les causes del beat Ramon Llull i de la beata Catalina Tomàs. Era el moment que s'estava edificant l'actual temple de Santa Maria la Major, per això fa una deixa de cinc lliures per a aquesta obra. Morí dia 14 de març i fou enterrat, en el temple parroquial, dia 15.

L'obra que féu aquest home fou simplement copiar, del que havia escrit Reynés, tot el que es refereix a sor Clara, com bé ho indica el títol que hi posa:

"Historia
de la Vida y Virtudes
de la Venerable Madre Sor Clara Andreu Religiosa
profesa del Convento de San Bartholomé de la
Villa de Ynca del reyno de Mallorca
del Orden de san Gerónimo

Escrita por el M.R.P. Maestro Fr. Lorenzo Reynés
Coronista de su Provincia de Aragón, del Orden de
Calzados de la Ssma. Trinidad, è Hijo del Convento
del Espíritu Santo de Mallorca
en el año de 1777 en que
Hizo un Cotejo de la Vida de dicha Ve. Madre Sor Clara,

con la de la Ve. Madre Sor Cathalina Thomas Religiosa del Convento de Santa Magdalena del Orden de San Agustín de la Ciudad de Palma, y ahora copiada la Vida de la referida Sor Clara, separada de la Vida de la Ve. Sor Catalina Thomàs.

Por el Rdo. Iosef Fàbregues Pbro. Beneficiado en la Iglesia Parroquial de dicha Villa, y Confessor Ordinario de dicho Convento de San Bartholomé. Año 1781”

El manuscrit.

Com bé ja diu en el títol és simplement una còpia de l’obra del P. Reynés, però sols el que es diu de sor Clara. Té la mateixa distribució que fa el P. Reynés. Sota l’aspecte formal no hauríem de parlar d’aquest manuscrit com si es tractàs d’una altra biografia, ja que és la mateixa que l’anterior, però sí demostra la intenció de voler acostar més la vida de la nostra venerable al poble fidel, sobretot a les religioses de la casa, que així podien conèixer més i millor la seva germana. Actualment es guarda a l’Arxiu Diocesà, si bé he de dir que n’he feta una transcripció, per ajuntar-la a la Positio que ha d’anar a Roma, i que també ara n’hi ha una còpia a l’arxiu del monestir.

BIOGRAFIA ESCRITA PER MONS. JOSEP BARBERÍ I SANTCELONI L’ANY 1807

Qui és Mons. Josep Barberí?

És un capellà que va néixer a Palma dia 10.09.1766 i va morir a la finca de Son Amorós, Establiments, dia 13.09.1826.

Va estudiar a la Universitat de Mallorca, on obtingué el títol de doctor en Teologia, aconseguí un benefici a la Seu, i a aquest benefici i a la predicació es dedicà tota la vida. Era un home que aconseguí una gran erudició, per això dia 23.06.1815 fou nomenat cronista general del Regne, càrrec que no acceptà per la manca de salut que patia. Sí que actuà com a secretari del capítol de la Seu gairebé tota la vida, com també regentà el càrrec d’arxiver segon de la Seu. Ajudà, el 1806, Gaspar Melchor de Jovellanos el temps que estigué Mallorca, aportant tota la documentació que necessitava per a les seves argumentacions, com també el P. Jaime Villanueva, quan arribà a Mallorca l’any 1814, i preparà els toms XXI i XXII, que parlen de Mallorca, del seu Viage Literario a las Iglesias de España, publicats a Madrid l’any 1851. Precisament aquest, parlant de Barberí, ens diu aquestes paraules:

“En el examen de este archivo (Capitular de Mallorca) me ha servido de grande utilidad el presbítero Don José Barberí, archivero segundo, y si no me engaño, el único que conoce lo que es este depósito, lo que valía mi trabajo, y lo necesitada que está de él la historia de su patria.”³⁶

Com és normal en el seu temps, deixà un grapat de manuscrits:

- “Misceláneas históricas”. Sis volums en quart.
- “Adarga mallorquina, con los escudos iluminados de las familias de esta isla”. Un volum en quart escrit l’any 1806.

---

36 - Villanueva, Don Jaime. Viage Literario a las Iglesias de España, tom XXI. Madrid: 1851, pàg. 23.

- "Reflexiones sobre la Real Biblioteca de la Universidad de Mallorca, en respuesta á los que creen que para regentar los empleos de bibliotecarios basta tener mediano talento". Un volum en quart.
- "Resúmen histórico de la vida del Ilmo. Sr. D. Fr. Julian Talladas, obispo de Leodicea, de Bosa y ausiliar de Gerona." Un volum en quart.
- "Oficina de remdios del alma." Un volum en quart, escrit l'any 1792.
- "Epístolas latinas". Escrites a l'erudit Mn. Guillem Ramon, prevere.

Obres impreses:

- *Biografía de Sor Clara Andreu*, 1807.
- *Biografía de la Beata Catalina Tomàs*, 1810.
- *Biografía de Pere Borguny*, 1820. He de dir que va ser postulador de la causa d'aquest màrtir mallorquí.

L'obra que a nosaltres ens interessa és la de sor Clara, el títol de la qual és:

"VIDA
DE LA VENERABLE MADRE
SOR CLARA ANDREU
NATURAL DE PALMA
CAPITAL DEL REYNO DE MALLORCA.
RELIGIOSA GERONIMA
EN EL MONASTERIO DE SAN BARTOLOMÉ
DE LA VILLA DE INCA,

CON UN APENDICE HISTORICO
DE DICHA VILLA
POR D. JOSEF BARBERI PRO. BENEFICIADO
EN LA CATEDRAL
MALLORCA
EN LA IMPRENTA DE MELCHOR GUASP
AÑO MDCCCVII"

L'obra, que encara és a la venda en el monestir, actualment és composta en 247 pàgines de text, el quadern de l'obra de D. Nadal Garau i Estrany, sobre NUEVO SEPULCRO DE SOR CLARA ANDREU, publicat a Inca l'any 1908 ³⁷ i el "Apéndice Histórico de la villa de Inca", que consta de 63 pàgines.

La biografia, com ja he dit, està completament fonamentada en la que escriví Mn. Mir i Bertran l'any 1650. És dividida en tres llibres. El primer i el segon tenen deu capítols cada un, el tercer en té 12, perquè els dos darrers vénen dedicats a la fama pòstuma de santedat i als miracles atribuïts a la seva intercessió, el darrer de dia 02.02.1801. ³⁸

---

37 - "Nuevo Sepulcro de Sor Clara Andreu, Religiosa del Convento de S. Bartolomé de la Ciudad de Inca, por D. Nadal Garau y Estrany, Canónigo Doctoral de la S.I.C. Basílica de Mallorca. Inca, Tip. de Pieras, S. Francisco 23. Año 1908." És un fullet de 9 fulles, que es determinà que sortís enquadernat amb la biografia de Barberí.

38 - El manuscrit original d'aquesta obra del Dr. Barberí, molt ben conservat, es guarda a la biblioteca del marquès de Vivot i du el número 7.135. És un manuscrit in folio, porta l'índex al davant, com també totes les presentacions paginades en números romans. La biografia pròpiament dita va de la plana 1 a la 279. L'apèndix històric va de la plana 280 a la 358. A la pàgina 358 sols hi ha: "Palma 20 Abril 1807 Puede imprimirse. Binimelis (firmat)." També diu que Barberí, l'any 1810, el regalà al P. Lluís de Vilafranca

Té altres aportacions, com és una làmina mostrant sor Clara agenollada davant un altar, on hi ha un Sant Crist i dos ciris encesos, dins una cambra on hi ha una gran finestra que mostra un paisatge bucòlic.

Té el plànol de la vila d'Inca, que sempre hem citat com fet l'any 1807, per venir en aquesta publicació. He de dir que l'any 1849, dia 29 de maig, la Joyería, Platería y Taller de Grabado de Juan Miró y de Octavio Carlotta, del carrer de Sant Nicolau, número 11, facturava a Dn. Pedro José Mir "una lámina en cobre que contiene el plano de la villa de Inca" pel preu de vuit duros³⁹.

BIOGRAFIA PEL MOLT IL-LTRE. SR. D. NADAL GARAU I ESTRANY L'ANY 1928 **Qui és Mn. Nadal Garau?**

Mn. Nadal va néixer a Inca dia 13.04.1867 i va morir a Inca dia 30.03.1939. Estudià al Seminari de Mallorca i després passà al Col·legi de Santa Maria de la Sapiència, del qual fou rector. Fou ordenat prevere dia 21.03.1896. També tenia un germà capellà, Mn. Mateu, qui primer que ell fou canonge. L'any 1897 es llicencià en Teologia al Seminari Metropolità de València i l'any 1901, en Dret Canònic a Tarragona.

Entre els anys 1898-1900 és el vicari in capite des Capdellà. De 1900-1901, ecònom de Llucmajor, per ser-ne rector i arxiprest de 1901 a 1903. Féu oposicions a canonge doctoral per la mort de Mn. Gaspar Vida i Vidal,⁴⁰ i fou elegit per al càrrec dia 31.03.1903,⁴¹ el qual duia les obligacions de ser secretari capitular i catedràtic d'Institucions Canòniques del seminari.

Tingué un caramull de càrrecs a la diòcesi: confés ordinari i extraordinari de religioses, delegat diocesà de la lliga de pregàries per a la conversió dels maçons 1903-1906; jutge en la causa de canonització de sor Francinaina Cirer i Carbonell (1903); vocal secretari de la fundació benèfica de les Minyones, des de 1913; procurador major de la Confraria de Sant Pere i Sant Bernat (1924-1928); censor d'ofici (1916); jutge prosinodal (1918-1932); president del tribunal per revisar els llibres de les religioses en les visites pastorals que féu el bisbe Domènec (1917); president de l'Associació d'Oració i Vetla al Santíssim (des de 1923); director espiritual de l'Adoració Nocturna (des de 1926); vocal d'exàmens triennals (1925); president del Tribunal Diocesà de Comptes (des de 1925); membre del Consell de Vigilància contra el Modernisme (des de 1928); membre de la Comissió Preparatòria del sínode diocesà (1930); provisor quan fou traslladat el bisbe Domènec (1925) i en la mort del bisbe Llompart (1928); delegat per presidir el capítol general de les germanes de la Caritat l'any 1930; visitador d'aquesta congregació, com també de les monges del Centre Eucarístic i de les de la Providència.

Fou consultor canònic de la Comissió Provincial de la Creu Roja Espanyola; vicepresident i vocal de l'Assemblea Local de la Creu Roja; delegat diocesà per organitzar peregrinacions,

39 - A. D. caixó de sor Clara.

40 - Les oposicions es convocaren per la mort, dia 30.12.1902, del canonge doctoral Mn. Gaspar Vidal i Vidal BOBM 1903, pàg. 5; firmaren les oposicions Mn. Gabriel Llompart i Jaume, professor de Teologia Dogmàtica al seminari; Nadal Garau i Estrany, rector de Llucmajor; Martí Torres i Laguna, professor de llatí al Seminari d'Osca, i Mn. Joan Garau i Vila, professor de Dret Canònic al Seminari de Mallorca. Ibidem, pàg. 103.

41 - BOBM 1903, pàg. 135.

n'organitzà 14 a Lourdes, dues a Roma i altres tantes per al Congrés Eucarístic d'Amsterdam, Toledo i Terra Santa. Per aquesta raó, l'any 1925 li concediren, l'any jubilar de 1925, la "Cruz de oro de segunda clase de mérito".

En el sínode diocesà de 1932 fou nomenat jutge i examinador sinodal, censor de llibres, vocal de la Junta Diocesana d'Administració i de la Junta Central Diocesana, i també se'l confirma en el càrrec de visitador de les tres abans esmentades congregacions. ⁴²

"RECORDATORIO BIOGRAFICO
DE LA
VENERABLE SOR
CLARA ANDREU
RELIGIOSA JERONIMA
EN EL TERCER CENTENARIO DE
SU MUERTE 24 DE JUNIO
1 6 2 8-1 9 2 8
POR EL
M.I.SR.D. NADAL GARAU
CANÓNIGO DOCTORAL
* * *

Palma Impt. La Esperanza 1928"

És un fullet de 34 planes, escrit per acostar al poble senzill la vida de la Venerable. No té capítols, però sí aquests apartats:

"Nacimiento"

"Ingreso en el claustro y Noviciado"

"Después de su profesión"

"Sor Clara enfermera"

"Maestra de Novicias"

"Virtudes que practicó: humildad, Obediencia, Pobreza, Castidad, Paciencia, Penitencia, Mortificación, Oración, Devoción a la Santísima Eucaristía"

"Celo por la conversión de los pecados"

"Luchas y favores del Cielo"

"Es probada su virtud heroica"

"Muerte de la Venerable Sor Clara"

"Sentimiento general por su muerte"

"Juicio de Dios"

"Ruego a los fieles"

"Oración" (per demanar la beatificació)

Acabant A.M.D.G. i aquesta nota, que ens mostra la intenció:

"Las personas que deseen más pormenores de la venerable Sor Clara Andreu, pueden proporcionarse un ejemplar de la Vida de la misma, escrita por don José Barberí, Pbro., que se expende en el convento de San Bartolomé de la ciudad de Inca."

BIOGRAFIA ESCRITA PER MN. PERE FOL I TORNILLA L'ANY 1993

Aquesta biografia de 62 pàgines, editada en català i en castellà, és en la línia d'acostar la nostra venerable al poble senzill. Fou pensada per ser publicada amb una fotografia i un text. Les fotografies, molt ben aconseguides per l'artista local Jordi Llopart i Mulet, acompanyen aquests escrits:

"Presentació per la Mare Priora Sor Maria dels Sagrats Cors Canet"

"Síntesi biogràfica"

Capítol 1 "La família de Sor Clara Andreu"

Capítol 2 "Inca en el segle XVII"

Capítol 3 "El Monestir"

Capítol 4 "El Temple Monacal"

Capítol 5 "La vida de Comunitat"

Capítol 6 "Sor Clara Novícia Acte de Professi6"

Capítol 7 "Sor Clara Infermera"

Capítol 8 "Sor Clara Mestre"

Capítol 9 "Arrels teresianes d'una reforma"

Capítol 10 "Sor Clara Mestre de Novícies"

Capítol 11 "Sor Clara Mare Vicària Reformadora"

Capítol 12 "Predicadors i Confessors"

Capítol 13 "Noves experiències. Aparicions"

Capítol 14 "Dificultats"

Capítol 15 "Epistolari"

Capítol 16 "Anàlisi d'un Monestir"

Capítol 17 "Una nombrosa Comunitat"

Capítol 18 "Sentència condemnat6ria"

Capítol 19 "El nou confés esdevé bi6graf"

Capítol 20 "Mort de Sor Clara"

Capítol 21 "Creix la fama de santedat"

Capítol 22 "La Sepultura de Sor Clara Epitafi"

Capítol 23 "Processos"

Capítol 24 "Fets extraordinaris"

Per acabar, s'ofereixen les tres cartes, que coneixem, que sor Clara escriví al Sr. Bisbe.

NOTA SOBRE L'ELECTRIFICACI6 DEL MONESTIR

Donat el cas que l'any 2005 s'ha celebrat el centenari de l'arribada de l'electricitat a Inca, cal dir que malgrat que l'electricitat s'anà expandint per Inca, el monestir del Serral seguia amb els costums i les pràctiques de feia 370 anys, fins que la iniciativa de la bona família Garau i Estrany, tan lligada al monestir per múltiples raons i circumstàncies, va fer possible que durant l'estiu de 1914, els aleshores seminaristes Francesc Garau i Pascual (1892-1961) i Sebastià Garau i Planes (1896-1988) posassin corrent a tot el monestir i a cada una de les dependències monacals, i així l'obra s'inaugurà d'una manera oficial i solemne, en les festes dels sants Abdon i Senén d'aquell any.⁴³

Mirem la traject6ria dels dos joves seminaristes: Mn. Francesc, ordenat l'any 1916, fou preceptor de l'escola parroquial d'Inca, capellà del monestir de 1922 a 1926; ec6nom de

---

43 - Arxiu del monestir. Llibre de la cr6nica.

Santa Margalida de 1926 a 1936; ecònom a Santanyí de 1936 a 1943, per retornar a Inca com a ecònom, càrrec que ocupà de 1943 a 1953, en què passà a Palma, com a ecònom de la parròquia de Sant Miquel, fins a sa mort, que li sobrevingué l'any 1961. He de dir que Mn. Francesc és el darrer capellà de la diòcesi que va fer els exàmens, al nostre seminari, per obtenir el grau de batxiller en Dret Canònic dia 15.04.1916. Mn. Sebastià, ordenat dia 19.10.1919, esmerçà son ministeri com a vicari a la populosa barriada de la Soledat (Palma) fins l'any 1925; de 1925 a 1931, vicari *in capite* de s'Arenal; de 1931 a 1939 fou ecònom de s'Arracó; de 1939 a 1958, vicari de Sant Miquel (Palma); de 1958 a 1969 fou el capellà del monestir de les Caputxines, fins que es jubilà l'any 1969, i restà com a prevere jubilat, adscrit a la parròquia de Sant Alonso Rodríguez fins a sa mort dia 18.08.1988.

Acabaria completant el llistat dels altres capellans Garau que hem tingut durant aquest temps:

M. Il·ltre. Sr. D. Mateu Garau i Estrany (1858-1923), germà de Mn. Nadal, i major que ell. Va ser ordenat prevere l'any 1881. L'any 1893 obtingué el doctorat en Teologia i la llicenciatura en Dret Canònic al Seminari Metropolità de València. L'any 1900 obtingué la canongia de penitencier de la Seu, de què gaudí tota la vida.

M. Il·ltre. Sr. D. Antoni Garau i Planes (1902-1999). Ordenat l'any 1926 pel bisbe inquer Gabriel Llompart. L'any 1929 obtingué el doctorat en Teologia. Fou col·legial de la Sapiència, vicari de Gènova, vicari *in capite* des Molinar, ecònom de Puigpunyent, vicari de Santa Eulàlia, ecònom de Santa Creu, fins que l'any 1947 obtingué per oposició la canongia magistral de la Seu de Madrid, on resta fins als 70 anys, per jubilació. L'any 1985 deixà la Península i retornà a Mallorca, on morí, carregat d'anys, l'any 1999.

M. Il·ltre. Sr. D. Sebastià Garau i Fiol, nascut a Inca dia 14 de juny de 1908. Llicenciat en Filosofia i Lletres, ordenat prevere dia 31.08.1930, exercint de catedràtic de llatí i grec a diferents instituts, fins que retornà a Mallorca.

LES VISITES PASTORALS A INCA

Santiago Cortès i Forteza

Del tema de les visites pastorals, un tema prou ambiciós i alhora desconegut perquè s'ha estudiat poc, sols conec tres estudis seriosos: el que va fer el Dr. Llorenç Pérez sobre les visites del bisbe Diego de Arnedo, el que va fer Mn. Josep Estelrich -que vaig tenir el plaer de publicar a la col·lecció "Ximbellí"- sobre les visites del bisbe fra Joan de Santander, i darrerament un estudi i transcripció de les visites pastorals a Montuïri que ha realitzat Mn. Bartomeu Moll i que encara roman inèdit.

Ambiciós perquè és un tema tan ample que donaria per fer més d'una tesi doctoral.

S'ha parlat molt del concili de Trento i no poques vegades la gent té una idea equivocada, aquella frase que es diu de forma despectiva: "Aquest pareix des Concili de Trento" per referir-se a una persona retrògrada, no és més que una manera molt particular i alhora, per a mi, equivocada d'interpretar el que va fer aquell concili. Lògicament no tot el que va fer i manar el concili de Trento ara ens agrada, però he de dir que en aquell moment i en moltes coses va ser molt encertat i va ajudar a avançar l'Església. Resumint podríem dir que va posar ordre dins l'Església en uns moments que semblava que tothom feia el que volia: bisbes que no residien a la diòcesi o rectors a les parròquies, que cobraven el benefici de la diòcesi o de la parròquia i un altre els feia la feina. La preparació del clergat no era del tot la més adequada, cosa que, unida a una gran pobresa, feia que la parròquia es ves en una gran deixadesa, tenint en compte que Mallorca en el segle XVI patia molta penúria i els beneficis eren de renda molt baixa i també les incursions dels moros, que eren molt freqüents, fet que empobria cada dia més la ja castigada, per les grans sequeres, gent dels nostres pobles. Els jurats feien el que podien per ajudar, però no sempre era possible. Una de les bregues que hi solia haver entre els jurats i el bisbe era que els jurats, amb molt bon criteri, volien imposar que els beneficis sols es donassin a gent d'aquí, del poble, i no a qualsevol que vingués de la Península.

Per solucionar la mala preparació de molts capellans establí que per predicar o confessar s'havien de passar uns exàmens i que tots aquells que pretenguessin l'ordenació de prevere havien d'estudiar uns estudis específics, i per això instituí el seminari.

Les celebracions moltes vegades eren una mescla de litúrgia i de representacions teatrals, hi havia molts abusos, per això el concili prohibí les representacions teatrals en temps de les celebracions litúrgiques. Moltes altres coses podríem anar enumerant que foren corregides pel concili, però crec que amb tot el que he dit se'n podrà donar una idea bastant aproximada, si no de tot el que va fer i dir el concili, almanco de la idea que pretenia: renovar l'Església.

Un dels mitjans més importants de què se serví el concili de Trento per implantar la reforma fou, sens dubte, el de les visites pastorals. Encara que no fou una idea original, ja que les visites de reconeixement fetes pels superiors eclesiàstics als seus respectius súbdits són tan antigues com la mateixa Església, fou el concili de Trento el que donà a aquestes visites la seva forma jurídica que, d'una manera o una altra, s'ha conservat fins fa pocs anys.

Els bisbes, per si mateixos o bé per mitjà del seu vicari general o d'un visitador, estaven obligats a visitar la seva diòcesi tots els anys i, si això no fos possible, cada dos anys. Molt temps després, el codi de dret canònic reduí aquesta obligació a una vegada cada cinc anys.

S'havien de visitar totes les esglésies parroquials i les esglésies sufragànies, o sigui, aquelles esglésies que eren auxiliars de les parròquies. Més tard s'hi varen incloure els monestirs de monges de clausura i fins i tot els oratoris privats. Els temples conventuals es visitaren després de l'exclaustració, quan ja depenien de les parròquies.

Eren objecte de visita els temples: sagrari, pila baptismal, altars; sagristia: ornaments litúrgics, vasos sagrats i estris per al culte (calces, copons, custòdies, patenes, creus processionals, encensers, etc.), sants olis, veracreu i reliquiari, tovalles, corporals i purificadors, canelobres, llibres litúrgics i de cor, i els llibres sacramentals (baptismes, confirmacions, matrimonis, mandes pies o de difunts i status animarum); el concili de Trento manà que cada parròquia tingués els seus llibres i que s'hi anotassin.

Les visites pastorals són considerades com un gran instrument de reforma. A Mallorca, al cap de mols anys de bisbes absentistes, les visites suposaren un primer contacte del bisbe amb el poble. Certament, el cerimonial cortesà no suscitava situacions en les quals la proximitat del visitador es mostràs amb claredat; la mentalitat del temps sabia distingir entre l'etiqueta obligada i l'actitud distant.

Les visites pastorals posttridentines començaren tot just quan el concili de Trento tancava les seves sessions. El seu interès és primordialment religiós. Però s'escolen elements demogràfics, econòmics, culturals, etc. Entre d'altres interessos, hi havia una cura minuciosa sobre la dotació mínima de les escoles, que es reflecteix en les actes que coneixem. Un fet molt interessant és que s'havia d'estendre acta bastant detallada de la visita. A l'Arxiu Diocesà se'n guarden moltes i també a alguns arxius parroquials trobam còpies de les actes de les visites a aquella parròquia, ja que un dels llibres que era obligat tenir era el de les visites pastorals. Algunes actes, poques, han estat editades. Un estudi acurat d'aquests documents ens permetria reconstruir sobre el que treballaven els bisbes, o els visitadors que els suplien,

quan no visitaven directament les parròquies. Hem de dir que, en bona part, les actes de visita no són detallistes en la precisió de l'estat del clergat pel que fa a les estadístiques, ni tampoc entren molt en la descripció de l'exercici de les tasques de cadascun.

El primer que realitzà la visita pastoral fou el bisbe Diego de Arnedo, que dugué a terme cinc visites durant els deu anys que durà el seu pontificat. La primera la realitzà personalment i les altres quatre, per mitjà del seu familiar, el Dr. Llorenç Foncilles, que era rector de Sineu.

La tempestiva renúncia del bisbe Campeggio, el 1558, va possibilitar la prompta execució de les prescripcions tridentines. El succeí l'aragonès Diego de Arnedo, que era home aliè al caràcter mediterrani i més que implantar la reforma tridentina la va imposar. Era un home de caràcter fort, i abans de venir a Mallorca ja havia tingut conflictes per la seva rigidesa.

El bisbe Diego de Arnedo fou nomenat bisbe de Mallorca el dia 19 de setembre de 1561, era capellà de Saragossa i dia 17 d'octubre deixà Mallorca per fer-se càrrec de la diòcesis d'Osca.

VISITES PASTORALS REALITZADES A INCA FINS A 1904, LES ACTES DE LES QUALS ES CONSERVEN A L'ARXIU DIOCESÀ

Diego de Arnedo (1561-1572)	7? d'octubre de 1563 10 de desembre de 1564 1 d'octubre de 1568 4 de setembre de 1570 15 de maig de 1572
Joan Vich i Manrique (1573-1604)	2 ^a dominica de novembre de 1578 28 de setembre de 1581
Pedro d'Alagon (1684-1701)	6 de juny de 1686 25 de setembre de 1691
Atanasio de Esterripa (1712-1721)	16 de novembre de 1713
Juan Fernández Zapata (1722-1729)	22 de juny de 1726
José de Zepeda (1744-1750)	11 de octubre de 1746. Monestir de Sant Bartomeu
Llorenç Despuig (1750-1763)	12 de setembre de 1751
Francisco Garrido de la Vega 1763-1772	21 d'octubre de 1764
Pedro Rubió Benedicto i Herrero 1778-1794	9 d'abril de 1780 25 de maig de 1787. Monestir de Sant Bartomeu 27 de maig de 1787

Antonio Pérez de Hirias 1825-1842

1 de maig de 1827
3 de maig de 1827. Monestir de Sant Bartomeu

Rafel Mansó 1847-1851

29 d'octubre de 1849

---

18 de maig de 1860: es va fer inventari de les parròquies de Santa Maria la Major,
Sant Francesc, Sant Domingo i d'oratoris privats.

Mateu Jaume Garau 1875-1886

9 de juliol de 1877

Jacint Maria Cervera 1886-1897

14 de novembre de 1886. Monestir de Sant Bartomeu.

Pere-Joan Campins Barceló 1898-1915

23 de maig de 1904. Monestir de Sant Bartomeu
24 de maig de 1904. Església de Sant Francesc
25 de maig de 1904. Església de Santa Maria la Major
25 de maig de 1904. Església de Sant Domingo

EL CONVENT DE LES MONGES FRANCISCANES FILLES DE LA MISERICÒRDIA D'INCA. DOCUMENTS CABDALS DE L'ARXIU DIOCESÀ DE MALLORCA (1879-1954)

Santiago Cortès Forteza. Arxiver diocesà de Mallorca
Bartomeu Martínez Oliver. Historiador de l'Art (UIB)

La Congregació de les Filles de la Misericòrdia Terciàries de Sant Francesc havia estat fundada per Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina i Gallard, destacat predicador, i la seva germana Concepció el setembre de 1856, ara fa 150 anys de la seva gran labor religiosa, espiritual i social. Entre els sants, Mn. Ribas professava una devoció ben fonda de l'Orde Seràfic i n'és una prova clara la publicació de la seva obra l'any 1862 titulada *El tercer estandarte del glorioso san Francisco de Asís, o sea breve relación del origen, privilegios y excelencias de su Tercera Orden, con una sucinta noticia de la vida de los santos, beatos y venerables que a ella pertenecen.*

Concretament el dia 14 de setembre del mateix anys al llogaret de Pina (Algaida) va començar la singladura de les monges franciscanes i un any després es fundaren els convents de Costitx, Muro, Calonge, Santa Eugènia i Maria de la Salut. L'any 1929 la congregació comptava a tot Espanya amb 64 convents, 507 religioses i 22 novícies.

La finalitat primordial del seu servei, contemplada a les constitucions de final del segle XIX, era visitar, consolar i servir els malalts, servir a l'ensenyança de la infància, unint a aquestes obres la misericòrdia i pietat.

No serà fins l'any 1911, essent bisbe de Mallorca el Reverendíssim Sr. Pere Joan Campins i Barceló, que es modificaran les constitucions de la congregació, que portava com a canvi substancial la implantació per primera vegada del vel blanc a les novícies. L'any 1919 les diferents comunitats franciscanes es varen agregar al Tercer Orde Regular (TOR) a través de la sol·licitud del dia 28 de desembre de 1919.

Tenint molt en compte la seva història i l'esperit religiós que les promovia, el dia 28 de

Espadanya i campana ubicada al coronament de la façana principal del convent.

desembre de 1879 es va instal·lar la Congregació de les Monges Franciscanes Filles de la Misericòrdia a la nostra ciutat d'Inca amb gran solemnitat en un gran Hostal, anomenat de Son Odre, situat al carrer de l'Àngel, propietat de la Família de Son Burdils. El Reverend Pare Visitador Don Bernat Salas va pagar per ell 13,001 pessetes i va ser en aquest lloc tan emblemàtic que el mestre picapedrer Sebastià Riusec *es Pollencí* començà les obres del convent actual. Nascut a Pollença, és una de les figures rellevants en el camp de l'arquitectura inquera: l'edifici té dues plantes i porxo. Acaba en una cornisa que té a sobre un altre porxo on hi ha l'espadanya. Els baixos estan folrats de pedra viva i hi sobresurt el portal allindat que té un relleu a sobre amb l'escut franciscà i la inscripció *Convento de las Hijas de la Misericordia*.

La constitució de les monges franciscanes a Inca és una mostra d'un fenomen paradigmàtic dins la societat occidental: la constitució d'organitzacions amb una clara finalitat evangelitzadora. A Inca, aquest orde i congregació religiosa femenina va sorgir a final del XIX, en un moment de demandes socials evidents, i que supleixen de manera eficaç els migrats serveis d'assistència pública, avancen fórmules d'atenció sociosanitària, socioeducativa i aposten per col·lectius especialment necessitats.

Aquesta ponència és un estudi de totes les fonts documentals que romanen a l'Arxiu Diocesà de Mallorca referents al convent d'Inca amb l'objectiu de donar a conèixer i preservar el documents datats entre 1879 i 1954.

Ressenya històrica de la Congregació de Filles de la Misericòrdia, Terciàries de Sant Francesc d'Asís

La Congregació de les Filles de la Misericòrdia Terciàries de Sant Francesc havia estat fundada per Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina i Gallard, destacat predicador, i la seva germana Concepció el setembre de 1856, ara fa 150 anys de la seva gran labor religiosa, espiritual i social. Entre els sants, Mn. Ribas professava una devoció ben fonda de l'Orde Seràfic i n'és una prova clara la publicació de la seva obra l'any 1862 titulada *El tercer estandarte del glorioso san Francisco de Asís, o sea breve relación del origen , privilegios y excelencias de su Tercera Orden, con una sucinta noticia de la vida de los santos, beatos y venerables que a ella pertenecen*.

Concretament el dia 14 de setembre del mateix any al llogaret de Pina (Algaida) va començar la singladura de les monges franciscanes i un any després es fundaren els convents de Costitx, Muro, Calonge, Santa Eugènia i Maria de la Salut. L'any 1929 la Congregació comptava a tot Espanya amb 64 convents, 507 religioses i 22 novícies.

La finalitat primordial del seu servei, contemplada a les constitucions de final del segle XIX, era *visitar, consolar i servir als malalts, servir a l'ensenyança de la infància, unint a aquestes obres la misericòrdia i pietat.*¹

No serà fins l'any 1911, essent bisbe de Mallorca el Reverendíssim Sr. Pere Joan Campins i Barceló, que es modificaran les Constitucions de la Congregació, que portava com a canvi substancial la implantació per primera vegada del vel blanc a les novícies. L'any 1919 les diferents comunitats franciscanes es varen agregar al Tercer Orde Regular (TOR) a través de la sol·licitud del dia 28 de desembre de 1919. Diu així²:

“Acollim la vostra petició de ser afegides al Tercer Orde Regular, i amb les presents lletres afegim la vostra Congregació a la mateixa, a la norma dels Sagrats Cànon (..)”

Durant el regnat d'Isabel II el 22 d'octubre de l'any 1859, Espanya va declarar la guerra a l'imperi del Marroc i varen ser les germanes de la nova Congregació que varen oferir els seus serveis a la Reina.

Una de les grans superiores de la Congregació fou la que establí a Inca un convent de Filles de la Misericòrdia: Reverenda Mare Sor Viridiana Rigo (1837-1923).

Va néixer a s'Alqueria Blanca el dia 9 d'abril de 1837 (filla de Joan i Margalida) i vestí els hàbits a l'església de Pina el dia 24 de maig de 1857. Cursà la carrera de Mestre de Primera Ensenyança ingressant a la Congregació quan contava amb dotze germanes. El dia 11 de gener de 1857 fou nomenada assistenta de la Mare Superiora, i tot seguit a la mort d'aquesta el setembre de 1878, el bisbe don Mateu Jaume, s'anomenà Superiora General de la Congregació fins l'any 1893.

La seva labor fou notable en tots els conceptes, entre les seves gestions cal destacar la fundació de catorze convents entre els quals destaca el d'Inca.³

Fotografia de la superiora del convent d'Inca Sor Viridiana Rigo (1837-1923).

Ubicat actualment a la plaça de l'àngel número 2 fou construït a principis del segle XX pel mestre Sebastià Riusec *es Pollencí*. L'edifici té dues plantes i porxo. Acaba en una cornisa que té a sobre un altre porxo on hi ha l'espadanya. Els baixos estan folrats de pedra viva i hi sobresurt el portal allindat que té un relleu a sobre amb l'escut franciscà i la inscripció *Convento de las Hijas de la Misericordia*.

El dia 28 de desembre de l'any 1879 es va instal·lar la Congregació a la vila del Raiguer amb gran solemnitat i multitud de gent. Les religioses foren acompanyades des del Convent de Sant Domingo a l'església parroquial on va tenir lloc l'Ofici Major celebrat per Mn. Bernat

1 - Capítol primer de les *Constitucions* de Mn. Gabriel Marià Ribas, presentades a Roma l'any 1871 mereixent el *Decretum Laudis*.

2 - SUREDA, Sor Maria del Olvido, Congregación de Hijas de la Misericordia Terciarias de san Francisco de Asís, Editorial Seráfica, Vich, 1929, p.22-23.

3 - La resta són: Capdellà, Son Servera, Biniali, Santa Catalina, Calvià, Porreres, Valldemossa, S'Horta, Marratxí, Manacor, Petra, Capdepera i La Real.

Salas: en el transcurs del mateix va tenir lloc l'entrega dels hàbits a Maria Reus (Lloseta), Joana A. Amengual (Caimari), Catalina Ripoll i Esperança Torres (Eivissa).⁴

Habitaren primerament una casa anomenada *Can Brunet*, situada en el carrer de l'Aigua, propietat de la família Brunet, pagant una renda de 80 pessetes. Passats alguns anys, Mn. Bernat Salas va comprar per la quantitat de 13'000 pessetes el gran hostel de *Son Odre*, situat al carrer de l'Àngel propietat de la família de *Son Burdils*.⁵

L'any 1906 es varen recaptar suficients almoines per començar les obres de la nova capella neogòtica que s'acabà tres anys després. Es va dur a terme una solemne inauguració el dia 17 de setembre de 1909, així ho descriu Sor Maria del Olvido Sureda:⁶

"La fachada, entrada y patio del Convento aparecían adornadas con palmas y mirto, con dedicatorias e inscripciones alusivas a nuestro P. San Francisco. La capilla y el altar mayor no necesitaban adornos para ostentar su belleza y perfección. A la hora señalada comenzó el acto con la bendición, que efectuó el Rdo. Párroco D. Bernardino Font, siendo padrinos de la capilla, retablo y cuadro de la Sagrada Familia y sagrario, respectivamente los señores: D. Joaquín Gelabert, María Ignacia Vert, Martín Mayol, Francisca Fontirroig, Rafael Ramis, Sebastiana Bibiloni. Se cantó con grande ajuste la Misa dedicada a la Virgen de Lluç por el Sr. Torres, bajo la dirección del Rdo. Tomás Mora y Sebastián Llabrés.(...) Después de la Consagración se cantó la antífona *Oh Mysterium*. El Rdo. P. Cerdà, franciscano, dirigió a los oyentes su palabra fácil y elocuente, dejando cautivado y conmovido al numeroso auditorio. (...)"

Gabriel Marià Ribas va disposar que l'Arcàngel Sant Gabriel fos el protector de la Congregació, és l'àngel fortaleza de Déu. Ubicació damunt el portal central.

El dia 17 de setembre de l'any 1915 es va celebrar la festa de la impressió de les Llagues de N.S.P. San Francesc. Abans de l'ofici es varen beneir els dos retaules, col·locats a ambdós costats del presbiteri, amb les estàtues de l'arcàngel Sant Gabriel i de la Beata Catalina Tomàs, i a dintre de les dues primeres arcades laterals al costat del presbiteri es varen col·locar dos quadres de l'artista inquer Bartomeu Payeras: el primer que narra l'aparició de Jesucrist i la Verge Santíssima a Sant Francesc d'Asís concedint-li el jubileu de la Porciúncula, i el segon, l'aparició del Nin Jesús a Sant Antoni de Pàdua.⁷

Un any més tard, es va celebrar la festa de les Llagues amb el mateix fervor popular i, a semblança de l'any anterior, es varen dur a terme la benedicció i inauguració de dos quadres de Bartomeu Payeras: el primer de Santa Clara, i el segon, de Santa Margalida.

Al l'actualitat aquestes obres d'art pictòriques estan ubicades, amb perfecte estat de conservació, a les parets del saló d'entrada de la rectoria de la parròquia de Santa Maria la Major, ja que el convent ha estat rehabilitat i dotat de nous usos per l'aparellador inquer Sr. Pere Pascual Gual.

4 - Vestides de Monges reberen el nom de sor Pascuala, sor Teresa, sor Catalina i sor Concepció.

5 - En aquest immoble es va començar l'obra dirigida per Sebastià Riusec *es Pollencí* amb la finalitat d'establir el nou convent de monges blaves.

6 - SUREDA, Sor Maria del Olvido, *Congregación de Hijas de la Misericordia Terciarias de san Francisco de Asís*, Editorial Seráfica, Vich, 1929, p.203-204.

7 - Apadrinaren la figura de la Beata Catalina Tomàs D. Jaime Ensenyat i la Sra. Joana Ramis. La benedicció la realitzà Mn. Miquel Llinàs i va predicar Mn. Mateu Garau, inquer i canonge de la Seu de Palma.

Aproximació a les fonts documentals de l'Arxiu Diocesà de Mallorca referents a les monges franciscanes d'Inca

1. Petició i concessió del permís per l'erecció de l'Escola de Filles de la Misericòrdia. 11 d'agost de **1879**.
2. Document de petició de sor Catalina Ripoll i Marí i sor Maria Concepció Torres i Ferrer al bisbe de Mallorca perquè siguin acceptades a la Congregació d'Inca. 27 de novembre de **1879**.

14

Excmo. Yllmo. Señor

Sor Catalina Ripoll, y Maria Sor. e Maria Concepcion
Torres y Ferrer, y Sor. Maria Dolores Riera y
Marias hermanas de la Comunidad de Inca, viendo la
triste situacion de esta Casa, y que han sido inevitables
casos de escasez, se han hecho para remediarlo, cre-
yendo que en la Congregacion de las hijas de la Misericordia
que se va a establecer en Inca, podriamos con
mas tranquilidad descargar nuestros corazones en el
canto de Dios, y desplegar nuestros celos en auxilio
del proximo, despues de haberlo consultado con Dios
y con nuestros superiores, humildemente suplica-
mos a V. E. Yllmo. se digna disponer para que
deser ser admitidas en dicha Congregacion, y disponer
de sus cosas humildes suplicas todo quanto le pare-
ciere necesario para tranquilidad de nuestros almas,
y gloria de Dios, y provecho del proximo.

Dios yra. a V. E. Yllmo. en la Inca 27 de Noviem-
bre de 1879.

Sus humildes subditas

Sor Catalina Ripoll y Marí

D

Por no saber escribir sus otras dos suplicantes
firma el inferior

Catalina Riera y polo Pto.

D

4. Carta del rector d'Inca Sr. Antonio Sastre al bisbe de Mallorca manifestant la més sincera gratitud per la concessió de les tres monges franciscanes d'Inca. 5 de gener de **1880**.

7 de 1880

Commo e' Almo Señor

La grande satisfacción que siente este pueblo de Inca por la institución de las hijas de la Misericordia; y el debido sentimiento de gratitud, respeto y amor que los firmantes juran a la muy respetable persona de V. E. S. S. obligan a tributarle las mas expresas gracias por el celo e' interés con que ha protegido esta obra de caridad que usó de grande utilidad a este pueblo y para mayor gloria de Dios.

Dignese V. E. S. aceptar los respetuosos afectos de sus muy humildes y obedientes subditos; que besan sus manos. Inca 5 de Enero de 1880.

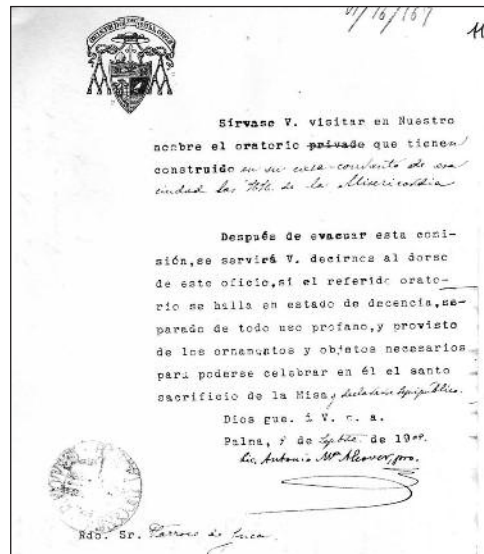
Antonio Sastre Rector de Inca

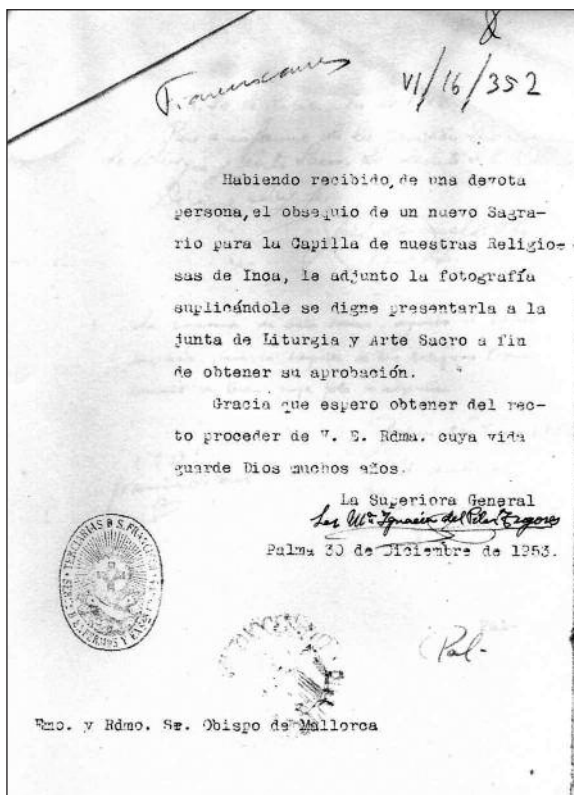
Antonio Rebaza M^o de 14

5. Escripura de compravenda d'una casa i dos corrals amb hort situats a la vila d'Inca al carrer de l'Àngel número 10. Import total: 13'001 pessetes. Notari: Cayetano Socias. Advocat: Eulogio Peña Cabot. Presbíter de Palma: Tomàs Rullan Cabot. Interessats: Jorge de san Simon y Montaner (Marques del Reguer) y Luis de san Simon y Oterga (Conde de san Simon). Registre: llibre 12 de l'Ajuntament d'Inca, foli 197, finca 634. 12 d'octubre de **1885**.
6. Comptes totalment detallats del valor de la finca anteriorment citada. 29 de gener de 1886.
7. Document atorgat pel vicari general Tomàs Rullan davant notari D. Miguel Ignacio Font, explicant la venda de la finca d'Inca, on es pot veure les dades exactes de la seva ubicació. Llinda a la seva dreta pel carrer del Capità i a l'esquerra per la casa i jardí de Miquel Llompart. 3 de juliol de **1886**.
8. Carta de la superiora d'Inca sor Francisca de sant Josep, presidenta de les Terciàries al bisbe de Mallorca, explicant-li la necessitat que sent la comunitat de tenir un confessor extraordinari. 21 de març de **1899**.
9. Carta de la superiora d'Inca sor Francisca de Sant Josep, presidenta de les Terciàries, al bisbe de Mallorca, informant-li de les dues monges malaltes de tisi, una de les quals està en els darrers dies, sor Desidèria. Volen i li supliquen al bisbe el canvi del confessor Miquel Pujades per l'antic Antoni Ferragut. 14 de juny de **1899**.
10. Informe de la Junta Local municipal on es dóna compte de la instància presentada per la mestra de la segona escola de nines on demana l'autorització del trasllat de dita escola al nou local de les monges franciscanes. Resultat: 8 vots en contra i 6 a favor. 31 d'octubre de **1905**.
11. Carta del presbíter Antoni Maria Alcover dirigida al rector de la parròquia d'Inca per informar-li de les condicions d'ús litúrgic i cultural de tot el patrimoni del convent i de la capella. "Resulta estar en estado muy decente y separado de todo uso." 9 de setembre de **1909**.

12. Estadística remesa per sor Soledad Sardre al vicari capitular de la Diòcesi de Mallorca on li exposa les següents dades: data de creació de la congregació (1856), nombre de cases a Mallorca (53), religioses o monges (450). 18 de maig de **1925**.
13. Carta de sor Jerònima Ferragut, superiora general, al bisbe de Mallorca perquè accepti el nou sagrari sufragat per una *persona devota* segons el model adjunt. 30 de setembre de **1953**.
14. Carta de sor Maria Ignacia del Pilar Tugores al bisbe de Mallorca per a la futura presentació del nou sagrari a la Junta de Litúrgia i Art Sacre de la Diòcesi de Mallorca. 30 de desembre de **1953**.

15. Aprovació del nou sagrari el 26 de gener de **1954** per la citada junta diocesana i, ratificat pel Sr. Bisbe el dia 27 de gener de **1954**.

Bibliografia

- FULLANA, Pere, "La vida religiosa a Mallorca el 1901" dins Revista Institut d'Estudis Baleàrics, número 62-63, 1999, p.139-144.
- FULLANA, Pere, RAMIS, Andreu, Societat Rural i Religió. Les Filles de la Misericòrdia Terciàries de Sant Francesc a Llorito (1866-2001), Editorial Leonard Muntaner, Palma, 2003.
- LLABRÉS, Pere Joan, La iconografia de l'església de Pina (Mallorca), Editorial Leonard Muntaner, Palma, 2006.
- MASSOT MUNTANER, Josep, Església i societat a la Mallorca del segle XX, Editorial Curial, Barcelona, 1977.
- RAYÓ BENNÀSSAR, Pere, Itineraris urbans per la ciutat d'Inca, Inca, 1993.
- RAYÓ BENNÀSSAR, Pere, "L'obra de Sebastià Riusec Es Pollencí" dins V Jornades d'Estudis Locals, Ajuntament d'Inca, 2000, p. 119-123.
- RIBAS, G. M., Religiosas Hijas de la Misericordia. Registro I. Año 1856, Palma de Mallorca, 1983.
- RIBAS, G. M., Documentos II (1861-1873), Palma de Mallorca, 1988.
- SUREDA, Sor Maria del Olvido, Congregación de Hijas de la Misericordia Terciarias de san Francisco de Asís, Editorial Seráfica, Vich, 1929.

Arxius consultats

- Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM)
- Arxiu Municipal d'Inca (AMI)⁸
- Arxiu General de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (AGC)

---

8 - Fonts consultades: Receptes de beneficiència per les monges franciscanes (1920-1921). Epígraf 3266.

L'ARXIU MUNICIPAL D'INCA

Mar Badia Picó

Què és l'Arxiu Municipal? Què ofereix?

L'Arxiu Municipal d'Inca és l'òrgan especialitzat de l'Ajuntament en la gestió, l'organització, la conservació i la difusió del patrimoni documental.

Són objectius de l'arxiu l'organització i conservació del patrimoni documental, així com preveure i satisfer les necessitats d'informació i documentació per a una correcta gestió administrativa, com el de l'actuació cultural, atenent el dret a accedir a aquesta i facilitant el seu ús dins el marc normatiu del present reglament.

L'Arxiu Municipal està integrat per les instal·lacions on es reuneixen, ordenen i difonen amb les finalitats anteriors. Aquestes dependències tenen com a funció única i exclusiva la que li és pròpia i específica i en cap cas no podran utilitzar-se per a altres finalitats.

El patrimoni documental té la condició de bé de domini públic i que, a efectes de titularitat i de gestió, és propietat de l'Ajuntament d'Inca. La seva conservació i organització té com a objectius:

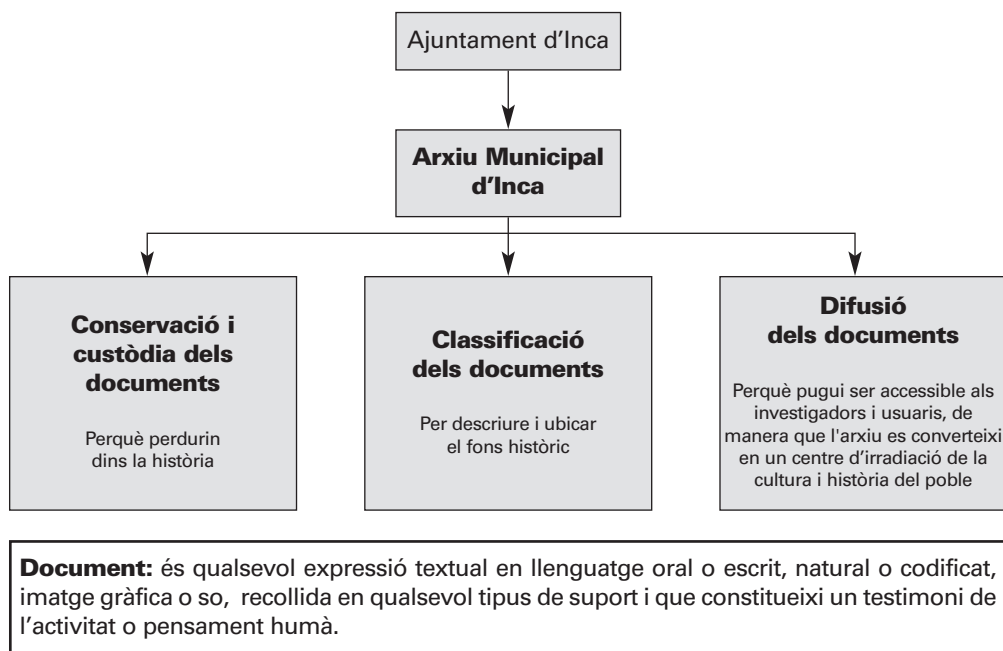
- Satisfer les necessitats d'informació i documentació, per tal de realitzar una correcta gestió administrativa municipal.
- Justificar els drets de les persones físiques, jurídiques, públiques o privades.
- Facilitar la informació i la documentació necessàries per a la investigació i estudis històrics i culturals.

Un cop definit el concepte de patrimoni cal esmentar la seva especificació: es considera

patrimoni documental de l'Ajuntament el conjunt de documents generats, rebuts o reunits per:

- L'alcaldia, regidors i els diferents òrgans, serveis i dependències municipals.
- Les persones físiques al servei de l'Ajuntament en l'exercici de les seves funcions o càrrecs.
- Les persones jurídiques en el capital social de les quals participa majoritàriament l'Ajuntament, així com les persones privades, físiques o jurídiques, gestores de serveis públics al municipi.
- Les persones físiques o jurídiques gestores de serveis municipals amb tot allò vinculat a la gestió d'aquests serveis, com també les que facin cessió o donació expressa dels seus fons documentals.
- La documentació generada per les persones que exerceixen funcions polítiques o administratives en l'Administració Municipal.

La seva ubicació

A l'actualitat, l'arxiu es troba situat al segon pis del Claustre de Sant Domingo. No es troba emplaçat al seu lloc originari, sinó que a l'actualitat tant l'Arxiu Històric com l'Administratiu es troben ubicats l'Àrea de Cultura i Educació de l'Ajuntament d'Inca. L'Arxiu Històric es troba localitzat al segon pis d'una ala del claustre i l'Administratiu es troba al soterrani de l'ala annexa.

Direcció: Claustre de Sant Domingo. Avinguda de les Germanies, s/n 07300 Inca
Telèfon: 871 914 500

Horari d'obertura al públic per a la consulta del fons:

De dilluns a divendres de 9 a les 14 hores; els dimarts i dijous de 16 a 20 hores; dies setmanals festius tancat.

Els recursos humans de l'arxiu

L'arxiu està al càrrec del cronista oficial d'Inca, el Sr. Gabriel Pieras Salom, i a mans d'una becària que tenen com a funcions principals:

- Rebre, conservar i custodiar adequadament la documentació.
- Classificar i ordenar la documentació.
- Elaborar normes reguladores de la classificació, ordenació i tractament de la documentació de gestió dels diferents òrgans auxiliars i departaments l'Administració, i controlar-ne la seva aplicació.
- Proposar directrius per a la correcta ubicació física dels documents i indicar les condicions idònies que han de reunir els locals del dipòsit i les instal·lacions necessàries per a la seva utilització i seguretat.

- Ocupar-se de la formació d'inventaris, catàlegs, índexs, repertoris i d'altres instruments de descripció documental que consideri necessaris per tal de facilitar un adequat accés dels usuaris a la documentació.
- Facilitar l'accés i la consulta de la documentació a tots els investigadors, estudiosos i ciutadans en general, d'acord amb el marc legal i normatiu existent.
- Contribuir a una major eficàcia i millor funcionament de l'Administració Municipal facilitant d'una manera ràpida i pertinent la documentació necessària per a la resolució d'un tràmit administratiu.
- Realitzar les propostes d'eliminació de documentació d'acord amb el marc legal i normatiu existent.
- Mantenir relacions amb els ens públics i privats amb tot allò que concerneix el servei d'arxiu.
- Vetllar pel bon funcionament del servei d'arxiu i de la disciplina en les seves àrees i dependències.
- Custodiar el segell de l'arxiu, les claus, els dipòsits, la sala de consulta i qualsevol altra de les seves dependències.
- Rebre correspondència oficial, les peticions i les sol·licituds, i distribuir el treball als empleats del servei d'arxiu.
- Proposar l'adquisició dels materials que siguin necessaris.
- Mantenir un llibre de registre de tots els documents rebuts o prestats per a la seva consulta fent constar la naturalesa i denominació del document, la persona que sol·licita el préstec, departament, data, signatura i firma del peticionari, tant en el moment del préstec com en la seva devolució.
- Vigilar la utilització dels documents per part dels usuaris i el manteniment del seu ordre i integritat.
- Mantenir una relació d'investigadors on figuri el nom, l'adreça i el tema d'investigació.
- Confeccionar les estadístiques mensuals i anuals d'investigadors i usuaris.
- Preocupar-se pel foment del patrimoni documental municipal mitjançant propostes d'adquisició, donació o dipòsit en els casos que sigui possible.
- Proposar les mesures necessàries per al bon funcionament del servei d'arxiu.

La carta de serveis

L'investigador, estudiant o ciutadà trobarà al seu abast :

- El fons documental catalogat de què disposa l'arxiu:
  - El fons catalogat de l'Arxiu Històric d'unes 5.000 entrades.
  - L'arxiu fotogràfic constituït per 77 àlbums amb fotografies d'actes oficials de l'Ajuntament d'Inca (1979-2003).
  - Programes de festes del Dijous Bo (1969-2005).
  - Programes de les festes patronals de Sant Abdon i Sant Senén (1941-2005).
  - L'hemeroteca (1920-1996).
  - 172 llibres del Butlletí Oficial de les Illes Balears (1833-1962).
- La consulta de la documentació
  - Tota la documentació de l'arxiu és lliurement consultable, sempre que es respecti la normativa del reglament intern de l'arxiu, exceptuant els següents documents:
    - La documentació en mal estat de conservació o en procés de restauració.
    - Per a documents el contingut dels quals pugui afectar matèries classificades o que llur difusió pugui comportar riscos per a la seguretat i defensa de l'Estat o l'esbrinament de delictes, serà necessària autorització de la institució competent.
    - Per a aquella documentació que contingui dades de caràcter personal i de la qual no hagin transcorregut més de cinquanta anys de la seva producció, tal com estableix la mateixa norma, serà necessària l'autorització expressa de totes les persones afectades.

Serveis que oferim a l'usuari:

- L'assessorament i orientació personalitzada al ciutadà i a l'investigador, en la recerca i localització de documents, per part del personal qualificat de l'arxiu.
  - La consulta dels documents originals es durà a terme a l'espai habilitat per a aquesta funció, mitjançant l'acreditació corresponent (autorització temporal o de la Targeta Nacional d'Investigador) i emplenant una fitxa de consulta.
  - Cada usuari pot sol·licitar un màxim de cinc unitats al mateix temps i pot efectuar noves peticions a mesura que vagi tornant les unitats consultades.
- Activitats culturals
    - Visites pedagògiques guiades per un arxiver, destinades a grups reduïts (no podran excedir quinze persones). Aquesta possibilitat té com a finalitat donar a conèixer les seves instal·lacions, les funcions, i els serveis. S'hauran de sol·licitar amb anterioritat.
  - Serveis complementaris
    - Taquilla individual: per facilitar el dipòsit de les pertinences personals dels usuaris com els bosses de mà, carteres, llibres i altres objectes amb els quals no està permès accedir a la sala de lectura.
    - Serveis de fotocòpies. L'arxiu ofereix, amb els límits, tarifes i formes de pagament establerts per la legislació i normativa vigent, reproducció dels seus fons documentals en fotocòpia.

Les reproduccions se sol·licitaran per escrit mitjançant el formulari que es troba disponible a l'arxiu. Cal remarcar que la reproducció queda supeditada a l'estat de conservació dels documents.

Petit esbós dels drets dels usuaris:

Els usuaris de l'arxiu tenen, entre d'altres, els següents drets:

- Accedir de forma lliure i gratuïtament a la sala de lectura de l'arxiu en l'horari i dies establerts, amb les condicions derivades de la normativa vigent, amb una acreditació prèvia i l'acceptació de les normes internes de l'Arxiu Municipal.
- Disposar de les condicions adequades de seguretat, higiene i comoditat necessàries per al treball d'investigació.
- Rebre informació i orientació sobre els fons de l'arxiu.
- Accedir als documents i a la seva reproducció, d'acord amb les normes i procediments establerts.
- Disposar d'un Llibre de Queixes i Suggeriments.

Compromisos de qualitat

L'Arxiu Municipal de l'Ajuntament d'Inca ofereix els seus serveis amb els següents compromisos de qualitat:

- Consulta de documents
  - Resposta a les consultes sobre el fons per fax, correu postal i electrònic, en el termini màxim d'un mes des de la seva recepció i registre a l'arxiu.
  - Atenció immediata a les consultes telefòniques sobre informació general.
  - Informació immediata i personalitzada a l'usuari sobre els fons i com accedir-hi.
  - Reserva d'un lloc de consulta a petició de l'usuari.
  - Préstec de documentació a l'Administració, dins els 15 dies següents a la seva sol·licitud.
  - Contestació als òrgans de l'Administració general de l'Estat en el termini màxim d'un mes sobre l'acceptació de la seva petició de transferència.
- Entrega de documents i de fotocòpies
  - Entrega de la documentació sol·licitada a la sala de lectura, en el termini màxim d'una hora.
  - Entrega de fotocòpies de documents històrics amb finalitat d'investigació en el termini màxim d'un mes.
  - Entrega de fotocòpies sol·licitades per via d'urgència en el termini màxim de 48 hores.

L'estat actual de la qüestió: què podria oferir l'arxiu?

L'aspecte fonamental és conscienciar les autoritats locals de la necessitat de conservar el document com a patrimoni històric, ja que és el llegat de la nostra identitat i de la nostra història, que sobtadament es perdrà en l'oblit.

a) Gestió i difusió del patrimoni documental

- Dotació de personal especialitzat per dur a terme la catalogació, l'inventari i la conservació dels documents.
- Elaborar una **pàgina en línia** de l'arxiu on es pugui consultar:
  - La ubicació de les instal·lacions mitjançant un mapa i l'horari d'obertura.
  - Fer una recerca inicial mitjançant el quadre de classificació.
  - Realitzar consultes personalitzades amb l'encarregat de l'arxiu mitjançant l'adreça electrònica: arxiuhistoric@incaciuat.com
- Realització i publicació del **Reglament** per al bon funcionament intern de l'arxiu, així

com, establir unes directrius bàsiques d'accés per als usuaris.

- Elaborà un fullet-tríptic a manera de guia fàcil.

- Elaborar un quadre de classificació del fons documental amb la cronologia corresponent, amb la finalitat de facilitar la seva recerca i sistematització.
- Promoure activitats divulgatives, culturals i pedagògiques, mitjançant:
  - L'organització de visites concertades, en grups reduïts de 15 a 20 persones, amb la finalitat de donar a conèixer les seves instal·lacions, els documents i la sala de consulta.
  - Elaborar publicacions informatives del fons documental.
  - Impulsar activitats com les conferències, estudis locals...

b) Conservació dels documents. Premisses bàsiques per prolongar la conservació:

- El primer pla d'actuació necessari seria la neteja de cada volum, carpeta i lligall, per treure la pols, els àcars i altres agents que ataquen el paper. Si escau, caldria canviar el sistema dels paquets en la mesura que es degraden.
- Seria interessant canviar el sistema de catalogació emprat, per evitar, tant com sigui possible, que es traspaperin els papers i facilitar la recerca i la conservació dels documents del fons històric.
A manera d'exemple serien prou eficaces les següents mesures:
  - Un sistema d'enquadernament encolat per als expedients o conjunts inseparables.
  - Emprar un sistema de carpetes de cartolina dura a l'hora de realitzar paquets. Aquest sistema permetria la cohesió dins un mateix paquet i també evitar extraviar part del conjunt catalogat dins un mateix número de fitxa.
  - La numeració de cada full amb el número de la fitxa assignat.
- Digitalització de tots els documents, revistes i fotografies. Aquest punt té per finalitat la realització d'un catàleg virtual per economitza el temps de recerca i alhora conservar una còpia del document.
  - Seria necessari comprar suport informàtic com per exemple un ordinador, una impressora, una fotocopiadora i un escàner.
- Creació d'una base de dades, després de realitzar l'escaneig, per facilitar la recerca mitjançant la interconnexió dels temes, grups i seccions, així com la numeració de les fitxes.
- Un cop catalogats tots els documents sense arxivar, s'haurien d'establir nous mètodes de sistematització de les seccions, com per exemple:
  - Agrupar els documents en grans grups/seccions partint del quadre de classificació. Això permetria l'agrupació coherent i alhora facilitaria la recerca.
  - El quadre de classificació estableix un organigrama del grup organitzat en seccions: Acció i òrgans de govern, Administració, Serveis, Urbanisme i obres, Economia i Hisenda, Administració de Justícia, Fotografies, Arxius particulars i col·leccions factícies.
  - Alhora es podrien disposar de forma cronològica i en diferents estances distribuïdes per seccions seguint aquest quadre.
  - Realitzar un quadre del fons històric establint les col·leccions i la cronologia.
  - Els llibres manuscrits s'haurien de disposar dins unes prestatgeries tancades amb

vidres per a la seva òptima conservació. Aquests en l'actualitat estan en un estat degeneratiu a causa dels agents atmosfèrics com són els àcars i sobretot per la humitat o el pas del temps. Això implica que s'haurà d'establir un pla de restauració mínima per a les petites rompudes i la neteja de cada llibre.

- Disposar d'una sala de conservació i restauració de la documentació.
  - Establir un lloc per a tal efecte, així com per a la seva neteja periòdica.

c) Accés als documents

- Disposar d'un lloc per a l'encarregat de l'arxiu, així com d'altres eines per facilitar la seva tasca com:
  - Zona per disposar un petit despatx.
  - Materials d'oficina: necessaris per les mancances actuals com les d'una taula tant per a l'encarregat i per als usuaris, llums per a les taules, un arxivador amb distints departaments per a les fitxes de l'inventari, petits utensilis (com bolígrafs, grapadora, clips, cinta adhesiva).
  - Materials informàtics: un ordinador amb gran capacitat per disposar del programa d'inventari d'arxiu, una impressora amb les funcions de fotocopiadora i escàner.
  - Sistema de calefacció i aire fred.
- Habilitar una sala de consulta-estudi per als usuaris i investigadors a la zona de l'arxiu.
- L'usuari s'haurà d'identificar per accedir a la consulta mitjançant:
  - En qualsevol cas per accedir als documents, per part dels usuaris, serà imprescindible omplir una fitxa en la qual constin les seves dades i el tema de la investigació. Alhora estaran obligats a respectar l'horari i les normes de règim local intern de l'arxiu. Així mateix, hauran d'entregar una còpia del treball realitzat, que passarà a formar part del fons bibliogràfic de l'arxiu.
  - Els investigadors tindran lliure accés a tots els documents que es conservin a l'Arxiu Municipal amb el fi de completar investigacions quantitatives en què no es faci esment de les dades qualitatives de les persones afectades, i amb un compromís per escrit previ que garantirà gudament la intimitat de les persones.
- Es posarà a disposició dels usuaris els documents sol·licitats mitjançant una petició reglada per escrit.
  - Es podrà sol·licitar un màxim de tres unitats cada cop i es podran efectuar noves peticions a mesura que vagi tornant les unitats consultades.
  - Alhora es facilitarà el reglament d'accés destinat al bon ús de les instal·lacions i al maneig dels documents
  - L'accés als documents originals queda subordinat a la seva conservació.
  - L'usuari haurà d'acreditar-se abans d'accedir a la sala de consulta ja sigui amb la targeta nacional d'investigador, la presentació del permís temporal concedit pel centre o altres. Lògicament aquesta acreditació és personal i intransferible.
  - S'haurà d'accedir a la sala de consulta amb el material destinat a la presa de notes, com els llapis, fulls en blanc, per la qual cosa no pot utilitzar-se tinta per escriure, perquè es pot danyar el document amb taques indelebles. Per a aquest fi, també es permet l'ús d'ordinadors portàtils.

- Serà indispensable manipular els documents amb precaució i sense brusquedats, perquè no es perjudiqui la seva conservació.
- Servei de fotocòpies mitjançant una petició prèvia i el pagament de la taxa estipulada.
  - El nombre de còpies serà limitat i també dependrà de l'estat de conservació. Implica la necessitat de la compra d'una fotocopiadora-escàner

d) Conceptes clau per entendre la dinàmica d'un arxiu

Arxiver: professional amb titulació universitària superior que defineix, implanta i manté el sistema de gestió documental i de gestió de l'arxiu per tal d'organitzar i custodiar els documents, amb la finalitat de facilitar-ne l'accés i la consulta.

Arxiu: és l'organisme o la institució des d'on es fan específicament funcions d'organització, tutela, gestió, descripció, conservació i difusió de documents i fons documentals. També s'entén per arxiu el fons o el conjunt de fons documentals.

Fons documental: és el conjunt orgànic de documents aplegats en un procés natural que han estat generats o rebuts per una persona física o jurídica, pública o privada, al llarg de la seva existència i en l'exercici de les activitats i funcions que li són pròpies.

Document d'arxiu: és tota expressió en llenguatge oral, escrit, d'imatges o de sons, natural o codificat, enregistrada en qualsevol mena de suport material, i qualsevol altra expressió gràfica, testimoni de l'existència, de les activitats o de les funcions de qualsevol persona física o persona jurídica, amb exclusió de les obres publicades que integren el patrimoni bibliogràfic.

Sistema de gestió documental: és el conjunt d'operacions i de tècniques, integrades en la gestió administrativa general, basades en l'anàlisi de la producció, la tramitació i els valors dels documents, que es destinen a la planificació, el control, l'ús, la conservació i l'eliminació o la transferència dels documents a un arxiu, amb l'objectiu de racionalitzar-ne i unificar-ne el tractament i aconseguir-ne una gestió eficaç i rendible.

BIBLIOGRAFIA

- AAVV. *Inca, un segle ciutat 1900-2000. Inca: Ajuntament d'Inca, imprès a Gráficas García, 2000.*
- GRUP D'ARXIVERS MUNICIPALS DE MALLORCA, *Proposta de quadre de classificació per a la documentació municipal. Palma: Aquil·les Editorial.S.L., 2004.*
- LLADÓ I FERRAGUT, J. *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la ciudad de Inca (Baleares) y del protocolo de los Sanjuanistas de Pollensa. Palma de Mallorca: Imp. SS. Corazones, 1951.*
- SANCHO Y VICENS, P. A. *Memoria sobre los archivos de baleares no incorporados, Año 1924. Palma de Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana, 1931.*

PERE TERRENCES I LES TAULES DEL CONVENT DE SANT BARTOMEU D'INCA

Antònia Torelló Torrens

Fitxa tècnica

AAVV. *Mallorca gòtica*. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1998, pàg. 207.

Títol: taules de l'Anunciació, Trobada de Sant Joaquim i Santa Anna, Naixement i Visitació de Maria a Santa Isabel.

Autor: atribuït a Pere Terrenes.

Data: darrer quart del segle XV.

Tècnica: tremp i daurat damunt fusta de pi.

Localització actual: monestir de Sant Bartomeu de les monges jerònimes. Inca.

Mides: 247 x 68 x 13 cm cadascuna.

Introducció

A Mallorca, el darrer alè de la pintura gòtica té protagonistes forans, com també els tingueren les primeres manifestacions. Entre ells destaquen Pere Niçard i Alonso de Sedano, figura interessant que durant la seva estada a Mallorca treballà amb els pintors locals de més renom del moment com eren Joan Desí i l'autor del qual tractarem aquí, Pere

Terrencs, encara que les personalitats dels interessats es fan difícils d'identificar per no coincidir les dades documentals amb les diferents obres conservades.

A final del segle XV, les relacions entre Mallorca i València devien ser molt intenses, tant pel que fa al camp comercial com a l'artístic, tal com manifesta el fet que molts artistes illencs anessin a fer el seu aprenentatge a la capital lleuantina per retornar, una vegada formats, a la seva terra. Aquest és precisament el cas de l'autor considerat com el més significatiu del pas del segle XV al segle XVI a les Illes.²

Vida i obra de l'autor

Pere Terrencs o Terrenchs fou un pintor actiu entre 1479 i 1528 que relacionem amb el gòtic mallorquí, encara que la seva etapa de formació com a pintor tingué lloc a València.³

El seu nom aparegué a final del segle XIX, i durant el segle XX l'hem pogut anar afermant i documentant, cosa que ens ha permès traçar d'una manera molt exacta tota la seva trajectòria vital i professional.⁴

L'època de la seva vida millor documentada pertany a la seva tornada a l'illa de Mallorca després de la seva formació a València. Fou un artista de gran importància, ja que arribà a ser el primer pintor de la confraria de Sant Lluc i, fins i tot, pintor oficial de l'Ajuntament de Mallorca.

Les escasses dades anteriors eren tot el que se sabia de l'autor fins al 1985. Un altre dels problemes afegits era que tampoc no el podíem connectar amb cap peça de les conservades per no tenir cap tipus de documentació que ho acredités.

Paral·lelament, i durant les mateixes dates, és quan s'agrupen una sèrie d'obres anònimes que avui en dia s'adscriuen a Pere Terrencs i que, en aquell moment, no tenien autor concret.⁵

Avui en dia, però, d'aquest pintor mallorquí coneixem el nom del seus pares; Pere, d'ofici moliner, i Caterina, així com també el nom de la seva dona: Úrsula.

Sabem que el 1479 està documentat a València i que torna a Mallorca el 1483 amb la seva dona, els seus infants, els seus béns i part de la seva família. A partir d'aquí, és trobat als arxius mallorquins fins al 1528.

Segons Llompart, Pere Terrencs tingué una etapa de formació al regne de València de la qual no tenim notícia alguna llevat de la seva relació amb el mestre de Perea i el seu cercle.⁶

---

2 - SUREDA, Joan. *Historia del arte español. La época de las catedrales. El esplendor del Gótico*. Volum V, Barcelona: Grupo Editorial Planeta, 2002, pàg. 99-100.

3 - AAVV. *Gran enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears*. Volum 4, Palma: Àmbit Serveis Editorials, 1996, pàg. 304.

4 - SUREDA, Joan. *Ibidem*, pàg. 99-100.

5 - SABATER, Tina. *La pintura mallorquina del XV*. Palma: Edicions UIB, 2002, pàg. 346

6 - AAVV. *Mallorca gòtica*, op. cit., pàg. 209

Com a moltes altres ocasions el nom de Pere Terrencs apareix documentalment lligat a una gran quantitat de retaules que malauradament no conservem, en tant que un gran nombre de pintures de l'època, amb una gran i indubtable unitat d'estil, no tenen un autor reconegut. Durant algun temps Pere Terrencs fou identificat com Martí Torner, artista de la mateixa època del qual no es tenia cap referència documental dins l'illa, fins que sortí a la llum el nom i el document que ens feia referència a Pere Terrencs, un artista de manifest gust flamenc, tant pel que fa a la iconografia com a allò plàstic.⁷

El fet de relacionar o fins i tot identificar Pere Terrencs amb Martí Torner no és tret casual, ja que tingueren coincidència a la ciutat de València entre els anys 1479 i 1483.

Durant aquest període, Torner era ja un pintor arrelat i amb encàrrecs importants, i el més lògic és pensar en una certa relació entre ambdós, en la qual forçosament Terrencs hauria après de Torner i no a la inversa.⁸

De la seva trajectòria ja a les Illes, destaca el seu nomenament el 1488 com a pintor de l'Ajuntament de Mallorca.

D'entre les seves obres destaquen el retaule dels sants Francesc i Praxedis per a una capella del convent del Carme el 1483, el retaule de la confraria de Sant Jordi dedicat a santa Praxedis, un faristol per a la Seu de Mallorca el 1484; col·laborà amb Alonso de Sedano el 1488 amb unes taules que representaven sant Sebastià i santa Praxedis destinades a la capella municipal de l'Àngel Custodi a la Seu de Mallorca; la pintura de l'orgue de la mateixa Seu el 1498; el retaule major de la parròquia de Manacor el 1489; el retaule de la Mare de Déu del Rosari per a una capella familiar a Felanitx; el retaule de les ànimes de la parròquia de Campos de 1514.

Atesa la gran quantitat d'obres que té l'artista a Mallorca, podem pensar també que la seva arribada a l'illa va estar precedida d'una certa fama, atès que tot seguit obtingué l'encàrrec d'un retaule de format mitjà per al qual havia de percebre la gens menyspreable quantitat de cent lliures, així com la comanda d'una altra taula encarregada per a la Confraria de Cavallers.

A part de tot allò esmentat anteriorment i segons sembla, l'any 1489 ja estava en el cim de la seva carrera, com ho testimonien les capitulacions per al retaule de Manacor. Aquest document és especialment significatiu, perquè, per primera vegada a la documentació mallorquina, apareix citat de qualche manera el tema artístic: tot i que Terrencs es compromet a realitzar les figures segons com ho desitgin els jurats, la realització pròpiament dita i un aspecte aparentment poc rellevant com és el de la indumentària es deixen al criteri del pintor.

En aquest moment, i tal com indicà el pare Llompart, Pere Terrencs és el pintor més important l'època dels Reis Catòlics a Mallorca, cosa que podem constatar no només per la gran quantitat d'obres ni per la seva aparició a múltiples documents, sinó també pels llistats d'artistes que formaven part del Reglament de la Confraria de Sant Lluç.

7 - SUREDA, Joan. Op. cit., pàg. 99-100.

8 - SABATER, Tina. Op. cit., pàg. 350.

Amb relació a això, l'any de la seva fundació, el 1486, ja hi apareix el nostre protagonista citat al darrere de Rafael Mòger i Nicolau Martí, però pocs anys després, el 1512, any en el qual es reestructura la confraria, ja hi surt el primer.⁹

Llompart destaca també la màxima importància del seu taller. Aquesta situació en el context local ha estat també assenyalada pel que fa a l'aspecte tècnic: Pardo, a partir de la restauració de la taula de Sant Jeroni i de la lectura documental, li atorga un paper fonamental en la pintura mallorquina quant al pas del temps a l'oli.

Hem de tenir molt en compte un aspecte que Llompart ja ha comentat: la gran tasca de Terrencs, testimoniada pel nombre de retaules contractats i per la importància d'alguns a nivell documental. Per això es pensa en un taller amb gran quantitat de gent al seu càrrec, que queda de manifest pel fet que en períodes curts agafa encàrrecs importants a diferents llocs de l'illa. També pel fet que en allò relatiu al retaule de Llucmajor de 1516, que Terrencs contracta juntament amb Llaneres, ens ajuda a entendre el paper que tenien els ajudants en el taller del pintor: "Item, som de pacte, que vosaltres dits mestres hajau a pintar totes les testes del dit retaule." Segons sembla, per aquestes dates sortien peces del taller de Terrencs a les quals el mestre no intervenia, d'aquí que els contractants es volguessin assegurar que, almenys, els caps serien obra dels pintors principals.

Estil pictòric

La taula de Sant Jeroni (l'única documentada) ens serveix per a observar totes les característiques que trobem a altres de les obres de Pere Terrencs com són el sentit del natural a partir de l'èmfasi posat a aconseguir un retrat vigorós i el fet de donar un fort modelat a les carnacions i a les qualitats de textura i cromàtiques.¹⁰

Ell és un pintor que domina molt bé el dibuix, amb una gran vivacitat policroma i figures de grans dimensions que ocupen l'espai i eviten així qualsevol element accessori. Són figures escultòriques, de gran volum, dignes i elegants.¹¹ Els seus tipus masculins es caracteritzen per uns rostres amb trets molt semblants: oval arrodonit amb galtes plenes, nas ample, llavis carnosos, clot a la barbata i marques de maduresa tipificades.

Els ulls de les seves figures sempre segueixen el mateix patró: grossos i ovalats, amb parpella inferior accentuada, llagrimer destacat i l'iris desplaçat a la part superior, del qual resulta una mirada fixa i intensa.

La qualitat del seu modelat intensifica els efectes escultòrics i no hi ha cap voluntat d'investigar l'expressió psicològica.¹²

A les escenes narratives la minuciositat flamenca i el detallisme dels objectes que hi representa ens demostren la clara influència de la pintura hispanoflamenca, encara que també mostra un estil de gran inspiració filovalenciana.¹³

9 - AAVV. *Mallorca gòtica*. Ibídem, pàg. 209.

10 - SABATER, Tina. Op. cit., pàg. 351, 395-401.

11 - AAVV. *Mallorca gòtica*. Op. cit., pàg. 209.

12 - SABATER, Tina. Ibídem.

13 - AAVV. *Mallorca gòtica*. Ibídem, pàg. 209.

Podem afirmar sense por que aquest apropament a la natura i als elements emprats per representar-la provenen de la font flamenca i, sobretot, de Robert Campin -mestre de Flémalle- i Jan van Eyck. Pel que fa a les seves particularitats, la que crida més l'atenció és la muntanya ganxuda. Aquest tret, considerat definidor de la mà de Pere Terrencs, no és tal, ja que apareix a moltes altres obres coetànies, fruit de l'observació de les obres hispanoflamenques.¹⁴

Post planteja un possible aprenentatge o influències de Terrencs a les seves obres a aquesta cita textual:

*“Su estilo nos presenta una fase de la general manera hispano-flamenca, pero no muestra afinidades íntimas con ninguna escuela regional de esta manera en la península, que basten para fundamentar una teoría en relación con el lugar donde alcanzara su formación (...). Tuvo con seguridad un conocimiento del arte flamenco, o a lo menos de sus replicas españolas, y hasta fue algo mas fiel al ejemplo de los Países Bajos que la mayoría de sus rivales catalanes y valencianos, pero no manifiesta tampoco peculiaridad que enlacen sus primeros tiempos con ninguna de las escuelas de la Península, como las de Salamanca, Burgos o Aragón, donde dominaba mas la influencia flamenca (...) Permanece como un exponente enteramente individual del estilo hispano flamenco, y sus orígenes son un enigma”.*¹⁵

Problemàtica d'atribució

La primera vegada que fou exposada una obra de les que ara saben de Pere Terrencs, però que en aquell moment no tenia autor assignat, va ser a l'exposició de la Societat Arqueològica Lul·liana de l'any 1881, al col·legi de la Sapiència de la ciutat de Mallorca, on s'exposà *Les Tres generacions*.

Això donà peu que un grup de pintures de gran similitud estilística s'agrupessin, encara que sense cap autor al qual ser atribuïdes.

El 1915, l'arxiver Manuel Beti trobà a l'arxiu de l'Arxiprestat de Morella un document datat a l'any 1497 que identificava les sarges de l'orgue de l'Hospital de Morella amb un tal Martí Torner, per la qual cosa automàticament tot aquest grup de peces passà a ser atribuït a aquest autor,¹⁶ un pintor mallorquí documentat a València. Per això, Post arribà a la conclusió que aquestes peces mallorquines eren de Martí Torner,¹⁷ cosa que ningú no va rebatre, a excepció de Josep Gudiol al seu volum *d'Ars Hispanie*.¹⁸

A més de les peces que ara s'atribueixen a Martí Torner, hi havia un altre grup de peces de caràcter hispanoflamenc, però d'una mà diferent, que s'aglutinaren entorn del retaule de Sant Francesc a Palma. El fet de no tenir cap obra documentada de l'esmentat Pere Terrencs féu que es pensés que aquest grup d'obres eren seves. Així s'arreglava l'atribució dels dos tallers més importants de pintura mallorquina del segle XV: Martí Torner i Pere Terrencs.

14 - Sabater, Tina. Op. cit., pàg. 357.

15 - POST, C. R., citat a SABARER, Tina. Ibídem, pàg. 350.

16 - AAVV. Mallorca gòtica. Op. cit., pàg. 208.

17 - SABATER, Tina. Op. cit., pàg. 347.

18 - AAVV. Mallorca gòtica. Ibídem, pàg. 208.

Gudiol no estava d'acord amb les anteriors idees que eren anunciades per Post a la seva obra de 1955.

El problema era que Gudiol partia d'una premissa errònia (que la taula del martiri de Sant Sebastià d'Alonso de Sedano era una peça de Terrencs) i això, sumat a l'apreciació que les obres atribuïdes a Torner eren més similars a les de Sedano que a les del mestre de Sant Francesc, va crear un dubte general i un halo de misteri envoltant totes aquestes peces i els dos autors.

Les successives obres tretes a la llum per Jeroni JuanTous i per Guillem Rosselló Bordoy, Alomar i Sánchez Cuenca, associades pictòricament al retaule de les tres generacions, s'atribuïren decididament a Martí Torner. Llavors, les obres associades a aquest foren: la taula de Sant Jeroni del monestir que duu el mateix nom, les taules de Sant Gregori Magne i Sant Agustí i una taula que representa l'Aparició de Crist Ressuscitat a la seva mare del Museu Diocesà, sengles taules dedicades a Sant Joaquim i a Santa Anna del monestir de Sant Bartomeu a Inca, la taula de Sant Nicolau i una sarja amb l'arcàngel Gabriel, ambdues de col·leccions particulars, encara que la segona provenia del palau de l'Almudaina.

La qüestió Terrencs-Torner i tota la seva problemàtica conegué una altra interpretació arran dels estudis de Gabriel Llompart. Aquest autor amplià el catàleg d'obres amb les següents peces: les taules de Sant Joaquim i Santa Anna del monestir de Santa Clara, les sarges que representen l'Anunciació i l'Epifania pertanyents a l'església parroquial de Sóller, la taula de Sant Pere Papa i la taula de Sant Pere Apòstol, ambdues de procedència desconeguda i que als anys 70 eren part de la col·lecció Costa, i la predel·la que representa la presentació de Maria al temple i els sants Sebastià i Antoni.

Seguint el cercle del pintor, també hi situa una petita taula devocional amb una Epifania que es trobava a una col·lecció privada, el tríptic de l'Ecce Homo, una peça propietat de la col·lecció March ja coneguda, però que al moment no tenia cap estudi específic, així com dues peces del monestir de Santa Isabel de monges jerònimes consistent en un foli miniat a ambdues cares on es presenten Sant Jeroni i Santa Isabel, que s'inclou al Llibre de les Constitucions del monestir, i la sarja dedicada a la imatge de Crist fermat a la columna.¹⁹

De totes maneres, Llompart va advertir amb sagacitat, el 1977, que el volum d'obres que Post atribuïa a Torner era massa i que, a més, Torner no apareixia documentat a les Illes en cap moment. Per tot això, podria ser que aquestes obres no fossin de l'esmentat Martí Torner i que fossin de Pere Terrencs, que apareixia moltes vegades citat a la documentació mallorquina encara que mai en concordança amb les peces, ja que de les seves no es tenia informació de cap tipus.

A aquesta llacuna se li trobà una solució el 1985, quan el prevere Josep Estelrich va descobrir a l'arxiu del convent de clausura de Sant Jeroni els pagaments d'una taula amb el titular de l'església que donaven llum al seu autor: Pere Terrencs i les dades de l'execució, 1504-1512.

---

19 - SABATER, Tina. Op. cit., pàg. 346- 347

Des d'aquest moment, les primeres atribucions fetes aquest grup d'obres, amb el nom de Martí Torner, artista només documentat a València entre 1480 i 1497, passaven ara a tenir el nom de Pere Terrencs com a autor.

Totes aquestes taules han estat comparades amb la documentada obra de Sant Jeroni amb el resultat d'unes similituds estilístiques molt altes.²⁰

Gràcies a això, el problema de l'autoria s'arreglava, atès que teníem peces conservades atribuïdes al dit pintor, encara que també apareixia el problema que moltes altres obres documentades no eren conservades. Algunes d'elles són el retaule d'advocació indeterminada realitzat per Terrencs i Sedano, segons sembla abans de 1488, amb destinació al convent de franciscans de Sóller, pel qual es cobraren setanta lliures; un retaule contractat l'any 1506 per Pere Terrencs i els jurats d' Algaida destinat a Sant Honorat del puig de Randa; i el retaule de les Ànimes de la parròquia de Campos que coneixem per un esbós de contracte datat de 1514.

També va fer feina en un retaule per a la parròquia de Lluçmajor, segons contracte de 1516, en el qual Terrencs i un pintor desconegut fins al present, Gregori Llaneres, havien d'encaixar taules preexistents i un retaule dedicat al sant titular del convent de Sant Domènec, que Terrencs va pintar conjuntament amb Miquel Frau, del qual sabem pel pagament de la darrera part efectuat el 1522; al document actua com a testimoni Miquel Vidal, un pintor valencià aleshores resident a Mallorca.

La taula de Sant Jeroni, l'única datada i ben documentada, pertany al retaule fet per Terrencs entre 1504 i 1508 per a l'altar major del monestir de Santa Elisabet de monges jerònimes. És l'obra amb més informació sobre el pintor i, encara que no sigui objecte del meu estudi particular, en faré una mica de ressenya seguint el que comenta Estelrich. Confirma que no se'n coneix documentalment el projecte global, tot i que s'ha pogut saber pel llibre d'albarans que tenia una cimera dedicada a l'escena del Nin Jesús trobat al temple. Substituït al segle XVII per l'actual retaule barroc, fou desmuntat i espargides les taules pel recinte conventual.²¹

De totes maneres, i encara que el problema de l'atribució de les peces paregui solucionat, el Sant Jeroni documentat com de Pere Terrencs no té unes característiques estilístiques i iconogràfiques que permetin aclarir l'autoria de totes les altres obres que no estan documentades i que s'atribueixen a aquest autor.

Totes aquestes taules citades no estan, estilísticament, gens enfora de les sarges que trobem a Morella o al retaule de la Vida de Jesús i Maria del Museu Catedralici de Sogorb a Castelló, atribuït a Martí Torner.

Com a aspecte curiós i voltant tota aquesta polèmica trobem una muntanya ganxada que es relacionaria amb l'obra de Pere Terrencs, però que també es troba a aquest retaule que s'atribueix a Martí Torner.

20 - AAVV. *Mallorca gòtica*. Op. cit., pàg. 209.

21 - SABATER, Tina. Op. cit., pàg. 348- 351.

El problema és que no tenim cap document que identifiqui Torner fent feina a Mallorca; per tant, tot aquest conjunt d'obres passa directament a formar part de l'atribució de Pere Terrencs i del seu taller o cercle més proper.²²

Una altra de les hipòtesis que sorgí als anys 60 proposava que l'anomenat mestre de Sant Francesc seria un altre artista d'influx burgalès que es coneixeria amb aquest nom per la gran obra que se li atribuiria al convent dels franciscans de Palma.

Altres atribucions a aquest mateix artista serien el retaule de Ramon Llull, altres taules conservades per l'illa de Mallorca i altres a col·leccions espanyoles i estrangeres.

Tindria un estil tosc, però amb encant, lleu esquematisme i gran monumentalitat de les figures de tradició a Sedano que el mateix autor dugué d'Itàlia.

El mestre de Sant Francesc s'identificà amb Pere Terrencs, també adscrit al cercle de Sedano i que tindria un gran paregut amb l'obra de Martí Torner.

Per tot allò dit anteriorment, es considerà que les obres del mestre de Sant Francesc podrien ser de Martí Torner i les obres atribuïdes per Post a Martí Torner podrien ser de Pere Terrencs.²³

Aquesta hipòtesi sostinguda a l'Ars Hispanie avui en dia ha estat totalment superada per estudis posteriors.

Història de les taules

Aquestes dues taules que ens ocupen foren descobertes cap als anys 60 per l'estudiós i fotògraf Jeroni Juan i actualment es troben al convent de Sant Bartomeu d'Inca, de les monges jerònimes.

Al seu inici, serien o haurien estat part d'un retaule de grans dimensions dedicat, possiblement, a la Mare de Déu, i aquestes dues pintures es correspondrien amb les taules laterals.

La primera de les taules ocuparia, al retaule original, una hipotètica disposició esquerra al retaule i és la que representa a la part baixa la trobada-abraçada de Sant Joaquim i Santa Anna davant la Porta Daurada i a la part superior la representació de l'Anunciació a Maria.

La segona taula es correspondria amb la hipotètica part dreta del dit retaule i hi podem veure la Visitació (visita de la Mare de Déu a Santa Elisabet) i una Nativitat ocupant la part alta.²⁴

Les mides del retaule són: 2,44 metres d'alçada, 69 centímetres d'amplària i 13 centímetres

---

22 - AAVV. *Mallorca gòtica*. Op. cit., pàg. 207- 210.

23 - GUDIOL, José. *Ars Hispanie. Historia Universal del Arte Hispánico. Pintura gòtica*. Madrid: Editorial Plus-Ultra, 1955, pàg. 296.

24 - AAVV. *Mallorca gòtica*. Op. cit., pàg. 207- 210.

més de fondària. Tenint en compte les mides de les quals disposem avui en dia i sabent que eren les taules laterals d'un retaule, podem afirmar que, d'haver conservat la peça en el seu conjunt, ens hauríem trobat davant una peça de dimensions enormes.

Ambdues taules, d'un mateix retaule dedicat a la Mare de Déu, compten amb prolongacions superiors, a manera de cimeres, on es representen les escenes de l'Anunciació i l'Epifania, tal com hem dit abans. Atès que no comptem amb cap classe de documentació directa o indirecta que ofereixi cap tipus d'informació sobre les taules, cal tenir en compte, amb relació a la seva procedència, que el monestir de les jerònimes d'Inca no es va fundar fins a l'any 1534, però sabem que quatre anys abans vuit monges sortiren de la casa mare de Ciutat per establir un monestir al puig de Santa Magdalena, el qual fou traslladat en la data indicada a l'església de Sant Bartomeu situada dins la vila d'Inca.

El retaule les monges jerònimes ens posiciona respecte a l'origen de les peces. Com s'ha dit, el monestir d'Inca no fou traslladat al seu emplaçament actual fins al 1534, una data molt tardana per a la cronologia de Pere Terrencs. Aquest fet ha estat el que ha motivat el suggeriment que el retaule hagués estat fet per a l'església existent de Sant Bartomeu.

Tanmateix, sembla més lògic suposar que fou encarregat al pintor per les jerònimes de Ciutat, atès el fet que li confiaren també el retaule major de l'església conventual i les il·lustracions miniades del Llibre de les Constitucions.

Per tant, el més lògic seria pensar que el retaule va ser donat a les germanes d'Inca en ocasió del seu definitiu establiment.²⁵

Obres

Com passa massa habitualment, les obres conservades i els diferents documents que ens han arribat no coincideixen.

De Pere Terrencs tenim tres tipus d'obres: aquelles que conservem i que tenim documentades, les que no conservem, però que tenim documentades, i aquelles que conservem, però, malauradament, no tenim documentades.

Les taules que se li atribueixen són setze, encara que sabem que a l'illa n'hi ha d'inèdites.²⁶

L'única taula conservada i documentada que existeix és la de Sant Jeroni, feta per al convent de les jerònimes de Palma. També és una peça mutilada, ja que pertanyia a un retaule complet dedicat al sant i que fou desmuntat durant l'època barroca per posar-ne un altre "més de moda" per al moment.

Només conservem aquesta peça, ja que les altres en desmuntar el retaule es perderen o han estat destruïdes pel pas del temps.

25 - SABATER, Tina. Op. cit., pàg. 360.

26 - AAVV. Gran enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears. Volum 4. Op. cit., pàg. 304.

Aquesta peça és la que ens permet fer totes les altres atribucions i treure les característiques estilístiques i fisionòmiques de l'autor.

SABATER, Tina. Op. cit., pàg. 430.

Al mateix convent de les jerònimes de Palma trobem un llibre amb la imatge també del sant amb grans similituds amb l'obra documentada.

SABATER, Tina. *Ibidem*, pàg. 433.

Al Museu de Mallorca es conserven aquestes taules d'Alaró, part d'un retaule dedicat a la Mare de Déu o amb la Sagrada Família, ja que conservem la taula central dedicada a les Tres Generacions i una lateral amb l'arcàngel Gabriel.

SABATER, Tina. *Ibidem*, pàg. 439.

SABATER, Tina. *Ibidem*, pàg. 439.

Una altra de les obres a mencionar és la Taula de l'Anunciació, també atribuïda a Pere Terrencs. Prové de la Seu de Mallorca i també és una taula única. El retaule fou llevat del seu emplaçament, però la taula es reutilitzà per a l'orgue de la mateixa catedral, per la qual cosa el seu estat de conservació no és el més òptim. Fou recuperada durant la II República.

SABATER, Tina. *Ibidem*, pàg. 434.

Ja la darrera obra a la qual farem referència és a l'Aparició de Crist ressuscitat a la Verge Maria en presència dels patriarques de la humanitat Adam i Eva, que es conserva al Museu Diocesà de Mallorca.

SABATER, Tina. *Ibidem*, pàg. 440.

Conclusions

Les conclusions que podem extreure d'aquest treball són variades, encara que de cap d'elles podem afirmar de sigui científica al cent per cent, atès que no tenim cap tipus de document que ens ajudi a demostrar les hipòtesis plantejades.

És cert que Pere Terrencs a l'única obra documentada que té, el Sant Jeroni, posa de manifest una fisonomia particular i una manera de tractar els plecs que es repeteix a totes les obres que se li atribueixen.

Si suposem que l'obra miniada del mateix convent també és seva, podem veure un paisatge de clara filiació flamenca i amb característiques que farà seves com el mont ganxut o els típics arbres del paisatge, que trobem a les taules d'Inca.

Per iconografia, però també per la seva manera de fer, comprovem la seva filiació valenciana, però també flamenca, encara que només tenim constància de la seva estada a València.

Pere Terrencs és un autor problemàtic. La documentació no ens demostra que cap de les obres esmentades anteriorment, incloent les taules d'Inca, siguin seves, encara que per esquemes estilístics i fisonòmics puguin ser atribuïdes a la seva persona.

Bibliografia

- AAVV. Gran enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears. Volum 4. Palma: Àmbit Serveis Editorials, 1996.
- AAVV. Mallorca gòtica. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1998.
- GUDIOL, José. *Ars Hispaniae. Historia Universal del Arte Hispanico*. Madrid: Editorial Plus-Ultra, 1955.
- SABATER, Tina. *La pintura mallorquina del XV*. Palma: Edicions UIB, 2002.
- SUREDA, Joan. *Historia del arte español. La época de las catedrales. El esplendor del Gótico*. Volumen V. Barcelona: Grupo Editorial Planeta, 2002, pàg. 99-100.

ESTUDI ICONOGRÀFIC DE LES TAULES ATRIBUÏDES A PERE TERRENCES DEL CONVENT DE SANT BARTOMEU D'INCA

Antònia Torelló Torrens

Fitxa tècnica

Títol: taules de l'Anunciació, Trobada de sant Joaquim i santa Anna, Naixement i Visitació de Maria a santa Isabel.

Autor: atribuït a Pere Terrenes.

Data: darrer quart del segle XV.

Tècnica: tremp i daurat damunt fusta de pi.

Localització actual: monestir de Sant Bartomeu de les monges jerònimes. Inca.

Mides: 247 x 68 x 13 cm cadascuna.

Estudi iconogràfic

Per a facilitar la tasca de lectura de l'obra, el que farem serà dividir les dues taules de manera que ens quedïn quatre escenes. Per tant, a la primera taula tindrem A (l'Anunciació) i B (l'abraçada de sant Joaquim i santa Anna davant la Porta Daurada), i a la segona taula tindrem C (la Nativitat) i D (la Visitació).

1

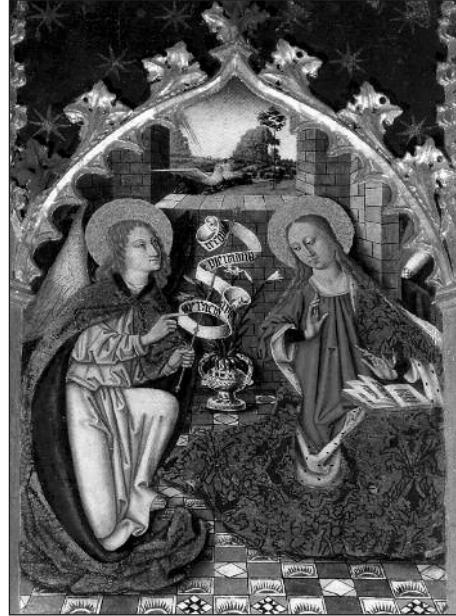
1 - AAVV. *Mallorca gòtica*. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1998, pàg. 207.

Anunciació

A la **part A** trobem l'Anunciació, el moment en el qual l'arcàngel Gabriel anuncia a Maria que serà la Mare del Salvador. En aquest cas trobem Maria llegint i torbada per la presència de l'ésser. Tota l'escena és emmarcada per un arc conopial propi de l'època que deixa lliure la resta de l'espai, que per sobre té una zona pintada de blau amb estels lineals de color groc i que a la part baixa concentra la ja anomenada escena: ens trobem a un interior molt ric amb unes rajoles que alternen els colors verd, vermell, terròs i blanc amb altres motius geomètrics negres.

L'arcàngel, el trobem a l'esquerra i Maria està situada a la dreta, separats per un gerro on hi ha col·locats uns lliris, sota una finestra a la qual podem observar un paisatge, però on també podem veure la representació del colom que simbolitza l'Esperit Sant.

L'arcàngel duu una túnica blanca i el mantell de brocat que assenyalava a Maria amb una de les seves mans i que amb l'altra duu el *Lilium virginum*, sobre el qual s'enrotlla una cinta o filacteri on podem llegir: *Ave Maria gratia plena, Dominus tecum*.

2 - (Nota al peu)

La Mare de Déu es recull sobre si mateixa en rebre el missatge de l'anunci. Porta una túnica de color vermell i una capa de brocat amb folre d'ermíni, molt ricament disposada al voltant del seu cos i que funciona a manera de faristol perquè ella hi recolzi el llibre que duu a sobre, que intuïm que està miniat.

La resolució de l'escena dins un interior obert al paisatge a través d'una finestra ens situa plenament dins els prototipus flamencs encunyats pel mestre de Flémalle i Roger van der Weyden.

Sobre aquests, la font valenciana actua inevitablement a través de l'èmfasi posat en l'ornamentació, a partir de l'enrajolat típic que trobem en el dibuix del terra i dels brocats i drapejats.

La disposició de la finestra al centre de la composició, la presència de muntanyes ganxudes dins fons paisatgístic i la importància del material arquitectònic, amb els maons aparellats a trencajunts³, posen de manifest la relació d'aquesta peça amb la taula de la mateixa escena del retaule de la Vida de Jesús i de Maria de la Catedral de Sagorba (de qui també tindria influència la Visitació per la disposició dels personatges a l'espai).⁴

2 - SEGUÍ, Miquel, a SABATER, Tina, *La pintura mallorquina del XV*. Palma: Edicions UIB, 2002, pàg. 436.

3 - Disposició especial dels maons que es col·loquen amb la banda més llarga a la cara vista.

4 - SABATER, Tina. Op. cit., pàg. 362.

Una de les possibles relacions iconogràfiques del tema entre Flandes, València i Mallorca, podria ser la següent:

Fou sant Lluc qui afegí aquest episodi fonamental al seu evangeli (1, 26-38), encara que foren els escrits apòcrifs que, a partir d'aquestes sòbries dades, enriquiren el relat original amb gran nombre de detalls. Essencialment els textos apòcrifs que pertanyen a l'anomenat Protoevangeli de Santiago (11, 1-3) i un altre l'Evangeli de la Infància, text armeni que exercí gran influència dins tot l'art bizantí. Aquestes dades apòcrifes foren difoses per la llegenda daurada de Santiago de la Voràgine.⁸

És curiós observar com les escenes canvien i s'adapten als temps que els ha tocat viure, ja que a les primeres representacions l'àngel/arcàngel s'expandeix, és més gros, és un missatger de Déu a la terra que ocupa el lloc lluminós de l'estança i té un paper actiu.

La Verge Maria, per altra banda, queda relegada a un cantó de l'estança, al que és més obscur, tímida i passiva. Això canvia a mesura que el culte marià creix i agafa importància. Llavors és Maria la que triomfa, davant un enviat diví purament missatger o completament absent i substituït pel colom de l'Esperit Sant.⁹

Per a fer-nos una mica d'idea dels canvis que sofreix aquesta iconografia al llarg del temps podem dir que a les representacions més antigues de l'Anunciació que coneixem apareixen a les pintures de les catacumbes de Priscil·la i de Sant Pere i de Sant Marcel·lí de Roma, totes datades sobre el segle IV. En aquest cas, l'arcàngel es representa com un jove que es troba dret davant la Verge, que es troba asseguda (catacumbes de la via Llatina). Molt aviat, l'arcàngel passa a dur a les mans un bastó de missatger i ja disposa d'ales, seguint les semblances de les Victòries alades i dels genis antics.

5 - <http://www.statenvertaling.net/kunst/grootbeeld/322.html>

6 - <http://www.laluzdelasimágenes.com/valencia/catedral-coro.htm>

7 - SEGUÍ, Miquel, a SABATER, Tina. La pintura mallorquina del segle XV. Op. cit., pàg. 436.

8 - DE LA VORÀGINE, Santiago. La leyenda dorada, 1. Madrid: Alianza Editorial, 2002 (1982), pàg. 211-216.

9 - RÉAU, Louis. Iconografía del arte cristiano. Iconografía de la Biblia. Nuevo testamento. Tom 1. Volum 2. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1996 (1957), pàg. 184-185.

A la Basílica de Santa Maria la Major de Roma, el mosaic de l'Anunciació datat aproximadament cap al 435 es veu enriquit per la presència d'àngels alats i que apareixen ja amb nimbe, agrupats voltant el tron de la Verge Zeotokos, vestida com una emperadriu. Des de la segona meitat del segle V, un ivori que es troba al tresor del Duomo de Milà aportarà una novetat de gran futur i transcendència: l'arcàngel arriba per l'esquerra, mentre que Maria es troba sota la forma d'una dona que va a recollir aigua amb un càntrir.

Al període carolingi i durant els segles X i XI, la Verge pot canviar de posició i sol estar asseguda en un tron i escoltant la figura de l'arcàngel que normalment arriba o es troba disposat a l'esquerra.

Durant l'edat mitjana, el desenvolupament de l'especulació teològica es posa de relleu en l'enriquiment temàtic de l'escena. Al mateix temps, els artistes accentuen els sentiments, i l'expressió de Maria és una actitud majestuosa, de Regina Angelorum o Reina del Cel (que també es troba a les catedrals de Reims i Chartres i al Mosaic de Santa Maria la Major de Roma datat al 1290). Altres artistes insisteixen en les diferents qualitats de la Verge com són la modèstia, el recolliment i la torbació davant la inesperada notícia que li duu l'arcàngel, model que recull entre d'altres Simone Martini cap al 1335.

L'acció de l'Esperit Sant i el caràcter sobrenatural de l'escena, que es generalitza a Occident a partir del segle XIII, es fan patents per la presència d'un colom situat sobre el cap de Maria. Ella sosté per regla general un llibre que, quan es troba obert, ens deixa llegir la predicció d'Isaïes que anuncia el naixement de Jesús (Is. 7, 14).

El marc de l'escena és quasi sempre l'anomenada "càmera de la casa de Maria" (segons Pseudo Bonaventura) i que és enriquit a l'edat mitjana italiana on es va situant l'Anunciació a arquitectures cada vegada més sumptuoses.

A final de l'edat mitjana, Gabriel ofereix un lliri a Maria que es pot entendre des de diverses variants. A la difusió del model per Itàlia ajudà el fet que l'emblema de Florència és un lliri vermell, i tal volta per això els pintors adoptaren la flor amb gran entusiasme. Els pintors de la zona de Siena prefereixen una branca de l'arbre de l'olivera.¹⁰

Aquesta iconografia tindria dues vessants ja sigui representada a Occident o a Orient, com ja hem introduït en l'explicació de l'evolució de les diferents imatges. Les representacions orientals es poden dividir en dues, segons l'acció representada, la importància que té l'aigua a aquestes desèrtiques regions i amb relació als diferents pous de les escriptures com el de la Samaritana o el de Raquel) o a una font (també vinculat a la importància de l'aigua, però en aquest cas en referència a Moisès i la font que ell fa brollar de la roca).

I també la típica escena dels Evangelis de Maria a un interior brodant el tapís del temple (es relacionaria amb el treball d'Eva una vegada expulsada del paradís i amb la idea que Maria és la segona Eva).¹¹

---

10 - DUCHET-SUCHAUX, Gaston, i PASTOREAU, Michel. La Biblia y los santos. Madrid: Alianza Editorial, 2001 (1996), pàg. 29-32.

11 - RÉAU, Louis. Op. cit., pàg. 186- 187.

Encontre davant la Porta Daurada

A la **part B** trobem l'abraçada de sant Joaquim i santa Anna davant la Porta Daurada, que en aquest cas no és porta, sinó una simbolització de la porta amb el fons, ja que en la seva totalitat és daurat.

L'esquema compositiu és mínim, atès que només tenim els dos personatges abraçats que omplen la totalitat de l'espai, acompanyats per un àngel a la part superior que acosta els caps-nimbos dels dos protagonistes, i sobre un enrajolat en daurat amb verd i vermell.

Santa Anna duu un ampul·lós vestit vermell de gran vivacitat amb el color i un tocat blanc que li cobreix el cap.

Sant Joaquim, de cabells i barba amb rínxols grisos molt treballats, vesteix una rica indumentària pròpia de la seva època de color verd i marró. Duu un gran tabard amb vellut de color obscur i ribet d'ermeni, gonella interior brocada i oberta per les cames, calces vermelles i uns borseguins grocs. També duu un bonet vermell.

12 - (Nota al peu)

És curiós que a cap text del Nou Testament es faci referència al nom d'Anna, mare de Maria. Apareix per primera vegada al Protoevangeli de Santiago, evangeli apòcrif del segle II al qual ja hem fet referència. Les circumstàncies de la maternitat tardana de Santa Anna estan agafades de l'Antic Testament i de la història de Hanna, però en aquest cas de Hanna, mare de Samuel (1 S. 2, 11). És la Llegendada Daurada¹³ la que difon aquesta escena i dóna certa importància als pares de Maria, que mai no havien aparegut als texts, però que interessaven als fidels.

La llegenda conta que Anna un dia envejà la fecunditat d'una parella d'ocellets que trobà dins les branques d'un llorer. Llavors, un àngel li anuncià que donaria a llum una nina, Maria. L'escena posterior a aquesta és la representada per sant Joaquim arribant a cavall davant la Porta Daurada i, ja al segle XIV, Giotto fou el primer artista que pintà la Besada dels Esposos, tema que serà molt representat a partir d'aquest moment i que a partir de final del segle XVI serà considerat el nou símbol de la Immaculada Concepció, evocada per la Verge de les Lletanies que baixa del cel.¹⁴

Sant Joaquim i santa Anna no fan referència a persones físiques directament, sinó que

12 - SEGUÍ, Miquel, a SABATER, Tina. La pintura mallorquina del segle XV. Op. cit., pàg. 435.

13 - DE LA VORÀGINE, Santiago. La leyenda dorada 2. Madrid: Alianza Editorial, 2004 (1982), pàg. 955-956.

14 - DUCHET-SUCHAUX, Gaston, i PASTOREAU, Michel. Op. cit., pàg. 17-18.

simbolitzen conceptes, ja que Anna significa *Gràcia* i *Joaquim, preparació per al Senyor*.

A més, la porta daurada és un símbol de la Immaculada Concepció, de –valgui l'expressió– la porta “tancada”.

Hi ha altres representacions del tema com puguin ser el rebuig de l'ofrena de sant Joaquim (el fet de ser no fèrtil era considerat com a una maledicció i per això el sacerdot no accepta la seva ofrena), sant Joaquim entre la seva guarda d'ovelles (quan es retira després del rebuig explicat abans), l'Anunciació a sant Joaquim (que la seva dona esta embarassada), l'Anunciació a santa Anna (segons conta la llegenda, un colom la besa als llavis en correspondència a la Leda i el cigne de la iconografia clàssica) i l'ofrena acceptada (després de la concepció el sacerdot accepta l'ofrena rebutjada en un principi).¹⁵

Nativitat

La **part C**, que és la superior, és la de la Nativitat, la qual trobem disposada de nou sota aquest arc conopial i una zona estelada. El Nin nu es troba enmig de Maria i Sant Josep, rodejat de tres àngels que l'observen; sobre una bona part de la túnica d'ermíni de la seva mare que el contempla amb dolçor i vestida com a totes les composicions de l'obra.

El sant és representat com un home vell de llarga barba blanca que té la mà dreta al front. Duu un mantell de color vermell i una túnica verda.

En aquest cas, el paisatge ja no es troba tan ben representat com a la composició de l'Anunciació que ocupa el lloc especular a aquest, ja que la plasmació de la perspectiva no es troba molt representada. De totes maneres se segueixen recollint els diferents elements que els artistes europeus (sobretot els del nord d'Europa) plasmaven dins les seves pintures com puguin ser un edifici en runes a manera d'establia, el mateix paisatge amb el mateix turó ganxut, la disposició dels àngels dins la composició i la presència d'un pollanc o pollancre¹⁷, no gaire present a les representacions de l'illa sobre el tema.

16 - (Nota al peu)

L'esquema utilitzat a l'escena del Naixement implica una visió centralitzada de l'episodi,

15 - RÉAU, Louis. Op. cit., pàg. 167-168.

16 - SEGÚ, Miquel, a SABATER, Tina. *La pintura mallorquina del segle XV*. Op. cit., pàg. 438.

17 - Arbre de la família de les salicàcies, de capçada irregular, berrons glabres i enganxosos, fulles ròmbiques o ovalades, flors en aments i fruits en càpsula.

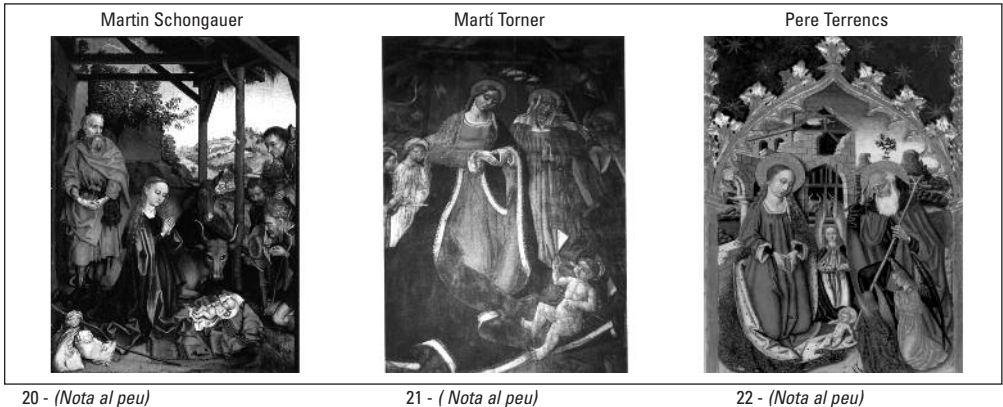
amb l'estable mostrat de cara, un àngel i la figura de l'Infant marcant l'eix de la composició, que determina així la disposició, mes o menys simètrica, de la resta de protagonistes. Aquesta solució es troba en els models divulgats per Van der Weyden i Memling, el precedent dels quals es troba al seu torn a les Hores del Mariscal Boucicaut. La morfologia de l'escenari, en canvi, disposat com un estable rústic aixecat sobre les runes d'una construcció de la qual resta una finestra geminada, així com el primeríssim pla adoptat per desenvolupar l'escena, provenen directament de Petrus Christus i de Dierick Bouts, al voltant de 1445.¹⁸

Aquesta imatge que serveix de rematada a la taula de la Visitació és resultat de la fusió de dos esquemes ja que pel que fa al fons arquitectònic en runes, motiu al·lusiu al palau de Jesse molt utilitzat pels pintors flamencs i, el model del qual s'ha pres d'un gravat de l'holandès lam von Zwolle que representa l'Adoració dels Mags. L'esquema s'ha utilitzat amb una certa llibertat.

Si tenim en compte que els gravats de Von Zwolle són relativament desconeguts en l'àmbit hispànic, si els comparem amb els de Schongauer, i que Alonso de Sedano usa un esquema similar durant la seva estada a Mallorca, podem deduir que o bé el model era conegut aquí a l'illa o bé que formaven part dels models aportats per Sedano dins la pintura de Mallorca.

Pel que fa a la configuració i composició dels personatges, la peça es relaciona amb les escenes homònimes representades al retaule de la Vida de Jesús i de Maria del Museu Catedralici de Sogorb, i a la sarja de Morella documentada de Martí Torner.¹⁹

La manera com evolucionen i es transmeten els models podria ser la següent:

18 - AAVV. *Mallorca gòtica*. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1998, pàg. 208.

19 - SABATER, Tina. Op. cit., pàg. 363.

20 - http://www.palestrinachoir.org/schongauer_nativity.jpg

21 - SEGÚI, Miquel, a SABATER, Tina. *La pintura mallorquina del segle XV*. Ibídem, pàg. 438.

22 - SABATER, Tina. *La pintura mallorquina del segle XV*. Ibídem, pàg. 463.

Lluc (2, 1-20) és l'únic dels evangelistes que dona un relat complet de les miraculoses circumstàncies que rodejaren el naixement de Crist. Mateu es limita a mencionar-ho breument (Mt. 2, 1) i passa ràpidament a l'arribada dels Mags d'Orient (Mt. 2, 2).

Jesús neix en el moment en què un edicte de Cèsar August ordena el cens de tots els habitants de l'Imperi Romà. Cada persona havia d'anar a censar-se a la seva pròpia ciutat, d'allà on era i, per tant, Josep i Maria es dirigeixen a Betlem de Judà, l'anomenada ciutat de David, ja que Josep pertanyia a aquest llinatge. La història és ben sabuda per tots, però la citarem de nou: no troben lloc a la posada i el Nin neix dins una gruta-cova o dins una establia. És embolicat amb uns pobres bolquers i posat en un pessebre. L'ase i el bou no són mencionats al text de Lluc i la seva presència seria explicada per la seva -ara sí- aparició en un evangeli apòcrif de Pseudo Mateu, a partir d'un versicle del llibre d'Isaïes.

La nativitat se celebra a Occident a partir de mitjan segle IV i a Constantinoble, per primera vegada el 1379.²³

La llegenda daurada²⁴ enumera diferents miracles que acompanyaren el naixement del nin Jesús: en la Nit de Nadal, les vinyes d'Engadi "que duïen bàlsam, varen florir, tingueren fruits i donaren el seu licor"; "a Roma, una font transformà la seva aigua en oli que anà fins al Tíber". La Sibila havia predit que "quan la font brotessi oli, naixeria el Senyor". Un altre episodi és el que conta que els romans, en pau des de feia 12 anys, havien aixecat un temple anomenat "l'etern temple de la pau". L'oracle havia anunciat que s'acabaria la pau en el moment en què "una verge donés a llum a un infant". Aquell mateix vespre, el temple s'esbucà per complet.²⁵

La creença de la concepció de Crist per Maria Verge i el seu part, sent també verge, s'establí com a dogma el 649, després del Concili de Letran. Aquesta idea de concepció tindria el seu origen en la mitologia clàssica, on herois i déus eren concebuts "virginalment" (Perseu fou concebut per una verge, ja que la seva mare queda encinta per la pluja daurada de Zeus).²⁶

Les diferents representacions de l'escena de la Nativitat susciten innumerables representacions a partir de la primera meitat del segle IV. És curiós comprovar com, des del primer moment, ja apareixen a l'escena el bou, l'ase i diferents pastors. L'estable, amb la teulada de teules que descansa sobre senzilles bigues, està obert. Josep es troba absent i el Nin descansa sobre un petit tros de tela que cobreix el pessebre, moltes vegades representat a manera d'altar. Maria es troba a l'altre costat i a poc a poc avança posicions fins a convertir-se en un personatge destacat dins l'escena. A partir del segle V, l'Adoració dels Mags es representa aïlladament i ja no es troba integrada dins la Nativitat.

A època romànica Maria apareix tombada al costat del Nin, que es troba faixat, i destaca la relació de Maria amb el seu fill.

---

23 - DUCHET-SUCHAUX, Gaston, i PASTOREAU, Michel. Op. cit., pàg. 285.

24 - DE LA VORÀGINE, Santiago, *Leyenda dorada*, 1. Op. cit., pàg. 52- 58.

25 - DUCHET-SUCHAUX, Gaston, i PASTOREAU, Michel. *Ibidem*, pàg. 285.

26 - RÉAU, Louis. Op. cit., pàg. 90- 91.

Al segle XIII el Nin, que es troba al pessebre, mira la seva mare, que dirigeix la seva mirada cap a ell. L'escena perd el seu caràcter hieràtic i s'anima fins al punt que, en algunes ocasions, Maria aixeca el drap que cobreix el bressol. A final de l'edat mitjana Maria treu el Nin del bressol i el sosté en braços, aspecte familiar i trivial, però que serveix per donar a entendre l'estreta relació entre Crist i la seva església, aspecte que serà molt desenvolupat per diferents teòlegs. Als segles XIV i XV, la Verge col·loca el Nin sobre el seu pit i l'alimenta (tal com apareix a les Hores de Joana II de Navarra de Jean Pucelle). El gust pel detall pintoresc es reafirma a l'art flamenc i alemany, ja que podem trobar Josep ajudant a preparar el bany del Nin, tal com passa al mestre del Cicle de Vyssy Brod del 1350.

A partir del segle XVI, predomina el tema de l'Adoració del Nin per part de la Verge i dels pastors, als quals moltes vegades s'afegeixen sants o donants, i es conserva així el caràcter religiós de l'escena, però expressant-lo de formes noves.²⁷

Visitació

A la **part D**, que es correspon amb la part baixa de la taula anterior, és on veiem la Visitació. Tenim Santa Isabel i Maria. Les diferències entre ambdues protagonistes són evidents, ja que la Mare de Déu és una jove donzella, bella, amb la pell molt fina, llargs cabells rossos, ondulats i amb una posat molt delicat.

En canvi, l'altra santa es veu major, no només per la indumentària, sinó també pel rostre. Ambdues dones mantenen una conversa (o això és el que pretén el pintor) que es deixa entreveure per la gesticulació de les seves mans. Maria, tal com a l'escena de l'Anunciació, porta la mateixa túnica vermella i mantell de brocat amb ermini, mentre que santa Isabel duu el cap cobert per un mantell de color verd fosc i una túnica vermella que es recull amb un cinturó.²⁹

28 - (Nota al peu)

Aquesta escena apareix a l'Evangeli de sant Lluç (1, 39-56) i és on s'exposa com Maria embarassada visita la seva cosina Isabel. Aquesta duu al seu ventre un nin que es convertirà en Joan Baptista. Tal com cita el text: "en aquells dies Maria es posà en camí cap a una regió muntanyosa, a una ciutat de Judà. Entrà a la casa de Zacaries i saludà Isabel. I va succeir que, quan va escoltar Isabel la salutació de Maria, va botar d'alegria el nin que esperava". Fruit d'aquest entusiasme s'associà la presència del futur Baptista amb la salutació de Maria. L'Evangeli acaba dient que Maria es quedà amb la seva cosina tres mesos i després tornà a casa seva.³⁰

27 - DUCHET-SUCHAUX, Gaston, i PASTOREAU, Michel. Op. cit., pàg. 285-286.

28 - SEGUÍ, Miquel, a SABATER, Tina. *La pintura mallorquina del segle XV*. Op. cit., pàg. 437.

29 - AAVV. *Mallorca gòtica*. Op. cit., pàg. 208.

30 - DUCHET-SUCHAUX, Gaston, i PASTOREAU, Michel. Op. cit., pàg. 385-386.

Es tracta d'una escena compositivament similar a l'Anunciació, amb la diferència que aquí en lloc de l'arcàngel hi ha Isabel, la seva cosina. El tema, molt simple quant a contingut, comporta grans variants, encarregades de reflectir una evolució en el culte a Maria: la salutació, l'abraçada i la genuflexió.

La salutació seria la representació més adequada per als segles XII i XIII, plena de dignitat i en concordança amb l'època.³¹ L'abraçada tindria relació amb la imatge de l'encontre de sant Joaquim i santa Anna davant la Porta Daurada de Jerusalem. Aquest gest d'abraçada vendria del ritu de la pau de l'antiguitat romana.³²

El creixement del culte marià exigia no només la no representació de les dues dones en idèntiques condicions, sinó que la que duu al ventre el precursor (sant Joan Baptista) s'agenollés davant la futura mare del Messies³³. Això fou promogut per la literatura d'origen franciscà que, a partir del segle XIII, impulsa els artistes a representar a la figura d'Isabel, agenollada, fet que accentua la primàcia de Maria. La simbologia de l'escena seria la d'Isabel agenollant-se davant el Nin-Déu, que és la iconografia que domina tota l'època del Renaixement.

El cicle de la Visitació tindria cinc episodis, que són: el viatge de Maria acompanyada d'una serventa o a vegades de Josep, l'encontre de les dues dones, el cant del Magnificat, el naixement de Joan Baptista i la tornada de Maria.³⁴

Conclusions

Les conclusions que podem treure després de l'anàlisi de la iconografia de les taules atribuïdes a Pere Terrencs són molt simples ja que, com he intentat deixar patent al llarg de tot el treball, els models que usa Terrencs tenen el seu origen en la pintura flamenca (sobretot per la gran importància de la ciutat de València i els seus contactes a tots els nivells amb Europa) o bé en els artistes de mitjan segle XV tant flamencs (com el mestre de Flémalle, Roger Van der Weyden o Petrus Cristus) com valencians (el mestre de Sogorb, el mestre de Perea o Martí Torner, entre d'altres). Altres autors com Alonso de Sedano o Joan Reixac també són presents a la seva obra.

Bibliografia

- AAVV. *Mallorca gòtica*. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1998.
- DE LA VORÁGINE, Santiago. *La leyenda dorada, 1*. Madrid: Alianza Editorial, 2002 (1982).
- DE LA VORÁGINE, Santiago. *La leyenda dorada 2*. Madrid: Alianza Editorial, 2004 (1982).
- DUCHET-SUCHAUX, Gaston, i PASTOREAU, Michel. *La Bíblia y los santos*. Madrid: Alianza Editorial, 2001 (1996).
- RÉAU, Louis. *Iconografía del arte cristiano. Iconografía de la Biblia. Nuevo testamento*. Tom 1. Volum 2. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1996 (1957).
- SABATER, Tina. *La pintura mallorquina del XV*. Palma: Edicions UIB, 2002.
- http://www.palestrinachoir.org/schongauer_nativity.jpg
- <http://www.statenvertaling.net/kunst/grootbeeld/322.html>

31 - RÉAU, Louis. Op. cit., pàg. 206- 207.

32 - DUCHET-SUCHAUX, Gaston, i PASTOREAU, Michel. Op. cit., pàg. 386.

33 - RÉAU, Louis, Op.cit, pàg. 207.

34 - DUCHET-SUCHAUX, Gaston, i PASTOREAU, Michel. Ibidem, pàg. 386.

EL POU DE SOR CLARA ANDREU DEL MONESTIR DE SANT BARTOMEU (INCA, MALLORCA). TÈCNICA DECORATIVA I ICONOGRAFIA¹

M. Magdalena Riera Frau
Francesca Tugores Truyol
Carme Colom Arenas
Miquel Àngel Capellà Galmés

Introducció

El monestir de monges jerònimes d'Inca es fundà entorn a la primitiva església de Sant Bartomeu, situada al nord de la vila, al cim del puig del Serral. Es tractava d'una comunitat que procedia d'un primer establiment al puig de Santa Magdalena que s'havia fundat el 1530. La manca d'aigua obligà les monges a traslladar-se i el 1534 ocuparen l'església i les cases i terra del capellà de Sant Bartomeu, Mn. Martí Cifre, "Romaní". Successives compres realitzades al llarg del segle XVI completaren el solar del monestir.²

En el segle XVI es produirà el trasllat, que es reflecteix a l'acta del Gran i General Consell de 21 d'agost de 1538, que expressa que els jurats d'Inca han decidit que:

1 - Agraïm a la comunitat de monges jerònimes i a Mn. Santiago Cortés les facilitats d'accés a aquesta i altres zones del monestir. Dedicam a Mn. Pere Llabrés aquest article.

2 - BARBERÍ, J. *Vida de la Venerable Sor Clara Andreu natural de Palma capital del reyno de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de la villa de Inca, con un Apéndice Histórico de dicha Villa*. Mallorca: Melchor Guasp, 1807; FIOL TORNILA, P. *Sor Clara Andreu*. Biografia. Inca: 1994; ROSSELLÓ VAQUER, R.; BOVER PUJOL, J. *Sant Bartomeu d'Inca. Monestir de monges Jerònimes. Notes històriques*. Inca : 1980.

"dites religioses deguessen lur domicili y monestir transportar, en la sglésia de Sanct Bartheomeu qui antigament era cap y parroquial de dita vila en lo qual loch no tan solament concorre la abundància de aygües, més encara ayres sans e salubèrrims e gran commoditat de edificar, alargar e ampliar dit monestir..."³

Sembla que no serà fins ben avançat el segle XVI quan les monges aconseguiran una habitació adequada per a la comunitat, després de diversos incidents causats tant per la vellesa de les construccions originals com per diferents accidents atmosfèrics.⁴ També aquells anys de la segona meitat del segle XVI es dedicaren a diverses adquisicions de terra fins a aconseguir el solar total del convent, moment a partir del qual es proveirà d'infraestructures el conjunt arquitectònic per a la seva autosuficiència.

El subministrament d'aigua en el monestir

Ignoram a què es refereixen els jurats d'Inca quan citen l'abundància d'aigua a Sant Bartomeu, ja que de fet sembla situat en una cota força elevada i aïllada com per poder ser abastat d'aigua per gravetat, com succeïa amb la vila d'Inca. Allà dalt l'abastiment d'aigua només és possible mitjançant l'excavació fins a nivell freàtic dins el solar del convent i la recollida d'aigua d'escorrentia de patis i teulades.⁵

Al llarg dels anys es van anar combinant ambdós sistemes fins a aconseguir cobrir les necessitats de regadiu de l'hort i els jardins conventuals, i les necessitats domèstiques de les monges i els seus capellans i donats. Aquest subministrament es veurà cobert mitjançant diverses infraestructures:

- El primer punt d'abastiment d'aigua es troba just a l'entrada del recinte conventual, un pou situat al centre de la clastra del lledoner, davant la façana de l'església. Sembla que es tracta d'una cisterna on es recull l'aigua d'escorrentia de la clastra i de les teulades que a ella aboquen.
- Al que anomenarem jardí interior es desenvolupa un important sistema de recollida d'aigua per escorrentia. Tot l'espai està dissenyat seguint un important pendent que condueix totes les aigües cap al lateral sud on es va construir un aljub. Construït l'any 1603, es va bastir amb les mateixes dimensions i ornamentació al refector del convent.
- El sobrant d'aquest aljub és conduït per sèquies enterrades cap a una cisterna situada al centre de la cuina i que cobreix les necessitats d'aquest sector del convent. Just devora aquesta cisterna es troben els primitius escuradors del convent, que ja varen ser descrits en el seu dia al *Die Balearen* de l'arxiduc Lluís Salvador per la seva decoració a base de copinyes encastades en el morter, que va desaparèixer en un moment indeterminat del segle XX.⁶ Es tracta d'una decoració comuna als llocs relacionats amb

---

3 - ROSSELLÓ VAQUER, R.; BOVER PUJOL, J. Op. cit., 3.

4 - Ídem.

5 - La font de la Vila d'Inca, situada a la plaça del Bestiar, té la sortida d'aigua a una cota molt més baixa que la del solar del convent.

6 - "...a la cuina, hi ha una cisterna al centre i una pica de pedra de Binissalem adornada amb alguns mariscs i copinyes." HABSBUURG I LORENA, L. S. *Las baleares descritas por la palabra y el grabado*, 1882.

l'aigua, com es pot veure encara actualment al monestir de Santa Elisabet de monges jerònimes de Palma⁷ o a altres llocs del mateix convent d'Inca, com veurem posteriorment.

- L'espai que constitueix pròpiament l'hort del convent s'articula a partir de tres grans marjades amb una andana perimetral i un pas central que facilita la comunicació interna dins l'hort. Tot aquest hort es regava a partir d'una sènia amb un pou excavat fins a nivell de la capa freàtica. La sènia està situada al punt més elevat de l'hort i en origen vessava l'aigua en una canaleta-aqüeducte de peces de marès que portaven l'aigua a un safareig de dimensions força reduïdes a partir del qual es regava, tal com es veu en un gravat del Die Balearen.⁸

Fig. 1. Pou de Sor Clara Andreu

Fig. 2 i 3. Interior del túnel-mina de baixada; nínxols de l'estança inferior

- El tercer espai lliure és el conegut com pati del pou de Sor Clara Andreu. Just aquesta referència ens permet donar una datació a l'estructura hidràulica que conté, que estaria ja en funcionament a principi del segle XVII.

Des del pati s'observa tan sols un coll de cisterna obert flanquejat per pilars de marès que sostenen una coberta a quatre vessants. Sembla que aquest donaria servei a l'hostatgeria del convent, que té totes les obertures i accessos cap a aquest pati. La profunditat del pou fa pensar que en el seu dia va ser dissenyat per funcionar amb una sènia de la qual no queda rastre i que s'abasteix directament des de la capa freàtica.

La complexitat de l'estructura es descobreix des de l'interior de la clausura, que converteix aquest pou en l'element central de l'abastiment domèstic del convent. Al terra de la sala central o rebedor és on se situa l'escala d'accés al pis superior i a l'entrada a la sala capitular s'obre un accés a un "túnel-mina" que davalla en fort pendent i que es pot resseguir per una escala de trenta-tres graons, a primer cop de vista la galeria baixaria fins a una profunditat d'uns deu metres.

A aquest nivell es va excavar una estança d'uns tres per dos metres rodejada de nínxols i gerrers amb les funcions de cambres de refrigeració. Al fons de l'estança, enfront de

7 - MURRAY, D.; PASQUAL; LLABRÉS. *Conventos y monasterios de Mallorca*. Palma: 1992, 99.

8 - A més de regular la reserva d'aigua, tenia la funció de completar l'abastiment per a les tasques de bugada.

l'escala, s'obre una finestra rectangular sobre la perforació del pou. Aquesta perforació climatitza les sales que hi donen, permet extreure aigua des de l'interior de la clausura sense haver de sortir a l'exterior i afavoreix les obres que s'hagin de realitzar a l'interior de la perforació. En definitiva, es tracta d'una cantina, estructura que es localitza a altres convents i monestirs de Mallorca.

La decoració interior del pou. Programa iconogràfic

El més sorprenent de tota aquesta estructura té poc a veure amb la seva funcionalitat i és un desplegament ornamental que consideram únic des dels nostres coneixements. Tot el conjunt està excavat a nivells molt argilosos que fan imprescindible que sia aterrat amb morter hidràulic amb test. El resultat és una superfície d'un fort color vermell que ha estat totalment decorat amb incrustacions de copinyes.

Al llarg dels laterals i cobertes de l'escala es desplega una decoració geomètrica i floral que emmarca dos noms inscrits amb la mateixa fórmula, alineacions de copinyes. Al lateral dret es pot llegir "GABRIEL MORANTA" i al lateral esquerre, "T. DE SBART" (per Sbert?). A falta d'una recerca documental exhaustiva s'ha de vincular aquests noms als dels executors de l'excavació o a donants. A la part superior, d'aquest passadís, es pot apreciar un requadre amb una creu i una campana.

En arribar al replà inferior, aquesta decoració continua resseguint amb línies els nínxols que s'hi obren, formant figures vegetals i geomètriques. Situada ben al davant de l'escala de descens, s'obre una finestra cap a l'interior del coll, que descobreix un complex programa iconogràfic realitzat amb la mateixa tècnica: copinyes encastades en el morter fresc amb mangra (fet que li dona una aparença de decoració de figures en color clar sobre un fons granat). Es tracta d'un programa decoratiu que s'estén des d'aquest nivell i cap a la part superior, fins al coll del pou, formant tres registres separats per línies horitzontals, i que ocupen les quatre cares de la superfície excavada.

Aquest conjunt només es pot visionar amb llum rasant provinent del coll. Se suposa que originàriament la visió devia ser molt més intensa, ja que el pou no comptava amb teulada. Actualment, es fa difícil poder-ne diferenciar les formes, donat el deteriorament del color vermell de fons.

El programa presenta diferents figures per separat, a cadascun dels registres, que suposam que tenen una lectura de conjunt. Es detalla en les figures següents:

- A - Imatge d'un vaixell a la part frontal a l'obertura, representat amb la profusió de detalls que permet aquesta tècnica decorativa (fig. 4).

- B - A la part esquerra d'aquesta, en el mateix nivell, representació del que sembla ser un molí fariner de vent (fig.5).

C - A la dreta de la primera, representació d'una figura humana masculina que sembla portar un rosari a la mà (fig. 6).

Fig. 6

D - En el nivell superior, es troba en primer lloc la representació esquemàtica de tres cossiols amb vegetació esquematitzada (fig. 7).

Fig. 7

E - A la seva esquerra, el que sembla ser un ase i un petit arbust (fig. 8).

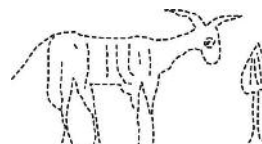

Fig. 8

F - A la dreta, una gran gerra i dues hídries als dos laterals (fig. 9).

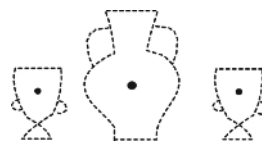

Fig. 9

G - A la quarta part del quadrangle, ben a damunt de la finestra que dona accés al pou, es distingeix la figura d'un altre vaixell, molt més esquemàtic que l'anterior (fig. 10).

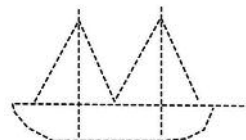

Fig. 10

H - En un tercer nivell, a la part central es distingeix un ocell que podria ser un paó (fig. 11), emmarcat per la representació esquemàtica d'unes petxines, que a la part superior marquen el pas d'un espai quadrangular a un de circular, el tram final del coll del pou. Aquesta representació es repeteix en el mur contraposat d'aquest.

Fig. 11

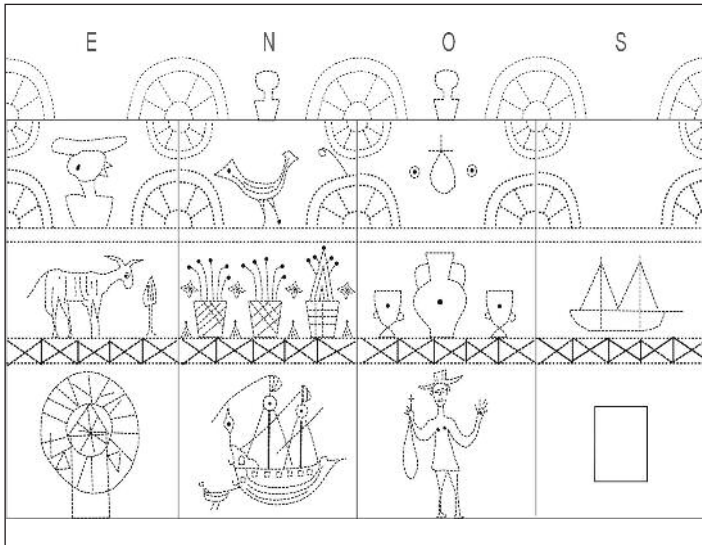
I - A la dreta del paó, apareix un rosari emmarcat per dos punts laterals i per petxines iguals a l'anterior (fig. 12).

Fig. 12

J - A banda esquerra, una figura que no hem pogut identificar de moment, però que s'assembla a una figura humana.

Interpretació i conclusions

Ens trobam davant d'un conjunt decoratiu rellevant per la seva particularitat, tant pel que fa a la seva ubicació, com per la tècnica i iconografia. Malgrat que la recerca serà fonamental per determinar el seu significat, el que és indubtable és que, de moment, es tracta d'un conjunt únic a l'illa.

Un fet a tenir en compte en la interpretació d'aquest conjunt és l'existència d'una decoració similar a

l'exterior d'un pou al convent jeroni de Santa Elisabet de Palma, que a més porta una inscripció que el data l'any 1636.⁹ Pensam que aquesta dada no es pot obviar, atès que es tracta d'un monestir del mateix orde i d'un conjunt molt semblant quant a tècnica i iconografia, i possiblement de la mateixa datació. Per tant, podria estar fet per una mateixa mà.

Una hipòtesi a tenir molt en compte¹⁰ és que es pugui tractar d'un exvot. La conjunció dels elements: vaixell-individu amb rosari-rosari-gerres-molí bé podria traduir-se en la salvació d'un naufragi d'un moliner, o d'un moliner i un gerrer.

No obstant això, es coneixen diverses llegendes que fan referència a aquest pou, fet que el dota d'un significat especial i que converteix en una tasca complexa la seva interpretació.

BIBLIOGRAFIA

- BARBERÍ, J. *Vida de la Venerable Sor Clara Andreu natural de Palma capital del reyno de Mallorca, religiosa gerònima en el monasterio de San Bartolomé de la villa de Inca, con un Apéndice Histórico de dicha Villa*. Mallorca: Melchor Guasp, 1807.
- FIOLTORNILA, P. Sor Clara Andreu. *Biografía*. Inca: 1994.
- HABSBURG-LORENA, L. S. *Las Baleares descritas por la palabra y el grabado*. Palma: Impremta M. Alcover, 1954 (1882).
- MURRAY, D.; PASQUAL; LLABRÉS. *Conventos y monasterios de Mallorca*. Palma: 1992.
- ROSSELLÓ VAQUER, R.; BOVER PUJOL, J. *Sant Bartomeu d'Inca. Monestir de monges Jerònimes*. Notes històriques. Inca: 1980.

9 - MURRAY, D.; PASQUAL; LLABRÉS. *Conventos y monasterios de Mallorca*. Palma: 1992, 99.

10 - Agraïm al Dr. Miquel Deyà l'aportació d'aquesta hipòtesi al nostre treball.

JAUME ALBERTÍ FERRER (1889-1979)

**JOAN PARETS I SERRA
ANTONI AULÍ GINARD
BARTOMEU GARAU MORANTA
TERESA MIQUEL SELLÉS**

Plasmar tota la vida de Jaume Albertí en una breu comunicació és una tasca molt complicada, sobretot si tenim en compte la gran quantitat de fets i coneixements musicals del mestre al llarg de la seva vida. Per aquest motiu, aquest treball vol ser un recull de pinzellades sobre la vida d'aquest insigne ciutadà inquer.

Jaume Albertí Ferrer va néixer el 13 d'abril de 1889 a Inca. Els seus mestres de música foren: Onofre Martorell, director d'una de les bandes que hi havia en aquell temps a la ciutat ("sa Música de Mestre Nofre"); Josep Picó Forteza i Josep Bonnín "en Pepet des clarinet", que l'instruïren com a clarinetista; Nadal Torrandell, professor de solfeig i de teoria de la música; Josep Balaguer (harmonia i instrumentació); i el conegut compositor Pere Miquel Marquès i Garcia, amb el qual va perfeccionar la seva formació.

L'any 1904 va ingressar com a educand a la Música Militar del Regiment d'Infanteria Palma 61. Un any després ascendia a músic de tercera i més endavant, l'any 1910, va ascendir a músic de primera mitjançant un concurs oposició.

Durant els anys 1916-1919 fou el director de la Banda Mallorquina de Palma. Amb aquesta formació musical va participar, l'any 1919, en el segon Concurs de Bandes de Música, celebrat a sa Pobla, en la modalitat de primera secció i interpretant la peça obligada *Gran marxa* del poema "La Viola" del mestre Pere Miquel Marquès.

L'any 1920, gràcies a la creació de la Banda de Música del Regiment d'Infanteria Inca 62, va sol·licitar-hi el trasllat i li fou concedit. D'aquesta manera passava a fer feina a la seva ciutat, on va romandre fins l'any 1932, en què es va retirar i va passar a la reserva com a militar.

El mateix any de 1920 va fundar juntament amb el poeta i periodista Miquel Duran l'Orfeó l'Harpa d'Inca, de la qual en fou el director fins l'any 1946. Actualment és un dels pocs orfeons mallorquins i està dirigit per Maria Magdalena Aguiló.

L'any 1925 fou nomenat director de la Banda Municipal de Pollença, tal vegada una de les bandes de música més antigues de Mallorca, i tres anys després va fundar l'Orfeó de Sineu i el va dirigir durant dos anys.

Al voltant de 1940 passà a dirigir la Banda Municipal d'Inca, que compaginava amb la direcció de la Banda de Pollença, fins a l'any 1958, que es va retirar i va rebre un merescut homenatge. També va dirigir la Banda de Santa Margalida.

Encara que ell sempre deia que no era un compositor (vegeu annex 1), durant la seva vida va instrumentar, orquestrar i transcriure multitud d'obres d'autors tant nacionals com estrangers, principalment de Miquel Marqués i Antoni Torrandell. Tot i això podem destacar com a composicions seves:

- *Himno de la Solidaridad Católica* (amb lletra de Costa i Llobera)
- *Himno de Miliciano* (dedicat a Pollença)
- *Missa dels diumenges d'advent i de corema*
- *Goig amb lloança de Santa Maria Assumpta Gloriosa*

La peça *Visca Pollença*, que s'ha convertit en l'himne de Pollença, forma part d'un dels números de la comèdia musical de costums pollencins i dividida en tres actes *Amor de pagesia*, de Pere Melià Bauçà, que prest es denominà n' "Aineta" (1942). L'obra fou harmonitzada per Bartomeu Oliver i instrumentada pel propi Jaume Albertí. També va participar juntament amb Joan Santandreu a la composició de l'obra musical en tres actes *Somnis de pescador*.

Albertí també és coautor musical de les obres *Vos que reinau damunt l'altura* (1948), poema dramàtic en tres actes, *Lo bon Marineret i Somnis de Pescador* (1958), sarsuela en tres actes, de costums pollencins, amb lletres de Miquel Bota Totxo.

També va tenir nombrosos alumnes des de graus elementals fins a assignatures de graus professionals. Era considerat com un gran educador fins al punt que, a un article del *Diario de Mallorca* de 1975, Bernat Cifre deia:

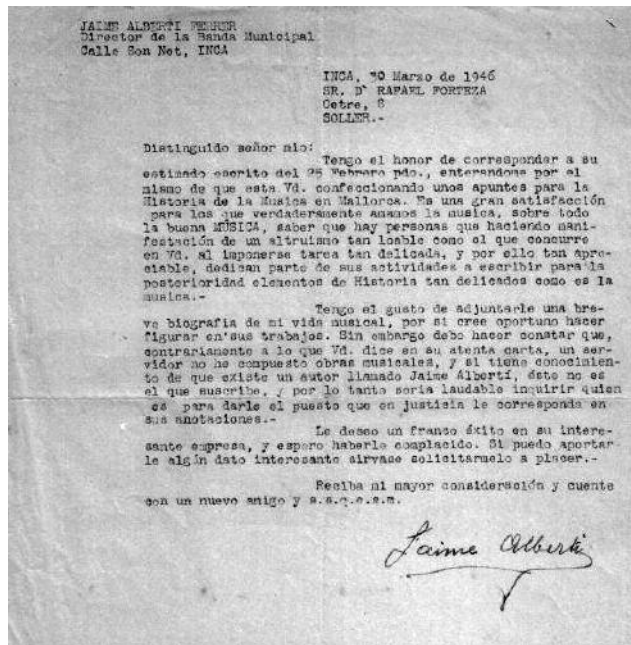

“...Eren els anys daurats de les Bandes de Música. Llavores “La Banda” era l'ànima del poble: la gent vivia les cerimònies, processons i concerts a la Plaça. La música d'aquell temps era música “d'acord i harmonia”; i feia les orelles netes. Per a tant d'ordre i concert s'havia d'estudiar molt. I s'estudiava. I s'assajava. I s'envelaven instrument p'envant, cap al vent, tot lluents, ressonants... Vos, Don Jaume ensenyàveu notes sense la menor mentida i l'exigíeu que en passava el dimoni. Després fèieu aprendre l'instrument que s'havia de sonar cada dia –i el dia que no pugueu perquè estigueu malalts al manco l'heu de treure de l'estoig i l'heu de desmuntar i tornar a muntar...”

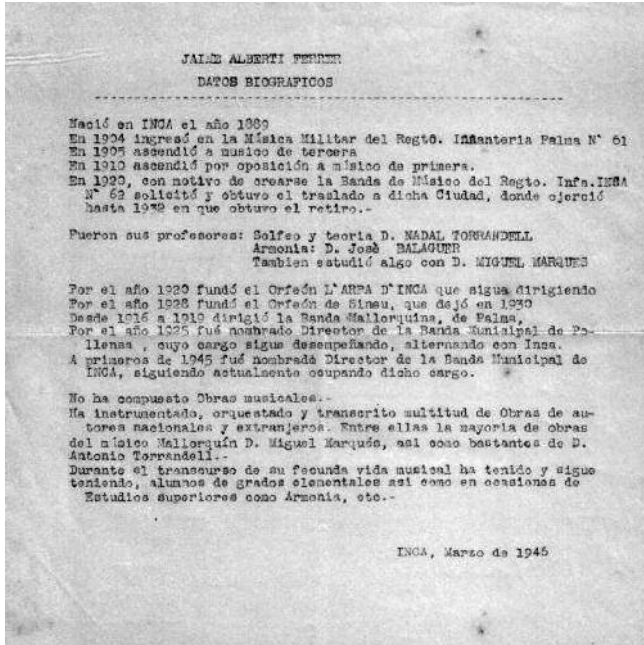
A més a més, podem afegir que ha estat professor de música i cant dels col·legis Beat Ramon Llull, Santo Tomás de Aquino i el Liceu de Santa Teresa de Jesús d'Inca.

Els seus darrers anys, després d'haver deixat del tot la seva tasca musical, es va retirar a la seva residència de Pollença, on va morir als 90 anys, el dia 16 de setembre de 1979.

L'any 1997, l'Escola de la Unió Musical Inquera, amb la unanimitat de tots els membres de la Junta Directiva, va passar a anomenar-se Escola de Música Jaume Albertí en reconeixement de la seva figura dins l'ambient musical de la ciutat i de tot el que el mestre Albertí havia fet per la música en general. A l'acte oficial varen assistir Maria Antònia Munar com a presidenta del Consell de Mallorca, a més d'una ampla representació del consistori inquer encapçalat pel seu batle Pere Rotger. En aquesta inauguració, la seva néta va descobrir la placa oficial de l'Escola amb el nom del seu padrí. La part musical va córrer a càrrec de l'Harpa d'Inca i la Banda Unió Musical Inquera.

Annex 1. Carta de Jaume Albertí a Rafel Forteza.

Annex 2. Dades biogràfiques de Jaume Albertí.

Bibliografia

- BOVER-PARETS. *Baleàrica 2. Música impresa*. Palma: 2002, pp. 18.
- *Centre de Recerca i Documentació Històric - Musical de Mallorca*.
- *Compositors de les Illes Balears*. Pollença: 2002, p. 24.
- *Diccionari del Teatre a les Illes Balears*. Palma-Barcelona: 2003-2006, vol. 1, p. 21.
- *Diccionario de la Música Española-Hispanoamérica*, vol. 1, p. 207.
- *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 1, p. 207.
- MARTÍNEZ OLIVER, Bartomeu. "La música a Inca... Balaguer i Albertí" *Lluc* 846, 2005, 41-45.

HERETAT DEL SR. GABRIEL VALLESPÍR (S. XVII)

Gabriel Pieras Salom

Saber qui havia d'heretar els béns mobles i immobles del Sr. Gabriel Vallespir no fou fàcil. La manca d'un hereu definit i concret ocasionà una llarga teringa de plets, creació d'arbres genealògics, complicades descripcions dels successors i altres difícils problemes que s'havien de resoldre. La descripció i valoració dels béns, molt interessant, va precedida d'una llarga explicació. A més del valor dels béns del Sr. Vallespir, hi ha els pagaments que s'han de descomptar de la quantitat resultant, que seria l'heretat a cobrar per part de qui correspongués fer-ho.

Interessant serà transcriure part del llarg dossier per poder-nos situar dins l'espai i dins el temps. He de dir que la citada transcripció serà posada al dia (excepció feta de l'inici del document) i segons la normativa actual. Tan sols procuraré conservar la manera d'escriure, que és típica del segle XVII:

“Die XX Mensis Dezembris Anno a Natte. Dmni. MDLXXXX

In Dei Nomine et ejus Divina Gratia Amen.

Sia a tots notori i cosa manifestacom nosaltres el Dr. Antoni Jofre, prevere i rector de la parroquial de la vila d'Inca, Fra Onofre Mut, prevere i prior del convent de Sant Domingo de dita vila i Fra Pere Miquel Guasp, guardià del convent de Sant Francesc de dita vila i en dits noms curadors i administradors, en el cas que ha tengut lloc de l'heretat i béns del Sr. Gabriel Vallespir fill de Nadal Vallespir de dita vila amb son últim testament rebut el poder de Felip Pasqual notari, als 7 de novembre de 1658 i per son òbit als 22 de febrer de 1664, publicat als 24 dels mateixos, d'una i de l'altra Margalida Bennàssar i Morro, vídua del Sr. Cristòfol Bennàssar de Santiani, habitadora en dita vila i successora en los béns i heretat de la Sra. Margalida Bennàssar i Vallespir, néta mia, morta ab intestat, filla del Sr. Cristòfol Bennàssar, menor de dies, mon fill, i de la Sra. Francina Vallespir,

cònjuges ja difunts, de la qual Sra. Francina Vallespir fou hereva la dita Margalida Bennàssar i Vallespir, sa filla, amb son últim testament rebut per Antoni Seguí, notari, als 15 de juny de 1675, curadora de l'heretat del citat Cristòfol Bennàssar, mon fill, amb decret fet per l'honorable batlle de dita vila als 24 de juliol de 1684. I dites Francina Vallespir i Margalida Bennàssar i Vallespir són filla i néta del dit Sr. Gabriel Vallespir. Sabent i atenent que el citat Sr. Gabriel Vallespir en son citat testament, havent instituïda hereva seva universal a la dita Francina Vallespir, sa filla, en el cas que tingué lloc per mort del dit Sr. Gabriel Vallespir sens fills mascles i en dit testament disposa que si la dita Francina, filla sua, morís sense infants, i sos infants sense infants, se pagaran los llegats continguts en dit testament, i se fes obra pia en aquell continguda, elegint per dir efecte lo Rvt. Sr. Rector de l'església parroquial d'Inca, el Rvt. Pare Prior del convent de Sant Domingo i el Rvt. Pare Guardià del convent de Sant Francesc de dita vila, com llargament en dit testament es conta i a que nos referim. Saben, més avant, i atenent que la dita Margalida Bennàssar i Vallespir morí als 30 de juliol de 1686 donzella i sense testament ni altra última disposició, pel qual efecte és estat a lloc d'haver de restituir la dita Margalida Bennàssar i Morro, vídua, en dit nom a Vs. Ms. Molt reverents Srs. Rector, Prior i Guardià en dits noms el fideicomís disposat per dit Sr. Gabriel Vallespir en el seu citat testament..."

Segueixen folis i més folis (75 exactament i escrits per ambdues cares) on s'intenta explicar qui resultarà ser l'hereu o l'hereva. Per això serà necessari conèixer els béns mobles i immobles, i el seu valors. Els béns es valoren en dues dates: el 30 de juliol de 1686, que fou el dia de la mort de la Sra. Margalida Bennàssar i Vallespir, donzella. Igualment es tindrà en compte el valor que tenia l'heretat dia 22 de febrer de 1664, dia de la defunció del Sr. Gabriel Vallespir.

L'any 1690 es reuneixen els Srs. Joan Vanrell, notari, i Antoni Seguí, notari. També participen de la valoració els estimadors Francesc Carbonell, major i de malnom "Bosca", Joan Ramis de la Placeta, Joan Capó "Queto" i Guillem Beltran. Valoraran les cases, el celler, el molí de vent, l'olivar, etc. Ho faran tenint en compte els valors en data de 22 de febrer de 1664 i 30 de juliol de 1686.

- Les cases del carrer Major...600 ll.
- El celler...200 ll.
- La peça de terra d'unes quatre quarterades, tancada de paret i junt al convent de Sant Francesc...1.015 ll.
- La peça de terra dita la bassa d'en Borràs, d'unes dues quarterades...300 ll.
- La peça de terra dita Valella, d'unes tres quarterades...820 ll.
- El molí de vent...175 ll.
- L'olivar de set o vuit quarterades, situat al terme de Selva, que confronta amb el camí Reial...600 ll.
- La propietat situada dins el lloc de Mandrava, dita Son Domènec, d'unes deu quarterades...800 ll.
- La peça de vinya dita la Torreta, d'unes quatre quarterades, situada dins el present terme d'Inca, prop del camí de Ciutat, devora el Rafal Garcès...500 ll.
- La peça de terra junt a la citada vinya, d'unes cinc quarterades i que havia estat propietat del Sr. Guillem Reura...170 ll.

- La peça de terra situada en el lloc de Son Figuerola, d'unes vuit quarterades...400 ll.
- La peça de terra d'unes tres quarterades situada en el terme d'Inca en el camí de Sencelles...180 ll.
- La peça de terra situada junt a l'anterior, de prop de sis quarterades...360 ll.
- Tretze bótes congrenyades, cups, portadores i els arreus del celler...200 ll.
- Les seixanta somades de vi a raó de tres sous la somada...99 ll.

Dia 27 de gener, del mateix any de 1690, els notaris Antoni Seguí i Joan Vanrell, juntament amb els corredors de coll Jaume Juan i Sebastià Ribas, valoren els mobles del Sr. Gabriel Vallespir:

- Un bufet d'alzina usat...3 ll. 10 s.
- Un cobertor de cordellat verd usat...1 ll. 14 s.
- Dos bancs usats, un amb respatller i l'altre comú...12 s.
- Dues olles d'aram i una de coure mitjanceres usades...3 ll.
- Dues paelles d'aram i una de coure, una de gran i l'altra petita...1 ll. 5 s.
- Unes esgrelles de ferro usades...2 s.
- Una llumenera de llautó a l'ús i amb la seva ventalla...2 ll. 10 s.
- Dos canelobres de llautó usats...10 s.
- Quatre llumeneres de ferro usades...8 s.
- Una cobertora d'aram usada...10 s.
- Tres dotzenes d'escudelles de terra usades...3 s.
- Tres dotzenes de plats entre grans i petits, obra de terra...8 s.
- Quatre gerres somerals de terra...1 s.
- Dotze olles de terra, sis de grans i sis de mitjanceres...3 s.
- Un morter de coure amb la seva maça...1 ll. 15 s.
- Una escopeta de pany de pedra d'uns sis pams...1 ll. 10 s.
- Un altre morter de pedra amb la seva maça de fusta, usat...5 s.
- Una llança amb el seu ferro, usada...4 s.
- Dues espases, una de fulla estreta i l'altra de cavall...1 ll.
- Una pastera de pi molt usada...10 s.
- Dos sedassos, un d'espès i l'altre clar, usats...6 s.
- Un llibrell de pastar molt dolent...1 s.
- Dues posts de pastar, una de llarga i l'altra curta, usades...10 s.
- Dos carretells molt usats...1 ll. 8 s.
- Un fenyedor de pastar usat...2 s.
- Dues estovalles de pastar i un sobrebanc, usades...1 ll. 5 s.
- Tres alfàbies de salar olives, una plena d'olives i les altres dues buides...1 ll. 10 s.
- Cinc alfàbies grans de tenir oli buides, tres de senceres i dues de rompudes...3 ll.
- Un cossi plantat usat per fer bugada...5 s.
- Una caldera d'aram gran de fer bugades i el buidador d'aram, usats...4 ll. 10 s.
- Dues selles, una de cavall amb la seva brilla i l'altre de somera, usades...3 ll.
- Un bast, sàrria i corda de palma...5 s.
- Un altre bast de somera i uns arganells d'espart...5 s.
- Dues arades i dos jous, una de llaurar vinya i l'altra, ordinària...2 ll.
- Una rella de llaurar, usada...15 s.
- Dos collars i dos coixins amb les pells de llaurar...1 ll. 10 s.

- En "lo corralet", un caramull de llenya...10 s.
- Dos paners de canyes usats...1 s.
- Cinc senalles de palma, 3 farineres i 2 d'enclotar usades... 12 s.
- Un llit de camp d'alzina amb el seu pavelló cordellat verd... 8 ll.
- Dos matalassos usats...6 ll.
- Quatre coixins, dos de grans i dos de petits de galta, usats...1 ll.
- Una flassada blanca i un cobertor de llit cordellat verd... 2 ll.
- Una caixa de noguer dita "la Caixa del Sr," dins la qual es va trobar la roba de calçar i vestir del Sr. son marit, la qual roba he donada i repartida, per amor de Déu, conformement a la testamentària disposició del dit Sr. la caixa val...3 ll. 10 s.
- Una capsa vermella...2 s.
- Una altra caixa de cirerer molt vella per tenir roba bruta...1 ll.
- Un *tossino* (cuixot) salat i ja encetat, amb algunes averies i sagí...4 ll.
- Una estormia amb figues i una altra amb algunes panses...10 s.
- Una gerreta de taula amb un poc de mel...4 s.
- Un raol vell per tenir el pa...6 d.
- Un sac amb una quartera de farina...2 ll.
- Tres caixes molt velles i dolentes...1 ll. 10 s.
- Un llit de bancs i posts amb la seva màrrega per jeure la criada, tot molt usat...1 ll.
- Una flassada i quatre llençols grossos d'estopa molt usats...3 ll.
- Un llit de camp amb la capçalera, molt vell...1 ll. 5 s.
- Un pavelló de drap blanc molt usat i amb randa...3 ll.
- Una màrrega i un matalàs molt usats...2 ll.
- Quatre coixins molt usats, dos de grossos i dos de petits...1 ll.
- Una flassada usada...10 s.
- Una caixa de cirerer usada...2 ll.
- Dues atxes de cera blanca, quatre ciris i un estadal, tot encetat i mig cremat...3 ll. 10 s.
- Deu rams de fil de bri i trenta d'estopa grossa...2 ll. 5 s.
- Una altra caixa de cirerer molt usada...15 s.
- Dotze llençols, vuit de bri i quatre de bri i estopa molt usats...12 ll.
- Dotze coixineres, ço és, sis de grans i sis de galta usades...3 ll.
- Una vànova de bri i cotó guarnida de randa usada...2 ll. 10 s.
- Dotze tovalloles; sis de cordalleres i sis de bri i cotó, totes usades... 6 ll. 10 s.
- Tres dotzenes de torcaboques de fil i cotó, usats...3 ll. 15 s.
- Dotze cànnyoms d'estopa usats...12 s.
- Un bufet de cirerer usat...1 ll.
- Sis quadres de verges...15 s.
- Un mirall amb vases negres gran i usat...1 ll. 10 s. 6 d.
- Un llit de camp molt usat amb la seva màrrega i matalàs...4 ll.
- Un pavelló de filempua guarnit de flocadura blanca, usat...5 ll. 10 s.
- Dos coixins blancs usats...10 s.
- Una caixa de cirerer dita la "Caixa de la Sra. Mòger"...3 ll.
- Un vestit de dona de tafetà garrafat guarnit de vellutons picat i folrat de tela satina blava molt usat que és gipó i faldilla...1 ll. 10 s.
- Un altre vestit gipó i faldilles de tafetà lleonat i negre picat i folrat de tela satina vermella, tot vell i usat...1 ll. 10 s.
- Unes faldetes de tafetà negre sens folrar, molt usades...15 s.

- Un gipó de dona de “tabi de den primer negre” (sic)...15 s.
- Una altra caixa de cirerer usada...1 ll.
- Un gipó vell de cadeneta amb mànigues de “penyasco” que eren del Sr. Gabriel Vallespir menor, mon fillastre...8 s.
- Un vestit calçons i casaca de cordellat usat i del dit Sr. ...15 s.

Els argenters Antoni Carbonell i Miquel Vidal fan el següent inventari:

“Se posa en dit cos hereditari dues-centes vuitanta nou lliures i set sous per les partides d’or i plata, conforme estimació feta: Dos tassons de plata, 8 L.; quatre culleres de plata, 5 L., 10 s. ; un sentillo d’or amb vint peces, 25 L.; una gargantilla d’or, de quinze peces i els seus penjants de perles, 30 L.; una peça d’or amb pedres, 20 L.; quatre anells d’or amb diferents peces comunes, 6 L.; dues dotzenes de botons d’or petits, 30 L.; una cadena d’or amb trenta sis peces que se ha trobat el bitllet de dit Carbonell que pesà amb un braçat d’or amb deu peces, valer tot junt 164 L. 17 s. I aquestes partides fan la suma de les citades 289 lliure i 7 sous.”

Queda, dins aquest apartat de l’heretat, una breu relació d’altres valors:

“10 quarteres de blat comú, 19 L.; 10 quarteres de xexa, ports pagaments i porgueres, 17 L. 2 quarteres de faves, una barcella de ciurons, tres almuds de fasols i dos almuds de lleties, 3 L. 8 s.; Deu quarteres d’ordi, 10 L.; cent lliures en diners, 100 L.; se posa per cos hereditari set-centes setanta i cinc lliures de nombre de 900 L. Que amb acte rebut en poder de Miquel Arrom, notari Ribera, al primers de març de 1663 prometé pagar Guillem Reura a dit Sr. Gabriel Vallespir per la restitució del dot de la Sra. Margalida, sa filla, com 125 L. Cobrà dit Gabriel Vallespir als 10 8bre de 1663 de què té albarà dit Reura, que venien pagadores, ço és 125 L. Als 10 de juliol consecutivament després del dit acte i després l’any venidor el dia de Tots Sants altres 125 L. I així cada any dit dia de Tots Sants altres 125 L. Fins que fossen pagades a compliment dites 900 L. Com llargament en dit acte se compta les quals 775 lliures, etc.”

Segueixen una llarguíssima teringa de censals que també posen “per cos hereditari”. Generalment són persones d’Inca a més d’entitats conegudes en aquell moment. Podem destacar entre els qui paguen censals els següents: Joan Serra Monjo, l’ofici de teixidors de lli de la vila d’Inca, Ramon Gayà “Calderer”, Mateu Ginestra “Moliner de vent”, Jaume Vilapriu, Pere Beltran, Guillem Farragut “Cupa”, Andreu Garriga “ganiveter”, Pere Serra “Monjo”, Joan Fiol “Capeller. De malnom “Gorra”, Miquel Llabrés, Rafel Colom, Joan Roig “Traginer de la vila de Selva”, Bartomeu Llabrés de Jornets de Sencelles, Pere Pieres, Miquel Munar “del Pujol”... També segueix un altre apartat amb el títol: “Les pensions i rates dels censals de les partides que son pogudes avariguar i les que son pogudes avariguar ja se fara menció infra, i per més claredat se posa lo òbit assí del dit Gabriel Vallespir que fou als 24 de febre de 1664.” Es tracta dels albarans trobats i dels que es té notícia escrita. Alguns d’ells són els següents: Mateu Ginestre, Mateu Garau, Pere Corró, Joan Reig de Selva, Joan Beltran, Francina Petro i Bachs, Andreu Moro “Vullet”, els jurats de la vila d’Inca, Esperança Vilapriu, Bartomeu Llabrés “Xepelí”, Ramon Gayà “Calderer”, etc. Després hi ha la:

“Llista de les partides del cens que no s’han pogudes averiguar així per haver-n’hi

algunes cedides a la Senyora Vicens i Mora (Primera esposa del Sr. Gabriel Vallespir) juntament amb les pensions, com per haver-s'en quitades algunes, com i també per haver mudat de diferents mans les propietats que feien els cens, per lo qual efecte se salva al dret a les parts averiguades que sien”.

Els censalistes amb aquestes condicions són: Andreu Garriga “Ganiveter”, l’ofici de teixidors de lli d’Inca, Rafel Colom, Joan Serra “Monjo”, Miquel Vallespir, Guillem Alomar, Pere Serra “Monjo”, Tomàs Moragues “Picapedrer”, etc.

També consten els pagaments que s’han de retirar de l’heretat i que són:

- A Martí Pou “Sucre” per la sepultura que serví per al dit Sr. Gabriel Vallespir...27 ll. 10 s. 10 d.
- A Jaume Segura pel coixí, drap de cos i portaperes que serví per al dit difunt...1 ll.
- A Miquel Beltran Fuster per la caixa que serví per a dit difunt conforme albarà testificat pel doctor en medicina Antoni Reura...2 ll. 6 s.
- A Joan “Gasto”, fosser, per haver enterrat dit difunt...1 ll. 4 s.
- Als homes que portaren els cadàver i les atxes en l’eclesiàstica sepultura...3 ll. 8 s.
- A Jaume Pizà per la música que serví a dit cadàver...1 ll.
- A Jaume Pizà per tres nocturns celebrats per l’ànima de dit difunt...2 ll.
- A Jaume Pizà per partir a los bacins...2 ll. 10 s.
- A Pere Joan Alzina, clavari de l’ofici de sastres, i a Bartomeu Quintana, obrer de la Confraria de Sant Bernat, per haver acompanyat el cadàver a l’eclesiàstica sepultura...17 s. 4 d.
- A fra Josep Vallespir, prior del convent de Sant Domingo d’Inca, per absolta i acompanyar el cadàver...16 s.
- A Bartomeu Puigserver, escolà, per tocar per dit difunt...2 ll. 6 s.
- A Guillem Puig, sobreposat del Col·legi dels Gerrers, per acompanyar...8 s. 8 d.
- A fra Nicolau Gayà, vicari de Sant Francesc, per acompanyar i absolta...16 s.
- Al Rnd. Jaume Morro, prevere, per processó de l’enterrament, extremunció i conventual...10 ll.
- Pere Joan Fornés “Paraire sobreposat”, per haver acompanyat... 8 s. 8 d.
- Pel valor de dues “capses de dol” que deixà dit difunt, una al citat doctor en medicina Antoni Reura i l’altra a Bartomeu Pujol...10 ll.
- Al Dr. Pere Joan Gili, prevere i rector, per parroquial i missa cantada...11 s.
- A Jaume Massip, “Clavari”, per talles...16 s.
- A Antoni Tomàs, “Gerrer”, per la dot de la seva muller... 25 ll.
- A la senyora Joana Pasqual, muller de Felip Pasqual, notari, a compte dels salaris i actes que devia el difunt...5 ll.
- Al Rvd. Pere Bennassar, posseïdor de la capellania de Nostra Sra. de l’Olivar, per dues pensions...6 ll.
- A Pere Mas, escrivent, pel testament penúltim i peatges de dit Vallespir...5 ll. 14 s.
- A Felip Pasqual, notari, per salaris d’actes...30 ll.
- Al dit Pasqual, notari, dels salaris dels testaments, codicils i inventari de dit Vallespir... 25 ll.
- A Antoni Carbonell i Miquel Vidal, argenters, per haver estimat l’or, perles i plata contingudes a dit inventari...1 ll. 2 s. 8 d.
- A Jaume Antoni Juan i Sebastià Ribas, corredors, per haver estimat els mobles de dit inventari...1 ll. 14 s.

- A Antoni Seguí i a Joan Vanrell, connotaris, pel treball d'haver fet el present cos hereditari...40 ll.
- A Miquel Puigserver, llibreter, pel valor d'un llibre per posar albarans...5 s.
- Al Rnd. Jaume Pizà per la caritat de 100 misses per ànima del dit Vallespir...15 ll.
- A fra Pere Bennàssar, prior del convent de Sant Domingo, per la caritat d'altres 100 misses per l'ànima del Sr. Vallespir...15 ll.
- A fra Nicolau Gayà, vicari del convent de Sant Francesc, per la caritat d'altres 100 misses...15 ll.
- Al Rnd. Jaume Pizà, prevere i bosser de la parròquia d'Inca, per la caritat de 100 misses per l'ànima del dit Vallespir...15 ll.
- A fra Nicolau Gayà, vicari del convent de St. Francesc, altres 100 misses...15 ll.
- Al Rnd. Arnau Rayó, prevere i bosser d'Inca, per la caritat d'altres 100 misses...15 ll.
- A fra Joan Capó, ministre del convent del Sant Esperit, per la caritat de 28 misses per l'ànima del dit Sr. Vallespir...4 ll. 4 s.
- A la Sindiqueza del Convent de Jesús per la caritat de 21 misses per ànima del citat Vallespir...3 ll. 3 s.
- A fra Francesc March, sacristà del convent de Sant Domingo, per la caritat de 30 misses per ànima de dit Vallespir...4 ll. 10 s.
- A la Sindiqueza, fra Ramon Melis, de Sant Francesc per la caritat de 21 misses...3 ll. 3 s.
- Al Rvd. Arnau Rayó per la caritat de 100 misses per ànima de dit Vallespir...15 ll.
- A dit Rayó, prevere, per la caritat d'altres 100 misses per ànima de dit Vallespir...15 ll.

És, molt resumit, el document de l'heretat del Sr. Gabriel Vallespir. Naturalment que aquest senyor tenia altres, crec que moltes més, propietats -diguem- petites. Els anys i els plets successius anaren deteriorant el patrimoni. De totes maneres és important conèixer el valor dels béns mobles i dels immobles a final del segle XVII. Pens que, tal volta en un altre moment i lloc, seria interessant anar transcrivint-ho tot.

ARQUITECTURA INDUSTRIAL A INCA. JOSEP OLEZA FRATES: CAN PIQUERO

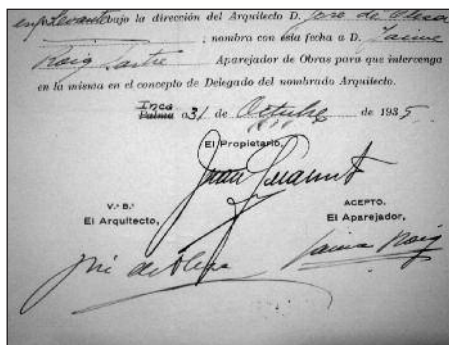
Ma. Magdalena Martorell Palou

El treball consisteix en l'estudi de la sèrie "Expedients d'obres particulars" de l'Arxiu Municipal d'Inca (1890-1940) amb l'objectiu de localitzar projectes d'arquitectura industrial per a l'estudi de la indústria del calçat i el seu entorn.

Josep Oleza Frates (1897-1971). Neix a Palma. Realitza els estudis a l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona. Els inicia a 1915 i els acaba el curs 1922-23. S'estableix a Palma entre 1924 i 1939 es mou entre el regionalisme i el racionalisme. Fou arquitecte diocesà i de "la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de les Balears" (Seguí Aznar, 1990:207). És en l'exercici particular de la professió on un nombre important d'obres responen al llenguatge racionalista.¹

Cap als 30 i 40 Josep Oleza exerceix d'arquitecte municipal d'Inca. D'entre els projectes d'arquitectura industrial destaquem l'edifici de la fàbrica de Can Piquero, 1935.

L'expedient és presentat per Joan Gelabert Beltran, domiciliat al carrer d'en Palmer, 14. Sol·licita continuar la construcció de la fàbrica de calçat conforme als plànols que s'adjunten, al carrer de Martí Metge, cantonada amb carrer de Llevant. Consta de plànols de planta i alçats, els quals estan visats pel Col·legi Oficial

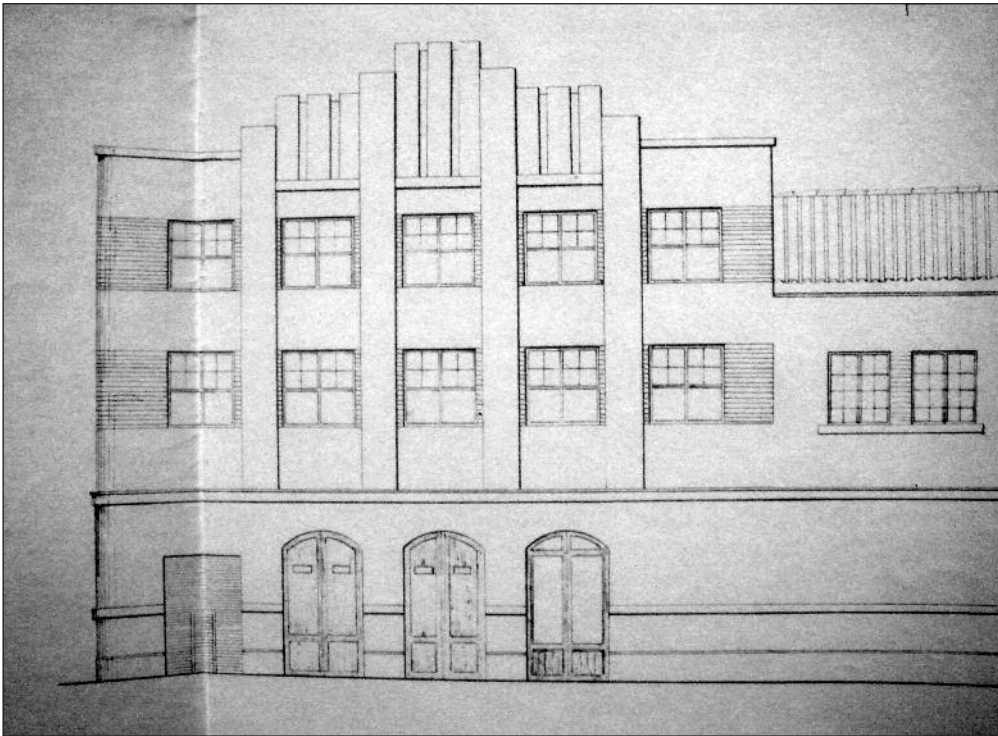
1 - Seguí Aznar no fa a esment a obres ni a la tasca d'arquitecte municipal d'Inca de Josep Oleza.

2 - Arxiu Municipal d'Inca. Expedients d'obres particulars. 1935/297.

d'Arquitectes de Catalunya i Balears, delegació de Balears.² És de caràcter racionalista. Els trets més característics són el frontó escalonat de la façana principal i les finestres apaïssades.

L'edifici de Can Piquero és un conjunt fabril que està compost per tres cossos adossats. El principal més alt se situa al carrer de Martí Metge, en el qual presenta planta baixa i dos pisos amb cantonada amb el carrer de Llevant; els altres dos cossos, situats a cada carrer, planta baixa i pis. A la façana el cos principal té un capcim a manera de frontó triangular escalonat amb faixes ressortides verticals. El cos principal presenta als pisos cinc finestres apaïssades per planta.

La fàbrica de Joan Gelabert Beltran és coneguda popularment per Can Piquero "Gros". Actualment l'edifici forma part del patrimoni arquitectònic d'Inca. Està inclòs al Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d'Inca, amb protecció: 3.

Bibliografia

- Guia de Arquitectura. Palma: Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears, 1990.
- SEGUÍ AZNAR, Miquel. *Arquitectura contemporànea en Mallorca (1900-1947)*. Palma: Universitat de les Illes Balears i Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Balears, 1990.
- SEGUÍ AZNAR, Miquel. *Urbanisme i arquitectura a les Balears. Segle XX*. Palma: Edicions Documenta Balear, 2000.

CARTES DE MIQUEL FERRÀ A MIQUEL DURAN (1907-1914)

Francesc Lladó Rotger

A les comunicacions que férem a Jornades anteriors vàrem exposar alguns aspectes de la relació que mantingueren, durant gran part de la seva vida, Miquel Ferrà i Juan i Miquel Duran i Saurina. Per a aquells treballs utilitzàrem, entre d'altres materials, les cartes que va adreçar Ferrà a Duran. Ara creim que seria interessant publicar aquestes cartes en la seva integritat, però no és possible fer-ho d'un sol cop atesa la limitació d'aquest treball, així que hem optat per dividir-les en tres grups i publicar ara el primer i deixar els restants per a properes edicions de les Jornades. Les cartes que presentam en aquesta comunicació són les que va conservar Miquel Duran de les que li havia escrit Miquel Ferrà entre 1907 i 1914.

Miquel Ferrà i Juan

Aquestes cartes es conserven a l'arxiu de Miquel Duran Saurina i me'n facilitaren una còpia els seus hereus, a qui vull agrair aquest favor, sense el qual no haurien estat possibles ni aquest ni els anteriors treballs. La transcripció ha estat feta amb tota escrupolositat respectant l'accentuació i la puntuació, només s'han unificat les indicacions de lloc i data posant-les sempre a dalt i s'ha suprimit l'encapçalament del destinatari.

Els reculls de correspondència, especialment quan són de cartes que s'han enviat personatges significatius, són una gran eina per conèixer la vida quotidiana, les idees i les dèries d'aquestes persones i conèixer millor la seva idiosincràsia. Les cartes, per altra part, degudament contextualitzades, serveixen per conèixer les activitats, culturals o d'altre tipus, que es realitzaren en el lloc on varen ser escrites o rebudes. Aquestes concretament són redactades des de Ciutat, Madrid, Gijón o Barcelona, on vivia Ferrà, però van totes dirigides a Inca, i el seu contingut fa referència a

aquesta darrera ciutat. I de les coses d'Inca que més parlen és de la primera època del setmanari *Ca Nostra*, en la qual Ferrà i Duran foren grans col·laboradors.

No ens entretindrem a fer conèixer aquests dos personatges animadors culturals, catalanistes, amants de la llengua i la literatura i nacionalistes, perquè ja en donàrem compte a les comunicacions anteriors, i el qui no els conegui pot acudir a la bibliografia. Tampoc repetirem els comentaris que férem llavors a algunes de les cartes d'aquest recull, així que remetem els lectors a aquells treballs si no els basta la informació que donam en aquesta comunicació.

Miquel Durà Saurina

Entre 1907 i 1914 Miquel Duran va publicar la revista *Ca Nostra*, en la qual Ferrà tengué un paper, a la vegada destacat i silenciós, ajudant Duran en aquelles coses que ell no sabia o no podia fer i dirigint-lo ideològicament cap al Noucentisme que Ferrà professava. Per això *Ca Nostra* serà el tema recurrent d'aquest període de correspondència.

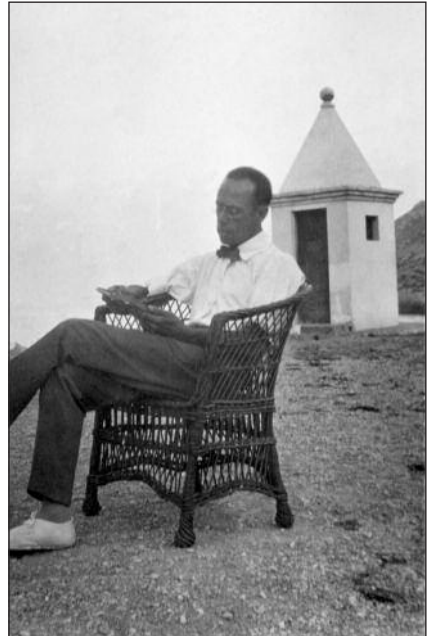
Podem seguir ara el contingut de les cartes comentant-lo breument. Un primer bloc el constitueixen les cinc cartes anteriors a la Setmana Tràgica que fan referència als inicis de *Ca Nostra*, on es veu la direcció callada de Ferrà en la confecció de la revista i l'opinió que aquesta li mereixia. També podem veure, a la carta 3, la indignada protesta de Ferrà quan Duran, enlloc de seguir les directrius de Ferrà, s'inclina més pel seu conservadorisme, empès probablement pels seus col·laboradors

inquers. Ferrà vol evitar, a tota costa, que *Ca Nostra* s'adhereixi a allò que era anomenat *buena prensa* que practicava una defensa irracional i aferrissada del catolicisme, sense arguments, a voltes en contra de les directrius de les autoritats eclesiàstiques. La carta 5 és un clar exemple com Ferrà, amb el consentiment de Duran, dissenyava la revista al seu gust, car el n. 69 de *Ca Nostra* surt exactament així com Ferrà el planifica a la carta. Àdhuc l'article de *Gaceta montanyesa* surt amb una nota que diu que ha estat copiat «del nostre estimat confrare», «ben orientat en política», en paraules del mateix Ferrà a una altra carta.

Segueixen les cartes que fan referència a la Setmana Tràgica. Aquest fet va constituir un retrocés important en el catalanisme mallorquí i en la defensa de la llengua que duia a terme la revista en la qual tant Ferrà com Duran eren dos lluitadors incansables. El conservadorisme mallorquí més reaccionari va aprofitar, com sempre, per confondre la gent de bona fe i posar-la contra el catalanisme i la recuperació de la llengua que s'havia produït a principi de segle a Mallorca. Els reaccionaris varen posar dins un mateix sac els revolucionaris catalans i els defensors de la llengua i la cultura, i atribuïren a aquests darrers les barbaritats comeses pels primers. Ferrà i el seu grup reaccionaren contra aquests atacs i procuraren tenir Duran al seu costat en la lluita contra el reaccionarisme

i els atacs a la llengua i la cultura catalanes. Fruit d'aquesta presa de posició són les cartes 6 i 7. En elles Ferrà intenta dirigir la protesta que creu que ha de realitzar *Ca Nostra* amb un article seu precisament amb aquest títol. És curiosa la comanda que fan a Duran de mil exemplars de la revista a compte del grup polític l'Espurna, al qual pertanyia Ferrà. Aquest nombre ens pot donar compte de la influència dels membres de l'Espurna i de la seva activitat. També ens dóna constància de fins a quin punt Ferrà dirigia *Ca Nostra* des de l'ombra.

Aquest any també fou tràgic per a Duran, car va morir la seva estimada esposa, de la qual parla la carta 8. Les cartes que segueixen fan referència a *Ca Nostra* i mostren la col·laboració entre Ferrà i Duran, aquest li consulta certes qüestions que, una vegada contestades per Ferrà, apareixen a la revista signades per Duran. Aquest és el cas de la informació que li demana sobre Ramon Llull que després apareix a l'article "Notes lulianes".

Miquel Ferrà i Juan

L'any 1911 Duran és víctima d'una brutal agressió contra la llibertat d'expressió a causa dels seus escrits a *Ca Nostra*. A la carta 12 Ferrà, com molts altres amics, li mostra la seva insubornable adhesió i solidaritat.

Ferrà i Duran són poetes i s'animen mútuament en la publicació de versos. Així, a la carta 13 veim com Duran ofereix a Ferrà la publicació d'un llibret dels seus poemes que aquest rebutja. L'excusa de Ferrà és la manca de temps, però nosaltres hi endevinam l'excessiva exigència en la publicació dels seus versos que farà que, fins cinc anys més tard, no publiqui el seu primer llibre de poesies i n'elimini moltes de les que havia escrit i publicat en periòdics i revistes. A la vegada, Ferrà anima Duran en la tasca de la seva formació poètica a través de la lectura de versos d'altres poetes, que li donassin la formació que li permetés refinar els seus versos, els quals Ferrà considerava molt inspirats, però mancats de correcció formal. Aquest tema tornarà a sortir a una carta de 1917 quan Ferrà es permet de corregir-li uns versos que Duran havia presentat a uns Jocs Florals. A la mateixa carta es veu l'estratègia de Ferrà a l'hora d'atacar els seus enemics. Per no ser tot sol a abordar-los intentava, per carta, que els altres s'adherissin als seus atacs per no parèixer que anava tot sol i que només era la seva opinió aïllada. Finalment, Ferrà aconsella Duran que ataquí els seus enemics amb un recurs tan noucentista i tan seu com la ironia en lloc d'utilitzar el llenguatge massa combatiu i barroer –segons Ferrà– que utilitzava Salvador Galmés.

A partir de la carta 12, el lloc des d'on són escrites reflecteix la mobilitat de Ferrà durant aquests anys fins que s'instal·la definitivament a Barcelona, després d'estudiar a Madrid, i fer de bibliotecari, una vegada tretes les oposicions a arxius i biblioteques, primer a Gijón i després a Barcelona.

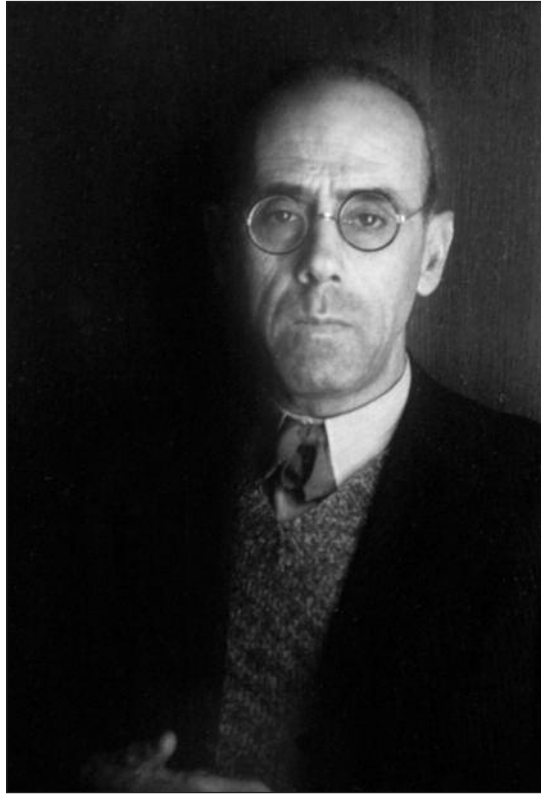
A la carta 14 es manifesta el caràcter tolerant de Ferrà. Quan les qüestions no ataquen els seus principis més bàsics és capaç de donar carta blanca a Duran perquè faci i desfaci mentre signi ell o ho publiqui en nom de la redacció. En aquells moments Ferrà havia començat, amb el pseudònim d'*Iv*, una sèrie d'articles anomenada *Petits assaigs* que tractaven temes pedagògics, morals, estètics i religiosos. A un d'aquests articles fa referència quan parla del «darrer ensaig». Per altra banda, a la carta, s'hi veu l'admiració de Ferrà envers Duran per la constància d'aquest darrer en la defensa dels seus principis, però després de les alabances no pot estarse de donar-li consells i d'indicar-li allò que li agrada o desagrada de la revista.

L'any 1913 s'havien publicat les normes ortogràfiques i era importantíssima la seva difusió perquè arribassin a quallar, ja que hi havia gent antinormista que les combatia. A la carta 15 Ferrà anima Duran a adoptar-les i que la revista

també les adopti i les aconselli als seus col·laboradors. En aquells moments, Ferrà duia a terme una campanya bastant agressiva a favor del catalanisme, el nacionalisme i en defensa de la llengua i del paisatge natural i urbà al setmanari *Sóller*. Aquesta carta i la següent hi fan referència. Ferrà demana ara la col·laboració de Duran, que possiblement participà també al *Sóller* amb algun pseudònim dels molts que apareixen a "De l'agre de la terra", la secció en català del setmanari.

Les darreres cartes fan referència al problema que va tenir Duran amb un article que va publicar, amb pseudònim, el pare de Ferrà, a causa del qual, i per no voler desvelar el nom de l'autor, malgrat el seu consentiment, va anar a la presó. Ja vàrem explicar aquest incident. En aquestes cartes també es veu la crisi de la revista i com Ferrà vol contribuir econòmicament de forma anònima en la seva sustentació. En moments de crisi es veu clarament la solidaritat dels amics.

Podem concloure dient que aquestes cartes, a més de fer-nos conèixer un poc més Ferrà i Duran, ens donen compte de la lluita nacionalista a Mallorca a favor de la llengua i la cultura catalanes i d'algunes persones i grups mallorquins de l'època que la protagonitzaven. Finalment ens donen compte de tot el que passava entorn d'un mitjà de comunicació tan important a Inca aquells anys com era *Ca Nostra*.

Miquel Ferrà i Juan

- 1 -

«Barcelona, 9 octubre 1907

Amic Duran: el 1er número de "Ca-nostra" m'ha agradat. Trob que fa suscriguera y el texte resulta lo que jo desitjava: popular sense deixar d'esser digne. A veure si seguim sempre dins aquests motllos, fugint sobre tot de coses humorístiques de mal gust, a fi de que poesies com les den Riber y de Na M^a.A. Salvá no s'hi trobin fora del seu lloc. Ja'm direu quines impressions anau recullint de la gent.- Errades n'hi ha bastantes, però amb el temps y fixant-voshi lograreu evitarles. Vos remet un n^o en que n'he anotades algunes, perque vos servezca de guía en els n^{os} vinents. Podeu enviarlo, aquí a Barcelona, a n'Antoni Rubí - Concell de Cent - 338 - 1er y a-n En Francisco Fornés - Espolsasachs - 4 - 1er - 2^a, que me pareix que's suscriurán. També an Andreu Ferrer, mestre de Mitjorn Gran (Menorca). Adeu. Vostre

M. Ferrá

Vaig anar a can Verdaguer y a altres llibreries. Nerto está agotat.¹ Una advertencia encara. Allò que diu amb censura eclesiàstica posauho de lletra petita. Aquests caracters tan grossos son desproporcionats.»²

- 2 -

«Palma, 30 agost 1908

Amic benvolgut: bé va! Pero convé, en haver passat aquest temporal, aturar una mica les polèmiques.³ Respecte a lo de la Veda, siau discret y insistiu tan poc com pogueu. Repetesc que no'm sap greu passar per autor d'aquell suelto. No mentigueu. Lo qu'heu posat m'agrada.

Voldria que al publicar lo de Le Qu, insistísseu en lo que deis a les Noves d'Inca, que ho rebéreu la setmana passada però que no hi cabé per excés d'original. Així no semblará tan estovat.

Deixau anar les cites de la bona premsa. Tenc qualche cosa que dir (y el Bisbe de Vich també l'hi tendria) de "Ora et labora".

A la portada, entre ANY 1er y NUM. 48, posauhi al menos una coma.

En Tous voldria que li enviásseu Ca-Nostra. No cal direcció.

Siau prudents y poc "beatos" aquesta temporada que jo no vos podré aidar. En estar llest d'estudis pens que tendré temps per dedicarvos.⁴

Dispensau la manera franca de parlarvos. Recorts a la família y manau sempre a vostre amic de cor.

M. Ferrá»

1 - Ferrà a Barcelona feia els encàrrecs de cercar llibres que Duran li comanava, en aquest cas cercava una obra de Mistral.

2 - Duran va fer cas a Ferrà i, a partir del núm. 3, apareix amb lletra més petita i a partir del 45 passa a la segona pàgina.

3 - Per contextualitzar aquesta carta vegeu LLADÓ I ROTGER, Francesc. *Mallorca catalana o Mallorca mallorquina (espanyola). Una polèmica a la revista Ca Nostra (1908-1909)*, dins *III Jornades d'Estudis Locals, Inca, 1997*.

4 - Ferrà estudiava, en aquests moments, Filosofia i Lletres a Barcelona.

Carta posterior a 10 octubre 1908 ⁵

«Amic benvolgut:

No vos puc ocultar la deplorable impressió que m'ha fet l'últim número de "Ca-Nostra". Jo'm pensava que vos y noltros ens havíem entès millor, y estavem més compenetrats d'esperit. Jo no puc aprovar lo qu'heu escrit sobre la Bona premsa, en Torrendell y n'Alomar; ho consider un grave desacert.

Per lo que que transcrivíu del article den Torrendell, sospit qu'está carregat de raó, y qu'ha begut a més bones fonts que vos. Les noves que jo tenc del congrés de la B[ona]. P[remsa]. son de que va esser una cosa vergonyosa, diguen lo que vulguen els periòdics que s'anomenen catòlics. A Barcelona en vaig parlar amb persones d'inmillorable criteri, eclesiàstics per més senyes. Tots coincideixen en qu'allò fou un desastre. Els congressistes qui tenien una mica de bon sentit en tornaren indignats. D. Bartomeu Coll, qui pensa escriurevos, vos podrà dir lo que li contà el meteix Secretari del Congrés de la Bona Premsa! y veurèu si coincideix ben bé amb en Torrendell.

Y ara, vejau quin paper fa "Ca-Nostra" de defensar causes perdudes contra gent que veu y diu les coses clares y tal com son! He de confessarvos que m'ha desagradat l'a-tac personal a un periodista com en Torrendell, que jo crec, avui, de bastant bon sentit y qu'aprecií personalment; lo meteix qu'això de voler presentar com a sectari, amb manifesta injustícia, a "La Almudayna", periòdic generalment tan sensat y respectuós.

Respecte a n'Alomar, crec que l'únic modo com "Ca-Nostra" el pot combatre es no anomenantlo mai. Com vos comprendreu, entre un escriptor com n'Alomar y "Ca-Nostra" les forses son massa desiguals y desproporcionades... Aquest sentit de la proporció es un dels que falten més a la premsa catòlica.

Perdonaume, en gràcia a la bona intenció, la meva excessiva franquesa. L'amistat m'hi obliga.

Vos, que teniu en casi tot un criteri recte y clar, no teniu encara els ulls bastant espolsats per conèixer tota la ineficàcia y el desprestigi de la bona premsa espanyola.

A mi contaume sempre coma col·laborador, però si voleu que a "Ca-Nostra" el considerem com el "nostro" setmanari, es precis fugir per a sempre d'aquests odiosos personalismes en les polèmiques y rompre d'una vegada tota solidaritat amb això que's diu "bona pems"; ni citarla, ni anomenarla tan sols! Un periòdic com "Ca-Nostra", honrat, moral y sumís a l'autoritat eclesiàstica, no necessita per esser un bon periòdic de l'aliança amb seminaristes autors de caricatures y de seguidillas dolentes, y amb papers ignorantíssims, deslleals.»⁶

---

5 - Data de l'article a què fa referència la carta.

6 - Aquesta carta acaba aquí, és incompleta.

- 4 -

«Palma, 7 desembre 1908

Amic benvolgut: veig que teniu raó, y que Ca-nostra no surt tan net d'ortografia com jo'm figurava. Es que no veu les proves en Pujades? El n^o en que jo m'havia fixat no era com aquests últims.

Vos recoman –persones de molt bon gust m'ho aconsellen– que publiquen poques coses catalanes. Hem de fer catalanisme, però en mallorquí, sino ja no seria nostro. Per això vos recoman que mallorquiniseu el llenguatge quant l'original sia català (veig que ho feis algunes vegades). No publiquen poesies de catalans, a no ser les que vos enviarem noltros des d'aquí, triantles de grans autors. Vos recoman que aneu substituint a poc a poc les coses antimasòniques (crec que a Mallorca no tenim que preocuparnosne) y antiliberals, pels assumtes catòlics-socials. A la mateixa Lectura Dominical hi ha una secció d'això d'on podeu traduir.

Lo del Discurs den Moret esta molt bé. Supòs que es de la Gaceta Montanyesa, qui en política pens que va molt ben orientada.

Estic treballant per veure si us podem enviar setmanalment cantitat d'original considerable.
Recorts. Vostre

Miquel Ferrà

Eus suplic qu'envieu pel correu de dissapte dematí, cada setmana, el n^o de canvi de l'Arqueològica; perque els dissaptes ens veim en aquella redacció els vostres colaboradors.»⁷

---

7 - El grup de Ferrà, que es feia dir Les esquerres de l'Arqueològica, es reunia cada dissabte dematí al local d'aquesta entitat. Ferrà demana a Duran que li envii el número de Ca Nostra de la setmana pel correu que venia d'Inca el dissabte dematí, perquè ell el pogués anar a cercar i el poguessin llegir a la reunió.

- 5 -

Abans de 16 gener 1909 ⁸

«D. M. Duran

Amic benvolgut: Eus envii original. Posaulo, si us sembla amb aquest ordre:

- A B C Regionalisme

- Visions Palestina

- Les esperances del Bloc lliberal (Gaceta Montanyesa).

- Rondaya. M. Antònia Salvá.

- Higiene Moral

Aquest darrer article supòs que no ha sortit encara (no he vist encara l'últim n^o)
Enviàumen proves.

"Les Esperances del Bloc" convé consignar que ho co-riam de nostre estimat company
de Vich "Gac. Montanyesa".

Sempre que us falti algun tròs curt d'original, publicau tradicions populars de Mossen
Alcover, d'aquestes que du es Bolletí de l'Arqueològica.

Enviau Ca-Nostra desde 1er d'enguany als subscriptors que vos vaig dir?

Me diuen que a n'en Bartomeu Mas - Cort, 6 - Barbería, no li arriba.

Adeu. Recorts:

Vostre

M. Ferrá»

---

8 - La data, la treim del número de Ca Nostra de 16 de gener, que du els articles que hi ha consignats a la carta.

- 6 -

«Palma, 4 agost 1909 ⁹

Amic Duran: voldria venir a veurevos avui decapvespre, però no puc.

Estic malalt de lo qu'ha passat a Barcelona y de sentir les bestieses y les infamies que per aquí se diuen contra nosaltres, que no pareix sino que sien els nostres els qui han cremat iglesies y han devastat els convents de Barcelona. Això no's pot consentir. Es precis que els qui estimam els nostres germans d'allà posem ben bé els punts damunt les is.

Vos prec que fassiu un sacrifici y que nos deixeu per conte nostre algun espai de Ca-Nostra, maldement ja tengueu mitj compost el número.

Podriem distribuir la primera plana en la forma sigüent:

1ª columna. Un article vostre (que pot ser ja teniu escrit) titulat Lo de Barcelona, fenthi els comentaris que la vostra discreció vos inspirin. Segurament no's contradirán amb lo que pensem nosaltres.

2ª columna. Un article que vos enviaré demà titulat La nostra protesta.

3ª La versió castellana d'aquest mateix article (que vos remet avui) pels qui no hu vulguen entendre en mallorquí.

Com aquests articles (mallorquí y castellà) no caben a una columna, se continuarien a la 1ª y 2ª columna de la 2ª plana, y si no bastás, á la 3ª columna de la 2ª plana y a la 1ª columna de la 3ª plana. A fi de que el mallorquí y la traducció castellana aparesquessen costat per costat, ja'm compreneu.

Demá vos enviaré algunes notes més o comentaris, prudents y circumspectes.

Escrivime sens falta anit meteix, contestantme a la present y diguentme si ho podeu fer aixis; que jo devallaré demá de La Vileta¹⁰ aposta per rebre la vostra carta.

D'aquest número, en tirarèu un milenar d'exemplars a conta de L'Espurna.¹¹ Los mos enviarèu a L'Espurna (carrer de les Miñonas) y nos direu lo que valguen.

Res més. El tren está per partir.¹²

Recorts a la esposa, de qui no m'oblid, y vos sempre disposau del vostre coral amic M. Ferrá»

9 - Aquesta carta, com es desprèn del seu contingut, va ser escrita un dia abans que la següent.

10 - Ferrà estiuejava a la Vileta.

11 - Grup polític regionalista de Palma al qual pertanyia Ferrà i alguns membres del seu grup (Les esquerres de l'Arqueològica) que enviaven original a Duran.

12 - Perquè arribàs aviat Ferrà anava a tirar la carta al tren d'Inca.

- 7 -

«Ciutat – Dijous, 5 agost 1909 ¹³

Amic Duran:

No havent rebut contestació vostra, no sé lo que pensau fer de mon article. Sentiria que no vos fos arribat; jo'l vaig tirar al bussó del ferrocarril, juntament amb la meva carta.

En cas de que l'haguésseu rebut y volguésseu publicarlo, escoltau:

He parlat amb alguns amics del projecte que vos explicava y me som repensat. La meva idea de publicar aquell article en dues llengües, es perque n'hi ha que'l llegirán en castellá y no en mallorquí, y per altra part essent per Ca-Nostra era propi que fos en mallorquí. Lo que hi ha es que l'article no era escrit per Ca-Nostra. Era per la Gaceta,¹⁴ y el Director tengué por als subscriptors, qui estàn irritats contra ell.

Ara he pensat que podíem salvar el nostre mallorquinisme y simplificar la cosa, publicantlo en castellá tot sol, però fent constar que no era escrit per Ca-Nostra, amb algun introit per l'estil d'aquest:

Nuestra Protesta

Feim nostra enterament aquesta protesta, sensata y patriòtica de veres, que amb destí a les columnes castellanés d'un benvolgut confrare ha escrit un bon amic y col·laborador de Ca-Nostra:

Y firmau l'article amb el meu nom: M. Ferrá

Els mil exemplars que vos vaig demanar, nos basten els primers dies de la setmana qui vé.

Vostre sempre

M. Ferrá»

---

13 - La carta du com a única data dijous i ha de ser abans de dissabte dia 7 d'agost, que és el dia que sortí el número de Ca Nostra de què parla la carta; per tant, ha de ser de dia 5 d'agost.

14 - *Gaceta de Mallorca*, diari catòlic de Palma. Vegeu LLADÓ I ROTGER, Francesc. «La "Gaceta de Mallorca". Els problemes d'un diari catòlico-social a la Mallorca de principis de segle", *Randa*, núm. 35, Barcelona, 1994.

- 8 -

«Ciutat, 3 octubre 1909

Benvolgut amic: avui dematí, arribant de Sa Vileta, llegesc a Ca-Nostra la dolorosa nova de la mort de la vostra Esposa, que no per esperada d'un dia al altre m'ha causat menos viva impressió.

De tot mon cor compatesc el vostre dol y deman al Senyor que vos aconsoli y que tenga amb Ell l'ànima de vostra bona Esposa. Segurament ja haurá trobat el premi de les seves virtuts y de son sacrifici, y aquest pensament ha d'esser el bálsem cristiá de vostra tribulació.

Estigau segur que vos acompanya en ella ben sincerament aquest company vostre qui vos conta entre'ls amics qu'estima.

Rebeu amb una coral abraçada tot el meu afecte

Miquel Ferrà

No m'oblidaré del vostre petit caixista.¹⁵ Ja veuré de cercarvos algunes composicionetes curtes en tenir lleguda.»

- 9 -

«Ciutat, 30 novembre 1909

Amic Duran:

No he rebut l'últim n^o de C. N^a. y alguns subscriptors qu'he vists tampoc no l'havien rebut. Vos agrairé que'l m'envieu.

Estic content de que suprimisseeu la firma a mon article, si'l modificáreu. Tem que siguèu una mica tímit; totes les idees que hi esposava eren preses d'una obreta del Bisbe de Vich.

Vos aconsellaria que prescindísseeu per complet dels llurs, ja que en el llenguatge popular no son de rigor, y veig que a la práctica vos equivocau sovint. També prescindiria de certs termes purament catalans com es ara ápat (per "dinar").

A l'Almanac, perquè li deis L'Anyal? Val més també seguir el mot corrent suposat qu'es ben mallorquí.

Vos repetesc que m'interés perque aquest Almanac surti una cosa correcta y bella. En poder, enviaume les mostres de pàgines de portada, prosa, poesia y anuncis que vos demanava. Esper rebre una postal avisantme el dia y hora que pensau venir.

Sempre afm vostre

M. Ferrà»

---

15 - Possible referència a Llorenç Ma. Duran, fill de Miquel, que en aquells moments tenia sis anys.

- 10 -

«Ciutat, 17 febrer 1910

Amic benvolgut: vaig complir encara que amb algun retràs (dispensaumho) el vostre encàrrec per aquelles senyores.

Mossen Bartomeu Pol viu al carrer de Sant Bartomeu, 31, estudis, y Mossen Quetglas al de la Missió, 13, estudis també.

Del B. Ramon Lull D. Mateu Obrador (q.s.a.c.) va publicar en un tom la Doctrina Pueril, el Llibre de l'Orde de Cavalleria y L'Art de Confessió, y además va treure a llum el primer tom del Llibre de Contemplació y va deixar casi llest el segon, que ara acaba de sortir. Actualment s'es comensat a estampar el tercer, essent jo l'encarregat dels treballs.

A més d'aquests tres volums, els primers de l'edició d'Obres completes, N'Obrador havia publicat en belles y econòmiques edicions de propaganda el Llibre d'Amic y Amat, el Llibre de les besties y la Doctrina Pueril.

Anteriorment a tot això D. Jeroni Rosselló havia tret a llum tres toms contenint el Felix, el Llibre del gentil e los tres savis y algunes altres obres, que amb el temps se reimprimiran, perquè l'edició es deficient.

Vet aquí l'estat de les publicacions lulianes que desitjaveu sebre.¹⁶

Manau sempre a vostre afm

M. Ferrá»

- 11 -

«Palma 14 desembre 1910 ¹⁷

Sr. D. Miquel Duran

Amic benvolgut: vet aquí ses proves corretgides y algun original. Vos n'enviaré més. Dec advertirvos que no hi publiqueu lo que vos va enviar En Galmés. Publicauho si voleu a Ca-Nostra. Per l'Almanac m'ha promès un altre treball amb la seva firma. Vos he canviat el títol de la secció literaria pel de Almanac Literari. A l'altra part o secció la podem titular. Calendari. El Calendari propiament dit no du paginació, per això aquesta deu comensar en el full que m'heu enviat, tant si posau el Calendari davant com darrera.

Ja podeu mirar si ho corretgiu amb tot esment. Me sembla que pot quedar un llibret ben presentador. Si, per abundancia d'original, vos convengués aprofitar les planes blanques del dors, com la 8 y la 12, posanthi composicionetes petites, feis com vos sembli... (No deixeu però d'enviármes proves)

El Santoral, jo'l faria del tipo menut de les notes. Enviáumen també proves.

Mercés de l'honra que'm feis, llegint poesies meves a Binisalem.

Sempre afm. vostre

Miquel Ferrá»

---

16 - Duran li demanava aquestes dades per escriure l'article "Notes lulianes" que apareix a *Ca Nostra*, n. 122.

17 - Deduïm l'any del contingut de la carta que parla de l'Anuari literari de 1911 que es preparava a final de 1910.

- 12 -

«Madrid, 21 juny 1911

Amic benivolgut:

Acab de sebre que sou estat objecte d'una seuvatge agressió. No sé propiament lo que l'ha motivada, però supòs quina gent deuen ser els que son estats capassos de tal barbarie, molestats segurament pel vostre valor y la vostra honradesa exemplars de periodista.

Sumau la meua forta protesta a les moltes que haureu rebudes.

Pens en vos més sovint de lo que vos figurau; però la meua mania de isolarme per complet quant tenc alguna feina que reclami tota la meua activitat, ha fet que passás tant de temps sense donarvos senyals de vida. Aquí me som dedicat per complet al estudi, y estic acabant unes oposicions al còs d'archius de les quals pens sortir en bé, si Deu ho vol.

En haver resolt la meua situació, me recordaré dels amics millor de lo que ho he fet fins ara. Veig d'en tant en tant Ca-Nostra. Casi vos diré que no la m'envieu fins que no me fixi definitivament, perque avui estic amb un pèu fora de Madrid y no sé aon passaré l'estiu.

Escús dirvos que podeu fer de la meua protesta l'us que voldreu; ara per lo que toca al resta de lo que vos dic en aquesta lletra, m'estim més que per ara no'n fassau part als lectors de Ca-Nostra.

C/v C. de Fortuny - 14 - Recorts afectuosos als vostres.

Un bon abraç de vostre afm

Miquel Ferrà»

- 13 -

«Ciutat, 27 gener 1912

Amic Duran:

Encara som per aquí, y no sé fins quant hi seré. Pensant veurervos, no vaig contestar a la vostra amable de Nadal.

Vos agraesc molt l'oferiment de ferme un llibret. Acceptaria desd'ara si no fos les feines y la peresa. Veurem.

Es llástima que vos, qui teniu grans qualitats, no vos doneu més al estudi dels poetes, perque arribarieu a escriure coses molt belles.- En aquells sonets del Almanach de Ca-Nostra hi ha coses admirablement dites amb una noblesa petrarquesca. (Aquesta impressió no es meua tota sola).

Vos remet com original d'impremta un article infame den G. Vidal (no perque'l publiqueu, sino perque vos, qui teniu més trassa qu'en Galmés, li fassau l'autopsia que's mereix en el nº pròxim. Convé que li piquem els dits a n'aquest avestrús: jo no hu fas a Ca-Nostra, perque com ja he dit d'ell coses famoses en el Sóller, pareixeria que no més som jo el seu inimic. Per això celebraré que vos firmèu, si en deis res.

Vos recoman que, si acás, no fassau cap alusió a les seves indiscrecions sobre la vida den Costa: jo vaig haver d'aclarar un concepte demunt el Sóller, per evitar que publicás una carta en què sense dir res de mal de D. Miquel (ja sabem que ningú en pot dir), el posava en berlina de la manera més estúpida y irrespectuosa. Evitau també les frases gruixades a lo Galmés, però vos aconsell el tò de broma qu'es l'únic apropiat.

Recorts a la familia. Manau sempre a vostre amic

Miquel»

- 14 -

«Gijón, 31 juliol 1912

Benvolgut amic: pot ser féreu bé de no publicar el meu darrer article. Ignorava lo de la creuada d'Orihola y no hagués volgut que s'interpretás com una censura de les direccions dels bisbes, cosa qu'estava molt lluny del meu pensament. Per cert que m'agradaria veure la carta del Bisbe nostre: pensau reproduirla?

Comprenc que son atrevits els meus punts de vista, però crec que hi ha mals que amb l'educació del gust se combatrién, y que, sense pecar de temeraris, cal també estar alerta a fomentar excessivament l'encongiment y la covardia.

De tots modos, feis sempre y amb completa llibertat, dels meus articles l'ús que la prudencia vos dicti. El P. Cerdá me judica amb massa benevolencia, cosa que li aprecii molt.

Si creis que hi ha en el meu darrer ensaig alguna cosa que dita en altres termes puga esser oportuna, vos autorís desd'ara per modificarho com vos sembli y donarho com a cosa de redacció o amb la vostra firma. Si no, deixauho corre y no vos ne preocupeu més.

Cada dia m'admira més la vostra constancia. Gracies a vos, el mallorquí s'es fet habitual entre certs elements piadosos. Respecte al carácter de Ca-Nostra, vos ja sabeu el meu criteri: deixar anar els enemics y elevar el nivell moral y intel·lectual dels nostres, crec qu'això condueix més que res a la victoria.

Vos me direu qu'aquesta caritat no la practic jo amb els filisteus... però perdonaume l'orgull de creure que l'element catalanista a Mallorca té ja una cultura enormement superior a la dels seus adversaris y es hora ja de férsela regonèixer. Y així y tot no gastaria amb ells les armes que gast, si no vés tanta presumpció unida a tanta ignorancia. Si un Alomar o qualsevol home de vertader talent, se declarás anticatalanista, el discutiria serenament y en termes respectuosos. De tots modos, la tònica de Ca-Nostra se ressent més de monjil (ja sabeu que jo amb vos gast un llenguatge franc) que de agressiva. Tant de bò gastassen tan poc verí altres diaris catòlics! Llàstima que no'n fassau un setmanari honrat y popular que resultás bona prempsa sense dirho.

Jo per aquí camp de lo millor g.a.D. Desitj passar a Barcelona per l'Octubre, y venirvos a veure. Deu dispondrà. Recorts als vostres y un abraç per vos den

M. Ferrá»

- 15 -

«Gijón, 24 febrer 1913

Amic Duran:

Vos crit l'atenció sobre la conveniència d'adoptar per "Ca-Nostra"^(x)¹⁸ les normes ortogràfiques donades per l'Institut d'Estudis Catalans. Les vos envii per aquest meteix corrèu.

Estaría bé que publicásseu a propòsit d'elles un curt article patriòtic adherintvos a l'obra d'aquest Institut que, en la seva secció Filològica, ve a esser ja en ambrió la nostra Acadèmia de la Llengua, que també els mallorquins (qui hi estam representats pel seu President Mossen Alcover, i per D. Miquel S. Oliver), devem mirar com a cosa propia.

Además podríeu publicar les Normes en forma de folletí plegable qui abarcás durant uns quants números la segona fulla de Ca-Nostra. Si vos meteix fèieu un petit pròlec recomanant la seva adopció i l'estudi de l'ortografia de la nostra llengua a tots els seus devots, encara aniria millor.

Confii aquestes idees al vostre zel provadíssim.

Fa estona que vos volia donar un consell, (no cregueu que ho haja duit de París).¹⁹ Vos hauríeu d'estudiar el francès. Vos seria més fàcil de lo que us pensau arribarlo a llegir correntment. En la literatura francesa, –una part de la qual es d'una sana orientació catòlica,– hi trobaríeu una mina riquíssima pel vostre esperit. Vos ho recoman molt, bens segur que no vos ne penedireu.

Tenc ganes d'agitar en una forma o en l'altra, les aigües estancades de Mallorca. No estranyeu certes notes una mica estridents o desconcertants: a la gent l'han de despertar fent renou. Compt amb vos pels meus projectes.- Recorts molt afectuosos a la família, i manau al vostre amic qui vos abraça,

Miquel Ferrà»

---

18 - Nota de Ferrà que diu: "Al manco adoptarles en els treballs de redacció, i recomanarles als col·laboradors."

19 - Ferrà havia fet un viatge a París per estudiar textos lul·lians.

- 16 -

«Ciutat 19 agost 1913 (Targeta postal)

Amic benvolgut: No m'heu de dar les gracies de rès. Ja sabeu el gust amb que vos ajut, per l'ideal qui ens es comú. Comprenc lo que val el vostre esforç i sé lo que valeu vos, i tot elogi el vos teniu ben guanyat. Jo ja vaig escullir el Sóller expressament per poder dir-ho tot en termes bén crúus, i ademés per accentuar la significació catalanista d'aquella altra fulla mallorquina. No voldria venguésseu aposta per veure'm, perque a Ciutat no hi tenc dia segur, i sería exposat a no trobar'm-hi. Però jo també tenc grans desitjos de parlar amb vos, i, per més que no vos ho puga prometre formalment, faré lo possible per arribar per Inca qualque dia. Aquell billet, com ignorava qu'hagués sortit premiat, no'l vaig guardar. Vos repetesc les gracies. Recorts als vostres, i un abraç den

M. Ferrá»

- 17 -

«Barcelona, 1 juny 14

Amic Duran:

Perdonau-me que no'm sia interessat per vos abans. Som estat un mes a la Biblioteca de l'Hospital Clínic; fins avui no he vist Ca-Nostra amb aquell article ni he rebut la vostra carta. Ara meteix acaba d'arribar tot a les meves mans. El n^o de Ca-Nostra l'he hagut de cercar entre els canvis atrassats de Catalunya.²⁰

Parlant-vos francament, com vol la nostra amistat coral, la lectura d'allò m'ha fet una impressió penosa. Sent que sia de mon pare, i vos recoman per bé vostre i pel bon nom d'ell, que vos podeu pensar que jo estim, que no li torneu dar carta blanca. Corregiu-li els articles sense por. Mon pare viu fòra de la realitat, desconeix per complet el mon i ho veu tot per un cristal pesssimista que li dóna una visió radicalment falsa de les coses. La seva salut meteixa se'n ressent de aquest estat psíquic.

Llament vivíssimament els perjuis i el disgust que això vos ha causat, i tenc el desig i l'esperança de poder fer qualque cosa per vos. D'aquí a alguns dies vos tornaré escriure.-
Records als vostres, i un coral abraç

Miquel»

---

20 - En aquells moments Ferrà dirigia la revista Catalunya.

- 18 -

«Barcelona 8 jul. 14

Estimat Duran:

Permeteu-me que ajudi, encara que més modestament de lo que jo voldria, a reparar el naufragi de Ca-Nostra. Supòs que no publicareu cap llista de donants, però si ho féssiu (crec que no procedeix), vos prec que de cap manera hi figuri el meu nom per rès. Ja comprendreu el motiu.

Vos saluda i estreny coralment la vostra mà vostre afm. de sempre,
Miquel

P. S.

Rebuda la vostra ara mateix. No importa. Vull contribuir-hi. Llament vivíssimament les persecucions de que vos han fet víctima i m'alegr del giro que prèn la cosa. La vostra aclaració, discretíssima. Es clar que sobrava aquella carta de mon pare, i fareu bé de no publicar-la, donant mostra d'una amistat i un bon sentit que no han tengut els altres directors de periòdics.

M'havia passat per alt la mort de vostra bona mare. Encara que tard, el meu sincer condol.

Val.»

BIBLIOGRAFIA

- FERRÀ, Miquel. Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947). Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
- FERRÀ, Miquel. Articles i assaigs. Mallorca: Editorial Moll, 1991.
- FERRÀ, Miquel. El doctor Zero i jo. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- GAYÀ I SITJAR, Miquel. Epistolari de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà. Mallorca: Editorial Moll, 1998.
- LLADÓ I ROTGER, Francesc. "Miquel Duran i Miquel Ferrà. Una fecunda relació amistosa", dins II Jornades d'Estudis Locals. Inca: Ajuntament d'Inca, 1996.
- LLADÓ I ROTGER, Francesc. "Mallorca catalana o Mallorca mallorquina (espanyola). Una polèmica a la revista Ca Nostra" (1908-1909), dins III Jornades d'Estudis Locals. Inca: Ajuntament d'Inca, 1997.
- LLADÓ I ROTGER, Francesc. "Miquel Ferrà i el setmanari Ca Nostra (1907-1909)", dins VI Jornades d'Estudis Locals. Inca: Ajuntament d'Inca, 2005.
- PIERAS SALOM, Gabriel, i PIERAS VILLALONGA, Miquel. Miquel Duran Saurina. Inca: Ajuntament d'Inca, 2000.

*Aquest llibre fou maquetat a
l'estudi de DCP3 del carrer Cerdanya, n°8 baixos
de Palma de Mallorca i es va acabar d'imprimir
els obradors de Gràfiques Mallorca d'Inca
el dia 20 d'abril de 2007*

Commemoració dels
cent anys de l'electrificació
d'Inca (1905-2005)

